

EuropaOpinionen

Sören Holmberg • Per Hedberg • Henrik Oscarsson
Martin Bennulf • Staffan Kumlin • Maria Oskarson
Rutger Lindahl • Martin Brothén

EuropaOpinionen

Statsvetenskapliga institutionen
Göteborgs universitet

Adress:
Statsvetenskapliga institutionen
Göteborgs universitet
Box 711
405 30 GÖTEBORG

Beställningar:
europaopinionen@pol.gu.se
Fax: 031-773 45 99
Tfn: 031-773 12 27

EuropaOpinionen

Sören Holmberg, Per Hedberg, Henrik Oscarsson, Martin Bennulf,
Staffan Kumlin, Maria Oskarson, Rutger Lindahl, Martin Brothén

Upplaga 1:1

ISBN 91-89246-02-0

© 2001 Författarna

Administrativ redaktör: Kerstin Gidsäter

Omslag: Henny Östlund

Tryck: Grafikerna Livréna, Kungälv 2001

EuropaOpinionen utgör rapport nr 19 i Statistiska centralbyråns skriftserie Valundersökningar. Boken ingår också som nr 71 i serien Göteborg Studies in Politics, redaktör Bo Rothstein.

Att mångfaldiga innehållet i denna bok, helt eller delvis, utan medgivande av författarna, är förbjudet enligt lagen (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk. Förbudet gäller varje form av mångfaldigande, såsom tryckning, kopiering, bandinspelning etc.

INNEHÅLL

Förord 7

- 1 **Opinionsstödet för EU • Sören Holmberg 9**
Svensk EU-negativism 12 • Frågeställningar 15 • Europaparlamentsvalen 17 • Material 20
- 2 **Lågt valdeltagande • Per Hedberg, Henrik Oscarsson och Martin Bennulf 23**
Vilka faktorer styr valdeltagandet? 26 • Social och politisk representativitet 28 • Oviktigt val? 39 • Soffliggande i protest? 42 • Korstryck förklarar lågt valdeltagande? 45 • Europaparlamentsval skiljer sig från riksdagsval? 48 • Växande valdeltagandeklyftor 51
- 3 **Socioekonomisk gruppröstning • Sören Holmberg 55**
Kön och ålder 55 • Landsbygd – storstad 57 • Yrke 58 • Kyrkogång 60 • Den sociologiska modellen fungerar också i Europaparlamentsvalen 61
- 4 **Lättflyktiga väljare • Sören Holmberg 63**
Partibyten 63 • EU-åsikter bakom partibyten 66 • Subjektiva röstningsskäl 69 • EUP-röstning i ett komparativt perspektiv 71
Vänster-högerideologi och EU-åsikter 73
- 5 **Missnöje på hemmaplan • Staffan Kumlin 77**
Tre sorters Europaparlamentsval 78 • Välfärdsstaten och ekonomin på hemmaplan 81 • Nationellt ansvarsutkrävande i Europaparlamentsval? 84 • Välfärden, ekonomin och valdeltagandet 88 • Synen på demokratin i Sverige och EU 90 • Välfärden, ekonomin och EMU 94 • Effekter på EU-åsikter och partival 96 • Missnöje på hemmaplan 96
- 6 **Personröstning • Sören Holmberg 99**
Väljarnas förklaringar 101 • Kännedom och popularitet 104 • Kandidateffekter på partivalet 107 • Vilka personkryssar? 109 • EU-åsikt och kandidatval 113
- 7 **Den nya EU-dimensionen • Henrik Oscarsson 117**
Den strategiska spelplanen 118 • Är EU en vänster-högerfråga? 124 • EU-frågorna och autonomi-delegeringsdimensionen 131 • En ny EU-dimension? 138

- 8 **En mognare EU-opinion? •Henrik Oscarsson 141**
Mediaexponering 142 • Medborgarnas EU-kunskaper 145 •
Åsiktsförekomst och åsiktskonsistens 150 • Från grunda opinio-
ner till övervägda åsikter? 155
- 9 **EU – ett manligt medelklassprojekt? •Maria Oskarson 159**
Betydelsen av kön och klass 159 • Skillnader i ideologi eller in-
tresse kan inte förklara hela köns- och klassmönstret 163
- 10 **Gröna röster •Martin Bennulf 167**
- 11 **EU-medlemskap – på gott och ont •Rutger Lindahl och Maria Oskarson 173**
Nytta av EU-medlemskapet? 175 • Sveriges nytta av EU-
medlemskapet 179 • Utträde ur EU som en konsekvens? 188 •
Sveriges medlemskap i EU inte någon större succé 191
- 12 **Vem vill ha ett större EU? •Rutger Lindahl 193**
Erfarenheter från tidigare utvidgningar 194 •Allmänna opinionen
gör sig påmind 196 •Villkoren för fortsatt utvidgning av EU 198•
Opinionsläget inom EU 200 •Krav på nya medlemsländer 209 •
Opinionsläget i Sverige 212•Opinionsläget i kandidatländerna
217 •Utvidgningen – en politisk rysare eller en seger för europeisk
solidaritet? 219
- 13 **Demokratiskt underskott •Martin Brothén 221**
Uppfattningar om ett demokratiunderskott inom EU 222 • Be-
dömningar av EU:s demokratiunderskott i olika medlemsländer
224 • Medborgerliga demokratibedömningar i olika grupper 226•
Medborgerliga bedömningar av EU:s demokratiunderskott 231 •
Ett ideologiskt bestämt demokratiunderskott? 235
- 14 **Europaopinionen •Sören Holmberg 241**

Litteratur 247

Författarna 261

Förord

Boken *EuropaOpinionen* handlar om väljare, om opinionen i EU-frågor och om Europaparlamentsvalen. Den har tillkommit inom ramen för det valforskningsprogram som sedan snart femtio år verkat vid Statsvetenskapliga institutionen vid Göteborgs universitet. Valforskningsprogrammet och Europeiska unionen är ungefärligen årsbarn. Den göteborgska valforskningen startade 1956, året därpå 1957 slöts Romfördraget – EU:s grundardokument.

Huvuddelen av resultaten i *EuropaOpinionen* bygger på en intervjuundersökning med röstberättigade svenskar som genomfördes i samarbete med Statistiska centralbyrån strax efter Europaparlamentsvalet i juni 1999. En motsvarande studie gjordes i samband med EUP-valet 1995, vilket möjliggör analyser av stabilitet och förändring när det gäller de för Sverige nya Europaparlamentsvalen. *EuropaOpinionen* bygger också på data från en internationell väljarstudie som omfattar EU:s alla medlemsländer. Den genomfördes veckan efter junivalet 1999 över hela EU. Det betyder att svenska resultat kan jämföras med hur det ser ut i andra EU-länder. Huvudfrågeställningarna i boken gäller väljarbeteende i Europaparlamentsval – valdeltagande, partival, personval – men också opinionsbildning och åsiktsförändringar i EU-frågor.

Delar av resultaten från 1999 års valundersökning har tidigare publicerats av Martin Bennulf, Per Hedberg och Henrik Oscarsson i ”Vem bryr sig? En analys av valdeltagandet i det svenska Europaparlamentsvalet 1999” i skriften *Valdeltagande och Europaparlamentsval* (SOU 2000:81) och av Sören Holmberg i SCB-publicationen *Valet till Europaparlamentet 1999*.

Huvudansvarig för 1999 års valundersökning har Sören Holmberg varit. Per Hedberg har varit forskningsassistent med ansvar för kodning, filbyggnad och databearbetningar. Anna-Gun Andersson var fram till sin bortgång i juli 2000 valundersökningens sekreterare med ansvar för administration och utskrifter. Därefter har Kerstin Gidsäter hjälpt till med utskrifter. Hon har dessutom redigerat boken till ett tryckfärdigt manus. Kodningen av de 2 022 intervjuformulären gjordes av Birgitta Burgén och Amanda Gerrett. Statistiska centralbyråns intervjuare har genomfört utfrågningarna av de slumpvis utvalda undersökningspersonerna. Inom SCB har Olle Johansson i Stockholm och Ingrid Flekkes i Örebro lett arbetet.

Olle Johansson vid Statistiska centralbyrån har varit med och genomfört valundersökningar ända sedan 1960-talet – under mer än trettio år! *EuropaOpinionen* tillägnas honom med ett stort tack inför pensioneringen år 2001.

1 Opinionsstödet för EU

Sören Holmberg

Europeiska unionen har hittills inte varit någon opinionsmässig succé. EU-kommissionens egna mätningar bland medborgare i medlemsländerna visar inte på något speciellt starkt stöd för unionen. Och, vilket kanske är allvarligare, mätningarna visar inte på ett allmänt ökande opinionsstöd över tid. Uppskattningen tilltar inte med ökat umgänge, som man skulle tro utifrån social inlärningsteori (Wessels 1995). Genomsnittligt sett över alla EU-stater har stödet för unionen inte ökat sedan EU-kommissionen började sina så kallade Eurobarometermätningar i början på 1970-talet. Tvärtom har opinionsstödet för EU minskat i flera medlemsländer om än inte i alla. Nedgången har varit mest påtaglig i befolkningsmässigt stora medlemsländer som Tyskland, Frankrike och Italien, medan en viss ökning kan noteras i några mindre länder som Danmark, Irland och Holland.

Eurobarometern innehåller flera olika mått som berör olika aspekter av stödet för EU. Det mest generella måttet baseras på en intervjufråga som gäller om svarspersonerna bedömer det egna landets medlemskap i EU som bra, som dåligt eller som varken bra eller dåligt. Resultatet från den frågan har hela tiden visat på en klar övervikt för andelen personer som tycker det egna landets medlemskap är bra, men andelen bra har sällan överstigit femtio procent med särskilt mycket. I den först Eurobarometerstudien 1973 omfattande nio länder var genomsnittet för andelen bra-svar 56 procent och för dåligt 11 procent. Ett kvartssekel senare år 2000 var motsvarande genomsnitt för samma nio länder 50 procent för andelen bra och 13 procent för andelen dåligt. Opinionsstödet för EU är med andra ord ungefär detsamma, men något försvagat i dessa gamla EU-länder. Ser man närmare på siffrorna visar det sig dock att nedgången i stödet för EU mellan åren 1973 och 2000 är ett fenomen begränsat till de stora länderna. Mest dramatisk har opinionsfallet varit i Västtyskland (-20 procentenheter i andelen bra), följt av Frankrike (-12), Italien (-9) och Storbritannien (-6). I de mindre EU-länderna avslöjar resultaten en motsatt tendens, det vill säga ett ökat stöd för unionen, speciellt i Irland (+19) men också helt klart i Danmark (+11) och Holland (+10).

Resultaten i tabell 1.1 visar hur det allmänna opinionsstödet för EU såg ut våren 2000 i de femton medlemsländerna¹. EU:s utvidgning sedan 1970-talet har inneburit att tre NATO-länder från medelhavet (Grekland, Spanien och Portugal) anslöt sig under 1980-talet, följda av tre alliansfria stater från nord- och mellaneuropa under 1990-talet (Sverige, Finland och Österrike). Nykomlingarna från medelhavet visade sig vara klart mer positiva till EU än nykomlingarna från norr. Opinionsstödet för unionen är starkare i Grekland, Spanien och Portugal än i Sverige, Finland och Österrike. Andelen personer som anser att EU-medlemskapet är bra för det egna landet låg genomsnittligt på 49 procent räknat över samtliga EU-länder våren 2000. Motsvarande siffra låg klart över snittet i Grekland (61 procent), i Spanien (67 procent) och i Portugal (64 procent), och lika klart under snittet i Sverige (34 procent), i Finland (40 procent) och i Österrike (33 procent).

De svaga siffrorna för nittioalets nykomlingar i EU kan kanske till en del förklaras av att de just är nykomlingar. Den sociala inlärningen har ännu inte hunnit verka. Spanien och Portugal uppvisar till exempel mer opinionsstöd för EU idag än de gjorde i de första mätningarna på 1980-talet när de var nykomlingar. Och den sociala inlärningsteorins förutsägelse att uppskattningen kommer att öka med tiden har ju visat sig stämma för flera mindre EU-stater som till exempel Danmark och Irland, även om den inte visat sig stämma för de större EU-staterna. Om vi för Sverige, Finland och Österrike jämför stödet för EU i de första mätningarna våren 1995 med stödet i mätningarna våren 2000 har opinionsstödet i enlighet med den sociala inlärningsteorin ökat något i två länder men minskat i ett. Förändringarna är mycket små, men i Sverige och Österrike har andelen personer som anser att EU-medlemskapet är bra ökat med +5 respektive +3 procentenheter mellan 1995 och 2000, medan andelen samtidigt minskat med -3 procentenheter i Finland. Den sociala inlärningsteorin kan med andra ord inte falsifieras helt (Wessels 1995). Den lever åtminstone vad gäller mindre EU-länder. Hårt prövade EU-politiker och EU-byråkrater kan hoppas på att folkens kärlek tilltar med tiden.

Resultaten i tabell 1.1 avslöjar också ett annat opinionsmönster som brukar återfinnas när det gäller stödet för EU. Det är ett nord-syd-mönster med mer positiva sentiment för EU i söder än i norr.

---

¹ Resultaten från Eurobarometerens höstmätning 2000 (EB 54) ger ungefär samma utfall som vårmätningen när det gäller stödet för EU-medlemskap. Genomsnittet för hela EU (EU15) som svarar att EU-medlemskapet är en bra sak är 50 procent i höstmätningen mot 49 på våren. Andelen som utpekade medlemskapet som dåligt var 14 procent i båda mätningarna. Resultaten per land blev som följer i höstmätningen 2000: Belgien medlemskap bra 62 procent/dåligt 7, Danmark 51/22, Tyskland 48/14, Grekland 61/8, Spanien 63/5, Frankrike 48/15, Irland 75/4, Italien 59/10, Luxemburg 79/4, Holland 71/7, Österrike 38/24, Portugal 61/6, Finland 39/22, Sverige 34/33 och Storbritannien 28/23. Motsvarande resultat för vårmätningen 2000 återfinns i tabell 1.1.

Tabell 1.1 Åsikt om EU-medlemskap i femton EU-länder våren 2000 (procent)

land	andel som anser att det egna landets medlemskap i EU:	
	är bra	är dåligt
1. Irland	75	6
2. Luxemburg	75	6
3. Holland	73	6
4. Spanien	67	6
5. Portugal	64	5
6. Belgien	62	10
7. Grekland	61	8
8. Italien	60	9
9. Danmark	53	24
10. Frankrike	49	14
11. Tyskland	41	15
12. Finland	40	22
13. Sverige	34	38
14. Österrike	33	25
15. Storbritannien	25	24

Kommentar: Intervjufrågan lyder: ”Allmänt sett, tycker Du att Sveriges medlemskap i Europeiska Unionen är bra, dåligt eller varken bra eller dåligt?” Procentandelarna för ”varken bra eller dåligt” respektive för vet ej-svar redovisas ej. I det svenska fallet var de 25 respektive 3 procent. Genomsnittresultatet för alla 15 EU-länder är 49 procent bra och 14 procent dåligt. Källan är Eurobarometer 53 från senvåren 2000.

Mönstret är inte perfekt eftersom de relativt nordliga Benelux-länderna ofta tillhör de mest EU-positiva staterna, tillsammans med det likaledes nordliga Irland. Men sydliga medelhavsländer som Spanien, Portugal, Grekland och Italien brukar uppvisa stødsiffror klart över EU-snittet medan länder som Tyskland, Sverige, Finland och Storbritannien oftast hamnar under genomsnittet. Andelen personer som anser EU-medlemskapet är bra för det egna landet varierade våren 2000 mellan 60 till 67 procent i de fyra medelhavsländerna mot mellan 25 till 41 procent i de fyra nordliga länderna.

Det betyder att opinionsstödet för EU ofta varierar mer mellan olika länder än det varierar över tid inom länderna. Social inlärning är med andra ord blott *en* orsaksfaktor, och knappast den mest centrala, när det gäller att förstå hur opinionsstödet för EU etableras och förändras i olika EU-länder. Andra faktorer som diskuteras i opinionslitteraturen är exempelvis inställning i invandrarfrågor, vänster-högerideologi, betydelsen av freds- och säkerhetsfrågor och attityder till välfärdsstaten (Gilljam och Holmberg m fl 1996, Jenssen, Pesonen and Gilljam 1998). EU-motstånd har i många länder, men inte i alla, varit starkare bland motståndare till en generös invandringspolitik, bland personer klart ideologiskt till vänster eller till höger, bland personer som betonat freds- och säkerhetsfrågor

något mindre och bland personer som varit mest positiva till en stark välfärdsstat. I det svenska fallet är kopplingen mellan EU-åsikt och inställning till flyktingmottagning svagt medan sambandet mellan EU-åsikt och vänster-högerideologi respektive mellan EU-åsikt och åsikt i säkerhetsfrågor är påtagligt starkt. Motståndet mot EU är i Sverige ett klart vänsterfenomen (se vidare kapitel 4 och 7). Det återfinns också klarast bland personer som är positiva till den gamla neutralitetspolitiken och skeptiska till en NATO-anslutning (Bjereld 2000). Svenska EU-anhängare återfinns oftast på högerkanten och bland väljare som vill knyta Sverige till NATO.

Svensk EU-negativism

Det svaga stödet för EU i Sverige är ingen tillfällighet i någon enstaka mätning. Den svenska EU-opinionen är sedan inträdet 1995 bland de mest negativa inom hela unionen och i flera olika frågor. Våren 2000 mätte Eurobarometern stödet för EU på åtta olika områden – allmänt stöd för EU-medlemskapet, bedömning av nyttan av EU-medlemskapet, förtroende för EU-kommissionen, stöd för valutaunionen, stöd för en gemensam utrikespolitik, stöd för en gemensam försvarspolitik, stöd för tanken på ett utvidgat EU samt stöd för förslaget om en EU-konstitution. Den svenska opinionen var bland de mest skeptiska med rangplaceringar mellan 13-15 bland EU:s femton medlemsländer på sex av de åtta områdena. De områden där Sverige *inte* hamnade bland de mest negativa var inställningen till en utvidgning av EU där Sverige tillsammans med Danmark och Grekland kunde uppvisa den mest positiva opinionen, och synen på behovet av en gemensam EU-konstitution där den svenska opinionen hamnade i mitten.² I de övriga mätningarna, som alla på olika sätt mätte ett allmänt stöd för EU och dess institutioner eller gällde förslag om ett än mer integrerat EU, var den svenska opinionen bland de mest negativa inom unionen³. Den svenska folkopinionen har hittills fungerat mer som en dragg än som en motor när det gäller att förstärka EU som en federation.

Den svenska EU-opinionen har dock inte alltid varit lika negativ. Om vi ser på de attitydundersökningar som gjordes innan Sverige blev medlem av

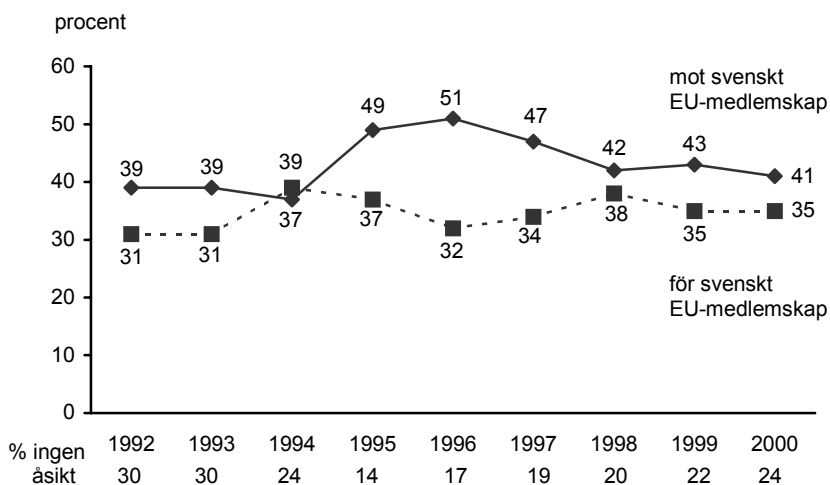
---

² Intervjufrågan om en EU-författning var misslyckad. Den ger ingen ren mätning av inställningen till en gemensam EU-konstitution. Den löd: "Tycker Du att Europeiska unionen ska eller inte ska ha en författning, det vill säga ett centralt dokument som sammanför alla nuvarande överenskommelser?" Vem vill inte ha ett dokument som sammanfattar alla EU:s överenskommelser? I snitt över hela EU besvarade 70 procent av svarspersonerna frågan positivt; i Sverige blev resultatet 72 procent (EB 53/2000).

³ I Eurobarometerns höstmätning 2000 hamnade Sverige på rangplats 12-14 bland EU:s medlemsländer på de olika måtten för stöd till EU:s institutioner eller till ett mer integrerat EU. När det gäller utvidgningsfrågan var dock den svenska opinionen klart mer positiv; rangplaceringen blev 4. Resultaten är m o i allt väsentligt desamma som i Eurobarometerns vårmätning 2000.

EU finns det flera exempel på klart mer EU-positiva resultat. De äldsta mätningar vi känner till är från 1960-talet och visar på en klar övervikt för ett svenskt medlemskap i dåtida EEC. Många var osäkra och hade ingen åsikt, men de klart flesta med en åsikt var för ett EEC-medlemskap. Det visar resultat från både Sifo-mätningar och mätningar från valundersökningarna (Holmberg 1996a). När den moderna EU-debatten startade i slutet av 1980-talet var också opinionen klart mer positiv till ett svenskt medlemskap än till att Sverige skulle stanna utanför. Sifo uppvisar till exempel mycket klara övervikter för EU-anhängare åren kring 1990. Det samma gäller valundersökningarna 1988 och 1991. Ingvar Carlsson hade ett klart opinionsstöd när han sommaren 1991 lämnade in Sveriges medlemsansökan till EU. Det var först under våren 1992, efter Maastrichtavtalet i december 1991, som EU-motståndet växte mycket snabbt och kom i klar övervikt inom loppet av några få månader. I december 1991 visade Sifos mätning att 48 procent avsåg att rösta ja till EU i en folkomröstning mot endast 24 procent som skulle rösta nej. Ett halvår senare i juni 1992 var siffrorna nästan omkastade, nu skulle endast 32 procent rösta ja mot hela 47 procent som skulle rösta nej; en av de snabbaste attitydförändringarna i svensk opinionsmätningshistoria.

Figur 1.1 För eller mot det svenska medlemskapet i EU (procent)

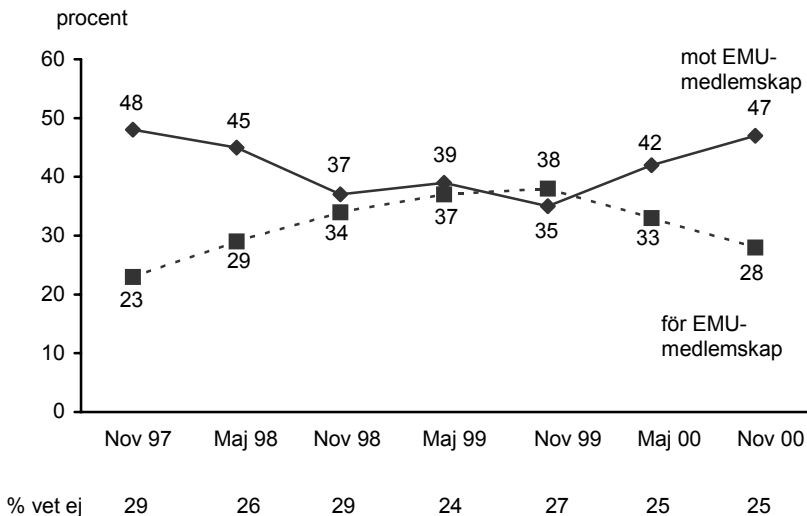

Kommentar: Resultaten kommer från SOM-institutets årliga enkätundersökning med mellan ca 1 600 svarande åren 1992-1997 och ca 3 200 svarande åren 1998-2000. Endast röstberättigade personer ingår i analysen. Enkätfrågan lyder: "Vad är Din åsikt om det svenska medlemskapet i EU?" med svarsalternativen "i huvudsak för", "i huvudsak mot" och "ingen bestämd åsikt". SOM-undersökningarna har sin huvudsakliga fältarbetsperiod i oktober – december varje år.

Utvecklingen sedan dess har inte varit mindre dramatisk. EU-opinionen har varit mycket rörlig, men med en klart EU-negativ färgning. Övervikten för EU-anhängarna i folkomröstningen 1994 framstår som ett kortvarigt och kampanjinfluerat undantag i ett annars mycket EU-negativt 1990-tal (Gilljam och Holmberg m fl 1996). Resultaten i figur 1.1 från SOM-institutet visar att andelen svenskar som i huvudsak är emot Sveriges EU-medlemskap har varit klart fler än andelen som är för i alla mätningar under åren 1992-2000, bortsett från folkomröstningsåret 1994. Den svenska EU-negativismen är ett barn av 1990-talet som endast mildrats mycket lite efter EU-inträdet (Lindahl 2000b).

En aktuell indikator på den negativa svenska opinionen mot EU är inställningen till EMU-projektet. Eurobarometerens mätningar visar att det inom EU som helhet finns en folkmajoritet för en gemensam euro-valuta. I vårundersökningen 2000 stöddes euron av i genomsnitt 58 procent av svarspersonerna inom hela EU-området. En majoritet var för en gemensam valuta i samtliga länder utom i fyra. Minst entusiasm för EMU återfanns i Finland (49 procent för), i Österrike (48 procent för), i Sverige (38 procent för) och i Storbritannien (22 procent för). Mest stöd för Euron fanns i Italien (81 procent för).

Figur 1.2 Hur rösta i en folkomröstning om ett svenskt medlemskap i EMU (procent)

Kommentar: Resultaten kommer från Statistiska centralbyråns Partisympatiundersökningar omfattande cirka 7 000 svarspersoner vid varje undersökningstillfälle (Sollander 2000).

Den svenska opinionen hade en mycket klar negativ övervikt mot EMU när debatten startade efter EU-inträdet 1995, men stödet för en gemensam valuta växte långsamt under de närmaste åren. SOM-institutets mätningar åren 1995, 1996 och 1997 visar att andelen personer som tyckte det var ett bra förslag ”att införa en gemensam EU-valuta” ökade från 15 procent 1995 till 25 procent 1997 (Hinnfors 1998). Ökningen fortsatte sedan under resten av 1990-talet. SCB:s mätningar inom ramen för de regelbundna partisympatiundersökningarna visar att opinionsstödet för ett svenskt medlemskap i EMU tilltog ända fram till senhösten 1999 (Sollander 2000). Men därefter började stödet för ett EMU-medlemskap att falla. Och fallet inleddes innan den danska folkomröstningen i september 2000 där EMU-motståndarna vann (se figur 1.2).⁴

I SCB:s studie från november 2000 angav 47 procent att de skulle rösta nej till ett svenskt EMU-medlemskap i en eventuell folkomröstning. Andelen som uppgav att de tänkte rösta ja var endast 28 procent. EMU-frågan är opinionsmässigt tillbaka där den började när politiseringen inleddes 1995. Den svenska folkopinionen i början av 2000-talet utmärks ånyo av en klar negativ övervikt visavi ett svenskt engagemang inom EMU. Precis som när det gäller EU i allmänhet är den svenska opinionen när det gäller euron bland de mest negativa i hela unionen.⁵

Frågeställningar

Den svenska skepticismen gentemot EU och visavi olika förslag att förstärka unionen är alltså en högst påtaglig realitet; en realitet som inte bara påverkar svensk politik och debatt utan också spelar en central roll för all forskning kring väljarbeteende och EU-frågor. Den svenska EU-negativismen kommer följaktligen att spela en huvudroll även i denna boks analyser. Men inte primärt som objekt, som något som skall förstås eller förklaras. EU-attityderna kommer snarare i de flesta analyser att utgöra en bakgrund eller en viktig förklaringsfaktor. Fokus i boken ligger på politiskt beteende bland väljare – på sådana klassiska fenomen som valdeltagande och partival, men också på den nya företeelsen personalval. De likaledes nya Europaparlamentsvalen står i centrum. Vi koncentrerar oss på svenska väljare men kommer också att genomföra jämförande studier baserade på data från alla EU-länder. Men fokuseringen på väljarbeteende är långt ifrån hundra procentig. Flera av bokens kapitel gäller opi-

---

⁴ Utgången av den danska folkomröstningen förstärkte ytterligare det svenska EMU-motståndet. Mätningar från flera olika institutet visar det. Se t ex resultaten från Gallups, Demoskops och Sifos undersökningar i samband med folkomröstningen.

⁵ I Eurobarometers höstmätning 2000 är svenskarna näst mest negativa till euron i hela EU. Endast 26 procent är positiva mot 64 procent negativa. Andelen vet inte är 10 procent.

nionsbildning och bedömningar av EU-policy snarare än politiskt beteende. Dock - den sammanhållande länken är alltid EU-dimensionen, den allmänna inställningen till unionen. Människors EU-åsikter finns med i de flesta av bokens kapitel, antingen som beroende eller som oberoende variabel.

En kort presentation av bokens kapitel konkretiserar vad *EuropaOpinionen* handlar om. Vi inleder med en analys av ett av EU:s allra svartaste får – det låga valdeltagandet i Europaparlamentsvalen. Per Hedberg, Henrik Oscarsson och Martin Bennulf genomför en studie av valdeltagandet i de båda valen 1995 och 1999. Undersökningen är koncentrerad på Sverige, men vissa jämförande analyser med övriga EU-länder görs också. Frågan om väljarnas sociala grupptillhörighet är med och strukturerar röstandet i Europaparlamentsval, precis som i riksdagsval, studeras av Sören Holmberg i kapitel 3. Rörligheten i väljarkåren och EU-attitydernas betydelse för partivalet står i fokus i kapitel 4. När det gäller kopplingen mellan röstningen och väljarnas EU-åsikter genomförs analysen komparativt i alla EU:s medlemsländer. Europaparlamentsval som inrikesval influerade av väljarnas bedömningar av nationell ekonomi och välfärd studeras av Staffan Kumlin i kapitel 5. Frågan är i vilken utsträckning EUP-val också rymmer en inrikespolitisk komponent?

Europaparlamentsvalet 1999 var också ett personval i Sverige. Personkryssandet och Marit Paulssoneffekten analyseras av Sören Holmberg i kapitel 6. EU-dimensionen utgör numera, tillsammans med den traditionella vänster-högerdimensionen, en av de två dominerande konfliktlinjerna i svensk politik. EU-dimensionens åsiktsmässiga sammansättning och mognad över tid studeras av Henrik Oscarsson i kapitlen 7 och 8. EU som ett manligt medelklassprojekt analyseras komparativt av Maria Oskarson i kapitel 9. Frågan är i vilken utsträckning som människors åsikter om Europeiska unionen struktureras av om de är kvinnor eller män eller av vilken yrkesgrupp de tillhör? Resultat från samtliga EU-länder ingår i undersökningen. Analysen i kapitel 10 kring miljöpartiröstande är också komparativ och omfattar hela EU. Martin Bennulf är författare. En av frågorna är om miljöpartiernas olika ställningstaganden till EU – somliga är klart mer positiva än andra – också återfinns bland deras väljare. Frågan är om det finns en grön röst eller flera gröna röster?

I kapitel 11 får svenska folket betygsätta EU-politiken på olika områden. Rutger Lindahl och Maria Oskarson studerar hur bedömningarna förändrats sedan inträdet i unionen 1995. Analysen gäller bl a vad svensk EU-negativism primärt är fotad i – missnöje med jordbrukspolitiken, välfärdspolitiken, jämställdhetsfrågorna eller något annat? EU:s utvidgning står i centrum i kapitel 12. Rutger Lindahl studerar inställningen till en

utvidgad union i EU:s alla medlemsländer och i ansökarländerna. Den svenska opinionen är bland de mest positiva till ett utvidgat EU. Frågan är varför med tanke på att svensk opinion i de flesta andra EU-sammanhang tillhör de mest negativa? Ett av de mest diskuterade påståendena om EU är att unionen kännetecknas av ett demokratiskt underskott. Martin Brothén analyserar frågan ur väljarsynpunkt i kapitel 13. Bedömningar av hur den nationella demokratin fungerar ställs mot bedömningar av hur demokratin fungerar inom EU. En frågeställning är om det demokratiska underskottet uppfattas som olika stort i olika länder, till exempel i Nordeuropa jämfört med i Sydeuropa? Boken avslutas i kapitel 14 med några sammanfattande tankar kring bokens huvudtema – Europaopinionen.

Europaparlamentsvalen

Eftersom bokens fokus är på Sverige och på Europaparlamentsvalen utgör naturligtvis de officiella valresultaten i de två EUP-valen 1995 och 1999 en av våra huvudkällor. Internationell valforskning brukar karaktärisera Europaparlamentsval som ”andra rangens nationella val”. De är mindre viktiga än nationella val och i många länder handlar de snarare om nationella frågor än om EU-frågor. Forskarna som formulerade dessa sanningar deducerade tre hypoteser ur sin teori (Reif and Schmitt 1980, Schmitt 1990, Reif 1997). Hypoteserna är : (1) Valdeltagandet i EUP-val blir lägre än i nationella val, (2) Regeringspartier kommer att lyckas sämre i EUP-val än i nationella val och (3) Stora partier gör sämre ifrån sig och små partier bättre ifrån sig i EUP-val än i nationella val.

De kausala mekanismerna bakom hypoteserna har att göra med att alla aktörer – partier, medier, kandidater, väljare – uppfattar EU-parlamentsval som mindre centrala. De gäller inte den nationella regeringsmakten och de betyder heller inte särskilt mycket för beslutsfattandet inom unionen. Effekten blir att valdeltagandet drabbas negativt. Frånvaron av regeringsfrågan tar sedan bort något av den traditionella fokuseringen på de stora partierna och gör det möjligt för väljarna att rösta mer expressivt, vilket gynnar mindre partier.

Hur väl hypoteserna faller ut i Sverige kan enkelt iakttas genom att studera valresultaten från EUP-valen 1995 och 1999 (se tabell 1.2). Det mycket låga valdeltagandet både 1995 och 1999 – endast 41,6 respektive 38,8 procent – bekräftar hypotes nummer 1 med råge⁶. Valdeltagandet i de

---

⁶ Det minskande valdeltagandet mellan 1995 och 1999 föregicks av en minskande medieräckning av valrörelsen 1999, alltså mindre utrymme för EUP-valet i medierna 1999 än 1995. Debra Johansson, som gjort studien, drar slutsatsen; ”...kan inte hävda att det var massmediernas ’fel’ att valdeltagandet i EU-valet blev så lågt... kan emellertid inte uteslutas att den ringa EU-bevakningen i ledande nyhetsmedier bidrog till lågt engagemang och omfattande röstkolk.” (Johansson 1999:14).

närallgigande riksdagsvalen var mycket högre, 86,8 procent 1994 och 81,4 procent 1998.

Tabell 1.2 Resultat av Europaparlamentsvalen i Sverige 1995 och 1999

parti	EUP-valet 1995		EUP-valet 1999		förändring 1995 - 1999	
	antal röster	procent	antal röster	procent	antal röster	procent
v	346 764	12,9	400 073	15,8	+ 53 309	+ 2,7
s	752 817	28,1	657 497	26,0	- 95 320	- 2,1
c	192 077	7,2	151 442	6,0	- 40 635	- 1,2
fp	129 376	4,8	350 339	13,9	+ 220 963	+ 9,1
m	621 568	23,2	524 755	20,7	- 96 813	- 2,5
kd	105 173	3,9	193 354	7,6	+ 88 181	+ 3,7
mp	462 092	17,2	239 946	9,5	- 222 146	- 7,7
nyd	2 841	0,1	-	-	} - 61 253	- 2,3
Sverigelistan	26 875	1,0	-	-		
fria EU-kritiker	18 398	0,7	-	-		
rättviselistan	14 904	0,6	-	-		
övriga partier	10 266	0,4	12 031	0,5		
summa giltiga valseddlar	2 683 151	100,0	2 529 437	100,0	- 153 714	
giltiga val- sedlar	2 683 151	98,4	2 529 437	97,7	- 153 714	- 0,7
blanka/ogilti- ga valseddlar	44 166	1,6	59 077	2,3	+ 14 911	+ 0,7
summa röstande	2 727 317	100,0	2 588 514	100,0	- 138 803	
röstande	2 727 317	41,6	2 588 514	38,8	- 138 803	- 2,8
icke-röstande	3 824 464	58,4	4 075 691	61,2	+ 251 227	+ 2,8
summa röst- berättigade	6 551 781	100,0	6 664 205	100,0	+ 112 424	

Kommentar: Resultaten är hämtade från SCB:s skrifter *Valet till Europaparlamentet 95* respektive *Valet till Europaparlamentet 1999*. De två största övriga partier i EUP-valet 1999 var Sverigedemokraterna med 8 568 röster (0,3 procent) och rättvisepartiet socialisterna med 1 430 röster (0,1 procent).

Även hypotes 2 får empiriskt stöd. Det socialdemokratiska regeringspartiet lyckades mycket dåligt i båda EUP-valen. De socialdemokratiska röstandelarna på 28,1 procent 1995 och 26,0 procent 1999 är de klart sämsta partiet uppnått sedan den allmänna rösträtten infördes i Sverige. I riksdagsvalet 1998, när socialdemokraterna försvarade regeringsmakten, uppnådde partiet 36,4 procent av rösterna; inget bra resultat, men bättre än i EUP-valen.

När det gäller hypotes 3 är utfallet mer blandat. Om vi räknar socialdemokraterna och moderaterna som stora partier har de lyckats sämre i EUP-valen än i riksdagsvalen i tre fall av fyra – socialdemokraterna 1995 och 1999 och moderaterna 1999, men inte 1995. Övriga partier kan rimligen inte alla klassificeras som små, men dock som mindre. Bland dem har EUP-valen i sex fall av totalt tio givit ett bättre resultat än i angänsan-

de riksdagsval, dvs mindre partier har varit relativt framgångsrika i EUP-val; ett resultat i hypotesens riktning men med flera undantag. De fall där hypotesen stämmer är vänsterpartiets och miljöpartiets valresultat i båda Europaparlamentsvalen och folkpartiets och centerpartiets resultat i valet 1999. I fyra fall stämmer dock inte förväntningen om jämförelsevis bra EUP-val för mindre partier. Det gäller kristdemokraterna såväl 1995 som 1999 och folkpartiet och centerpartiet i valet 1995.

Om vi ser på resultaten från EU-parlamentsvalen och försöker utläsa något om hur EU-opinionen förändrats blir bilden bitvis splittrad. Ett EU-motståndarparti gick fram och vann röster 1999 medan ett annat EU-motståndarparti förlorade stort. Vänsterpartiet ökade från 12,9 procent 1995 till 15,8 procent 1999 samtidigt som miljöpartiet blev 1999 års klart störste förlorare med endast 9,5 procent mot hela 17,2 procent 1995. Det sammanlagda resultatet blev att EU-motståndarpartierna gick relativt klart tillbaka i EUP-valet, från 30,1 procent 1995 till 25,3 procent 1999. Två av de tre mest åsiktssplittrade partierna när det gäller EU-frågan tappade röstandelar i valet 1999 medan ett gick framåt. Socialdemokraterna och centerpartiet förlorade röststöd mellan 1995 och 1999 samtidigt som kristdemokraterna vann fler röster. I kristdemokraternas fall var valframgången särskilt viktig. Partiets framryckningen från 3,9 procent 1995 till 7,6 procent 1999 innebar att kristdemokraterna för första gången i ett EUP-val kom över fyraprocentsspärren och därmed vann representation i Europaparlamentet.⁷

Bland de två mest EU-positiva partierna gick ett framåt mycket starkt medan det andra tappade röster. Folkpartiet var det parti som gick framåt. Valframgången för folkpartiet med en ökning från 4,8 procent 1995 till hela 13,9 procent 1999 är en av de största i svensk valhistoria. Moderaternas samtidiga tillbakagång var mer måttlig, från 23,2 procent 1995 till 20,7 procent 1999. Totalt sett betyder det att de två mest EU-positiva partiernas röstandelar ökade från 28,0 procent 1995 till 34,6 procent 1999.

Den ur EU-frågans synpunkt viktigaste opinionsförskjutningen i EUP-valet 1999 jämfört med EUP-valet 1995 innebar alltså att EU-motståndarpartierna sammantaget gick klart tillbaka samtidigt som de två mest EU-positiva partierna gick lika klart fram. Den opinionsvind vi noterade tidigare i EU-frågan slog alltså igenom i EUP-valet 1999. Enligt opinionsmätningarna minskade det allmänna EU-motståndet något i Sverige mellan 1995 och 1999 samtidigt som stödet för en anslutning till EMU

⁷ Partiernas antal mandat fördelar sig enligt följande i EU-parlamentet efter 1999 års val: v 3 (samma antal som efter valet 1995), s 6 (-1), c 1 (-1), fp 3 (+2), m 5 (samma antal som efter valet 1995), kd 2 (+2) och mp 2 (-2).

ökade. Valvinden 1999 avspeglade den svagt EU-positiva opinionsvinden mellan åren 1995 och 1999; en första indikation på att valet 1999 i Sverige – precis som 1995 – påverkades av väljarnas åsikter i EU-frågor (Gilljam och Holmberg 1998). Valet var kanske inte enbart ett andra rangens nationellt val. Det var måhända också ett Europaval?

Material

Officiella valresultat är naturligtvis viktiga när man skall studera väljarbeteende och opinionsförskjutningar. Men de säger inte allt. Valutfall visar nettoresultatet av många olika förändringsprocesser som ibland tar ut varandra, ibland förstärker varandra. Bakom små nettoförskjutningar kan ligga stora bruttoförskjutningar. Om man vill analysera varför ett val gick som det gick, eller testa olika modeller för politiskt beteende och opinionsbildning, måste man studera vad som hände bland de röstberättigade väljarna. Och det har vi gjort, dels i form av en större svensk intervjuundersökning genomförd efter EUP-valet 1999, dels i form av en internationell intervjustudie omfattande alla EU-länder.

Den svenska studien ingår i den långa serie av valundersökningar som Statsvetenskapliga institutionen genomfört tillsammans med Statistiska centralbyrån sedan 1950-talet. Undersökningen 1999 gjordes precis som sina föregångare i form av besöksintervjuer. Populationen omfattar röstberättigade svenskar boende i Sverige i åldrarna 18-80 år. Nettourvalet omfattade 2 678 personer varav 2 022 blev intervjuade. Svartsbortfallet blev alltså enbart 24,5 procent, vilket måste betraktas som lågt med tanke på att en stor del av fältarbetet genomfördes under sommaren och att intresset för EU-parlamentsvalet var dåligt. Deltagandet i valundersökningen är trots allt mycket högre än i själva EUP-valet!

Träffsäkerheten i 1999 års valundersökning är god. Åtminstone på en väsentlig punkt som vi kan kontrollera. Partiernas storlek i intervjumaterialet överensstämmer förhållandevis väl med de verkliga valresultaten. Alla partier är i allt väsentligt lika stora eller lika små i valundersökningens data som i det officiella valresultatet. Den genomsnittliga procentavvikelsen mellan partiernas röstandelar i valundersökningen och i det officiella valresultatet är 1,10 procentenheter. Det är en något större genomsnittlig avvikelse än vi vanligen finner i valundersökningarna i samband med riksdagsvalen (Holmberg 2000a). Vänsterpartiet är det parti som är mest underrepresenterat i EUP-undersökningen 1999, -2,4 procentenheter, medan kristdemokraterna är mest överrepresenterat, +1,4 procentenheter.⁸ I val-

---

⁸ En mer fullständig redogörelse för genomförandet av 1999 års valundersökning återfinns i Hedberg 2000 och i Holmberg 2001. Partiernas röstandelar i 1999 års valundersökning var

undersökningen i samband med EUP-valet 1995 var moderaterna det parti som var mest underrepresenterat (-1,7 procentenheter) och miljöpartiet det parti som var mest överrepresenterat (+2,5 procentenheter).

Den internationella valstudien – *European Election Study 1999 (EES99)* – genomfördes i alla femton medlemsländer i form av telefonundersökningar veckan efter EUP-valet i juni 1999.⁹ Urvalen var förhållandevis begränsade – cirka 500 eller 1000 personer i de olika länderna. I Sverige intervjuades 504 personer. Det visade sig att träffsäkerheten vad gäller partifördelningen blev överraskande god i den svenska delstudien. Den genomsnittliga avvikelser visavi det verkliga valresultatet blev hyfsade 0,91 procentenheter, vilket till och med är något bättre än i den större valundersökningen. Mest underrepresenterat i EES-undersökningen är kristdemokraterna (-1,4 procentenheter) medan folkpartiet är mest överrepresenterat (+2,3 procentenheter).¹⁰ Träffsäkerheten i den svenska delstudien blev också mycket god när det gäller speglingen av EU-opinionen. EES99 innehöll flera olika intervjufrågor från Eurobarometern, bland annat frågan om EU-medlemskapet var bra eller dåligt för det egna landet. En jämförelse av resultaten i EES-undersökningen och i Eurobarometern visar på en mycket stor överensstämmelse i det svenska fallet. Andelen som svarade att medlemskapet var bra respektive dåligt skilde sig endast någon procentenhet åt i EES99 och i Eurobarometerns vårmätning 1999.¹¹ Motsvarande överensstämmelse var klart sämre i de flesta andra EU-länder, där andelen EU-anhängare (=bra-svar) genomgående var klart större i EES-undersökningen än i Eurobarometern. Störst var skillnaden i Frankrike och i Tyskland där andelen EU-anhängare uppmättes till 75

---

följande: v 13,4 s 25,4 c 6,7 fp 15,0 m 19,8 kd 9,0 mp 10,7, övriga 0,0. Siffrorna är ovägda. Valdeltagandet har kontrollerats mot röstlängden.

⁹ Det italienska materialet samlades in via en speciell medborgarpanel som svarade via PC. I övriga länder utnyttjades telefonfrågor till slumpvisa urval av medborgare. Antalet genomförda intervjuer varierar mellan cirka 500 i Belgien, Grekland, Irland, Portugal, Finland, Sverige och Österrike, och cirka 1000 i Danmark, Tyskland, Spanien, Frankrike, Holland och Storbritannien. De senare länderna ingår också i en speciell mediestudie, därav det förstärkta antalet intervjupersoner. I Luxemburg genomfördes 300 intervjuer och i Italien 3526. Det exakta antalet genomförda telefonintervjuer i Sverige är 504. EES99:s telefonstudier samordnades internationellt av IPSOS i Hamburg. Huvudansvarig för EES99 är Cees van der Eijk (van der Eijk 1999).

¹⁰ Partifördelningen i EES99:s svenska del blev: v 15,4 s 26,6 c 5,0 fp 16,2 m 19,9 kd 6,2 mp 10,0 övriga 0,8. Valdeltagandet har inte kontrollerats mot röstlängden.

¹¹ Eurobarometerns fråga om EU-medlemskapet är bra eller dåligt för det egna landet ingick inte i 1999 års valundersökning. Andra intervjufrågor kring EU i valundersökningen tyder på att den svenska EU-opinionen är någorlunda väl avspeglad i 1999 års valundersökning, precis som i EES99:s svenska del. En viss tendens till en överrepresentation av EU-anhängare finns dock. Andelen svars personer som angav att de i huvudsak var för det svenska EU-medlemskapet var 44 procent i 1999 års EUP-undersökning mot 38 procent som emot. I SCB:s Partisynpatiuundersökning i maj 1999 svarade 38 procent på samma fråga att de var för det svenska EU-medlemskapet mot 44 procent emot. I SOM-undersökningen hösten 1999 angav 35 procent av svars personerna att de var för EU-medlemskapet mot 43 procent som uppgav att de var emot. EUP-undersökningen 1999 tycks m a o ha en viss överrepresentation av EU-anhängare.

respektive 74 procent i EES99 mot endast 45 respektive 44 i Eurobarometern. Genomsnittligt över alla femton medlemsländerna visar EES99 på 13 procentenheter fler EU-anhängare än Eurobarometern. Huvudorsaken till skillnaden är förmodligen att EU-anhängare blir något överrepresenterade i valstudier nära inpå ett EUP-val. Och det har delvis att göra med att EU-anhängare har ett högre valdeltagande i EUP-val, inte bara i Sverige utan i de flesta EU-länder (Blondel, Sinnott and Svensson 1998).

Men oavsett orsaksbakgrunden är det viktigt att komma ihåg att EES-materialet i många länder omfattar en viss överrepresentation av EU-positiva svarspersoner. Och det gäller också till en viss del för den svenska valundersökningen, men alltså inte för EES-studiens svenska del. Snedfördelningen i valundersökningen är inte stor och den kommer inte att påverka några slutsatser (se fotnot 11). Men den kan vara bra att känna till så att man inte övertolkar vissa resultat.

2 Lågt valdeltagande

*Per Hedberg
Henrik Oscarsson
Martin Bennulf*

Endast 38,8 procent bland svenska medborgare deltog i 1999 års EU-parlamentsval. Siffran är låg oavsett vad vi jämför med: 43 procentenheter lägre än valdeltagandet i riksdagsvalet 1998, drygt 10 procentenheter lägre än bland samtliga medlemsländer och 2,9 procentenheter lägre än vid det första svenska EU-parlamentsvalet 1995.

I europeisk jämförelse är ett lågt valdeltagande i EU-parlamentsvalen knappast någon överraskning. Europeiska väljares deltagande i valen till Europaparlamentet har alltid varit lägre än i valen till de nationella parlamenten. I genomsnitt avviker valdeltagandet i EU-parlamentsvalen 18 procentenheter från valdeltagandet i nationella val. Annorlunda uttryckt är det cirka 70 miljoner EU-medborgare som deltar i nationella val men avstår från att rösta i EU-parlamentsval. Trenden är nedåtgående. Valdeltagandet i EU-parlamentsvalen bland samtliga medlemsländer har minskat från 63 procent 1979 till 49 procent 1999 (Norris 1999b).¹

Som redan har diskuterats i bokens inledande kapitel brukar valen till Europaparlamentet karaktäriseras som andra rangens val i den europeiska statsvetarliteraturen. Beskrivningen innebär att EU-valen inte uppfattas som lika betydelsefulla som de nationella valen vad gäller medborgarnas och partiernas möjlighet att påverka politiken och samhällets utveckling. Vid Europaparlamentsval är det ur maktsynpunkt mindre som står på spel för partierna. Valkampanjerna är inte lika intensiva som vid nationella val, varken för partierna eller massmedierna. Mobiliseringen av väljare sker inte lika aktivt och europafrågor får stå tillbaka för inhemsk politik (Reif & Schmitt, 1980; Reif 1997; Norris 1999b; van der Eijk & Franklin 1996; van der Eijk 1999, Blondel et al 1998, Schmitt 1999).

Att Europaparlamentsvalen inte har lyckas mobilisera EU:s medborgare i samma utsträckning som nationella val framgår tydligt av en sammanställning av valdeltagandesiffror från femton EU-länder (se figur 2.1). Vi har rangordnat länderna efter storleken på valdeltagandeskillnaderna mellan Europaparlamentsvalet 1999 och det närmast föregående natio-

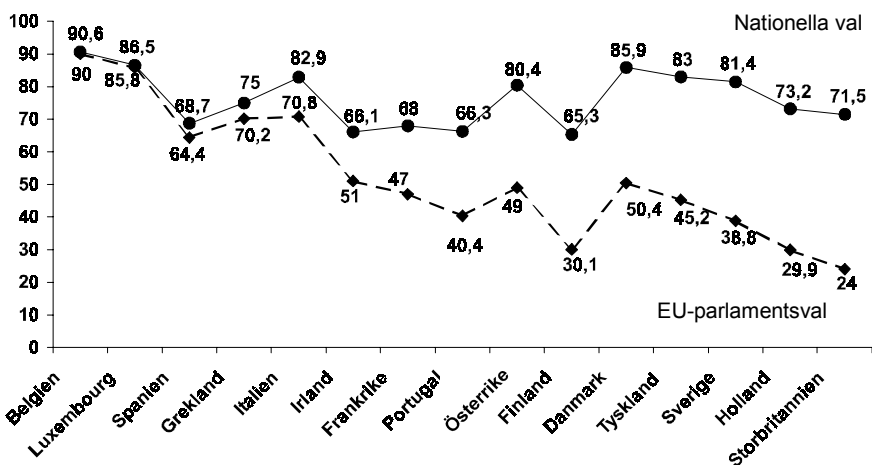
---

¹ För en detaljerad analys av det sjunkande valdeltagandet i EU-parlamentsvalen, se Franklin 2000.

nella parlamentsvalet.

Valdeltagandeskillnaderna mellan nationella val och Europaparlamentsval är små i länder där det råder röstplikt, som Belgien, Grekland och Luxemburg. I Spanien och Irland anordnades nationella val samtidigt som Europaparlamentsvalet 1999 och här är skillnaderna också relativt små. I övriga EU-länder råder stora skillnader i valdeltagande mellan de olika valen. Störst valdeltagandegap återfinns i Storbritannien, Holland och Sverige.

Figur 2.1 Valdeltagande i EU-parlamentsvalet 1999 och i närmast föregående nationella parlamentsval bland de 15 EU-medlemsstaterna (procent)

Kommentar: Valdeltagandet vid senaste parlamentsval i Portugal avser valet 1995, inte 1999. Luxemburg, Spanien och Irland var länder där det samtidigt hölls nationella, regionala eller lokala val. I Belgien, Grekland och Luxemburg råder röstplikt. Italien har fram till 1993 haft röstplikt. Uppgifterna om valdeltagande för Europaparlamentsvalet 1999 är hämtade från Sinnott 1999 och överensstämmer med Europaparlamentets valstatistik. För Sverige är det riksskatteverkets officiella resultat som redovisas. I Europaparlamentets valstatistik rapporteras felaktigt ett valdeltagande på 38,3 procent för Sverige.

Med valdeltagandeklyftan på 43 procentenheter tillhör Sverige alltså de länder i Europa där hälften av de som brukar delta i nationella val väljer att avstå från att delta i Europaparlamentsvalen. Men varför är valdeltagandet så lågt i svenska Europaparlamentsval?

Mot bakgrund av valdeltagandeforskningens samlade lärdomar skulle man kunna argumentera för att det egentligen inte är särskilt märkligt att valdeltagandet var så lågt i 1999 års svenska EU-parlamentsval. Många av de grundförutsättningar som gällde för EU-parlamentsvalet är omständigheter som har en dokumenterad demobiliserande effekt. Låt oss ta några

exempel: I samtliga EU-medlemsstater har valdeltagandet minskat vid det *andra* EU-parlamentsvalet (Franklin 2000); väljarna känner dåligt till vilka partigrupper som finns i Europaparlamentet och vet heller inte partigruppernas inbördes styrkeförhållanden; ledare och representanter för Europaparlamentets partier är okända för svenska väljare; valet anordnades den 13 juni, precis mitt emellan skolavslutning och midsommar, vilket är en olämplig tidpunkt att anordna val i Sverige; de nationella partiernas valkampanjer var inte lika omfattande och intensiva som vid riksdagsvalen; massmediernas valbevakning var inte lika omfattande som vid riksdagsval; väljarna uppfattade inte valet som lika viktigt som ett nationellt val; det saknades spänning i valet såtillvida att regeringsfrågan inte var aktuell. Faktorer av detta slag är trovärdiga delförklaringar varför valdeltagandet blev så lågt. I det här sammanhanget har vi dock inte möjlighet att pröva dem alla.

Det låga valdeltagandet i 1999 års Europaparlamentsval kan betraktas i ljuset av en generell tematik om partidemokratins problem. Vi har under senare år sett tecken som på sikt och under fortsatt utveckling skulle kunna verka skadligt för den svenska demokratin. För partierna är sjunkande medlemstal och fallande förtroende för politiker de allvarligaste tecknen. Valdeltagandet minskar både i riksdagsvalen och i Europaparlamentsvalen vilket riskerar att leda till akuta legitimitetsproblem.

Sjunkande deltagande i svenska val har under senare år föranlett en rad analyser av vilka faktorer som generellt förklarar varför medborgare väljer att inte utnyttja sin rösträtt. Från dessa studier har vi lärt oss att det sjunkande valdeltagandet i riksdagsvalen har inneburit en ökad polarisering i väljarkåren; det är resurssvaga grupper som i växande utsträckning avstår från att rösta. Att delta i riksdagsval har därför blivit en klassfråga i Sverige (Bennulf & Hedberg 1999). Minskningen kan delvis förklaras av en successiv normupplösning under de senaste tjugo åren; en del av väljarna upplever det inte längre som en plikt att rösta (Westholm & Teorell 1999).

Konsekvenserna av det sjunkande valdeltagandet i riksdagsvalen har ännu så länge inte blivit särskilt stora. Väljare som röstar uppvisar i mångt och mycket samma åsikter som de som inte röstar. Enkelt uttryckt är röstskolket lika utbrett till vänster som till höger bland svenska väljare. Med andra ord är det sannolikt att partifördelningen i den svenska riksdagen skulle ha sett ungefär likadan ut även om det svenska valdeltagandet skulle närma sig 100 procent (Bennulf & Hedberg 1999; Holmberg 2000a).

Det låga valdeltagandet i EU-parlamentsvalen har dock potential att uppvisa större negativa effekter. Det beror på att det är många fler som

stannat hemma och att risken därför ökar för att vissa grupper systematiskt underrepresenteras bland de förhållandevis få som röstar. Om partisympati och inställningen till t ex EU är likadan bland röstare och icke-röstare kan vi anta att samma 22 ledamöter representerar den svenska väljarkåren i Europaparlamentet även om valdeltagandet vore högre.

Kapitlet är fortsättningsvis organiserat i sex avsnitt. Det första avsnittet är en kortare genomgång av tidigare forskning om vilka faktorer som är betydelsefulla för individuellt valdeltagande. I det andra avsnittet undersöks vad det låga valdeltagandet i Europaparlamentsvalet har för konsekvenser för social och politisk representativitet. För det tredje analyseras medborgarnas egna uppfattningar om hur viktigt valet till Europaparlamentsvalet är: Var EU-valet ett oviktigt val i medborgarnas ögon? I det fjärde avsnittet prövas förklaringen att det främst var politisk protest och EU-negativism som fick medborgarna att avstå från att rösta. I det femte avsnittet undersöks i vilken utsträckning korstryck – det vill säga oenigheter i EU-frågan mellan väljarna och deras egna partier – kan förklara det låga valdeltagandet. Kapitlet avslutas med en jämförelse av förklaringskraften hos en samlad multivariat analys av valdeltagande som syftar till att klarlägga skillnader mellan riksdagsval och Europaparlamentsval.

Vilka faktorer styr valdeltagandet?

Tidigare forskning behandlar både individuella och kontextuella förklaringar till varför människor röstar. Tre typer av individrelaterade faktorer lyfts fram som viktiga förklaringar till väljarens beslut att rösta. Den första avser väljarens egna resurser som till exempel kunskaper, utbildning och inkomstnivå. Den andra faktorn handlar om väljarens förmåga att ta till sig budskap förmedlade av partier och massmedier i valrörelserna. Faktor nummer tre behandlar väljarnas uppfattningar av den egna rösthandlingens betydelse. Väljare som uppfattar sin röst som oväsentlig för valutgången eller för politikens utformning tenderar att avstå från att rösta i högre utsträckning än väljare som uppfattar den egna rösten som betydelsefull.²

Mark Franklin har analyserat valdeltagandet i 37 demokratier (Franklin 1996). Han visar att individuella faktorer som sociala resurser och politiskt engagemang spelar en viktig roll för huruvida väljare deltar i natio-

---

² Se t.ex. Herbert Tingsten 1937, Sidney Verba & Norman Nie 1972, Iwor Crewe 1981, Steven Rosenstone & John M Hansen 1993, Sidney Verba, Kay Schlossman & Henry Brady 1995, Mark N Franklin 1996. Att svenska väljare bedömer "rösta i valen" som en mindre effektiv handling för påverkan av politik 1997 än vad de gjorde 1979 framgår av Demokratirådets rapport Olof Petersson m fl 1998. För analyser av valdeltagande i samband med folkomröstningarna om medlemskap i EU i Sverige, Norge och Finland se Bennulf & Hedberg 1996 och Bennulf, Hedberg, Pettersen, & Pesonen, 1998.

nella val eller inte. Franklin menar emellertid att kontextuella faktorer som kulturella skillnader mellan länder, skillnader mellan olika politiska system och valsystem är viktigare förklaringar till skillnader i valdeltagande mellan olika länder. Huruvida rösthandlingen företas i en svensk eller amerikansk kontext förklarar i en länderkomparativ analys mer i statistisk mening än individfaktorer som intresse och engagemang. Det är samspelet mellan individuella och kontextuella faktorer som i slutändan avgör nivån på valdeltagandet i ett politiskt system.

Kontextuella systemfaktorer är alltså av stor betydelse för skillnader i valdeltagande mellan länder. Valdeltagande är till exempel högre i länder med proportionellt valsystem och med röstplikt. Det är också gynnsamt för valdeltagandet om valet hålls på söndagar och om det finns möjlighet till poströstning. När vi jämför valdeltagande mellan olika länder är också en faktor som Franklin benämner "electoral saliency", valets *betydelse*, viktig (Franklin 1996:226-228). I länder där utgången av valet spelar en stor roll för hur landet kommer att styras kan vi räkna med ett högre valdeltagande. Schweiz och USA brukar framhållas som exempel på länder där parlamentsvalen är mindre betydelsefulla. Utgången av till exempel folkomröstningar och presidentval har större inverkan på hur de politiska besluten i respektive land kommer att formas. Därför är parlamentsvalen mindre betydelsefulla och väljarna stimuleras i mindre grad att delta i dessa val.

Inom parentes sagt har förutsättningarna förändrats även i Sverige när det gäller medborgarnas deltagande i riksdagsvalen. Bland svenska valdeltagandeforskare diskuteras för närvarande i vilken utsträckning förändringen av det svenska valsystemet från tre- till fyraåriga mandatperioder har 'byggt in' lägre valdeltagandenivåer i systemet (Westholm & Teorell 1999). Längre mandatperioder innebär att det är val mer sällan, vilket antas ha konsekvenser för normreproduktionen när det gäller röstplikt bland medborgarna. Känslan av att det är en medborgarplikt att rösta kommer att erodera snabbare med fyraåriga mandatperioder än med treåriga.³

I en analys av valdeltagandet i det svenska EU-parlamentsvalet konstaterar Cees van der Eijk, inte utan förvåning, att inställning till EU spelar en viss roll för svenskarnas benägenhet att rösta i EU-parlamentsval (van der Eijk 1999). För svenska valforskare är detta faktum knappast överraskande. Mikael Gilljam och Sören Holmberg visade redan i sina studier av EU-parlamentsvalet 1995 att medborgarnas inställning till EU var en

---

³ Andra exempel på kontextuella faktorer som påverkar valdeltagande är graden av polarisering i partisystemet och om valet är spännande och utgången inte given på förhand (Oscarsson 2000).

viktig delförklaring till vissa svenska väljares val att inte rösta (Gilljam & Holmberg 1998, kapitel 3).

Frågan är i vilken utsträckning det är samma faktorer som strukturerar valdeltagandet i svenska riksdagsval och Europaparlamentsval? Våra huvudsakliga jämförelsepunkter är riksdagsvalen 1991, 1994 och 1998 och de två hittillsvarande Europaparlamentsvalen 1995 och 1999.⁴ Analysen fokuserar framför allt på individfaktorer som ligger bakom och styr väljarnas val att rösta. Vi kommer endast i begränsad utsträckning att pröva strukturella förklaringar genom att göra jämförande analyser av samtliga EU-länder.

Social och politisk representativitet

Låga valdeltagandenivåer behöver inte nödvändigtvis innebära allvarliga negativa konsekvenser för en representativ demokrati. Visserligen är det beklagligt när demokratin går miste om de positiva effekter som vi vet att rösthandlingen har för individuella medborgare. Men man kan också argumentera för att låga deltagandenivåer blir allvarliga först i en situation där de röstades och icke-röstades sammansättning – socialt, politiskt, åsiktsmässigt – skiljer sig åt på ett systematiskt och omfattande sätt. Bekymmersamt för demokratin och Europaparlamentets representativa legitimitet är det om röstande representerar andra sociala och politiska grupper eller står för helt andra politiska värderingar och åsikter än icke-röstare. Studier av valdeltagande bör därför inte i första hand ägna sig åt ändlösa diskussioner om huruvida den absoluta deltagandenivån är ett bekymmer för demokratin, utan istället rikta in sig på att besvara frågor som gäller social och politisk representativitet samt dess konsekvenser.

---

⁴ Analyser av valdeltagande innebär vanligtvis att forskarna ställs inför flera besvärliga metodproblem. Ett första problem gäller bortfall av personer som inkluderats i våra slumpmässiga urval av valmanskåren men som avstår från att ställa upp för intervju. Om avhoppet från urvalet skedde helt slumpmässigt skulle inte problemen med representativitet bli så stora. Men vi vet att personer som ställer upp för intervju inte är fullt jämförbara med dem som inte ställer upp. Bortfallet snedvrider i vissa avseenden våra resultat. Det medför bl.a. att valdeltagandet överskattas i och med att svarsvägran är större bland politiskt oengagerade personer. Ett andra problem är att personer tenderar att rapportera beteenden de uppfattar som politiskt korrekta även om de inte utfört det, t.ex. röstning (Granberg & Holmberg 1991). Både dessa problem är möjliga att kontrollera med valforskningens väljardata. Det andra problemet är lättast att lösa. Statistiska centralbyrån (SCB) genomför vid varje val en särskild studie av valdeltagandet som innebär att man går ut till vallängderna och samlar in uppgifter om det faktiska valdeltagandet. Valundersökningens intervjupersoner ingår i denna studie; därför vet vi om varje intervjuad person faktiskt har röstat eller ej. Redan i urvalsförfarandet överskattas emellertid röstningen något. En aning fler röstande kommer med i valundersökningarnas urval än som faktiskt röstar i befolkningen som helhet. Sedan förväras problemet ytterligare genom att bortfallet är högre bland icke-röstare än bland röstande personer. Om vi publicerade valundersökningarnas resultat okorrigerade skulle alltså valdeltagandet framstå som högre än vad det faktiskt var. Också detta problem går att åtgärda. Det gör vi genom att applicera så kallade vikter i de analyser som genomförs. Svaret från en person som röstat viktas ned eftersom röstning överskattats, medan svaren från icke-röstare viktas upp eftersom vi underskattat dem.

Två frågeställningar har varit styrande för analyserna i detta avsnitt. Den första gäller just social och politisk representativitet: Vilken social och politisk sammansättning har gruppen röstare i förhållande till icke-röstare? Den andra frågeställningen är i vilken utsträckning valdeltagandet skiljde sig åt i olika befolkningsgrupper vid Europaparlamentsvalet 1999? I vilken utsträckning har människors socioekonomiska hemvist och politiska engagemang betydelse för deltagande i EU-parlamentsval? Vi kommer att diskutera resultaten i ljuset av vad vi redan vet från forskning kring svenska folkets deltagande vid riksdagsvalen 1994 och 1998.

Studier av valdeltagandet i grupper med olika social status och socioekonomisk gruppstillhörighet ger sällan några stora överraskningar.⁵ Sannolikheten för att en individ skall gå till valurnan ökar med *social status* och *social integration*. Ålder, inkomst och utbildning har alla positiva samband med deltagande. Personer som är gifta och går i kyrkan använder sin rösträtt flitigare än andra. Arbetslösa och invandrare uppvisar ett lägre valdeltagande än socialt etablerade grupper. Dessa välbekanta mönster finner vi i alla demokratier i världen och också när det gäller andra typer av politiskt deltagande än röstning.

Vi vet alltså redan en hel del om sociala faktorerers betydelse för valdeltagande både internationellt och när det gäller svenska riksdagsval. Vår undersökning riktar därför i första hand in sig på att studera *förändringar* mellan olika befolkningsgruppers valdeltagande. Växande valdeltagandeklyftor uppfattas av de flesta bedömare som allvarliga eftersom det nästan per automatik leder till att gruppen icke-röstare och röstare blir mer olika varandra. Valresultat blir mindre representativa för folkviljan.

I Sverige ökade valdeltagandeskillnaderna mellan låg- och högstatusgrupper mellan riksdagsvalen 1994 och 1998 – en utveckling som vi alltså betraktar som mer allvarlig än den rekordstora valdeltagandeminskningen (-5,1 procentenheter). En naturlig följdfråga är om det är möjligt att spåra en fortsatt social polarisering i svenskt valdeltagande i resultaten från 1999 års Europaparlamentsval.

I tabell 2.1 redovisas valdeltagandet i EU-parlamentsvalen 1995 och 1999 efter kön, ålder, bostadsort och civilstånd. Resultaten bygger på data från valundersökningarna. För att validera resultaten har vi kunnat jämföra dem med de omfattande valdeltagandeundersökningar som SCB genomfört i samband med valen (*Statistiska meddelanden* 1999 och Statistiska centralbyrån 1997).⁶

⁵ Se t.ex. Campbell et al 1960; Crewe 1981; Lipset 1960; Franklin 1996; Milbrath 1965; Petersson m fl 1998; Wolfinger & Rosenstone 1980; Rosenstone & Hansen 1993; Tingsten 1937; Verba & Nie 1972; Verba et al 1978; Verba, Schlossman & Brady 1995;

⁶ I samband med riksdagsvalen och valen till Europaparlamentet har SCB genomfört omfattande valdeltagande studier baserade på urval med drygt 30 000 personer. I SCB:s val-

Tabell 2.1 Valdeltagande i olika befolkningsgrupper vid valen till Europaparlamentet 1995 och 1999 (procent).

grupp	1995	1999	skillnad 1995-1999	antal personer 1999
kön				
män	40	36	-4	1341
kvinnor	43	41	-2	1312
ålder				
18-22	31	24	-7	117
23-30	33	26	-7	417
31-40	35	30	-5	533
41-50	42	36	-6	495
51-60	46	45	-1	479
61-70	53	56	+3	329
71-80	50	54	+4	283
bostadsort				
landsbygd	36	30	-6	258
mindre tätort	42	36	-6	339
större tätort/stad	42	40	-2	640
Stockholm, Göteborg, Malmö	48	48	±0	213
civilstånd				
gift/sammanboende	45	41	-4	1020
änka/änkling	43	55	+12	67
ogift/fränskild	32	31	-1	374
samtliga	42	39	-3	2653

Kommentar: Data från Europaparlamentsvalundersökningar 1995 och 1999. När det gäller resultaten för kön, ålder och boende i Stockholm, Göteborg och Malmö bygger resultaten på registeruppgifter och omfattar hela urvalet. Indelningen i landsbygd, mindre stad och större stad/tätort bygger på uppgifter noterade av intervjuarna och omfattar sålunda endast intervjuade personer. Uppgift om bostadsort noteras ej av intervjuaren vid extremt förkortade intervjuer. Bland svarande i valundersökningarna överskattas röstare och icke-röstare underskattas. Därför viktas svaren ned bland personer som röstat och svaren viktas upp bland personer som inte röstat. I vissa analyser, t ex kön och ålder, används registeruppgifter även bland de icke-intervjuade. Eftersom samtliga urvalspersoner inkluderas i de analyserna används olika vikter för de som intervjuas och de som inte intervjuas (se Bennulf, Hedberg & Oscarsson 2000 och Bennulf & Hedberg 1999). Om inte annat anges används vikter i samtliga analyser av valdeltagande som vilar på data från valundersökningarna i detta kapitel.

I riksdagsvalen sedan 1976 har valdeltagandet varit något högre bland kvinnor än bland män.⁷ Resultaten i valundersökningarna visar också på ett något högre valdeltagande bland kvinnor än bland män vid valen till Europaparlamentet 1995 och 1999.⁸ Tillbakagången i valdeltagande har

deltagandeundersökningar låg valdeltagandet 1 procentenhet högre än det faktiska valdeltagandet 1999 och 0,2 procentenheter högre 1995.

⁷ I SCB:s stora valdeltagandeundersökning i samband med riksdagsvalet 1998 uppmättes valdeltagandet till 82,8 procent bland kvinnor och 81,5 procent bland män.

⁸ Resultaten i Europaparlamentsvalundersökningen bygger på registeruppgifter om kön och omfattar hela urvalet.

varit något större bland män än bland kvinnor. Jämför vi Europaparlamentsvalundersökningen med SCB:s valdeltagandeundersökningar 1995 och 1999 finner vi även i SCB:s studie en något större tillbakagång i valdeltagande bland män än bland kvinnor.⁹

Europaparlamentsvalundersökningens resultat bekräftar den gamla sanningen att högre valdeltagande hänger samman med stigande ålder. Bland yngre medborgare mellan 18–23 år röstade endast en knapp fjärdedel i 1999 års EU-parlamentsval (24 procent). Bland medborgare över 50 år var valdeltagandet dubbelt så högt (51 procent). Det högsta valdeltagandet återfanns dock i åldersgruppen 60–70 år (56 procent).¹⁰

Analysen av ålderssambandet blir särskilt intressant när vi ser till förändringar mellan 1995 och 1999 års Europaparlamentsval. I ungdomsgenerationerna har valdeltagandet fallit tillbaka klart. Bland röstberättigade väljare under 30 år har valdeltagandet i EU-parlamentsvalen minskat med sju procentenheter, vilket är betydligt mer än tillbakagången bland samtliga röstberättigade (-3 procentenheter). Däremot ökade valdeltagandet bland äldre väljare. Bland medborgare över 60 år ökade valdeltagandet med +3 procentenheter. Om inte Sveriges 60- och 70-åringar hade ökat sitt valdeltagande i förhållande till 1995 års EU-parlamentsval hade tillbakagången alltså blivit ännu större än -3 procentenheter.¹¹

I riksdagsval brukar valdeltagandet vara något lägre i storstäderna jämfört med riksgenomsnittet. Historiskt gäller det i högre utsträckning för Stockholm och Göteborg än för Malmö. När det gäller val till Europaparlamentet har däremot valdeltagandet varit högre i de tre storstäderna än i övriga landet. Resultaten från Europaparlamentsvalundersökningarna i tabell 2.1 visar ett valdeltagande på 48 procent i Stockholm, Göteborg och Malmö både 1995 och 1999.¹² Det lägsta valdeltagandet återfinns på

⁹ I SCB:s valdeltagandeundersökning 1999 återfinns endast små könsskillnader vad gäller valdeltagande. Där rapporteras ett valdeltagande på 39,4 procent bland män och 40,2 procent bland kvinnor. I motsvarande undersökning 1995 var valdeltagandet 42,3 procent bland män och 41,2 procent bland kvinnor. Både SCB:s valdeltagarstudier och valundersökningarna visar att nedgången i valdeltagande mellan 1995 och 1999 är något större bland män än kvinnor.

¹⁰ Resultaten i Europaparlamentsvalundersökningen bygger på registeruppgifter om ålder och omfattar hela urvalet.

¹¹ SCB:s valdeltagandestudier visar på ett något högre valdeltagande bland medborgare under 30 år jämfört med Europaparlamentsvalundersökningen. Tillbakagången i valdeltagande i den åldersgruppen är inte lika stor som i Europaparlamentsvalundersökningen. Båda undersökningarna visar att valdeltagandet ökat bland de äldre väljarna.

¹² Siffrorna för Stockholm, Göteborg och Malmö i tabell 2.1 bygger på registeruppgifter om bostadsort och omfattar hela urvalet. Indelningen i landsbygd, mindre stad och större stad/tätort bygger på uppgifter noterade av intervjuarna och omfattar sålunda endast intervjuade personer. Uppgift om bostadsort noteras ej av intervjuaren vid extrem förkortad intervju. Skälet till att vi använder registeruppgifter bland samtliga i urvalet är att vi i Europaparlamentsvalundersökningen har en överrepresentation av röstare bland intervjuade boende i storstäder. Resultaten i Europaparlamentsvalundersökningen visar inte på någon tillbakagång i valdeltagandet i storstäderna. I SCB:s valdeltagandeundersökning minskar valdeltagandet med ca 2 procentenheter mellan 1995 och 1999. Enligt SBC:s valdeltagandeundersökning var valdeltagandet högst i Stockholm följt av Göteborg och Malmö vid båda

ren landsbygd. Enligt valundersökningarnas data är tillbakagången i valdeltagande mellan 1995 och 1999 något större på landsbygd och i mindre tätorter än i städerna.

Vi vet att civilstånd är en av de sociala faktorer som uppvisar starkast samband med valdeltagande. Gifta eller sammanboende röstar i högre utsträckning jämfört med ensamstående. Den viktigaste förklaringen är att man i parförhållande motiverar varandra att gå till vallokalen. Det är inte särskilt märkligt eftersom personer som lever tillsammans helt enkelt tenderar att göra saker ihop. Resultaten i tabell 2.1 bekräftar, liksom SCB:s valdeltagandeundersökningar, att så även var fallet vid Europaparlamentsvalen 1995 och 1999. Gifta och sammanboende uppvisar ett högre valdeltagande än ensamstående och ogifta. Den höga andel röstare bland änkor/änklingar 1999 (55 procent) är dock ett resultat som får tolkas med stor försiktighet eftersom antalet undersökningspersoner är få.¹³

Vi finner således flera sociala mönster som är bekanta sedan tidigare. Jämför vi tillbakagången i valdeltagande mellan 1995 och 1999 med motsvarande tillbakagång mellan riksdagsvalen 1994 och 1998 är likheterna stora. En demobilisering av valmanskåren har ägt rum i stort sett inom samtliga sociala grupper utom bland pensionärer och, kanske, bland storstadsbor.

Den kraftiga nedgången i valdeltagandet i samband med riksdagsvalet 1998 innebar visserligen att andelen röstare sjönk inom nästan samtliga sociala grupperingar. Men den innebar också en ökad polarisering då valdeltagandet gick ner mer i vissa grupper jämfört med andra. De kraftigaste tillbakagångarna återfanns bland socialt och ekonomiskt svagare grupper i samhället. Frågan är om motsvarande skillnader återfinns när det gäller valdeltagandet till Europaparlamentet? I tabell 2.2 redovisas valdeltagandet 1995 och 1999 inom olika socioekonomiska grupper.

Bilden som framträder är dyster, åtminstone med utgångspunkt från ett deltagardemokratiskt ideal och utifrån föreställningen om att det är viktigt med god social representativitet. Skillnaderna i valdeltagande mellan olika socioekonomiska grupper var påfallande i samband med 1999 års EU-parlamentsval. Social status spelar en betydligt större roll för valdeltagandet i EU-parlamentsval än för valdeltagande i riksdagsval. Vid EU-parlamentsval är det än tydligare att socialt resurstarka röstar i högre grad

---

EU-parlamentsvalen. Mellan 1995 och 1999 gick valdeltagandet tillbaka mest i Stockholm (3,2 procentenheter), följt av Göteborg (1,0 procentenhet) och Malmö (0,7 procentenheter). Skillnaderna i valdeltagande mellan invånarna i de tre storstäderna minskade alltså mellan valen 1995 och 1999.

¹³ Vi har på denna punkt inga jämförelsemöjligheter med data från SCB. Förklaringen är sannolikt att slumpen spelat oss ett spratt och att resultatet speglar egenskaper i urvalet (72 personer) snarare än ett faktiskt och markant ökat valdeltagande bland Sveriges änkor och änklingar.

jämfört med socialt resurssvaga medborgare. Visserligen är valdeltagandet lågt även bland socialt resurstarka, men det är ännu lägre bland resurssvaga medborgare. Ett annat sätt att säga samma sak är att effekterna av social status på valdeltagandet ger större utslag i EU-parlamentsval än i riksdagsval.

Tabell 2.2 Valdeltagande i olika socioekonomiska grupper vid valen till Europaparlamentet 1995 och 1999 (procent).

grupp	1995	1999	skillnad 1995-1999	antal personer 1999
yrke				
industriarbetare	31	24	-7	181
övrig arbetare	35	30	-5	322
lägre tjänsteman	43	40	-3	184
mellantjänsteman	51	49	-2	330
högre tjänsteman	57	56	-1	182
småföretagare	38	37	-1	91
jordbrukare	40	47	+7	31
studerande	40	33	-7	110
klass				
arbetarklass	34	28	-6	503
medelklass	49	47	-2	788
inkomst				
låg	38	30	-8	638
mellan	40	38	-2	1354
hög	50	49	-1	661
sysselsättning				
förvärvsarbetande	40	36	-4	1002
arbetslös	30	24	-6	87
facklig tillhörighet				
LO	33	28	-5	474
TCO	47	46	-1	295
SACO	64	60	-3	60
sektor				
offentlig	47	43	-4	533
privat	39	36	-3	852
samtliga	42	39	-3	2653

Kommentar: Klassvariabeln har konstruerats med yrkesvariabeln som utgångspunkt. Till arbetare har förts industriarbetare och övriga arbetare. Till medelklass har samtliga tjänstemannagrupper, småföretagare och jordbrukare förts. Inkomstvariabeln har skapats så att vi återfinner 25 procent i den lägsta respektive högsta inkomstgruppen och övriga 50 procent som medelinkomsttagare. När det gäller jordbrukare är antalet svars personer få, 46 1995 och 32 1999. (I tabell 2.2 anges 31 jordbrukare vilket är ett resultat av viktningen. Se fotnot 4.)

Det finns också tecken på att valdeltagandeklyftorna har ökat mellan Europaparlamentsvalen 1995 och 1999, liksom de gjorde mellan riksdagsvalen 1994 och 1998. Skillnaden i valdeltagande mellan till exempel industriarbetare och högre tjänstemän var 1995 26 procentenheter och

ökade till 32 procentenheter vid valet 1999. Som jämförelse kan nämnas att i riksdagsvalet 1994 var skillnaden i valdeltagande mellan industriarbetare och högre tjänstemän 10 procentenheter, vilket ökade till 14 procentenheter 1998. Vid det senaste EU-parlamentsvalet var valdeltagandet 24 procent bland industriarbetare och 56 procent bland högre tjänstemän, 28 procent bland LO-anslutna och 60 procent bland SACO-anslutna, 30 procent bland låginkomsttagare och 49 procent bland höginkomsttagare.

Historiskt sett har valdeltagandet inom arbetarklassen alltid varit lägre än inom medelklassen. I samband med det sjunkande valdeltagandet vid riksdagsvalet 1998 ökade klasskillnaderna. Gapet i valdeltagandet var då historiskt sett mycket stort, hela 12 procentenheter (Korpi 1981; Gilljam & Holmberg 1990; Bennulf & Hedberg 1999). Men vid de båda svenska EU-parlamentsvalen har skillnaden i valdeltagande mellan arbetar- och medelklass varit ännu större, och dessutom ökat från 15 procentenheter 1995 till 19 procentenheter 1999. Att tala om valdeltagande vid svenska EU-parlamentsval som en klassfråga har ett berättigande även om mer än hälften av medelklassen också avstår från att rösta.

Behovet av att föra analysen längre än till socio-ekonomiska förklaringar är stort. Väljarnas politiska resurser i form av utbildning, intresse, engagemang och kunskaper har i den internationella forskningslitteraturen identifierats som betydelsefulla motiverande drivkrafter för att gå till valurnorna (Verba, Schlozman & Brady 1995). Den stora utbildningsrevolutionen – den kognitiva mobiliseringen – i västerländska industrinationer räknades länge som huvudförklaring till det trendmässigt ökande valdeltagandet under början av efterkrigstiden (se Inglehart 1977; Dalton 1984). Flera forskare bedömer att den generellt starkaste enskilda mikroförklaringen till individuellt valdeltagande är just utbildningsnivå.

Politiskt engagemang och förtroende för partier och politiker är naturligtvis viktiga faktorer vid förklaringar huruvida människor väljer att delta i politiska val. När det gäller valdeltagande i parlamentsval har sådana politiska resursfaktorer ofta visat sig ha större förklaringskraft än många sociala bakgrundsfaktorer. Politiskt engagemang är ett sammanfattande begrepp för att söka förstå hur intensivt medborgare involverar sig i politiken, från ett allmänt intresse till ett aktivt deltagande. I tabell 2.3 redovisas vilken betydelse utbildning, politiskt intresse, mediaexponering och partiidentifikation hade för valdeltagandet vid EU-parlamentsvalen 1995 och 1999.

Medborgarnas utbildningsbakgrund har enligt våra analyser en större betydelse för valdeltagandet vid EU-parlamentsval än vid riksdagsval. Skillnaden i valdeltagande mellan låg- och högutbildad var vid EU-parlamentsvalen 1995 och 1999 17 procentenheter. Motsvarande skillna-

der i riksdagsvalen 1994 och 1998 var 8 procentenheter vid båda tillfällena. I EU-parlamentsvalet 1999 deltog 35 procent bland lågutbildade mot 52 procent bland högutbildade medborgare.

Tabell 2.3 Valdeltagande efter utbildning, politiskt intresse, intresse för EU-frågor, mediaexponering, kunskap och grad av partiidentifikation vid valen till Europaparlamentet 1995 och 1999 (procent).

	1995	1999	Skillnad 1995-1999	Antal personer 1999
utbildning				
obligatorisk	37	35	-2	457
påbyggnad	39	32	-7	593
högskola/universitet	54	52	-2	409
politiskt intresse				
mycket intresserad	65	65	±0	134
ganska intresserad	53	49	-4	592
inte särskilt intresserad	30	28	-2	610
inte alls intresserad	13	17	+4	131
ser Rapport				
6-7 dagar i veckan	47	45	-2	482
3-5 dagar i veckan	43	41	-2	404
1-2 dagar i veckan	38	33	-5	286
mera sällan	33	31	-2	215
aldrig	37	33	-4	77
grad av partiidentifikation				
stark partiidentifikation	56	56	±0	228
svag partiidentifikation	49	44	-5	385
enbart partipreferens	35	33	-2	617
ingen partipreferens	25	28	+3	235
intresse för EU-frågor				
mycket intresserad	67	71	+4	94
ganska intresserad	53	56	+3	509
inte särskilt intresserad	32	28	-4	664
inte alls intresserad	18	16	-2	200
kunskap om EU				
låg	31	38	+7	152
mellan	39	38	-1	1190
hög	62	51	-11	121
läser om EU-frågor i dagstidningar				
läser i stort sett allt	66	79	±0	54
läser ganska mycket	54	54	±0	377
läser inte särskilt mycket	37	36	-1	725
läser ingenting/nästan ingenting	22	23	+1	207
samtliga	42	39	-3	2653

Kommentar: Partiidentifikation bygger på en sammanvägning av flera intervjufrågor; dels frågor om hur starkt anhängarskap intervjupersonen känner till sitt parti, dels frågor om vilket parti intervjupersonen tycker bäst om eller tycker sig stå närmast. Kunskap om EU bygger på fyra faktafrågor. Variabeln har kategoriserats enligt följande: låg kunskap=inga rätt svar; mellankunskap=rätt svar på en eller två frågor; hög kunskap=rätt på 3 eller 4 frågor. Se kapitel 8 för detaljer.

Politiskt intresse, mediaexponering och grad av partiidentifikation är tre individrelaterade förklaringsfaktorer som är mycket starkt kopplade till deltagande i EU-parlamentsval. Röstberättigade som är politiskt intresserade, tar del av allmänt nyhetsmaterial och betraktar sig som anhängare till ett bestämt parti röstar i betydligt högre utsträckning än personer som inte är politiskt intresserade, inte tar del av allmänt nyhetsmaterial och som saknar en partiidentifikation. Sambandet blir ytterligare förstärkt om vi begränsar det politiska engagemanget till att endast avse EU-frågor, t.ex. intresse för EU-frågor, kunskap om EU-frågor och mediaexponering i EU-frågor. Vid det senaste EU-parlamentsvalet var skillnaden i valdeltagande mellan politiskt intresserade och inte intresserade 25 procentenheter, mellan dem som tar del av allmänt nyhetsmaterial fem eller fler dagar i veckan (ser Rapport) och dem som tar del av allmänt nyhetsmaterial mindre än fem dagar i veckan 11 procentenheter och mellan partiidentifierade och icke-partianhängare 17 procentenheter.¹⁴

Jämför vi EU-parlamentsvalen 1995 och 1999 är bilden av tillbakagången i valdeltagandet inte helt entydig i alla grupper.¹⁵ Av resultaten i tabell 2.3 kan vi emellertid konstatera att de medborgare som är mycket intresserade av politik, starkt partiidentifierade och intresserade av EU-frågor röstade i lika stor utsträckning 1995 som 1999.

Vi har hävdad att ju mer lika röstare och icke-röstare är desto mindre risk är det att ett sjunkande eller lågt valdeltagande innebär ett demokratiskt problem. Men även om röstare och icke-röstare representerar skilda grupper i samhället kan problemet överbryggas under förutsättning att de som röstar har likartade värderingar och politiska åsikter jämfört med dem som inte röstar.

För att kunna undersöka konsekvenserna av det låga valdeltagandet för den politiska representativiteten har vi genomfört analyser av nivån på valdeltagandet bland de olika partiernas väljare och genomfört simuleringar för att se om valutgången hade blivit annorlunda om alla röstskolkare gått och röstat. Resultaten presenteras i tabellerna 2.4 och 2.5.

Bland röstare i riksdagsvalen 1994 respektive 1998 var det 55 procent som avstod från att rösta i Europaparlamentsvalen 1995 respektive 1999. Mobiliseringen av väljare mellan Europaparlamentsval och närmast före-

---

¹⁴ Politiskt engagemang har större betydelse för om människor röstar eller ej i EU-parlamentsval än i riksdagsval. Skillnaderna i valdeltagande mellan i hög grad politiskt engagerade och i låg grad politiskt engagerade var större vid EU-parlamentsvalen 1995 och 1999 än vid riksdagsvalen 1994 och 1998. Skillnaderna i valdeltagande mellan i högre grad engagerade medborgare och i lägre grad engagerade medborgare ökade mellan riksdagsvalen 1994 och 1998. Motsvarande ökning återfinns inte mellan EU-parlamentsvalen 1995 och 1999 (Bennulf, Hedberg & Oscarsson, 2000).

¹⁵ Vi finner t ex en större tillbakagång bland medelutbildade än bland högutbildade, bland ganska politiskt intresserade än bland dem som inte är politiskt intresserade och även bland dem med en svag partiidentifikation jämfört med dem som saknar partiidentifikation

gående riksdagsval var liten. Bland icke-röstarna 1994 var det 8 procent som deltog i Europaparlamentsvalet 1995. Motsvarande siffra mellan valen 1998 och 1999 var 5 procent.

Tabell 2.4 Andel röstare vid EU-parlamentsvalet 1995 och 1999 bland partiernas sympatisörer och bland röstare respektive icke-röstare i riksdagsvalen 1994 och 1998 (procent)

	1995	1999
valdeltagande 1994		
röstade	45	---
röstade inte	8	---
valdeltagande 1998		
röstade	---	45
röstade inte	---	5
partipreferens		
Vänsterpartiet	52	38
Socialdemokraterna	40	34
Centerpartiet	43	51
Folkpartiet	42	56
Moderaterna	49	42
Kristdemokraterna	47	60
Miljöpartiet	46	38

Kommentar: Valdeltagande i riksdagen 1994 utgörs av minnesdata från intervju-tillfället i samband med Europaparlamentsvalundersökningen 1995. Valdeltagande 1998 är hämtade från röstlängderna. Varken valdeltagande i riksdagsvalet 1994 eller i riksdagsvalet 1998 är viktade.

Det högsta valdeltagandet 1999 finner vi bland kristdemokraternas och folkpartiets sympatisörer, 60 respektive 56 procent. Det är också bland dessa båda partier som valdeltagandet ökade kraftigast mellan valen 1995 och 1999, med cirka 13 procentenheter. Lågst valdeltagandet 1999 återfinns i det socialistiska blocket och bland miljöpartiets sympatisörer. Bland socialdemokraternas sympatisörer var valdeltagandet lägst 1999, 34 procent. Den största tillbakagången i valdeltagande mellan 1995 och 1999 fick vänsterpartiet vidkänna. Bland vänsterpartiets sympatisörer sjönk valdeltagandet tillbaka med 14 procentenheter. Bland nej-partiernas sympatisörer gick valdeltagandet tillbaka med 11 procentenheter, medan det ökade med 4 procentenheter bland ja-partiernas sympatisörer.

Analysen i tabell 2.5 visar att valresultaten 1995 och 1999 delvis skulle sett annorlunda ut om icke-röstarna mobiliserats i EU-parlamentsvalen. Det parti som förlorade mest på det låga valdeltagandet var socialdemokraterna. Vid EU-parlamentsvalet 1995 hade deras resultat kunnat förbättrats med 5 procentenheter om icke-röstare också gått till vallokaler. Även vid det senaste EU-parlamentsvalet har socialdemokraterna

förlorat på det låga valdeltagandet. Med en mobilisering av icke-röstarna hade socialdemokraternas valresultat varit 6 procentenheter högre 1999.

Tabell 2.5 Valresultatet i 1995 och 1999 års Europaparlamentsval -- officiellt och beräknat inklusive icke-röstare (procent)

	1995 valresultat		1999 valresultat	
	officiellt	med icke- röstare	officiellt	med icke- röstare
Vänsterpartiet	12,9	12	15,8	14
Socialdemokraterna	28,1	33	26,0	32
Centerpartiet	7,2	7	6,0	5
Folkpartiet	4,8	4	13,9	11
Moderaterna	23,2	20	20,7	21
Kristdemokraterna	3,9	3	7,6	7
Miljöpartiet	17,2	21	9,5	9
Övriga partier	2,7	1	0,5	1
summa procent	100	100	100	100
antal personer		1974		1600

Kommentar: Parti för icke-röstare har tagits fram med hjälp av en fråga om vilket parti vederbörande skulle ha röstat på om han/hon hade röstat respektive med hjälp av en fråga om allmän partisympati i nämnd ordning.

Partisympati säger inte hela sanningen om politisk representativitet. Vi genomförde också en analys av i vilken utsträckning röstare och icke-röstare skiljer sig åt när det gäller åsikter i viktiga politiska sakfrågor. Vid tidigare analyser i samband med 1998 års riksdagsval var de åsiktsmässiga skillnaderna mellan röstare och icke-röstare små (Bennulf & Hedberg 1999). Våra analyser av valundersökningen 1999 visar att när det gäller åsikter i traditionella vänster-högerfrågor och i miljöfrågor är det bara några få procentenheter som skiljer röstare och icke-röstare åt.¹⁶ Bland de sex frågor där vi 1999 finner en åsiktsskillnad större än 10 procentenheter mellan röstare och icke-röstare handlar fem om EU och en om invandring. Röstande i EU-parlamentsvalet är mer positiva till EU än icke-röstare och icke-röstare är mer ovilliga att ta emot flyktingar än röstare.¹⁷ När det gäller politisk åsiktsrepresentativitet – det vill säga åsiktsmässig samstämmighet längs centrala politiska åsiktsdimensioner – är det alltså inte sär-

¹⁶ Vid EU-parlamentsvalet 1995 röstade något större andel bland de som placerade sig till vänster i politiken (48 procent) jämfört med de som placerade sig till höger (45 procent). Vid det senaste EU-parlamentsvalet var förhållandet det omvända. Bland de som placerade sig till vänster röstade 40 procent medan valdeltagandet bland de som placerar sig till höger på vänster-högerskalan var 47 procent. Hela nedgången i valdeltagandet 1995 till 1999 skedde bland väljare som placerar sig till vänster i politiken.

¹⁷ En EU-politisk fråga det råder i stort sett samstämmighet mellan röstare och icke-röstare är frågan om ett gemensamt försvarssamarbete.

skilt stora skillnader mellan röstare och icke-röstare. Det enda undantaget är just EU-relaterade frågor där röstande är mer positiva än icke-röstare. Denna typ av åsiktsmässig soffliggarprotest mot EU kommer att analyseras närmare längre fram i kapitlet.

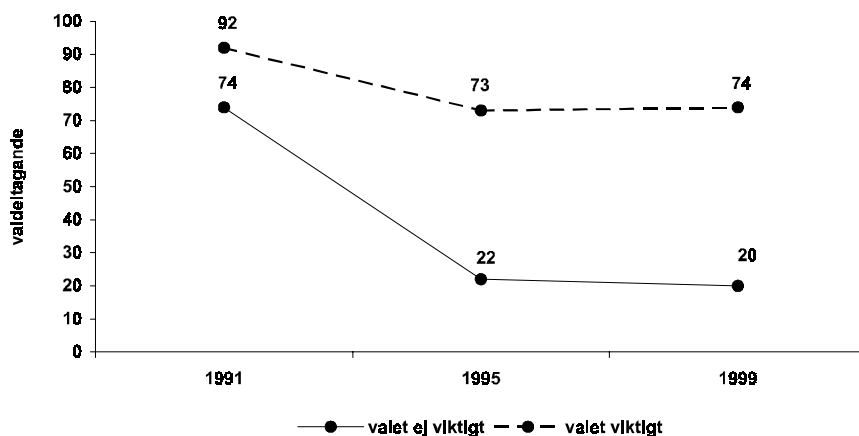
Oviktigt val?

Europaparlamentsvalens karaktär av andra rangens val innebär att de betraktas som mindre betydelsefulla än till exempel nationella parlamentsval. Bedömningar av valets viktighet är självklart avgörande för medborgares beslut att delta i allmänna val; för personer som uppfattar att valet inte gäller något är det förstås inte särskilt meningsfullt att utnyttja rösträtten. Som förklaring betraktat ligger viktighetsbedömningar nära det som skall förklaras, nämligen röstning.

Hur betydelsefulla är Europaparlamentsvalen i väljarnas ögon? I valundersökningarna 1995 och 1999 ställdes en fråga om hur viktigt valet till Europaparlamentet var. Motsvarande fråga för riksdagsvalen ställdes senast i samband med valet 1991. Resultaten visar att svenska väljare bedömer Europaparlamentsval som mindre viktiga än riksdagsval. Sjuttiotvå procent brydde sig om vilka partier som vann eller förlorade i riksdagsvalet 1991. Motsvarande siffra i Europaparlamentsvalen 1995 och 1999 var endast 37 respektive 36 procent. I väljarnas ögon är Europaparlamentsvalen alltså betydligt mindre viktigt än riksdagsvalen.

Den naturliga följdfrågan är om väljarnas viktighetsbedömningar har någon betydelse för deras benägenhet att rösta? Sambandet mellan bedömning av valets betydelse och valdeltagande i riksdagsval respektive Europaparlamentsval redovisas i figur 2.2. Inte helt oväntat är väljarnas bedömning av valets betydelse den starkaste förklaringsfaktor vi har kunnat uppbringa när det gäller huruvida svenska folket sluter upp bakom valurnorna vid Europaparlamentsval. Bland personer som brydde sig om vilka partier som vann eller förlorade var valdeltagandet 73 procent 1995 och 74 procent 1999. Bland personer som inte brydde sig om vilka partier som vann eller förlorade var valdeltagandet 22 procent 1995 och 20 procent 1999. Tillbakagången i valdeltagande mellan EU-parlamentsvalen 1995 och 1999 återfinns endast bland personer som inte brydde sig om vilka partier som vann eller förlorade valet.

Figur 2.2 Andel röstande bland personer som gör olika bedömningar av valets viktighet i riksdagsvalet 1991 och EU-parlamentsvalen 1995 och 1999 (procent).

Kommentar: Intervjufrågans formulering var: "Hur viktigt tycker Du årets val till EU-parlamentet var? Brydde Du Dig mycket om vilka partier som vann eller förlorade eller tyckte Du att det inte spelade så stor roll?"

Jämför vi resultaten från de två Europaparlamentsvalen med ett riksdagsval är bilden delvis en annan. Även vid riksdagsval påverkas valdeltagandet av bedömningar av valets betydelse. Men sambandet är avsevärt svagare än vid EU-parlamentsval. Bland personer som brydde sig om vilka partier som vann eller förlorade riksdagsvalet 1991 var valdeltagandet 92 procent och 74 procent bland personer som inte ansåg valet vara viktigt. Skillnaden i valdeltagande mellan personer som ansåg valet betydelsefullt och de som inte ansåg det betydelsefullt var i riksdagsvalet 1991 20 procentenheter. Motsvarande skillnad i EU-parlamentsvalet 1999 var hela 54 procentenheter (se figur 2.2). Som så många andra förklaringsfaktorer vi sett får även denna större spelrum i samband med EU-parlamentsval än i samband med riksdagsval.

Ett lågt valdeltagande behöver naturligtvis inte enbart vara en spegelbild av en ointresserad väljarkår. Vi vet att partiernas kampanjarbete, temperaturen i valkampen och massmedias rapportering är betydelsefull för mobiliseringen (jfr kapitel 8). Ansvaret ligger med andra ord i många händer. Saknas dessa mobiliserande krafter i valrörelsen, i kampanjarbetet och i massmediarapportering ges tydliga signaler till väljarna om valets betydelse. Människor vill givetvis inte ägna tid och spendera kognitiva resurser på saker som de uppfattar som meningslösa.

Frågan är i vilken utsträckning medborgarna kom i kontakt med parti-

ernas kampanjarbete under 1999 års Europaparlamentsval? I valundersökningarna ställs ett antal frågor som syftar till att mäta graden av involvering i valkampanjen. Närmare bestämt handlar det om i vad mån väljarna själva har tagit del av broschyrmaterial, varit på valmöten eller blivit kontaktade av partier i hemmet eller på arbetsplatsen. De fyra indikatorerna används här för att undersöka väljarnas exponering för valkampanjen.¹⁸

Resultaten visar att väljarnas exponering för partiernas kampanjer vid EU-parlamentsvalen är klart lägre än vid riksdagsvalen. Vid 1994 års riksdagsval hade 65 procent varit på möte, läst broschyr, blivit kontaktad av partier i hemmet eller på arbetsplatsen. Vid riksdagsvalet 1998 var andelen 64 procent. I EU-parlamentsvalen var motsvarande siffror 40 procent 1995 och 49 procent 1999.

Hur stora effekter har då kampanjexponering på väljarnas benägenhet att delta i riksdags- och Europaparlamentsval? I tabell 2.6 redovisas valdeltagande bland personer som tagit del av partiernas valkampanj och bland de som inte gjort det.

Tabell 2.6 Valdeltagande och kampanjexponering vid riksdagsvalen 1994 och 1998 samt vid EU-parlamentsvalen 1995 och 1999 (procent).

kampanj- exponering	riksdagsvalet 1994	riksdagsvalet 1998	Europa- parlamentsvalet 1995	Europa- parlamentsvalet 1999
exponerad	90,3	90,1	48,8	44,1
ej exponerad	84,3	76,9	36,7	34,0
differens	+6,0	+13,2	+12,1	+10,1

Kommentar: Kampanjexponering bygger på fyra intervjufrågor: ”Inför årets val till EU-parlamentet, läste Du någon valbroschyr eller liknande trycksak från något parti; Inför årets val till EU-parlamentet, var Du på något valmöte eller annat arrangemang som anordnades av något parti; Inför årets val till EU-parlamentet, hade Du personligt besök i hemmet eller blev Du uppringd från något parti; Inför årets val till EU-parlamentet, var Du i kontakt med någon valarbetare på Din arbetsplats?” Till kampanjexponerade har de personer förts som svarat ja på åtminstone en av frågorna. Personer som inte svarat ja på någon av frågorna har kategoriserats som icke kampanjexponerade.

Resultaten infriar förväntningarna om att valdeltagandet är högre bland kampanjexponerade personer än bland personer som inte tar del av valkampanjerna både vid EU-parlamentsval och riksdagsval. Mellan riks-

¹⁸ Det hade naturligtvis varit önskvärt att kunna genomföra mer omfattande kampanjstudier där valrörelsens samtliga aktörers insatser studerades och göra innehållsanalyser av massmedier i syfte att jämföra om de svenska EU-parlamentsval är de lågstimulival som det talas om i forskningslitteraturen. Det är emellertid en uppgift som inte kan genomföras i detta sammanhang (se dock analysen i kapitel 8 samt Johansson 1999).

dagsvalen 1994 ökade 1998 ökade valdeltagandeskillnaden mellan kampanjexponerade och icke kampanjexponerade väljare från 6 procentenheter till 13 procentenheter. Mellan EU-parlamentsvalen 1995 och 1999 minskade dock skillnaderna något, från 12 procentenheter till 10 procentenheter. Det minskade valdeltagandet i 1998 års riksdagsval slog endast igenom bland personer som ej tog del av valkampanjen. Minskningen i valdeltagande mellan EU-parlamentsvalen 1995 och 1999 slog däremot igenom både bland personer som tog del av kampanjen och bland dem som inte tog del av kampanjen.

Soffliggande i protest?

En av de vanligast förekommande förklaringarna till det låga valdeltagandet i svenska EU-parlamentsval är att soffliggandet skulle vara uttryck för en aktiv politisk protest snarare än passivitet eller okunnighet. Det låga valdeltagandet i EU-parlamentsvalen skulle bero på att många EU-kritiska väljare helt enkelt inte bryr sig om att rösta i de europeiska valen. Frågeställningen i det kommande avsnittet är hur stor vikt som bör fästas vid en sådan protestförklaring: I vad mån är icke-röstningen i EU-parlamentsvalen ett utslag av aktiv protest?

Länderjämförelser vi genomfört i andra sammanhang (Bennulf, Hedberg & Oscarsson 2000) visar att graden av EU-vänlighet har ett visst prediktionsvärde i analysen av det aggregerade valdeltagandet i medlemsstaterna. Svenskar tillhör de mest EU-kritiska, och detta faktum bidrar till att förklara varför gapet i valdeltagande mellan riksdagsval och EU-parlamentsvalet är så stort. Den generella tendensen är att det råder större skillnader i valdeltagande mellan nationella och europeiska val i länder där medborgarna är mer EU-kritiska. Frågan är i vad mån en sådan protestförklaring håller streck i analyser av individuellt valdeltagande?

Mikael Gilljams analyser av 1995 års EU-parlamentsval visade att EU-kritiker tenderar att röstskolka i större utsträckning än EU-anhängare. Skillnaden i valdeltagande var nästan tjugo procentenheter 1995. Denna direkta protesteffekt minskar emellertid om man tar hänsyn till faktorer som normalt förklarar skillnader i individuellt valdeltagande. Även efter omsorgsfulla kontroller kvarstår dock klara skillnader i valdeltagande mellan EU-förespråkare och EU-motståndare. Enligt Gilljam var den renodlade formen av protestskolkning inte något särskilt utbrett fenomen i samband med 1995 års Europaparlamentsval. Hans tolkning av resultaten är att det inte finns något starkt stöd för en protesthypotes. En viktigare förklaring till det låga valdeltagandet är att EU-parlamentsvalen har karaktären av lågstimulival – omständigheter som leder till att många klas-

siska förklaringsfaktorer till lågt valdeltagande såsom social resurssvaghet, okunskap, ointresse och svagt engagemang får större spelrum (Gilljam & Holmberg 1998:21ff).

Med tillgång till 1999 års Europaparlamentsvalsundersökning har vi möjligheter att sätta protesthypotesen på nya prov. Frågan är om protestinlagen fortfarande var lika närvarande som i det första svenska EU-parlamentsvalet 1995 eller om känslorna från 1994 års folkomröstning hade hunnit svalna något 1999?

I tabell 2.7 har vi jämfört resultaten från de två valundersökningar som genomförts i samband med svenska EU-parlamentsval. I allt väsentligt ger undersökningarna likartade resultat. Analysen visar att den relativa skillnaden i valdeltagande mellan klart EU-positiva och klart EU-negativa väljare – vilket kan tolkas som en okontrollerad protesteffekt på valdeltagandet – har varit oförändrad (+19 procentenheter vid båda tillfällena). Inslagen av EU-protestskolkning, det vill säga icke-röstande som kan föras tillbaka till EU-kritiska åsikter, befinner sig alltså på en oförändrad nivå.¹⁹

Tabell 2.7 Valdeltagande och EU-åsikt vid valen till Europaparlamentet 1995 och 1999 (procent).

	1995	1999	skillnad 1995-1999
<i>EU-åsikt, för/emot</i>			
för EU	56	50	-6
emot EU	38	35	-3
Skillnad	+18	+15	
<i>EU-åsikt, intensitet</i>			
för EU, bestämd	59	53	-6
för EU, tveksam	48	41	-7
ingen uppfattning	21	22	+1
emot EU, tveksam	33	37	+4
emot EU, bestämd	40	34	-6
skillnad	+19	+19	
<i>samtliga</i>	41,6	38,8	-2,8

Minskningen i valdeltagande mellan 1995 och 1999 års EU-parlamentsval är något större bland EU-positiva personer (-6 procentenheter) än bland EU-negativa (-3 procentenheter). Skillnaderna är visserligen små, men

¹⁹ I likhet med Gilljams analyser av 1995 års EU-parlamentsvalet försvinner en del av protesteffekten under kontroll för kön, ålder, yrke, anställningssektor, utbildning, boendeort och civilstånd, det vill säga faktorer som vi vet förklarar variationer i individuellt valdeltagande (se Gilljam & Holmberg 1998:22 och där fotnot 2 för detaljer).

indikerar att det är bland EU-positiva som entusiasmen att delta i EU-parlamentsval har minskat mest.

Resultaten kan nyanseras ytterligare genom analyser av hur stor vikt icke-röstarna själva fäster vid en rad olika motiveringar till varför de avstod från att rösta i 1999 års EU-parlamentsvalet (se tabell 2.8). De skäl till icke-röstning som bedöms som viktigast handlar om bristande kunskap om och intresse för EU. De flesta icke-röstare sluter upp bakom motiveringen att de inte varit tillräckligt insatta i vad EU-parlamentsvalet handlar om (66 procent). Nästan hälften uppger att ointresse för EU-frågor (46 procent) varit ett av de absolut viktigaste eller ett ganska viktigt skäl för att inte rösta, vilket är en ökning med tio procentenheter sedan 1995 års Europaparlamentsval.

Tabell 2.8 Skäl till icke-röstning 1995 och 1999. Andel icke-röstare som nämnde respektive skäl som ett av de absolut viktigaste eller ett ganska viktigt skäl (procent, procentdifferenser)

skäl	1995	1999	förändring 1995-99
inte tillräckligt insatt i vad Europaparlamentsvalet handlar om	71	66	-5
inte intresserad av EU-frågor	36	46	+10
negativ till EU	45	40	-5
inte intresserad av politik	31	38	+7
EU-parlamentsvalet är inte viktigt/EU-parlamentet har litet inflytande	36	30	-6
upptagen/bortrest/sjuk/olyckshändelse	19	26	+7
inte överens i EU-frågor med det parti jag annars tycker bäst om	22	16	-6
krångligt med personröstning	27	15	-12
ingen möjlighet att rösta på enbart EU-positiva eller på enbart EU-kritiska kandidater i mitt parti	12	9	-3
antal intervjuade icke-röstare	904	1005	

Kommentar: Intervjufrågan löd: "Hur viktiga var följande skäl till att du inte röstade i EU-parlamentsvalet?". För varje skäl erbjöds fyra svarsalternativ: ett av de absolut viktigaste skälen, ganska viktigt skäl, inte särskilt viktigt skäl och inte alls viktigt skäl. Samtliga intervjuade icke-röstare ingår i procentbasen.

Hur är det med eventuella spår av protestskolkande? Ja, en inte oansenlig andel av icke-röstarna (40 procent) motiverar sitt beteende med att de är negativa till den Europeiska unionen. Detta skäl till icke-röstning uppfattades som ungefär lika viktigt vid det första EU-parlamentsvalet (45 procent). Resultaten stödjer tolkningen att det inte ägt rum särskilt stora förändringar när det gäller icke-röstning som ett utslag av aktiv politisk protest.²⁰

²⁰ Inom parentes sagt ger resultaten i tabell 2.8 glädjande besked till anhängarna av den nu genomförda personröstningsreformen. Andelen personer som motiverar sitt icke-röstande med att det är krångligt med personröstning har minskat klart sedan rikspremiären för personröstning i samband med 1995 års EU-parlamentsvalet (-12 procentenheter). Icke-

Korstryck förklarar lågt valdeltagande?

Inom väljarforskningen brukar fenomenet korstryck traditionellt definieras som en psykologisk konflikt mellan väljaren och hennes parti (Lazarsfeld et al 1944; Campbell et al 1960:42-48). Konflikten uppstår främst i situationer då väljaren är oenig med sitt parti i viktiga sakfrågor. Dessa omständigheter antas ha en demobiliserande effekt på väljarkåren. Korstryck verkar särskilt demobiliserande på starkt partiidentifierade väljare som inte betraktar partitycke som ett särskilt attraktivt alternativ utan hellre väljer sofflocket. Den olustiga kognitiva obalans som är följden av att tycka annorlunda än sitt parti leder bland annat till att väljaren intresserar sig mindre för valkampanjen och avstår från att rösta.

Hypoteser om att politiskt korstryck leder till lågt valdeltagande åtnjuter traditionellt stöd i empiriska analyser (se t ex Sears 1969). Korstryckseffekter på valdeltagandet har fortsatt visat sig vara närvarande under 1990-talet, trots att väljarnas känslomässiga band till partierna klart försvagats under de senaste 30 åren (se t.ex. Gilljam & Holmberg 1998). Korstryck betraktas exempelvis som en viktig förklaring till det kraftigt sjunkande valdeltagandet i det norska stortingsvalet 1993: partianhängare som inte delade sitt partis inställning till norskt EU-medlemskap valde att inte delta i valet (Aardal & Valen 1995; Narud & Valen 1999. Se även Valen och Pettersen 1995).

Frågan om svenskt EU-medlemskap har länge varit en källa till splittning inom flera riksdagspartier. EU-frågan kvalificerar sig med råge i kategorin känslomässigt engagerande och viktiga sakfrågor som potentiellt kan ge upphov till mätbara korstryckseffekter bland väljarna. I alla grupper av partisympatisörer återfinns fraktioner som har olika inställning till det svenska EU-medlemskapet. I Sverige var det två partier, vänsterpartiet och miljöpartiet, som officiellt ställde sig på nej-sidan i folkomröstningen om svenskt EU-medlemskap. Dessa partier fortsätter alltjämt att profilera sig som de mest EU-kritiska partierna (jfr kapitel 7). Övriga fem riksdagspartier har officiellt EU-positiva ståndpunkter.

Soffliggarnas egna vittnesbörd om varför de inte gick och röstade i 1999 års Europaparlamentsval ger ett visst empiriskt stöd till korstryckshypotesen (se tabell 2.8). Sexton procent av röstskolkarna angav som skäl till icke-röstning att de inte var 'överens i EU-frågor med det parti de tyckte bäst om'. Denna 'subjektiva' korstrycksförklaring tycks emellertid ha

---

röstarnas klagomål när det gäller avsaknaden av möjligheter att välja EU-positiva/kritiska kandidater inom de olika partierna visar också svaga tendenser till att minska (-3).

försvagats något mellan de båda Europaparlamentsvalen. Motsvarande siffra för 1995 var 22 procent.

Tabell 2.9 Korstryck och valdeltagande i 1995 och 1999 års EU-parlamentsval. Andel röstande efter partisympati och inställning till det svenska EU-medlemskapet 1995 och 1999 (procent, procentdifferenser).

partisympati och inställning till det svenska EU-medlemskapet	1995	1999
EU-negativa partiers sympatisörer		
v emot EU	53	40
v för EU	44	35
korstryckseffekt	+9	+5
mp emot EU	47	40
mp för EU	51	40
korstryckseffekt	-4	0
EU-positiva partiers sympatisörer		
s för EU	56	42
s emot EU	40	35
korstryckseffekt	+16	+7
c för EU	81	63
c emot EU	30	37
korstryckseffekt	+51	+26
fp för EU	58	64
fp emot EU	5	40
korstryckseffekt	+53	+24
m för EU	59	50
m emot EU	27	25
korstryckseffekt	+32	+25
kd för EU	64	79
kd emot EU	41	40
korstryckseffekt	+23	+39
själv för EU, sympatiserar med parti för EU	59	51
själv för EU, sympatiserar med parti emot EU	47	37
korstryckseffekt bland EU-positiva	+12	+14
själv emot EU, sympatiserar med parti emot EU	50	40
själv emot EU, sympatiserar med parti för EU	36	34
korstryckseffekt bland EU-negativa	+14	+6
partisympati och inställning till EU överensstämmer	56	49
partisympati och inställning till EU överensstämmer ej	36	35
generell korstryckseffekt bland samtliga väljare	+20	+14

Kommentar: Intervjufrågan om svenskt EU-medlemskap löd: "Är Du i huvudsak för eller emot det svenska EU-medlemskapet eller har Du ingen bestämd åsikt i frågan?" Personer utan partisympati eller inställning till EU-medlemskapet ingår inte i analysen.

Kan en mer 'objektiv' korstrycksanalys bekräfta väljarnas egna förklaringar? I tabell 2.9 redovisas valdeltagandet efter olika kombinationer av partisympati och inställning till det svenska EU-medlemskapet i samband med 1995 och 1999 års Europaparlamentsval. Resultaten ger visst stöd för

förekomsten av en demobiliserande korstryckseffekt i Sverige. Bland röstberättigade där den egna EU-åsikten inte överensstämmer med det egna partiets är valdeltagandet klart lägre (35 procent) än i grupper där EU-inställning matchar partiståndpunkten (49 procent). Enligt analyserna tycks den totala effekten av korstryck på valdeltagandet dock ha försvagats något mellan 1995 (+20 procentenheter) och 1999 års EU-parlamentsvalet (+14 procentenheter).

De största effekterna av korstryck återfinns bland ja-partiernas sympatisörer. EU-negativa personer som sympatiserar med centerpartiet, socialdemokraterna, folkpartiet, kristdemokraterna eller moderaterna röstar i betydligt lägre utsträckning än de EU-positiva anhängarna. Skillnaderna varierar med mellan +7 och +53 procentenheter. I samtliga grupper av partisympatisörer har korstryckseffekten, det vill säga skillnader i valdeltagande mellan EU-positiva och EU-negativa, blivit mindre mellan 1995 och 1999.

Korstryckseffekterna bland nej-partiernas sympatisörer är inte lika uttalade. I 1999 års Europaparlamentsval var valdeltagandet något högre bland de EU-negativa än bland de EU-positiva vänsterpartisympatisörerna (40 respektive 35 procent). Bland socialdemokraternas sympatisörer återfinns inga korstryckseffekter över huvudtaget 1999 – valdeltagandet var 40 procent bland såväl EU-kritiker som EU-anhängare.

Resultaten betyder att fenomenet korstryck fortfarande – trots en minskning mellan 1995 och 1999 – i viss utsträckning kan bidra till att förklara varför valdeltagandet är så lågt i svenska Europaparlamentsval. I likhet med protestförklaringen kan en del av korstryckseffekten kontrolleras bort med bakomliggande faktorer som social position, vaneröstning och politiskt engagemang; personer som är ovän med sitt eget parti i EU-frågan tenderar helt enkelt att samtidigt tillhöra lågstatusgrupper där valdeltagandet ligger på en generellt lägre nivå. Storleken på korstryckseffekterna är relativt sett blygsamma i förhållande till effekterna av de socioekonomiska faktorerna som vi analyserat tidigare. Korstrycksförklaringen är heller inte lika tydlig som protestförklaringen enligt våra analyser (se även Teorell & Westholm, 2000). De svaga korstryckseffekterna betyder förstås inte att EU-frågan är oväsentlig för annat politiskt beteende, som till exempel röstning. Om korstrycket blir alltför starkt och oenigheterna med det egna partiet outhärdlig ligger det för många väljare närmare till hands att byta parti än att avstå från att delta.²¹

---

²¹ Vi har även haft unika möjligheter att studera effekterna av korstryck på valdeltagandet i samtliga EU-medlemsländer i samband med 1999 års Europaparlamentsval. Internationellt utblick kan hjälpa oss att avgöra huruvida korstryckseffekter är starkare i Sverige än i andra Europeiska länder. Förutsättningar för starka korstryckseffekter kan nämligen antas vara olika i olika länder. Vi förväntar oss att korstryckseffekterna är starkare i länder där många medborgare är EU-kritiker, där EU-frågan intar en central plats på den politiska dagord-

Europaparlamentsval skiljer sig från riksdagsval?

Sociala och politiska faktorer kan inte ses som helt åtskilda fenomen. Olika faktorerers inverkan på valdeltagande är inbördes kopplade till varandra. Därför bör de tidigare bivariata analyserna av valdeltagande kompletteras med multivariata analyser. Syftet är att undersöka de olika förklaringsfaktorerna under kontroll för varandra. På så sätt ges en mer sammansatt bild av svenskarnas deltagande i Europaparlaments- och riksdagsval.

I samband med 1988 års riksdagsval genomförde Sören Holmberg en analys om det svenska valdeltagandet. Han utgick från en kausal modell med både politiska och sociala förklaringsfaktorer. Holmbergs modell innehåller fyra förklaringsfaktorer: socioekonomisk position, politiskt intresse, partipolitiskt preferensavstånd (väljarnas förmåga att från uppställningen av reella alternativ urskilja ett parti man tycker klart bättre om än andra partier) och politikerförtroende. Teoretiskt vilar modellen på antagandet att socioekonomisk position både påverkar valdeltagandet direkt och indirekt via de politiska faktorerna. Av de politiska faktorerna antas politiskt intresse påverka väljarnas partipolitiska preferensavstånd och politikerförtroende. Politikerförtroende ligger närmast valdeltagande i modellen. Som helhet förklarar modellen endast lite av variationen i val-

---

ningen, där många partier står för en uttalad EU-kritisk hållning och där det finns många partiidentifierade väljare. De svenska förhållandena borde med andra ord vara en gynnsam grogrund för korstryckseffekter. Den länderjämförande analysen låter sig tyvärr inte göras lika enkelt som de tidigare presenterade analyserna. I den europeiska valundersökningen 1999 fick svarspersonerna placera ut alla partierna och sig själva längs en tiogradig EU-åsiktsdimension (för/emot ett fortsatt europeiskt unionsbygge). I våra korstrycksanalyser fungerade åsiktsavståndet mellan väljarna och det egna partiet som en slags kontinuerlig korstrycksvariabel: Ju större uppfattat avstånd mellan väljaren och det egna partiet längs EU-dimensionen desto större sannolikhet för att det föreligger en korstryckssituation och desto större sannolikhet för att korstrycket leder till att väljaren avstår från att rösta. Korstryckshypotesen prövades med hjälp av regressionsanalys där valdeltagandet fungerade som beroende variabel och åsiktsavstånd väljare-parti som oberoende variabel.

Med detta indirekta sätt att pröva korstryckshypotesen visar det sig att det är mycket svårt att finna någon förekomst av signifikanta direkta korstryckseffekter bland europeiska väljare. Inte ens i Sverige kan vi konstatera något statistiskt signifikant negativt bivariat samband mellan parti-väljaravstånd längs EU-dimensionen och sannolikhet för röstning i EU-parlamentsvalet. I en del länder går resultaten till och med i motsatt riktning (ju längre avstånd till det egna partiet desto större sannolikhet att rösta)! Några signifikanta effekter av korstryck kan inte heller lockas fram genom kontroller för andra traditionella förklaringsfaktorer till valdeltagande eller genom att föra in interaktionstermer i analyserna (korstryckseffekterna är inte starkare bland de starkast partiidentifierade eller bland de européer som är mest kunniga om och intresserade av EU).

Nollresultatet beror troligen på den lägre datakvaliteten för det länderjämförande materialet. Den europeiska väljarstudien var en telefonundersökning som genomfördes under veckorna efter valet den 13 juni 1999. Andelen soffliggare i undersökningen är extremt underrepresenterad och det har naturligt nog inte funnits någon möjlighet att kontrollera uppgifter om valdeltagande med röstlängden. Välkända socialpsykologiska fenomen har sannolikt bidragit till att dölja effekterna av korstryck: väljare som befinner sig i åsiktsmässig konflikt med sitt eget parti tenderar att överskatta likheten mellan sig själv och det egna partiet (s.k. *assimilation effect*) genom att antingen placera partiet närmare sin egen position än vad det egentligen är eller att placera sig själv överdrivet nära partiet (se bl.a. Granberg 1993; Granberg & Holmberg 1988). Data om väljarnas egna perceptioner av avståndet till det egna partiet innehåller således en systematisk skevhet som direkt motverkar möjligheterna att upptäcka korstryckseffekter.

deltagande, men den visar tydligt på sociala och politiska faktorernas betydelse för valdeltagande i riksdagsval (Gilljam & Holmberg, 1990 kap 9).

Vi har inspirerats av Holmbergs politisk-sociologiska modell för en jämförelse av valdeltagande i Europaparlamentsval och riksdagsval.²² Frågan är om det finns samma förklaringskraft i våra förklaringsfaktorer i Europaparlamentsval och riksdagsval. Vår första frågeställning gäller effekten av fyra sociala och politiska förklaringsfaktorer; socioekonomisk position, politiskt intresse, partiidentifikation och politikerförtroende.²³ Vår andra frågeställning avser att jämföra effekten på valdeltagande i riksdagsval och Europaparlamentsval om vi till modellen med fyra förklaringsfaktorer för EU-åsikt. Avslutningsvis ställer vi frågan vilken oberoende förklaringskraft bedömningen av valets betydelse har för valdeltagande i riksdagsval jämfört med Europaparlamentsval i en modell som då omfattar sex förklaringsfaktorer. Analyserna har genomförts vid Europaparlamentsvalen 1995 och 1999 samt vid riksdagsvalen 1991, 1994 och 1998.

Jämför vi de oberoende effekterna av fyra sociala och politiska faktorer – socioekonomisk position, politiskt intresse, partiidentifikation och politikerförtroendes – på valdeltagandet finner vi att inverkan av socioekonomisk position och politiskt intresse är klart starkare vid Europaparlamentsval än vid något av de undersökta riksdagsvalen.²⁴ Däremot är effekterna av partiidentifikation och politikerförtroende inte starkare vid Europaparlamentsvalen jämfört med riksdagsvalet 1998 och endast något starkare än vid riksdagsvalen 1991 och 1994. Modellens förklaringskraft skiljer sig inte nämnvärt åt mellan riksdagsval och Europaparlamentsval men skillnader finns framför allt i att socioekonomisk position och politiskt intresse har större betydelse för valdeltagandet i Europaparlamentsval än i riksdagsval.²⁵

Vi har tidigare sett att valdeltagandet tenderar att vara lägre bland EU-motståndare än bland EU-förespråkare. Frågan är om och i så fall hur stor oberoende effekt EU-åsikt har för valdeltagande i Europaparlamentsval

²² Både linjär och logistisk regression har använts i analyserna. De huvudsakliga slutsatserna påverkas inte av vilken teknik som använts.

²³ Vår grundläggande modell skiljer sig något från Holmbergs såtillvida att vi inte inbegriper partipolitiskt preferensavstånd. I vår modell ingår istället partidentifikation, det vill säga medborgarnas känsla av anhängarskap till det egna partiet.

²⁴ Socioekonomisk position har kodats enligt följande: 1=unga (18-30 år), ej högutbildade, ej hög inkomst, ensamstående arbetare; 5=medelålders (31-60 år), sambo/gift, medelklass/studerande, hög utbildning, hög inkomst; 3=övriga. Politiskt intresse har kodats enligt följande: 1=lågt intresse, 3=mellan, 5=högt intresse. Partiidentifikation har kodats enligt följande: 1=stark partiidentifikation; 3=mellan; 5=saknar partipreferens. Politikerförtroende har kodats enligt följande: 1=lågt, 3=mellan, 5=högt. Valdeltagande har kodats enligt följande: 1=röstade ej; 5=röstade.

²⁵ Andelen förklarad varians var vid riksdagsvalet 1991 7 procent, vid riksdagsvalet 1994 5 procent, vid riksdagsvalet 1998 10 procent, vid Europaparlamentsvalet 1995 9 procent och vid Europaparlamentsvalet 1999 7 procent (linjär regression).

och huruvida EU-åsikt har någon betydelse för valdeltagande i riksdagsval. Till den tidigare regressionsanalysen med de fyra sociala och politiska förklaringsfaktorerna har vi tillfört EU-åsikt.²⁶ Resultaten visar att EU-åsikt saknar betydelse för valdeltagande i riksdagsvalen 1991, 1994 och 1998 men har en viss direkt effekt i de svenska Europaparlamentsvalen.

I tabell 2.10 redovisas resultaten av en regressionsanalys där samtliga sex förklaringsfaktorer ingår, det vill säga de fem redan analyserade och väljarnas bedömningar av valets betydelse. Vi har haft möjlighet att pröva helt jämförbara modeller för riksdagsvalet 1991, och de båda Europaparlamentsvalen 1995 och 1999.

Tabell 2.10 Socioekonomisk position, politikerförtroende, EU-åsikt, partiidentifikation, politiskt intresse och bedömning av valets betydelse på valdeltagandet i samband med riksdagsvalet 1991 och Europaparlamentsvalen 1995 och 1999 (bivariata och multivariata logistiska effekter, andel korrekt predicerade, pseudo R²).

	riksdagsvalet		EU-parlamentsvalet		EU-parlamentsvalet	
	1991		1995		1999	
	bivariat b	multivariat b	bivariat b	multivariat b	bivariat b	multivariat b
intercept	--	-2.22	--	-5.11	--	-4.68
socioekonomisk position	.53	.44	.52	.34	.47	.41
partiidentifikation	.53	.35	.32	.12	.30	.03*
politikerförtroende	.44	.11*	.38	.26	.32	.13*
politiskt intresse	.60	.33	.59	.36	.55	.23
valets betydelse	.35	.22	.56	.52	.61	.58
EU-åsikt	.03*	-.05*	.16	.07	.21	.11
pseudo R ²		.16		.35		.37
andel korrekt predicerade		72%		79%		79%
antal svars personer		2 447		2 022		1 454

Kommentar: Socioekonomisk position har kodats enligt följande: 1=unga (18-30 år), ej högutbildade, ej hög inkomst, ensamstående arbetare; 5=medelålders (31-60 år), sambo/gift, medelklass/ studerande, hög utbildning, hög inkomst; 3=övriga. Politiskt intresse har kodats enligt följande: 1=lågt intresse, 3=mellan, 5=högt intresse. Partiidentifikation har kodats enligt följande: 1=stark partiidentifikation; 3=mellan; 5=saknar partipreferens. Politikerförtroende har kodats enligt följande: 1=lågt, 3=mellan, 5=högt. Valdeltagande har kodats enligt följande: 1=röstade ej; 5=röstade. EU-åsikt bygger på två frågor. Den första avser åsiktsriktning, d v s i huvudsak för eller emot det svenska EU-medlemskapet, den andra avser åsiktsstyrka d v s bestämd uppfattning eller är mera osäker. Valdeltagande har kodats enligt följande 1=emot EU, bestämd uppfattning; 5=för EU, bestämd uppfattning; 3=övriga kombinationer. Valets betydelse har kodats enligt följande 1=spelar inte så stor roll vilka partier som vann eller förlorade, 5=brydde mig mycket om vilka partier som vann eller förlorade, 3=vet inte. Analyser för riksdagsvalen 1994 och 1998 redovisas inte i tabell 2.10 eftersom frågan om valets viktighet inte ställdes i samband med de valen. Vi har valt endast presentera de strikt jämförbara modellerna. Koefficienter utmärkta med en asterisk (*) är inte signifikanta på .05-nivån.

²⁶ EU-åsikt bygger på två frågor. Den första avser åsiktsriktning, d v s i huvudsak för eller emot det svenska EU-medlemskapet, den andra avser åsiktsstyrka d v s bestämd uppfattning eller är mera osäker. EU-åsikt har kodats enligt följande 1=emot EU, bestämd uppfattning; 5=för EU, bestämd uppfattning; 3=övriga kombinationer. Frågeformuleringen varierar något mellan valen 1991 och 1994 jämfört med senare val.

Europaparlamentsvalen är lågstimulival. De bedöms inte vara lika betydelsefulla som nationella parlamentsval vilket vi visat har klara effekter på valdeltagandet. Resultat från valundersökningarna 1995 och 1999 bekräftar att bland personer som brydde sig om vilka partier som vann eller förlorade valet var deltagandet högre än bland dem som inte anser det spela så stor roll. Valets betydelse var en av de faktorer som bivariat korrelerade högst med valdeltagande vid Europaparlamentsvalen.

Bedömningar av valets betydelse ligger visserligen snubblande nära den beroende variabeln valdeltagande. När vi inkluderar medborgarnas viktighetsbedömningar i den multivariata modellen ökar förklaringskraften hos modellen ordentligt, men bara i samband med Europaparlamentsvalen.²⁷ Det visar att viktighetsbedömningarna bidrar självständigt till att förklara valdeltagande i Europaparlamentsvalen, men inte i riksdagsvalen. Viktighetsbedömningarnas effekt är alltså starkt kontextberoende: Huruvida valet är viktigt eller inte har alltså ingen betydelse för valdeltagandet i riksdagsval där röstpliktsnormer är verksamma och deltagandet är högt, men spelar en avgörande roll i samband med Europaparlamentsvalen.

Våra sammanfattande modeller i tabell 2.10 bekräftar också att medborgarnas EU-åsikter har en självständig betydelse för deltagande i Europaparlamentsvalen men att motsvarande effekter saknas i riksdagsval. Effekten av EU-åsiikt kan dock knappast betraktas som särskilt stark. Skillnader i socioekonomisk status och politiskt intresse betyder mer för om väljaren går till vallokalen eller stannar hemma på valdagen än skillnader i inställning till EU. Analysen har också visat att bedömning av valets betydelse har större självständig effekt på valdeltagande än någon av de andra undersökta förklaringsfaktor vid Europaparlamentsval.

Växande valdeltagandeklyftor

Vid riksdagsvalet 1998 sjönk valdeltagandet med 5,1 procentenheter, den kraftigaste nedgången i modern svensk politisk historia. Eftervalsanalyserna visade på ökande klyftor i valdeltagande mellan socialt resursstarka och socialt resurssvaga grupper i samhället. Resurssvaga ställde sig i högre grad utanför riksdagsvalen jämfört med resursstarka. Analyserna av 1999 års EU-parlamentsvalet visar att denna trend mot ökade valdeltagandeklyftor inte är bruten. Vid EU-parlamentsval är den socioekonomiska

---

²⁷ Oberoende variabler i regressionsanalysen är social position, politiskt intresse, partiidentifikation, politikerförtröende, EU-åsiikt och valets betydelse. Andelen förklarad varians var vid riksdagsvalet 1991 9 procent, vid Europaparlamentsvalet 1995 28 procent och vid Europaparlamentsvalet 1999 30 procent (linjär regression). Valets betydelse har kodats enligt följande 1=spelar inte så stor roll vilka partier som vann eller förlorade, 5=brydde mig mycket om vilka partier som vann eller förlorade, 3=vet inte. Jämförelsen görs med valet 1991 då frågan om valets betydelse senast ställdes i samband med riksdagsval.

skillnaden mellan personer som deltar och personer som inte deltar större än vid riksdagsval. Trenden mot ökade klyftor mellan röstare och icke-röstare befästes i EU-parlamentsvalet 1999.

Skillnaderna i valdeltagande mellan olika socioekonomiska grupper var påfallande i samband med 1999 års Europaparlamentsval. Social status spelar en betydligt större roll för valdeltagandet i EU-parlamentsvalet än för valdeltagande i riksdagsval. Vid EU-parlamentsvalet är det än tydligare att det är medborgare med hög social status som deltar i större utsträckning än medborgare med låg social status.

Politiskt intresse, mediaexponering och grad av partiidentifikation är individrelaterade förklaringsfaktorer som är starkt kopplade till deltagande i Europaparlamentsval. Sambandet blir ytterligare förstärkt om vi tar hänsyn till engagemang i EU-frågor, t.ex. intresse för EU-frågor och mediaexponering i EU-frågor. Röstberättigade som är politiskt intresserade, tar del av allmänt nyhetsmaterial och känner sig som anhängare av ett bestämt parti röstar i betydligt högre utsträckning än personer som inte är politiskt intresserade, inte tar del av allmänt nyhetsmaterial och som inte känner anhängarskap till något av partierna. Politiska faktorer av detta slag är starkare kopplat till valdeltagande i EU-parlamentsval än i riksdagsval. Röstarna i EU-parlamentsval är även i denna mening mindre representativa för väljarkåren i sin helhet än röstarna i riksdagsval.

Svenska medborgare bedömer riksdagsval som viktigare än Europaparlamentsval. Viktighetsbedömningarna har direkta konsekvenser för det individuella beslutet att delta i valet. Våra analyser kan bekräfta det närmast självklara påståendet att personer som uppfattar Europaparlamentsvalen som oviktiga inte finner det meningsfullt att rösta. Sambandet är emellertid inte lika starkt vid riksdagsval. Det visar sig att den röstnorm som är närvarande i riksdagsval (riksdagsvalet 1991) kopplas ur när det gäller Europaparlamentsval.

Stora socioekonomiska klyftor och ett lågt valdeltagande till trots är den politiska representativiteten god i EU-parlamentsvalen. Åsiktsskillnaderna mellan röstare och icke-röstare är små. Bland de politiska sakfrågor vi studerat var det, med något undantag, endast åsikter i frågor om EU som visade på ett klart samband med valdeltagandet. EU-positiva väljare röstade i högre utsträckning än EU-negativa. När det gällde ideologisk placering på vänster-högerskalan återfinns nedgången i valdeltagande mellan 1995 och 1999 endast bland dem som återfanns till vänster. På frågan om vilka partier som har mest att vinna på ett ökat valdeltagande i EU-parlamentsvalen är svaret socialdemokraterna.

Protesthypotesen och, i viss utsträckning, korstryckshypotesen får stöd i analyserna av data från 1999 års Europaparlamentsval. EU-kritiker valde i

något större utsträckning än EU-anhängare att inte delta i Europaparlamentsvalen och medborgare som var osams med sina egna partier i EU-frågan tenderade att välja soffan framför valurnan. Trots detta bör inte protest- och korstryckshypoteserna betraktas som ett sorts huvudförklaringar till det låga valdeltagandet i 1999 års Europaparlamentsval. Multivariata analyser visar att både protest- och korstryckseffekter minskar avsevärt under kontroll för de betydligt kraftfullare socioekonomiska och politiska status- och resursförklaringarna.

Avslutningsvis vill vi ge en sammanfattande bild av de stora valdeltagandeklyftor som är karaktäriserande för svenska Europaparlamentsval. Skillnaderna mellan extremgrupperna – grupper där de flesta står utanför demokratin och grupper där de flesta deltar i Europaparlamentsvalen – är enorma. Bland personer från arbetarklass som har låg lön och är motståndare till EU är valdeltagandet endast 24 procent. Det kan jämföras med ett valdeltagande på 68 procent bland personer från medelklass som har hög lön och är EU-förespråkare. Denna klyfta på 44 procentenheter ökar till 67 procentenheter om vi dessutom tar hänsyn till medborgarnas bedömningar av valets viktighet.

3 Socioekonomisk gruppröstning

Sören Holmberg

Den långsiktiga trenden i Sverige och i de flesta andra västländer är entydig. Väljares partival struktureras i allt mindre utsträckning av vilka sociala eller ekonomiska grupper de tillhör. Det betyder dock inte att sambanden mellan olika socioekonomiska faktorer och partivalet är på väg att bli obetydligt. Många av de gamla traditionella sambanden är fortfarande klart iakttagbara vid de senaste riksdagsvalen i Sverige och i flera fall har de inte tappat i betydelse under 1990-talet. Klassröstningen har t ex inte minskat vid de senaste valen och kön respektive ålder uppvisar starkare samband med väljarnas partival 1998 än vi någonsin tidigare har uppmätt (Holmberg 2000a).

Analysen av väljarbeteendet i Sveriges första Europaparlamentsval 1995 visade i de flesta fall på mycket välkända socioekonomiska röstmönster; mönster som vi känner igen från riksdagsvalen. De tendenser till mindre avvikelser som fanns 1995 var klart relaterade till väljarnas EU-åsikter. Svenska väljares röstande i det första EUP-valet var influerat av både traditionellt inhemska faktorer och av den nya EU-frågan (Gilljam och Holmberg 1998). Vi skall alltså inte förvänta oss några radikalt nya eller avvikande samband mellan olika socioekonomiska faktorer och röstningen när vi ser på resultaten från Sveriges andra Europaparlamentsval 1999. Vi förväntar oss att i huvudsak återfinna de socioekonomiska röstmönster vi fann både i Europaparlamentsvalet 1995 och i riksdagsvalet 1998.

Kön och ålder

Resultaten i tabell 3.1 ger en första antydning om vår förväntan var riktig. Vi börjar med att se på resultaten när det gäller kön och ålder. Vid tolkningen av analysutfallen bör man inte glömma det låga valdeltagandet i Europaparlamentsvalen jämfört med riksdagsvalen. De fåtaliga väljare som deltog i valet 1999 var i genomsnitt mer politiskt intresserade och mer kunniga än de många fler väljare som röstar i riksdagsvalen vanligtvis är. Det betyder att vissa effekter av såväl EU-frågan som av bristande intresse och bristande kognitiva och andra resurser snarare kan iaktas i ökat icke-röstande än i ett ändrat partival.

Tabell 3.1 Kön, ålder, bostadsort och partival 1999 (procent)

	partival 1999							summa procent	antal per- soner	valdel- tagande
	v	s	c	fp	m	kd	mp			
Kön										
kvinnor	15	25	7	16	15	10	12	100	445	41
män	11	26	6	15	26	7	9	100	399	36
Ålder										
18-30	14	15	3	19	24	9	15	100	125	25
31-60	16	22	7	15	18	9	13	100	462	37
61-80	8	36	8	13	21	9	5	100	257	55
Bostadsort										
landsbygd	16	11	28	8	11	13	13	100	98	30
tätort	14	32	5	13	17	9	10	100	150	36
stad	12	26	3	15	22	8	14	100	314	40
storstad	15	20	1	28	22	9	5	100	139	48

Kommentar: Uppgifterna om bostadsort bygger på intervjuarnas observationer av var undersökningspersonerna bor. Resultaten för andelen röstande har nedjusterats, se Bennulf, Hedberg och Oscarsson 2000.

Könsskillnaderna i röstningen i Europaparlamentsvalet liknar i mycket hög grad motsvarande skillnader i 1998 års riksdagsval. Vänsterpartiet, miljöpartiet och kristdemokraterna tenderade att få ett klart starkare stöd av kvinnor än av män, medan moderaterna fick mer röster av män än av kvinnor. För övriga partier var könsskillnaderna i röstningen mindre 1999. Folkpartiet fick ett något starkare stöd av kvinnor till skillnad från 1995 då fp främst fick röster bland män; en första indikation på Marit Paulsens dragningskraft i valet 1999. Fast å andra sidan, folkpartiet har ända sedan valundersökningarna började tenderat att ha ett något starkare stöd bland kvinnor än bland män. Socialdemokraterna erhöll ett något starkare röststöd bland män än bland kvinnor precis som i de senaste riksdagsvalen och i EU-parlamentsvalet 1995. Socialdemokraterna har på 1990-talet blivit ett parti med en relativt klar manlig övervikt bland sina väljare.

Sambandet mellan kön och partival 1999 är bland det största som uppmätts i Sverige. De två senaste valen i Sverige 1998 och 1999 uppvisar större skillnader i män och kvinnors partival än några andra val ända tillbaka till mätningarnas början 1948 (Holmberg 2000a:78). Ett enkelt mått på styrkan i könsröstningen kan fås om vi summerar procentskillnaderna i mäns och kvinnors partival. De summerade procentskillnaderna för män och kvinnors röstande beräknat för de sju större partierna ger följande resultat för de senaste tjugo årens riksdagsval: 1982 12, 1985 18, 1988 12, 1991 14, 1994 20 och 1998 25. Motsvarande summerade pro-

cent skillnader mellan mäns och kvinnors röstande i Europaparlamentsvalet 1995 och 1998 blir 22 respektive 24. Det är för tidigt att tala om könskamp – könsskillnaderna i partivalet är relativt små än så länge – men där finns en trend och något har hänt under sent 1990-tal. Politiseringen av EU-frågan kan vara en bland flera medverkande orsaker. Kvinnor tenderar att vara mer skeptiska än män till både EU och EMU. Politikens nya konfliktlinje – EU-dimensionen – är inte bara partiskiljande. Den tenderar också att skilja män och kvinnor åt.

EU-frågan uppvisade tidigare ett åsiktsmönster med en viss skillnad mellan unga och äldre. I folkomröstningen 1994 röstade yngre personer klart mer nej än ja medan äldre personer tvärtom tenderade att rösta klart mer ja än nej (Gilljam 1996). Den åsiktsskillnaden finns inte längre kvar, varken när det gäller inställningen till EU eller när det gäller EMU-åsikterna. Unga och äldre uppvisar i valundersökningen 1999 endast små attitydskillnader i EU-frågor. Åldersskillnaderna är större när det gäller röstningen. Precis som i riksdagsvalet 1998 och i EUP-valet 1995 röstade unga och äldre väljare förhållandevis olika 1999. Vänsterpartiet, miljöpartiet, folkpartiet och moderaterna – de fyra partier som intar de tydligaste ståndpunkterna på EU-dimensionen – var de partier som relativt sett fick mest stöd av unga väljare 1999, medan socialdemokraterna och centerpartiet var starkast bland äldre väljare. Kristdemokraterna fick till skillnad från i riksdagsvalet ett lika starkt röststöd i alla åldersgrupper. I kristdemokraternas stora segerval 1998 fick partiet ett klart starkare stöd bland äldre än bland yngre väljare; men så alltså inte i EUP-valet 1999.

Landsbygd – storstad

Den gamla landsbygd-staddimensionen i svensk politik har fått nytt liv som en följd av EU-debatten. På väljarnivå är människor boende på landsbygden mycket mer negativa till EU än människor som bor i större tätorter och städer. I folkomröstningen 1994 röstade hela 58 procent nej på landsbygden mot endast 34 procent i storstäderna Stockholm, Göteborg och Malmö (Gilljam 1996:197). De EU-negativa stämningarna på landsbygden och de mer positiva attityderna i storstäderna avspeglade sig tydligt i hur väljarna partiröstade i EUP-valet 1995. Och samma mönster kan iakttagas i EUP-valet 1999 (se tabell 3.1).

Miljöpartiet som i riksdagsval brukar ha ett ungefär lika starkt röststöd på landet som i städerna fick 1999 klart mer röster på landsbygden (13 procent) än i storstäderna (5 procent). En liknande tendens kan spåras för vänsterpartiets röststöd. Partiet brukar alltid i riksdagsval vara starkast i storstäderna och svagast på landsbygden. I båda EUP-valen 1995 och

1999 har vänsterpartiet fått mest röster på landsbygden. Skillnaderna är små, men röststödet har varit något starkare på landet än i storstäderna. Moderaternas sedvanliga mönster i riksdagsvalen med klart starkare röststöd i storstäderna än på landsbygden återfinns också i EUP-valen. Det samma gäller också folkpartiet som i EUP-valet 1999 fick ett markant starkare röststöd i storstäderna (28 procent) än på landsbygden (8 procent). I EUP-valet 1995 var motsvarande mönster mycket svagare. Moderaterna och folkpartiet, Sveriges två mest EU-positiva partier, fick tillsammans 50 procent av storstadsrösterna 1999. På landsbygden fick de endast 19 procent tillsammans.

Centerpartiet är starkast på landsbygden även i EUP-valen. I själva verket är centerpartiet relativt sett starkare på landsbygden och svagare i storstäderna i EUP-valen än i riksdagsvalen. I EUP-valet 1999 erhöll centerpartiet hela 28 procent av landsbygdsrösterna mot endast 1 procent i storstäderna. Socialdemokraternas traditionella mönster med starkast stöd i tätorter och svagare stöd i storstäder och på landsbygd återfinns också i EUP-valen. I valet 1999 fick socialdemokraterna endast 11 procent av rösterna bland landsbygdsbor och 20 procent i storstäderna, att jämföra med 32 procent av rösterna bland väljare i mindre tätorter ("bruksorter"). Jämfört med riksdagsvalet 1998 tappade socialdemokraterna i EUP-valet mest röster på landsbygden.

De förhållandevis klara röstningsskillnader mellan stad och land som har manifesterats i EUP-valen 1995 och 1999 indikerar att väljarnas åsikter om EU spelat en viktig roll för röstningen. De tre EMU-negativa partierna v, mp och c fick 1999 tillsammans stöd av hela 57 procent av väljarna på den EU-skeptiska landsbygden. I de mer EU-entusiastiska storstäderna fick samma tre partier endast stöd av 21 procent av väljarna. EU skiljer inte bara partier åt. EU tenderar också att skilja stad och land åt.

Yrke

Klassröstningen har minskat i Sverige. Människors yrkestillhörighet är inte lika starkt kopplat till partivalet på 1990-talet som det var på 1950- och 1960-talen. Men nedgången är inte ett nittiotalsfenomen. Större delen av den minskande klassröstningen inträffade under perioden 1960-1976. Under 1990-talet har inte klassröstningen fortsatt att gå ned. Den har i huvudsak förblivit på samma nivå som under sent 1980-tal (Oskarson 1994, Holmberg 2000a). Internationellt sett är nivån på den svenska klassröstningen fortfarande förhållandevis hög (Knutson 1998).

Resultaten från EUP-valundersökningen visar att sambanden mellan olika yrkesrelaterade faktorer och partivalet även är relativt starkt i Euro-

paparlamentsval (se tabell 3.2). Mönstren 1999 känns väl igen från de sedvanliga vid riksdagsval.

Tabell 3.2 Yrke, utbildning, facktillhörighet och partival 1999 (procent)

	partival 1999							summa procent	antal personer	valdel- tagande
	v	s	c	fp	m	kd	mp			
Förvärsarbete										
förvärsarbetande	15	20	8	18	18	9	12	100	439	36
arbetslös	19	30	2	11	11	8	19	100	37	28
Yrkesgrupp										
industriarbetare	21	40	9	9	8	6	7	100	53	24
övrig arbetare	17	38	4	9	8	11	13	100	113	30
lägre tjänsteman	15	27	10	12	14	13	9	100	86	40
mellan tjänsteman	13	25	4	21	19	7	11	100	204	49
högre tjänsteman	8	9	5	27	31	9	11	100	130	56
småföretagare	8	24	5	10	37	11	5	100	38	37
jordbrukare	0	0	53	0	21	16	10	100	19	47
studerande	26	12	6	10	24	4	18	100	50	33
Fack										
LO	23	42	4	4	8	6	13	100	162	28
TCO	20	19	7	22	12	7	13	100	162	46
SACO	10	15	6	24	23	10	12	100	82	60
Utbildning										
låg	12	44	12	6	12	6	8	100	186	35
mellan	14	23	6	14	21	10	12	100	246	32
hög	14	11	4	26	22	10	13	100	266	52
Anställningssektor										
offentlig	18	25	7	17	13	8	12	100	281	43
statlig	17	32	11	13	14	5	8	100	105	51
kommunal	19	21	5	19	12	10	14	100	176	40
privat	10	23	7	17	23	10	10	100	379	36

Kommentar: Resultaten för yrkesgrupp omfattar även personer som ej förvärsarbetar. Pensionärer har förts till sin tidigare yrkesgrupp. Giftna och sammanboende kvinnor som ej förvärsarbetar har klassificerats efter makens yrkesgrupp. Resultaten för facklig tillhörighet och sektor omfattar dock enbart förvärsarbetande. Hög utbildning inkluderar alla med minst påbörjad högskoleutbildning. Låg utbildning omfattar personer med enbart obligatorisk utbildning (folkskola, grundskola, plus en kort yrkesskola). Intervjupersonerna har själv fått ange vilken sektor de arbetar i. Andelen röstande är nedjusterat på samma sätt som i tabell 3.1.

Exempelvis fick vänsterpartiet och socialdemokraterna starkast stöd bland industriarbetare, centerpartiet bland jordbrukare och moderaterna bland företagare. Folkpartiet fick mest röststöd bland SACO-medlemmar och högutbildade. Även när det gäller EUP-val kan man alltså fortsätta och kalla folkpartiet för docentpartiet. Vänsterpartiet och moderaterna tenderar i EUP-valen, precis som i riksdagsvalen, att hämta sina väljare från olika sektorer. Vänsterpartiet är klart starkast bland väljare i offentlig

sektor medan moderaterna för klart mest stöd bland väljare i privat sektor. Kristdemokraterna och miljöpartiet har mindre tydliga socioekonomiska profiler på sina väljare. De är ungefär lika starka eller svaga i alla olika yrkesrelaterade grupper.

EU-åsikternas genomslag på partivalet kan eventuellt spåras om vi detaljstuderar röstmönstren i tabell 3.2. Men särskilt tydliga och lätt iakttagbara är de inte. De mer påtagliga sambanden mellan röstning och EU-åsikter kan istället iakttagas när det gäller valdeltagandet i olika yrkesgrupper (Bennulf, Hedberg och Oscarsson 2000). Valdeltagandet 1999 var t ex endast 24 procent bland mer EU-skeptiska industriarbetare mot hela 56 procent bland mer EU-positiva högre tjänstemän; en differens på hela 32 procentenheter. En sådan skillnad i valdeltagande är klart större än motsvarande skillnad i riksdagsvalen. I valet 1998 röstade 76 procent bland industriarbetare mot 91 procent bland högre tjänstemän – en differens på 15 procentenheter. Relativt många arbetare med EU-negativa åsikter utsattes för korstryck i valet 1999. Den socialdemokratiska partisympatin drog åt ett håll och EU-attityden åt ett annat. Lösningen blev varken *voice* eller *loyalty*. Den blev till en del *exit*, dvs att avstå från att rösta. Bland socialdemokratiska arbetare från valet 1998 blev valdeltagandet 40 procent om de var positiva till EU mot 36 procent om de var EU-negativa.

Kyrkogång

En annan social faktor som brukar ha ett starkt samband med röstning i Sverige är kyrksamhet och religiositet. Kyrkofolket röstar klart mer borgerligt i riksdagsval än människor som aldrig går i kyrkan (Hagevi 1994, Holmberg 2000a). Det mönstret gäller minst lika tydligt i EUP-val. Det framgår tydligt i tabell 3.3.

Tabell 3.3 Kyrkogång och partival 1999 (procent)

kyrkogång	partival 1999							summa procent	antal personer	valdeltagande
	v	s	c	fp	m	kd	mp			
minst en gång i månaden	7	15	15	16	10	34	3	100	73	55
några gånger om året	13	21	10	18	18	7	13	100	176	52
mera sällan	12	25	5	15	23	8	12	100	269	38
aldrig	19	29	3	15	19	3	12	100	181	29

Kommentar: Intervjufrågan löd: ”Hur ofta brukar Du gå till gudstjänst eller möte i statskyrkan, i någon frikyrka eller någon annan kyrka eller samfund?”

Kristdemokraterna hade 1999 sitt starkaste stöd bland väljare som går ofta i kyrkan (34 procent). Bland människor som aldrig går i kyrkan fick

kd endast stöd av 3 procent. För vänsterpartiet, socialdemokraterna och miljöpartiet, men också för moderaterna, var mönstret 1999 tvärtom - precis som i riksdagsvalet 1998 - det vill säga mest stöd bland väljare som inte går till gudstjänst. I EU-frågan skiljer sig inte kyrkfolket särskilt mycket åsiktsmässigt från människor som inte går i kyrkan. Väljare som går ofta i kyrkan tenderar dock att vara något mer EU-negativa än väljare som aldrig går i gudstjänst. Men sambandet är inte så starkt att man kan hävda att EU skiljer kyrkfolket från övriga medborgare.

Den sociologiska modellen fungerar också i Europaparlamentsvalen

Paul Lazarsfelds gamla sanning att "sociala omständigheter bestämmer politiska preferenser" gäller också i EUP-valen. Väljarnas tillhörighet till olika sociala grupper strukturerar partivalet i Europaparlamentsvalen liksom i de nationella valen. De socioekonomiska röstmönstren är dessutom i de flesta fall mycket likartade mellan riksdags- och Europaparlamentsvalen. Den sociologiska gruppröstningsmodellen fungerar alltså också i EUP-valen. Men fungerar skall inte läsas som att modellen nödvändigtvis fungerar väl. De aktuella sambanden är i de flesta fall förhållandevis svaga. Om vi vet vilken ålder, yrke, bostadsort eller kön en väljare har kan vi långt ifrån hundra procentigt förutse hur hon eller han röstar i ett EUP-val. Lazarsfeld överdrev när han påstod att sociala omständigheter *bestämmer* politiska preferenser. Så framgångsrik är inte den sociologiska modellen. Socioekonomisk grupptillhörighet är relevanta förklaringsfaktorer, men de är inte de mest centrala. Politiska faktorer som har att göra med ideologi och sakfrågeåsikter är viktigare. I nästa avsnitt går vi därför vidare och analyserar hur väljarnas EU-åsikter strukturerade partival och partibyten i EUP-valen 1999. Vi lämnar den sociologiska förklaringsmodellen och går över till en politisk förklaringsmodell.

4 Lättflyktiga väljare

Sören Holmberg

Man skulle kunna tro att de fåtaliga väljare som röstar i Europaparlamentsvalen skulle vara mer än genomsnittligt engagerade och partitrogna; att de sedan länge visste hur de skulle rösta och inte väntade till sista minuten med att bestämma sig. Men så var det inte i valet 1995 och så var det inte heller i valet 1999 (Gilljam och Holmberg 1998). De få väljare som röstade i EUP-valet 1999 visade sig precis som 1995 vara ovanligt rörliga och sena med att bestämma vilket parti de skulle stödja. Inte mindre än 42 procent av partiväljarna 1999 angav att de gjorde sitt partival under sista veckan före valet; exakt samma andel som 1995. Det är en klart högre andel senfärdiga väljare än i riksdagsvalen. Andel partiväljare som uppgav att de fattade sitt röstningsbeslut under sista valveckan var 27 procent 1994 och 36 procent 1998.

Förhoppningen att sena beslut skall vara detsamma som eftertänksamma beslut gäller knappast heller i EUP-valen, precis som det inte gäller i riksdagsvalen. Det är inte de politiskt mest kunniga väljarna som väntar in i det sista med att fatta sina partivalsbeslut. Det är tvärtom. Mindre kunniga väljare tenderar att fatta sena beslut. Bland väljare med bäst EU-kunskaper, enligt ett kunskapsindex byggt på fyra faktafrågor om Europeiska unionen, angav 27 procent att de bestämde sitt partival sista valveckan. Motsvarande procentandel bland väljare med sämst EU-kunskaper var 42 procent.

Valrörelsernas samtal, den diskursiva demokratins största torg, leder till fler senfärdiga partivalsbeslut bland fåkunniga väljare än bland mångkunniga väljare. Det bästa hade varit om valrörelserna varit så spännande och informativa att de också stimulerat fler kunniga väljare att bestämma sig sent. Det är inte ett riktigt bra betyg om valrörelserna har störst effekt bland de minst kunniga och minst engagerade väljarna. Valrörelserna skall spela en minst lika stor roll för de mest kunniga och mest intresserade väljarna.

Partibyten

Andelen partibytare mellan EUP-valen 1995 och 1999 var enligt vår högst osäkra mätning 28 procent. Det är en uppskattning som måste tolkas med

mycket stor skepticism. Den bygger enbart på minnesuppgifter om röstningen 1995 och utan kontroller av uppgivet valdeltagande mot uppgifterna i röstlängderna.¹ Vi vet från metodtester utifrån paneldata att människor tenderar att underrapportera partibyten (Granberg and Holmberg 1986, Wahldahl and Aardal 2000). Man vill ogärna kännas vid att man bytt parti. Estimatet 28 procent partibytare under de fyra åren mellan valen 1995 och 1999 är alltså med stor säkerhet en för låg uppskattning. Om vi jämför röstningen i EUP-valet 1999 med röstningen endast ett år tillbaka i riksdagsvalet 1998 blir andelen partibytare 29 procent.² Måhända även det ett lågt estimat med tanke på att det bygger på minnesdata, inte paneldata. Dock är valdeltagandet denna gång kontrollerat mot de officiella röstlängderna. En partibytarandel på minst 29 procent är hög om vi jämför med motsvarande andel för riksdagsvalen som under 1990-talet har legat kring 30 procent. Och då är det tre eller numera fyra år mellan riksdagsvalen mot endast ett år mellan valet 1998 och EUP-valet 1999. Fast å andra sidan handlar EUP-valen om andra saker än riksdagsvalen, så vi borde förvänta oss en viss ökad rörlighet mellan riksdags- och Europaparlamentsval. Partirörligheten 1995 var av samma storleksordning som 1999, dvs andelen partibytare mellan riksdagsvalet 1994 och EUP-valet 1995 var 30 procent. Det är uppenbart att väljarrörligheten bland de få väljare som ställer upp i EUP-valen är minst lika stor som bland de långt många fler väljare som deltar i riksdagsvalen.

Resultaten i tabell 4.1 visar hur partibytarströmmarna gick mellan riksdagsvalet 1998 och EUP-valet 1999. Att 1999 var ett Europaparlamentsval syns tydligt i kolumnen för icke-röstning. Samtliga partier förlorade mellan en tredjedel till något över hälften av sina gamla väljare från 1998 till sofflocket 1999.³

Bäst på att mobilisera gamla väljare från 1998 att även rösta på partiet 1999 var folkpartiet. Hela 54 procent av fp:s väljare från 1998 stödde partiet 1999.

---

¹ Dessutom minns svarspersonerna mycket fel när det gäller hur de röstade 1995. Det framgår tydligt av partifördelningen där exempelvis socialdemokraterna i minnesdata får 41,9 procent mot verklighetens 28,1 procent och miljöpartiet får 4,9 procent mot valresultatets riktiga värde 17,2 procent. Genomsnittsavvikelsen mellan det verkliga valresultatet för sju partier (plus en grupp övriga partier) jämfört med svarspersonernas minnesuppgifter är hela 5,85 procentenheter; en klart högre felvisning än vi har sett tidigare i valundersökningarna när studier har gällt riksdagsval. Det är uppenbart att många människor har svårt att minnas hur de röstade fyra år tillbaka i tiden i ett val som inte uppfattas som viktigt. Och där det dessutom kom ett riksdagsval emellan 1998, vilket kan ha försvårat minnesprocessen.

² Det genomsnittliga minnesfelet beräknat för sju partier (plus en grupp för övriga partier) när det gäller hur man röstade i riksdagsvalet 1998 blir 0,93 procentenheter; ett hyfsat resultat och klart bättre är motsvarande snittfel för minnet av röstningen i EUP-valet 1995 (hela 5,85 procentenheter fel i snitt per parti).

³ Det gamla svenska uttrycket att icke-röstare av slöhet valde sofflocket framför att gå ut och rösta är ofta orättvist mot icke-röstare och dessutom ovanligt missvisande i just EUP-valen eftersom många icke-röstare 1999 stannade hemma av politiska skäl. De ogillade EU och/eller tyckte att valen var oviktiga (se Bennulf, Hedberg och Oscarsson 2000).

Tabell 4.1 Vart gick väljarna från riksdagsvalet 1998? (procent)

riksdagsval 1998	partival 1999							blankt	icke-röstning	summa procent	antal pers.
	v	s	c	fp	m	kd	mp				
v	34	2	0	2	0	0	7	2	53	100	183
s	6	34	0	2	0	0	4	1	53	100	576
c	5	0	48	5	0	3	6	0	33	100	79
fp	0	1	0	54	1	1	5	0	38	100	43
m	0	1	1	8	38	4	2	1	45	100	366
kd	1	1	4	11	7	35	2	1	38	100	159
mp	4	4	2	2	1	3	36	4	44	100	69

Kommentar: Valdeltagandet 1998 och 1999 har kontrollerats mot de offentliga röstlängderna.

Sämst på att få ut de egna väljarna 1999 var socialdemokraterna och vänsterpartiet. Endast 34 procent av s- och v-väljare från 1998 röstade på respektive parti i EUP-valet året därpå. Folkpartiet, valets stora överraskning, vann partibytare netto från alla partier utom från miljöpartiet; mest vann fp från de övriga borgerliga partierna. Vänsterpartiet och miljöpartiet, som också gjorde bättre ifrån sig i valet 1999 än i riksdagsvalet 1998, vann i vänsterpartiets fall i huvudsak röster från socialdemokraterna, medan miljöpartiet hämtade röster från alla partier, inklusive från vänsterpartiet. Sveriges två stora partier socialdemokraterna och moderaterna tappade båda röster i EUP-valet 1999. Det är inget märkligt med det. Stora partier brukar tappa röster i Europaparlamentsval (van der Eijk and Franklin 1996). I socialdemokraternas fall berodde det främst på bytarförluster till vänsterpartiet, medan det i moderaternas fall i första hand berodde på partibytarförluster till folkpartiet.

Rörligheten i valet 1999, och att EUP-val inte är detsamma som riksdagsval, syns också mycket tydligt om vi analyserar sambandet mellan väljarnas allmänna partisympati och hur de röstade 1999. Många väljare röstade inte på sitt normala favoritparti i EUP-valet. En så hög andel som 23 procent av de väljare som hade en partipreferens, och som gick och röstade 1999, stödde ett annat parti än sitt bästa parti. Motsvarande andel var nästan lika hög 1995 (21 procent). I riksdagsvalen är ett beteende av detta slag klart mindre vanligt, omkring 10 procent vid de senaste valen. Väljarnas allmänna partisympati, det vi ibland kallar för partiidentifikationen, är m a o svagare kopplat till röstandet i EUP-valen än till röstandet i riksdagsvalen. Mönstren i avhoppet från partiidentifikationen är dock inte slumpmässiga. Vi känner igen dem från analysen av partibytarna mellan 1998 och 1999. Resultaten i tabell 4.2 visar hur väljare med olika allmän partisympati röstade i EUP-valet 1999.

Tabell 4.2 Bästa parti och partival 1999 (procent)

bästa parti 1999	partival 1999							icke- röstning	summa procent	antal pers.	
	v	s	c	fp	m	kd	mp				blankt
v	39	2	1	2	0	0	5	1	50	100	165
s	4	34	0	3	0	0	3	1	55	100	455
c	3	0	46	5	0	1	8	0	37	100	65
fp	0	1	1	60	1	1	3	0	33	100	91
m	0	0	0	7	39	2	2	2	48	100	299
kd	2	1	3	10	6	44	3	2	29	100	94
mp	3	0	0	0	0	2	45	2	48	100	62
inget parti	2	4	4	5	5	6	5	2	67	100	221

Kommentar: Intervjufrågan om bästa parti löd: ”Vilket parti tycker Du bäst om?” eller ”Är det något parti som Du ändå tycker Dig stå närmare än de andra partierna?” Den senare frågan ställdes till personer som förklarade sig inte vara anhängare av något parti. Frågorna ingår i ett batteri frågor som avser att mäta riktningen på intervjupersonernas partiidentifikation.

Socialdemokraterna var sämst på att mobilisera sin sympatisörer 1999. Relativt många s-anhängare röstade på v, mp och fp istället för på s i EUP-valet. Förhållandevis många m- och kd-sympatisörer stödde på ett motsvarande sätt fp 1999 istället för det egna partiet. Precis som när det gäller partibytten vann miljöpartiet relativt många röster från väljare med center-sympatier. Centerpartiet är det borgerliga parti som tappade mest till miljöpartiet. Centerpartiet är också det borgerliga parti som förlorade mest nettoröster till vänsterpartiet i EUP-valet.

EU-åsikter bakom partibytten

Rörlighetsanalysen har naturligtvis sitt intresse, men den kan inte ge direkta bevis för att väljarnas EU-åsikter var en faktor som var med och påverkade partival och partibytten i EUP-valet 1999. Slutsatsen att EU-åsikter verkligen hade ett starkt samband med hur väljarna röstade 1999 kan det dock knappast råda någon tvekan om när man ser resultaten i tabellerna 4.3 och 4.4. Analysen i tabell 4.3 visar hur anhängare respektive motståndare till det svenska EU-medlemskapet röstade 1999. Resultaten i tabell 4.4 redovisar en motsvarande analys för partivalet bland anhängare respektive motståndare till ett svenskt medlemskap i valutaunionen EMU. Utfallen är mycket likartad i de båda analyserna – EU/EMU-anhängare röstade mycket annorlunda än EU/EMU-motståndare. Det statistiska eta-sambandet mellan EU-åsikt och partivalet 1999 är höga 0.61. Motsvarande eta-samband är lika högt mellan väljarnas EMU-åsikt och partivalet

(0.64).⁴ Att båda sambanden är så likartade beror naturligtvis på att det finns en stark koppling mellan EU-åsikt och EMU-åsikt. De flesta EU-anhängare är också EMU-anhängare precis som de flesta EU-motståndare samtidigt är EMU-motståndare. Korrelationen mellan de båda åsikterna är hela 0.80 (r). En noterbar skillnad som dock finns mellan EU- respektive EMU-åsikterna är att andelen osäkra personer som ännu inte bestämt vad de tycker är klart högre när det gäller valutaunionen.

Tabell 4.3 Åsiktsröstning på parti i EU-parlamentsvalet 1999 bland anhängare och motståndare till EU-medlemskapet (procent)

fråga: "Är Du i huvudsak för eller emot det svenska medlemskapet i EU eller har Du ingen bestämd åsikt i frågan?"

åsikt om det svenska medlemskapet i EU	partival 1999							summa procent	antal pers.	valdeltagande
	v	s	c	fp	m	kd	mp			
i huvudsak för	2	26	7	23	30	8	4	100	465	50
i huvudsak emot	34	23	5	3	4	8	23	100	264	35
ingen bestämd åsikt/vet ej	9	33	10	13	10	16	9	100	77	22

Kommentar: Uppgifterna om valdeltagandet är nedjusterade.

Tabell 4.4 EMU-frågan och partival 1999 (procent)

fråga: "Är Du i huvudsak för eller emot ett svenskt medlemskap i EMU eller har Du ingen bestämd åsikt i frågan?"

åsikt om ett svenskt medlemskap i EMU	partival 1999							summa procent	antal pers.	valdeltagande
	v	s	c	fp	m	kd	mp			
i huvudsak för	2	22	4	23	36	8	5	100	338	48
i huvudsak emot	36	22	7	3	3	9	20	100	226	36
ingen bestämd åsikt/vet ej	8	33	9	17	13	9	11	100	242	33

Kommentar: Uppgifterna om valdeltagandet är nedjusterade.

Att vi har att göra med klara samband visas av att en majoritet av röstande EU-motståndare stödde vänsterpartiet eller miljöpartiet (57 procent). Bland EU-anhängare var det endast 6 procent som gav sin röst till v eller mp. Folkpartiet och moderaterna fick på ett motsvarande sätt hela 53 procent av rösterna bland EU-anhängare mot endast 7 procent bland EU-motståndare. Socialdemokraterna, centerpartiet och kristdemokraterna,

⁴ Eta är ett variansanalytiskt sambandsmått som kan variera mellan 0.00 (inget samband) och 1.00 (perfekt samband). I eta-analyserna har partival (sju partier) definierats som oberoende variabel och EU/EMU-åsikterna som beroende variabler (i båda fallen dikotomier).

samtliga med en mindre tydlig EU-profil i sin politik, fick ungefär lika mycket eller lika litet röststöd bland EU-motståndare och EU-anhängare i valet 1999. Resultaten ser i allt väsentligt likadana ut om vi istället för EU-åsikter analyserar EMU-åsikter. EMU-motståndare tenderade att rösta med vänsterpartiet eller miljöpartiet 1999 medan EMU-anhängare oftast stödde folkpartiet eller moderaterna. Socialdemokraterna hade sitt starkaste stöd bland väljare som ännu inte bestämt sig för om Sverige skall gå med i valutaunionen eller inte.

Kopplingen mellan EU-åsikt och röstning framgår än tydligare om vi ser på partibytena mellan riksdagsvalet 1998 och EUP-valet 1999. Väljare som inte omfattade sitt partis ståndpunkt i EU-frågan hade dels en tendens att stanna hemma och inte rösta, och dels, om de gick och röstade, en stark benägenhet att byta parti. Resultaten i tabell 4.5 dokumenterar utfallet av väljarströmmarna mellan valen 1998 och 1999 bland EU-motståndare respektive EU-anhängare.

Tabell 4.5 Väljarströmmar mellan valen 1998 och 1999 bland anhängare och motståndare till EU (procent)

partival i riksdagsvalet 1998	EU-åsikt 1999	partival 1999								icke-röstn	summa procent	antal pers.
		v	s	c	fp	m	kd	mp	blankt			
v	för	25	15	0	10	0	0	5	0	45	100	20
	emot	38	0	0	1	0	0	8	1	52	100	134
s	för	2	46	1	5	1	0	3	0	42	100	233
	emot	12	27	0	0	1	0	6	1	53	100	205
c	för	3	0	50	10	0	6	6	0	25	100	32
	emot	8	0	40	0	0	0	12	0	40	100	25
fp	för	0	2	0	65	2	0	1	0	30	100	69
	emot	0	0	0	20	0	0	30	0	50	100	10
m	för	0	1	1	10	50	3	0	1	34	100	244
	emot	2	0	0	2	10	7	9	5	65	100	57
kd	för	0	0	5	19	14	36	1	1	24	100	75
	emot	2	0	2	5	2	30	5	0	54	100	56
mp	för	0	13	0	7	7	7	33	7	26	100	15
	emot	7	2	2	0	0	2	41	3	43	100	42

Kommentar: Intervjufrågan om EU-åsikt redovisas i tabell 4.3.

Bland väljare som röstade både 1998 och 1999 och som omfattade samma EU-åsikt som sitt parti bytte 24 procent parti i EUP-valet. Bland väljare med annan EU-åsikt än sitt parti var andelen partibytare klart högre, 44 procent. Och partibytena gick oftast till partier med mer passande åsikter i

EU-frågan. EU-motståndare inom s bytte till exempel oftast till v medan EU-motståndare inom fp och m oftast bytte till mp. På ett motsvarande sätt bytte EU-anhängare inom v och mp oftast till s. Resultaten är anmärkningsvärt tydliga för de mest EU-profilerade partierna. En majoritet av röstande v-, mp-, fp- och m-väljare med partiavvikande EU-åsikter lämnade sina partier och stödde något annat parti i EUP-valet 1999. Andelen med partiavvikande åsikter var i de flesta fall inte stor (mellan 10-25 procent), men bland dem bytte alltså en majoritet parti i EUP-valet, 55 procent bland vänsterpartiets respektive miljöpartiets avvikare, 60 procent bland folkpartiets och 71 procent bland moderaternas. Motsvarande procentandel bland socialdemokraternas avvikare uppgick inte till femtio procent men nådde trots allt höga 43 procent.⁵

Det är ingen tvekan om att väljarnas EU-åsikter spelade en mycket central roll för röstning och partibytten 1999. Valet 1999 blev precis som valet 1995 i stor utsträckning ett Europaval, och inte ett inrikes svenskt val. På väljarnivå kom valet i allt väsentligt att handla om det det skulle handla om, det vill säga EU-frågor.

Subjektiva röstningsskäl

Ett starkt belägg för att EUP-valet verkligen var ett Europaval i väljarnas ögon är att många väljare själva uppfattade att olika EU-frågor spelade en stor roll för dem när de valde parti. När vi helt öppet frågade om viktiga frågor för partivalet angav 38 procent av partiröstarna explicit medlemsfrågan eller någon annan konkret EU-fråga. Det är en hög andel. Vid riksdagsvalen sedan 1979 har endast tre sakfrågor nått över trettio procent på motsvarande intervjufråga – miljön 1988 med 46 procent, löntagarfonderna 1982 med 33 procent och sysselsättningen 1994 och 1998 med 41 respektive 34 procent (Holmberg 2000a:114). I riksdagsvalen har dessutom EU-frågor inte uppfattats som viktiga partivalsfrågor av särskilt många väljare, 10 procent 1991, 14 procent 1994 och 6 procent 1998. Det är först i EU-valen som de många väljarna anger att de väljer parti utifrån EU-frågorna. En antydning om att EU-frågorna dock kan ha varit något mindre centrala 1999 än 1995 är att andelen partiväljare som utpekade någon EU-fråga som viktig för partivalet var något lägre vid det

⁵ Andelen partibytare bland väljare med partitrogna EU-åsikter var klart lägre för de aktuella partierna: 21 procent för partitrogna v- respektive s-väljare, 7 procent för partitrogna fp-väljare, 24 procent för partitrogna m-väljare och 28 procent för partitrogna mp-väljare. Bland c-väljare var andelen partibytare densamma (33 procent) oavsett om de var för eller emot EU-medlemskapet. Bland kd-väljare var partibytten något vanligare bland EU-anhängare (53 procent) än bland EU-motståndare (35 procent). Centerpartiet och kristdemokraterna, liksom socialdemokraterna, hade till skillnad från v, mp, fp och m både EU-anhängare och EU-skeptiker på framträdande platser på sina valsedlar.

andra Europaparlamentsvalet än vid det första, 38 procent 1999 mot 49 procent 1995.⁶

EU-frågans starka ställning som partivalsfråga återfinns också när vi ser på resultaten från en intervjufråga med slutna svarsalternativ. Vi frågade hur viktiga fyra specificerade röstningsskäl var för valet av parti i EUP-valet. Skälen var: "EU-frågor", "Svensk politik", "Gammal vana/lojalitet mot mitt parti" och "Kandidaterna på valsedlarna". De angivna svarsalternativen var fyra, från "ett av de absolut viktigaste skälen" till "inte alls viktigt skäl". Resultaten i tabell 4.6 visar att en mycket klar majoritet av partiröstarna 1999 angav att EU-frågor var ett av de absolut viktigaste skälen eller ett ganska viktigt skäl (79 procent).

Tabell 4.6 Väljarna anger skäl för sitt partival i Europaparlamentsvalet 1999 (procent)

Fråga: "Hur viktiga var följande skäl för hur Du röstade i EU-parlamentsvalet?"

skäl	partival 1999							samtliga partiröstande
	v	s	c	fp	m	kd	mp	
EU-frågor	88	74	62	74	84	72	88	79
Svensk politik	72	84	49	42	77	77	51	66
Gammal vana, lojalitet med mitt parti	8	54	40	15	39	8	8	28
Kandidaterna på valsedlarna	45	47	55	87	36	62	41	52

Kommentar: Svarepersonerna frågades om vart och ett av skälen. Intervjufrågan omfattade fyra svarsalternativ: "ett av de absolut viktigaste skälen", "ganska viktigt skäl", "inte särskilt viktigt skäl" och "inte alls viktigt skäl". Resultaten i tabellen visar andelen svarepersoner som angav något av de två förstnämnda alternativen. Samtliga partiröstande ingår i procentbasen.

Det är i allt väsentligt samma andel som 1995 (83 procent), men intressant nog något lägre, precis som var fallet när det gäller resultaten för den öppna intervjufrågan (Gilljam och Holmberg 1998:47). På marginalen tycks EU-frågorna alltså ha varit något mindre centrala för väljarnas partival 1999 jämfört med 1995. Bland övriga röstningsskäl uppfattades svensk politik som ett viktigt partivalsskäl av lika många 1999 som 1995. Resultatet blev 66 procent vid bägge valen; en förhållandevis hög andel – EUP-val har uppenbarligen också en stark inrikespolitisk komponent för väljarna. Staffan Kumlins analys i nästa kapitel understryker ytterligare denna slutsats.

⁶ Andelen partiröstande svarepersoner som inte ville eller kunde uppge någon viktig fråga var 36 procent 1995 och 44 procent 1999.

Gammal vana utpekades som ett viktigt röstningsskäl av något färre 1999 (28 procent) än 1995 (32 procent) medan kandidaterna på valsedlarna angavs som viktiga av klart fler väljare 1999 (52 procent) än 1995 (39 procent). Kandidaternas ökade betydelse 1999 manifesterades också i personvalet. Andelen väljare som personröstade 1999 var klart högre än 1995, 66 procent mot 47 procent.

Röstningsskäl varierade något mellan de olika partiernas väljare. Mönstret i svaren är dock inte direkt överraskande. EU-frågor angavs oftast som viktiga bland väljare som röstade på de EU-profilerade partierna v, mp och m. Svensk politik uppgavs som ett viktigt röstningsskäl av främst regeringspartiets väljare, dvs av socialdemokratiska väljare. Gammal vana nämndes som viktigt partivalsskäl av i första hand väljare från partier som vi sedan länge vet har en hög andel partiidentifierade sympatisörer. Och de partierna är socialdemokraterna, centerpartiet och moderaterna (Holmberg 2000a). Kandidaterna angavs som viktiga av i första hand folkpartiväljare (hela 87 procent); en klar indikation på den Marit Paulseneffekt vi kommer att analysera ytterligare i kapitel 6. I EUP-valet 1995 var det klart fler fp-väljare som angav EU-frågor som viktiga partivalfrågor än som angav kandidaterna som viktiga, 77 procent mot 31 procent. I valet 1999 var det tvärtom fler fp-väljare som uppgav kandidaterna som viktiga för partivalet än som angav EU-frågorna, 87 procent mot 74 procent. Samtliga andra partiers väljare angav oftare EU-frågor än kandidaterna som viktiga för partivalet såväl 1995 som 1999. Marit Paulseneffekten kan knappast ha varit liten om fler väljare i det EU-profilerade folkpartiet utpekar kandidaterna på valsedelarna som viktiga för röstningen än som utpekar EU-frågorna.

EUP-röstning i ett komparativt perspektiv

I samband med EUP-valen 1994/1995 genomfördes en jämförande studie av i vilken utsträckning som väljarnas röstande var kopplat till åsikter i EU-frågor. Resultatet blev mycket entydigt. Det fanns bara två länder där väljarnas åsikter i EU-frågor hade ett klart samband med hur de röstade i EU-parlamentsvalen. De länderna var Danmark och Sverige (Gilljam och Holmberg 1998:65). Utanför Norden spelade väljarnas EU-åsikter en mycket liten roll för partivalet. Inrikesfaktorer och vaneröstning betydde mer. När vi gör om den komparativa studien 1999 blir resultaten i sina huvuddrag desamma, men med vissa intressanta förändringar.⁷ Sverige och

---

⁷ Resultaten kommer från *European Election Study 1999*, ett komparativt valforskningsprojekt som via telefonintervjuer veckan efter EUP-valet i juni 1999 samlade in opinionsuppgifter från medborgare i EU:s samtliga medlemsländer. Antalet intervjupersoner varierade

Danmark utmärks fortfarande av att väljarnas EU-åsikter är klart kopplade till hur de röstar. Men de nordiska länderna är inte längre ensamma om att uppvisa ett dylikt samband. Ytterligare några EU-länder kan 1999 påvisa en koppling mellan EU-åsikter och partival bland sina väljare. Resultaten i tabell 4.7 visar att det främst gäller för Storbritannien och Belgien.

Tabell 4.7 Åsiktsröstning på parti utifrån EU-frågor i EU:s medlemsländer i Europaparlamentsvalet 1999 (eta)

land	antal partier	sakfråga					
		EU-medl bra/dåligt	enat Europa	nöjd med demokratin i EU	nöjd med demokratin i egna landet	subjektiv vänster- höger	snitt tre EU-frågor
Danmark	9	.65	.50	.40	.26	.55	.52
Storbritannien	5	.54	.48	.36	.27	.41	.46
Sverige	7	.58	.41	.35	.13	.76	.45
Belgien	9	.54	.39	.26	.47	.54	.40
Finland	6	.52	.32	.19	.26	.56	.34
Österrike	5	.36	.32	.24	.22	.45	.31
Holland	7	.32	.29	.25	.09	.61	.28
Grekland	6	.48	.15	.14	.31	.72	.26
Portugal	4	.20	.22	.37	.35	.70	.26
Frankrike	6	.22	.32	.20	.19	.67	.25
Luxemburg	5	.12	.27	.23	.35	.45	.21
Irland	6	.24	.14	.16	.20	.31	.18
Italien	7	.12	.11	.18	.24	.58	.14
Tyskland	4	.11	.13	.14	.18	.51	.13
Spanien	4	.16	.05	.16	.15	.69	.12

Kommentar: Resultaten kommer från *European Election Study 1999*. Intervjufrågorna om EU-medlemskapet bedöms som bra eller dåligt för det egna landet, om man är nöjd eller inte med hur demokratin fungerar i det egna landet och i EU, är utformade på samma sätt som i Eurobarometern. Vänster-högerskalan har värden mellan 1 och 10. Frågan om ett *enat Europa* löd: "Somliga säger att Europas ende skall drivas hårdare ("should be pushed further"). Andra säger att det redan gått för långt", med svarsmöjligheter på en tiogradig skala. Antalet partier i de olika länderna har definierats som partier med minst 3 procents stöd i EU-parlamentsvalen enligt resultaten i EES99. Eta är ett variansanalytiskt mått som kan variera mellan .00 (inget samband) och 1.00 (maximalt samband). Partival har i eta-analyserna definierats som oberoende variabel och de olika sakfrågeåsikterna som beroende variabel.

Analysen bygger på data från det komparativa valforskningsprojektet *European Election Study 1999* och omfattar tre EU-frågor och två andra sakfrågor av mer inrikespolitisk natur. EU-frågorna gäller om EU-

medlemskapet bedöms som bra eller dåligt, hur nöjd man är med hur demokratin fungerar inom EU och hur man ser på Europas enande, om det skall drivas hårdare eller inte. Övriga två frågor gäller bedömningen av hur demokratin fungerar i det egna landet och hur man placerar sig själv på den ideologiska vänster-höger-skalan. Sambandsmättet i tabellen är eta som visar graden av koppling mellan väljarnas åsikter och hur de röstar: Ju högre eta desto starkare samband.

Genomsnittliga eta för sambandet mellan EU-åsikter och partivalet är .40 eller något högre för de länder som toppar listan i tabell 4.7. De länderna är Danmark, Storbritannien, Sverige och Belgien. I dessa länder var EU-frågorna partipolitiserade i valet 1999 och relativt många väljare influerades av EU-frågor när de röstade. I botten på listan återfinns Spanien, Tyskland och Italien med eta-värden under .15. Här var unionsfrågor föga partipolitiserade och förhållandevis få väljare valde parti utifrån EU-frågor.

Totalt sett visar det sig att EU-frågornas betydelse för partivalet har tenderat att öka mellan valen 1994/1995 och 1999 i många EU-länder; mest i Storbritannien och Belgien, men också i ett antal andra länder. Jämförelsen är inte helt lätt att göra eftersom intervjufrågorna i undersökningen 1994 inte var exakt desamma som i studien 1999, men tentativt visar resultaten att eta-sambanden mellan EU-åsiikt och partival förstärkts i sex länder, förblivit i huvudsak densamma i fem länder och försvagats i två länder.⁸ Tendensen är alltså att EU-frågorna har blivit något mer betydelsefulla som valfrågor i ungefär hälften av EU:s medlemsländer. EUP-valen har börjat handla mer om det de skall handla om, det vill säga EU-frågor.

Vänster-högerideologi och EU-åsiikt

Intressant nog visar resultaten från *European Election Study 1999* att sambandet mellan väljarnas ideologiska vänster-högerposition och röstning i EUP-valen minskat något över tid samtidigt som sambanden med EU-åsikterna ökat. Direktkopplingen mellan vänster-högerposition och partival i EUP-valen är stark i alla EUs medlemsländer, och den är starkare än sambandet mellan EU-åsikter och röstningen, men i nio länder av totalt tretton minskar vänster-högersambanden mellan 1994/1995 och

⁸ Studien 1994/1995 omfattade fem EU-frågor, varav endast en återkom i studien 1999, se Gilljam och Holmberg 1998:65. Snittsambandet för kopplingen mellan partival och EU-åsiikt ökade för följande sex länder mellan 1994/1995 och 1999 – Storbritannien (+.26), Belgien (+.16), Holland (+.08), Portugal (+.04), Luxemburg (+.04) och Irland (+.04), förblev ungefär detsamma för följande fem länder – Tyskland (+.03), Grekland (+.02), Italien (.00), Sverige (.00) och Danmark (-.03) och minskade för följande två länder – Frankrike (-.08) respektive Spanien (-.05).

1999.⁹ I den mån vi kan tolka vänster-högerideologi som mer kopplat till inrikespolitik än till EU-politik kan dessa resultat tyda på att EUP-valen är på väg att bli något mindre nationellt präglade.

Tolkningen att vänster-högerideologi är mer sammanbunden med inrikesfrågor än med EU-frågor är oproblematiske i de allra flesta EU-länder. Åsiktsambandet bland väljare mellan vänster-högerposition och inställning till EU är mycket svagt eller obefintligt i majoriteten av EUs medlemsländer. I ett fåtal länder finns emellertid ett visst samband, tydligast i Sverige men också iakttagbart i länder som Danmark, Belgien, Frankrike, Storbritannien och Österrike. Sambandsmönstret har dock inte samma form i de aktuella länderna. I Belgien, Frankrike, Storbritannien och Österrike är EU-skepticismen starkast bland väljare till höger medan EU-motståndet i Sverige och Danmark är starkast bland väljare till vänster.¹⁰

Resultaten i figur 4.1 demonstrerar mycket tydligt det klara sambandet mellan vänster-högerideologi och attityd till EU bland röstberättigade svenskar. EU/EMU-anhängare återfinns i första hand bland personer till höger om mitten på vänster-högerskalan medan EU/EMU-motståndare främst återfinns bland väljare på vänsterkanten.

Det tydliga åsiktssambandet mellan vänster-högerideologi och EU/EMU-åsikter i Sverige aktualiserar naturligtvis frågan om de kopplingar vi iakttagit mellan EU-åsikter och röstning i EUP-valet är reella, eller om de endast avspeglar väljarnas vänster-högeråsikter. Frågan är med andra ord om väljarnas EU-attityder hade någon självständig inverkan på röstningen 1999 efter det att vänster-högerideologin kontrollerats. Vi har prövat problemställningen med hjälp av multipel regression. Den beroende variabeln, partivalet, definierades som en trikotomi (v/mp/c, s/kd, fp/m).¹¹ Som oberoende variabler användes väljarnas placering av sig själva på två

⁹ Vänster-högersambanden, mätta som eta-sambandet mellan röstning och subjektiv vänster-högerposition, minskar i följande nio länder mellan EUP-valen 1994/1995 och EUP-valen 1999 – Italien (-.23), Storbritannien (-.17), Danmark (-.11), Frankrike (-.10), Spanien (-.09), Holland (-.09), Grekland (-.09), Portugal (-.06) och Luxemburg (-.05), förblir i huvudsak stabila i följande tre länder – Tyskland (-.02), Sverige (-.01) och Belgien (+.02) och ökar i ett land – Irland (+.05).

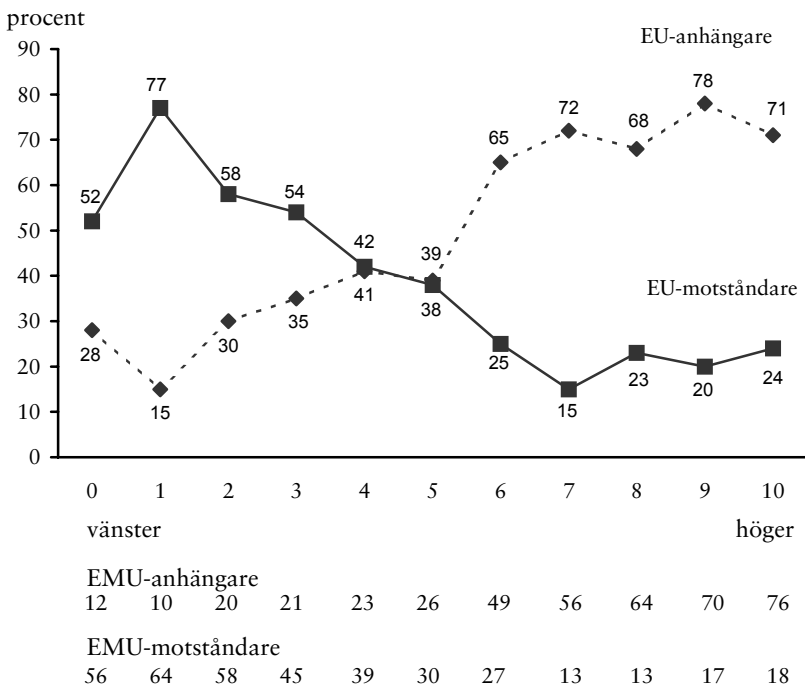
¹⁰ I data hämtat från *European Election Study 1999* visar sig korrelationen mellan väljarnas subjektiva vänster-högerposition och en fråga om graden av integration inom EU vara högst i Sverige (+.27) och Danmark (+.17) respektive i Belgien (-.24) och Österrike (-.15), där en positiv korrelation indikerar att vänsterideologi och en avvisande attityd till EU-integration hänger ihop medan en negativ korrelation snarare visar att högerideologi har ett samband med ett nej till ett federalt EU (se vidare Oscarsson i kapitel 7). En analys byggd på väljarnas bedömning av om EU-medlemskapet är bra eller dåligt för det egna landet ger ett mycket likartat resultat. Korrelationen mellan väljarnas vänster-högerinställning och åsikt om EU-medlemskapet var högst i Sverige (+.33) och Danmark (+.27) respektive i Belgien (-.27) och Storbritannien (-.15). I övriga länder höll sig korrelationen mellan +.12 och -.09.

¹¹ Vid tiden för EUP-valet 1999 var v, mp och c emot ett svenskt EMU-medlemskap, s och kd hade inte entydigt tagit ställning medan fp och m var positiva till ett svenskt medlemskap. Trikotomin är konstruerad som den är för att ge EMU-faktorn en maximal möjlighet att uppvisa ett linjärt samband med partivalet.

elvgradiga skalor, varav en gällde vänster-högerposition och den andra för eller emot ett svenskt EMU-medlemskap.

Utfallet av analysen visar entydigt att väljarnas EMU-åsikter hade en självständig effekt på partivalet oberoende av vänster-högerfaktorn.

Figur 4.1 Åsiktssamband mellan EU- respektive EMU-åsiikt och ideologisk vänster-högerposition bland röstberättigade svenskar i EU-parlamentsvalet 1999 (procent)

Kommentar: Resultaten visar vilken EU- respektive EMU-åsiikt personer med olika vänster-högerposition har. Intervjufrågan om EU- och EMU-åsikter redovisas i tabellerna 4.3 och 4.4. Vänster-högerfrågan gäller hur svarspersonerna placerar sig själva på en elvgradig skala från vänster till höger. Procenten är beräknade med ingen åsikt/vet ej-svar medtagna i procentbasen.

Men inverkan av EMU-åsikterna visade sig vara något svagare än inverkan av vänster-högerideologin. Effektmåtten (b-värdena) blev .43 respektive .59. Sammantaget förklarade väljarnas EMU-åsikter och subjektiva vänster-högerpositioner 40 procent av variansen i vår tredelade partivariabel.

Huvudslutsatsen av analysen är att svenska väljares EU/EMU-åsikter spelade en självständig och förhållandevis central roll för valet av parti i EUP-valet 1999, precis som var fallet i det första Europaparlamentsvalet

1995. Och denna effekt av EU-inställningen märktes inte minst när det gäller väljarrörligheten och partibytena i valet. EUP-valet i Sverige blev ånyo i huvudsak ett Europaval och endast i andra hand ett inrikesval. Och det kan man väl säga är ett gott betyg även om valdeltagandet blev mycket lågt.

5 Missnöje på hemmaplan

Staffan Kumlin

I demokratier kan väljarna utkräva ansvar i politiska val.¹ Vid missnöje med samhällstrender och politiska prestationer kan man rösta bort ansvariga makthavare, till förmån för nya fräscha representanter. Denna folkliga makt tvingar politiker att anpassa sig till väljarnas åsikter och att ta itu med de problem som prioriteras av folket. Ett väl fungerande ansvarsutkrävande, menar många demokratiteoretiker, är en av förutsättningarna för folkviljans förverkligande i en representativ demokrati (Schumpeter 1942; Held 1987; för en diskussion, se Holmberg 2000a kapitel 4). Det här kapitlet handlar om *nationellt* ansvarsutkrävande i samband med Europaparlamentsvalet 1999. Hur påverkas EUP-valen och Europaopinionen av väljarnas uppfattningar om politiska resultat på den svenska hemmaplanen?

Formellt handlar naturligtvis Europaparlamentsval om vilka partier och personer som skall representera oss i Europaparlamentet. Man kunde därför förvänta sig att ansvarsutkrävande i Europaparlamentsval bygger på värderingar av de resultat europaparlamentarikerna åstadkommit i Strasbourg, Bryssel och Luxemburg, snarare än på utvecklingstrender i Sverige.

Tre omständigheter komplicerar bilden. För det första har Europaparlamentet fortfarande klart begränsade beslutsbefogenheter jämfört med nationella parlament (vilket förmodligen är en av huvudförklaringarna till att svenskarna inte uppfattar EUP-valet som viktigt). För det andra finns ingen "Europaregering" som är ansvarig inför Europaparlamentet. För det tredje har forskning visat att europeiska väljare har diffusa uppfattningar om partigrupperingarna i Europaparlamentet. Dessa grupperingar tar dessutom inte ansvar för gemensamma politiska program på samma enhetliga sätt som svenska riksdagsgrupper (Schmitt & Thomassen 1999). På grund av dessa komplikationer är det är inte troligt (men fortfarande empiriskt möjligt) att ett utbrett "europeiskt" ansvarsutkrävande kommer till uttryck i EUP-val.

I det här kapitlet kommer vi inte att undersöka svenskarnas värderingar av europaparlamentarikernas prestationer. Istället analyseras människors

---

¹ Detta kapitel är en rapport från forskningsprojektet "Väljarna och välfärden. Studier av de personliga erfarenheternas politiska betydelse". Projektet finansieras av Socialvetenskapliga forskningsrådet och bedrivs vid Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet. Medarbetare i projektet är Staffan Kumlin och Maria Oskarson (projektledare).

uppfattningar om resultat på områden som i första hand kan betraktas som *nationella* politikområden. Även om EUP-val egentligen inte handlar om representanter som är direkt ansvariga för sådana områden är det möjligt att medborgarnas bedömningar av nationella samhällstrender ändå driver på opinionsbildningen i samband med Europaparlamentsval. Dessa val kan i så fall betecknas som ett forum för väljarna att uttrycka ilska eller tacksamhet över politiska prestationer på den svenska hemmaplanen.

I nästa avsnitt utvecklar vi denna idé. Vi kommer att stöta på ett antal hypoteser som sedermera ställs mot undersökningsmaterialet. Hypoteserna handlar om hur uppfattningar om läget inom två viktiga politikområden på hemmaplan – svensk offentlig service respektive svensk ekonomi – påverkade valdeltagande, partival, och politiska attityder i samband med Europaparlamentsvalet 1999.

Tre sorters Europaparlamentsval

I forskningen figurerar tre olika teoretiska modeller av Europaparlamentsval. Modellerna har olika konsekvenser för hur missnöje på hemmaplan kan tänkas påverka opinionsbildningen i samband med dessa val. Gemensamt för de tre modellerna är att EUP-val beskrivs som *andra rangens val*. Makthavare, medier och medborgare ser EUP-val som mindre viktiga. Partiernas kampanjer och massmediernas bevakning går därför på sparlåga och förmår inte reta folkets politiska aptit. Ett lågt valdeltagande blir en av flera bestickande konsekvenser (Reif & Schmitt 1980; van der Eijk & Franklin 1996; Gilljam & Holmberg 1998; Marsh 2000; Bennulf, Hedberg & Oscarsson 2000; Teorell & Westholm 2000).

De teoretiska modellerna skiljer sig emellertid åt när det gäller Europaparlamentsvalens sakpolitiska innehåll och konsekvenser. Tidigare forskning har visat att Europaparlamentsval utanför Skandinavien oftast kan beskrivas som *andra rangens nationella val* ("second-order national elections", se Reif & Schmitt 1980; van der Eijk & Franklin 1996). I dessa val råder i huvudsak konsensus eller tystnad i europafrågor. Det finns inga politiserade skillnader mellan partierna i frågor som östutvidgning eller hur långtgående EUs beslutsmakt skall vara på olika politikområden. Avpolitiseringsen och samstämmigheten gör det svårt för väljarna att genom partivalet uttrycka åsikter i europafrågor även om de skulle vilja.

Alternativet för väljarna i ett andra rangens nationella val blir att låta inrikespolitiska hänsyn styra partivalet (Oppenhuis 1995; van der Eijk & Franklin 1996). Europasamstämmigheten bereder plats för nationella frågor och inrikespolitik. Gamla bekanta vänster-högermonster får lika stort genomslag som i nationella val, trots att de i många fall är mindre relevan-

ta i europafrågor jämfört med i inrikespolitik. För våra syften är det även intressant att notera att nationellt regeringsansvar blir aktuellt. I takt med att europafrågor avpolitiserats till förmån för inrikespolitik uppstår möjligheter att skicka signaler om vad man tycker om den nationella regeringens insatser. Bilden av Europaparlamentsval som andra rangens nationella val föder hypotesen att väljarnas uppfattningar av regeringens prestationer på hemmaplan är en viktig faktor bakom partivalet i Europaparlamentsval, precis som i riksdagsval.

Den andra bilden av Europaparlamentsval tecknas tydligast i skandinavisk väljarforskning (Worre 1996; Gilljam & Holmberg 1998). Europaparlamentsval avbildas som vad vi kan kalla *andra rangens EU-val*. Som namnet antyder har vi fortfarande att göra med lågstimulival som inte hetsar upp vare sig makthavare, massmedier eller medborgare. Valdeltagandet är fortsatt lågt.

Det som skiljer ut andra rangens EU-val är att europafrågorna är politiserade. Partierna visar upp tydliga åsiktsskillnader i EU-frågor. Valkampanjerna innehåller en riklig portion europapolitik. Inrikespolitik, däribland ansvarsutkrävandet av den nationella regeringen, blir mindre viktigt. Andra rangens EU-val har kunnat urskiljas främst i Sverige och Danmark. I dessa länder utgör europafrågorna politiskt sprängstoff, inte minst på grund av intensiva folkomröstningar. Mikael Gilljam och Sören Holmberg (1998:92) drog exempelvis i sin studie av Europaparlamentsvalet 1995 slutsatsen att valet "handlade om det som det skulle handla om, det vill säga EU-frågor. Det blev ett Europaval och inte ett svenskt inrikesval".

Föreställningen om Europaparlamentsvalen som andra rangens EU-val ger upphov till hypotesen att väljarnas uppfattningar av regeringens prestationer på hemmaplan är en mindre viktig förklaringsfaktor till väljarbeteende i Europaparlamentsval än i riksdagsval. När valrörelsen inte berör inrikespolitik kommer få regeringsnegativa väljare finna det meningsfullt att genom europaparlamentsrösten uttrycka sitt missnöje.

Men hur reagerar inrikespolitiskt missnöjda väljare som inte ser någon möjlighet att med europaparlamentsrösten uttrycka sitt avståndstagande? Här kan vi ta hjälp av ny forskning som indikerar att missnöje med politiska prestationer får olika effekter på politiskt beteende, beroende på hur de politiska ansvarsförhållandena ser ut (Taylor 2000; se även Powell & Whitten 1993). Det blir exempelvis lättare att utkräva ansvar om en stark majoritetsregering fattar de tunga besluten på egen hand, jämfört med om besluten tas av svagare minoritets- eller koalitionsregeringar. På samma sätt blir det enklare att utkräva ansvar om en regering haft makten under en längre period. Om regeringsmakten ofta växlar mellan olika partier och koalitioner blir ansvarsförhållanden luddiga. Väljare som vill uttrycka

missnöje med exempelvis en sviktande ekonomi får då svårt att räkna ut vilket parti man skall bestraffa.

Taylor (2000) visar i en studie av åtta europeiska länder under perioden 1975-1992 att dålig ekonomisk utveckling i ett land har starkast negativa effekter på regeringspartiets röststöd då ansvarsförhållandena är klara. När nationella politiska ansvarsförhållanden blir luddiga blir missnöjeseffekter på partipreferenser svagare. Missnöje leder under sådana betingelser istället till minskat valdeltagande och ökat generellt missnöje med politiker och det politiska systemet. Missnöjda medborgare som har att utkräva ansvar under oklara ansvarsförhållanden tenderar att vända politiken ryggen väl så ofta som att aktivt rösta mot den sittande regeringen (för liknande hypoteser, se Hirschman 1970; Hoff 1993; Möller 1996; Norris 1999).

Dessa resultat har implikationer för hur nationellt missnöjda väljare kan tänkas agera i andra rangens EU-val. Möjligheterna för svenska väljare att vid EUP-val skicka signaler till den nationella regeringen är alltid begränsade jämfört med riksdagsval. I takt med att europafrågor dessutom tränger ut inrikespolitik tillstöter ytterligare en komplikation. Det blir osäkert om ett utbrett proteströstande mot den nationella regeringen kommer att uttolkas som en bestraffning för nationella misslyckanden. Nationellt missnöje borde därför vara relativt okorrelerat med partipreferenser i andra rangens EU-val. Vi förväntar oss istället att många nationellt missnöjda väljare inte röstar alls, och att politikmisstron är särskilt utbredd bland dessa väljare.

Diskussionen hittills har varit lite enkel i sin strikta antingeneller-syn på europafrågors respektive inrikespolitikens viktighet i Europaparlamentsval. Man kan tänka sig en tredje modell av Europaparlamentsval. Vi döper modellen till *andra rangens flernivåval*.

Vi lever i ett politiskt system där politiskt ansvar delas av flera nivåer. Politiska beslut på en nivå påverkar förhållanden på andra nivåer. Det svenska medlemskapet i EU, och den politik som förs i unionen, påverkar förhållanden som den svenska regeringen vid första anblicken synes ha ansvaret för. Detta var ett huvudtema i debatten kring 1994 års folkomröstning om ett svenskt EU-medlemskap. Ja-förespråkare argumenterade för att medlemskapet, genom ökad säkerhet och stabilitet för investerare, skulle ha positiva effekter på den svenska ekonomin. Nej-sidan argumenterade för att unionens benägenhet att prioritera inflationsbekämpning och tuffa konvergenskrav skulle försämra Sveriges möjligheter att föra en generös välfärdspolitik (se Oskarson 1996; Jenssen 1998; Oskarson & Ringdal 1998).

Oavsett var man själv står i EU-debatten tycks en sak vara klar. I flernivådemokratien finns en korspåverkan mellan olika nivåer. Vi noterar med särskilt intresse det påstådda sambandet mellan EU-medlemskap och EU-beslut å ena sidan, och den nationella välfärdsstaten och den nationella ekonomin å den andra. Ser väljarna dessa kopplingar mellan vad EU gör och hur det går för Sveriges ekonomi respektive för den svenska välfärdsstaten? Om så är fallet kan det finnas ett samband mellan nationella bedömningar av ekonomi och välfärdsstat, och attityder gentemot EU. Missnöje på hemmaplan bildar i så fall inte enbart bas för nationellt ansvarsutkrävande. Sådant missnöje kan även leda till negativa attityder gentemot högre nivåer i flernivådemokratien (se Jenssen 1998 och Jenssen, Gilljam & Pesonen, 1998, för liknande resonemang).²

Välfärdsstaten och ekonomin på hemmaplan

Var skall man leta efter nationellt väljarmissnöje? Tidigare forskning har vanligtvis grävt på det ekonomiska området. Ett stort antal studier har visat att väljares uppfattningar om den makroekonomiska utvecklingen i ett land påverkar benägenheten att rösta på regeringspartiet (Kinder & Kiewiet 1981; Holmberg 1984; Lewis-Beck 1988; Gilljam & Holmberg 1993; Norpoth 1996; Holmberg 2000a). Ett antal studier har även visat på vissa samband mellan ekonomiska bedömningar och generella attityder till politiker och det demokratiska systemets funktionssätt (Listhaug 1995; Huseby 2000; McAllister 1999). Negativa uppfattningar av det ekonomiska läget har en tendens att undergräva politiskt förtroende, inte bara för den sittande regeringen, utan även för politiker och det politiska systemet generellt.

Under senare tid har det även blivit vanligare att undersöka hur kvalitetsbedömningar av offentlig service och välfärdsstat påverkar politiska attityder (se Möller 1996; Nilsson 1996, 1997; Soss 1999; Svallfors 1996; Miller & Listhaug 1999; Huseby 2000; Kumlin 2000). Dock har det varit ovanligt med studier som samtidigt jämför effekterna av missnöje på *olika* samhällsområden (se dock Huseby 2000; Kumlin & Oskarson 2000). Detta kapitel kan förhoppningsvis hjälpa till att fylla luckan. Jag undersö-

² Jenssen (1998) fann ett visst stöd för hypotesen att uppfattningar om ekonomiska effekter av EU-medlemskap påverkade finska, norska och svenska väljares benägenhet att rösta för EU-medlemskap i de respektive ländernas folkomröstningar 1994. Detta var en av flera iakttagelser som ledde Jenssen, Gilljam & Pesonen (1998) till slutsatsen att folkomröstningarna i de Nordiska länderna dominerades av nationella hänsyn och intressen, snarare än av argument som hade att göra med den Europeiska integrationens värdemässiga fundament. Jenssen, Gilljam & Pesonen (1998:337) uttryckte slutsatsen på följande sätt: "Most people in the Nordic countries did not evaluate EU membership and EU activities in the light of any broad ideas about European integration. People viewed the EU as a domestic issue, and the same approach characterized the discourse during the referendum campaigns."

ker väljarnas uppfattningar om *både* utvecklingen inom den svenska ekonomin såväl som inom svensk offentlig service.

I Europaparlamentsvalundersökningen 1999 ombads svarspersonerna att bedöma dels det ekonomiska läget i dagens Sverige, dels hur det ekonomiska läget förändrats under de senaste 12 månaderna. Två motsvarande frågor ställdes också angående kvaliteten på offentlig service i Sverige. Låt oss bekanta oss med frågorna genom att se på tabell 5.1.³

Tabell 5.1 Uppfattningar om offentlig service och ekonomi i Sverige vid tiden för Europaparlamentsvalet 1999 (procent)

	det ekonomiska läget i Sverige	den offentliga servicen i Sverige
bra	54	45
varken bra eller dåligt	22	19
dåligt	24	36
summa procent	100	100
	ekonomins förändring	offentliga servicens förändring
förbättrats	56	3
varken förbättrats eller försämrats	34	51
försämrats	10	46
summa procent	100	100

Kommentar: För exakta frågeformuleringar, se Hedberg (2000). Vad gäller bedömningar av det ekonomiska läget i Sverige respektive offentlig service har svarsalternativen ”mycket bra” och ”ganska bra”, respektive ”mycket dåligt” och ”ganska dåligt”, slagits ihop. Vet ej-svar är inte inkluderade i analysen (som mest 6 procent).

Svenskarna var i samband med Europaparlamentsvalet 1999 mer tillfreds med läget i den svenska ekonomin än med läget inom svensk offentlig service (54 respektive 45 procent betecknar det nuvarande läget som bra). Denna skillnad blir nästan övertydlig när vi ser på uppfattningar om lägets förändring under det senaste året. Hela 56 procent ansåg att den svenska ekonomin förbättrats, samtidigt som endast 3 procent uppfattade att det samma gällde kvaliteten på offentlig service.⁴ Svenskarna var alltså ganska nöjda med den ekonomiska utvecklingen i ”företaget Sverige”. Men den

³ Undersökningen innehöll även frågor om svarspersonernas uppfattningar om hur den personliga ekonomin respektive den offentliga service man personligen varit i kontakt med hade förändrats under de 12 senaste månaderna, såväl som framåtblickande uppfattningar om hur både personlig och Svensk ekonomi skulle utvecklas under de kommande 12 månaderna. Dessa frågor kommer inte att analyseras här då de framåtblickande frågorna endast ställdes vad gäller ekonomi. De personliga erfarenheterna lämnas också därhän denna gång då de ekonomiska erfarenheterna visat sig ha marginella effekter (Lewis-Beck 1988; Gilljam & Holmberg 1993), och då personliga erfarenheter av välfärdsstaten kommer att behandlas mer utförligt i min kommande doktorsavhandling.

⁴ Dessa iakttagelser är snarlika de som Kumlin och Oskarson (2000) gjorde i en analys av 1999 års SOM-undersökning i Västra Götalandsregionen.

svenska välfärdsstaten var inte samma framgångshistoria i medborgarnas ögon (Kumlin och Oskarson 2000).

Frågan är om människor ser en koppling mellan ekonomi, offentlig service och regeringens politiska insatser? Om inte finns knappast potential för nationellt ansvarsutkrävande i politiska val, oavsett hur negativa verklighetsuppfattningar människor har inom dessa samhällsområden. För att få en uppfattning i frågan inkluderar vi de fyra måtten i tabell 5.1 som oberoende variabler i en regressionsanalys (tabell 5.2). Den beroende variabeln är väljarnas bedömningar av hur "socialdemokraterna skött sig som regeringsparti sedan valet 1994". Attityder till denna fråga mättes på en elvgradig skala mellan -5 och +5.

Tabell 5.2 Effekter av bedömningen av ekonomi respektive offentlig service på inställningen till hur socialdemokraterna skött sitt arbete som regeringsparti (ostandardiserade regressionskoefficienter)

	modell 1	modell 2
Det nuvarande läget		
Sveriges ekonomiska läge	-2.90	-2.36
Kvaliteten på offentlig service i Sverige	-1.66	-1.34
Förändring det senaste året		
Ekonomi	-2.02	-1.30
Offentlig service	-1.29	-1.81
Ideologiskt vänster-högeravstånd till regeringspartiet (s)	-	-4.66
Andel förklarad varians (%)	18.3	29.5
Antal svarspersoner	1162	1097

Kommentar: Den beroende variabeln ($mv=0.28$, $sd=2.55$) varierar mellan -5 (regeringen gjort ett dåligt arbete) och +5 (regeringen gjort ett bra arbete). Samtliga oberoende variabler har kodats mellan 0 och 1. För ekonomi- och offentlig servicevariablerna anger värdet 0 att respondenten är maximalt nöjd ("mycket bra" ekonomi/service respektive ekonomin/service "förbättrats"). Värdet 1 anger att respondenten är maximalt missnöjd ("mycket dålig" ekonomi/service respektive ekonomin/service "försämrats"). Måttet på ideologiskt vänster-högeravstånd till regeringspartiet anger det absoluta avståndet mellan en persons egna position på en elvgradig vänster-högerekala, och den personens uppfattning om var på skalan socialdemokraterna befinner sig. Modellerna innehåller konstanter vars estimat inte visas. Samtliga koefficienter är signifikant skilda från 0 ($p<.05$).

Regressionskoefficienterna berättar hur medelvärdet i attityd till regeringen ändras när vi går från människor som är nöjda med ekonomi respektive offentlig service, till människor som är missnöjda. Minustecknen signalerar att regeringsuppskattning påverkas negativt av missnöje. Ju mer missnöje desto lägre regeringsuppskattning. Koefficienternas värde säger hur mycket medelvärdet längs den elvgradiga regeringsskalan ändras.

Modellen kontrollerar också för vänster-högeravstånd till regeringspartiet. Det finns nämligen anledning att tro att denna ideologiska variabel har ett samband med såväl bedömningar av ekonomi och service, som med attityder till regeringen (se Borre & Andersen 1997; Holmberg 1999a; Huseby 2000). Jag vill därför undersöka effekter av ekonomi- och servicebedömningar bland människor som står lika långt från regeringen ideologiskt (alltså "under kontroll" för ideologiskt avstånd).

Samtliga ekonomi- och offentlig service-bedömningar har signifikanta effekter på regeringsuppskattning. Ju mer missnöjd man är med dessa aspekter av samhällsutvecklingen, desto mer missnöjd blir man med den socialdemokratiska regeringens arbetsinsatser. Både ekonomibedömningar och uppfattningar om offentlig service lämnar oberoende bidrag till vår förmåga att förklara graden av regeringsuppskattning. Attityder till regeringen formas tydligen av trender och insatser på båda dessa samhällsområden. De tidigare studier som koncentrerat sig på det makroekonomiska området berättar en del, men inte allt, av sanningen om opinionsbildningen kring regeringar i länder med en stor välfärdsstat.⁵

Nationellt ansvarsutkrävande i Europaparlamentsval?

Det verkar alltså finnas en grogrund för nationellt ansvarsutkrävande i Europaparlamentsval. Grogrunden består av att väljarna har politiskt meningsfulla uppfattningar om ekonomi och offentlig service i Sverige. Uppfattningarna är politiskt meningsfulla på så sätt att de är relativt starkt kopplade till bedömningar av det sätt på vilket regeringen utfört sitt arbete.

Men kommer missnöje på hemmaplan till uttryck i form av nationellt ansvarsutkrävande i Europaparlamentsval? Svaret är ja om vi tror på modellen "andra rangens nationella val": Nationella regeringsinsatser är en huvudingrediens även i dessa val och en viktig förklaring bakom väljarnas partival. Svaret är nej om vi får tro på den skandinaviska modellen "andra rangens EU-val": De för europeiska förhållanden ovanligt politiserade europafrågorna håller tillbaka nationellt ansvarsutkrävande som en viktig förklaring till partival.

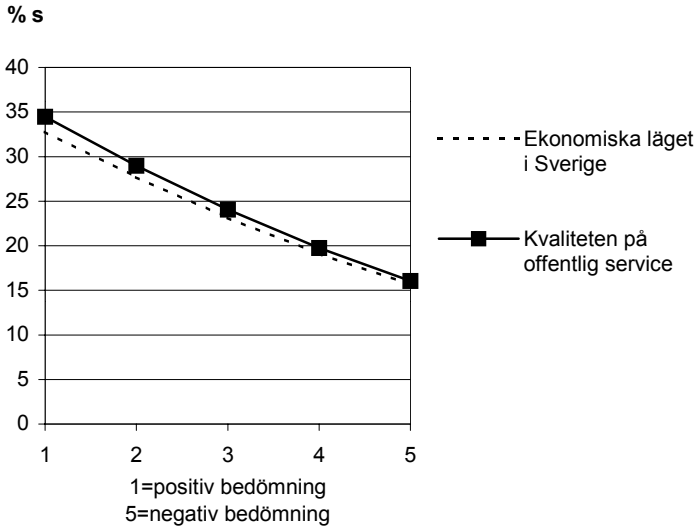
Låt oss pröva vilken av modellerna som får stöd. Figur 5.1 och 5.2 visar väljarnas benägenhet att hjälpa respektive stjälp regeringen, beroende på hur man bedömer ekonomi och offentlig service. För att få en måttstock för det nationella ansvarsutkrävandets utbredning i Europaparlamentsval tittar vi först på effekter på röstningen i riksdagsval. Figur 5.1 visar resul-

---

⁵ För mer utförliga resonemang på samma tema, se Svallfors 1996; Möller 1996; Holmberg 1999a; Kumlin & Oskarson 2000.

tat från en logistisk regressionsanalys där den beroende variabeln är sannolikheten att ha valt regeringspartiet socialdemokraterna i riksdagsvalet 1998. Förutom bedömningar av ekonomi och offentlig service innehåller modellen även ett antal kontrollvariabler.⁶

Figur 5.1 Sannolikhet att rösta på socialdemokraterna i riksdagsvalet 1998

Kommentar: Figuren visar predicerade sannolikheter från en logistisk regressionsanalys (antal svars personer=809). Sannolikhetseffekterna gäller individer med genomsnittliga värden längs övriga oberoende variabler. Förutom ekonomi- och servicebedömningar innehåller modellen följande kontrollvariabler: ideologiskt vänster-högeravstånd till regeringspartiet socialdemokraterna, avstånd till regeringspartiet socialdemokraterna i frågan om ett svenskt medlemskap i EMU, ålder, utbildning (1=universitets- eller högskolestudier, 0=övriga), subjektiv klassidentifikation (0=arbetarklass, 1=övriga). De två måtten på ideologiskt avstånd till regeringspartiet anger det absoluta avståndet mellan en persons självuppskattade position på en elvgradig ideologisk skala, och den personens uppfattning om var på skalan socialdemokraterna befinner sig. För mer information om de oberoende variablerna i figuren, se tabell 5.1.

Nationellt ansvarsutkrävande baserat på missnöje med svensk ekonomi respektive offentlig service spelade - inte helt oväntat - en väsentlig roll i riksdagsvalet 1998. Som tidigare forskning visat har ekonomiska bedömningar en klar inverkan på benägenheten att stödja regeringen i riksdagsval (Gilljam & Holmberg 1993; Holmberg 2000a). Skillnaden i sannolikheten att rösta på regeringspartiet mellan människor som gör extremt negativa respektive extremt positiva bedömningar av läget i den svenska

⁶ I analysen visade det sig att bedömningarna av *förändring* under det senaste året inte hade någon signifikant självständig effekt. Dessa variabler har därför utelämnats ur analysen.

ekonomin är cirka 17 procentenheter.⁷ Till detta tidigare välkända forskningsresultat kan vi nu lägga iakttagelsen att benägenheten att rösta på regeringspartiet även påverkas av synen på läget i den svenska offentliga sektorn (motsvarande effekt cirka 19 procentenheter).

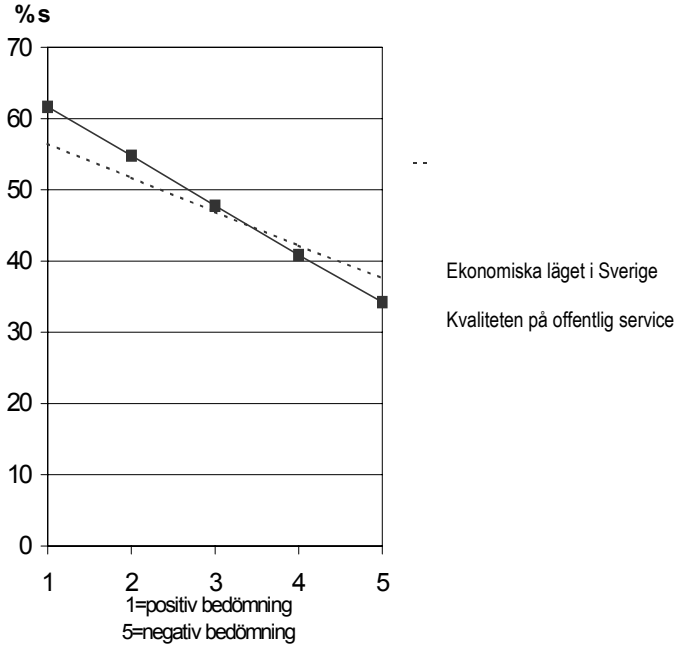
Figur 5.2 visar resultaten för Europaparlamentsvalet 1999. Den beroende variabeln i denna logistiska regressionsmodell är fortfarande sannolikheten att rösta på regeringspartiet socialdemokraterna. Samma oberoende variabler som tidigare finns med. Utöver dessa inkluderades även partival i 1998 års riksdagsval. Den beroende variabeln från figur 5.1 är alltså nu med som en oberoende variabel. Anledningen är att vi vill eliminera risken att ett samband mellan ekonomi- och servicebedömningar och partival i Europaparlamentsvalet är spuriöst. Eftersom partival fortfarande är ett (relativt) stabilt fenomen, och eftersom människors ekonomi- och servicebedömningar tenderar att påverkas av huruvida de tidigare röstat på regeringspartiet, finns risken att ett samband mellan ekonomi- och servicebedömningar och partival i Europaparlamentsvalet ej uppkommit genom en direkt kausal process. Snarare kan sambandet förklaras av att både ekonomi- och servicebedömningar och partival i Europaparlamentsvalet samvarierar med tidigare gjorda partival. Eftersom vi är intresserade av att skatta ekonomi- och servicebedömningars självständiga effekter på partival i samband med Europaparlamentsvalet är det viktigt att inkludera partival 1998 som en kontrollvariabel.

Bedömningar av nationell ekonomi och offentlig service hade oberoende effekter på partival även i Europaparlamentsvalet 1999. Denna slutsats visade sig emellertid endast gälla för väljare som röstade på regeringspartiet socialdemokraterna i riksdagsvalet 1998. Bland dessa svars personer ökar benägenheten att sluta rösta med regeringen ju mer missnöjd man är med situationen inom ekonomi och offentlig sektor. Exempelvis sjunker sannolikheten att rösta på regeringspartiet med 28 procentenheter när vi jämför väljare som tycker kvaliteten på offentlig service är "mycket bra" med väljare som tycker den är "mycket dålig" (62 mot 34 procent). Motsvarande effekt av bedömningen av Sveriges ekonomi är 19 procent (56 mot 37 procent). Ansvarsutkrävande för nationella politiska insatser tycks alltså haft en inte oväsentlig inverkan även i Europaparlamentsvalet 1999. De i Sverige tydligt politiserade europafrågorna verkar inte ha trängt ut frågan om den nationella regeringens insatser på hemmaplan.

---

⁷ Då den logistiska regressionsmodellen inte är linjär beror sannolikhetseffekternas exakta styrka på vilka värden övriga oberoende variabler i modellen antar (se Long 1997:61-69). Sannolikhetseffekterna i figur är beräknade för individer med genomsnittliga värden på kontrollvariablerna. Fullständig output för de logistiska regressionsmodeller som rapporteras i figurerna 5.1-5.5 kan erhållas från författaren.

Figur 5.2 Sannolikhet att rösta på socialdemokraterna i Europaparlamentsvalet 1999 (bland väljare som röstade på socialdemokraterna i riksdagsvalet 1998)

Kommentar: Figuren visar predicerade sannolikheter från en logistisk regressionsanalys (antal svarspersoner=494). Sannolikhetseffekterna är beräknade för individer som röstade på s i riksdagsvalet 1998 samt har genomsnittliga värden på övriga oberoende variabler. Förutom ekonomi- och servicebedömningar innehåller modellen följande kontrollvariabler: ideologiskt vänster-högeravstånd till regeringspartiet socialdemokraterna, ideologiskt avstånd till regeringspartiet socialdemokraterna i frågan om ett svenskt medlemskap i EMU, ålder, utbildning (1=universitets- eller högskolestudier, 0=övriga), subjektiv klassidentifikation (0=arbetarklass, 1=övriga). De två måtten på ideologiskt avstånd till regeringspartiet anger det absoluta avståndet mellan en persons egna position på en elvgradig ideologisk skala, och den personens uppfattning om var på skalan socialdemokraterna befinner sig. För mer information om de oberoende variablerna i figuren, se tabell 5.1.

Huruvida de som stödde regeringen i det senaste nationella valet skall fortsätta göra det avgörs delvis av hur man bedömer politikens resultat inom nationell ekonomi och offentlig service. Nationellt ansvarsutkrävande kommer till uttryck både i riksdagsval och i Europaparlamentsval.

Välfärden, ekonomin och valdeltagandet

För väljarna handlade det första svenska Europaparlamentsvalet 1995 till stor del om det valet skulle handla om, det vill säga europafrågor (Gilljam & Holmberg 1998). Sören Holmberg bekräftade dessutom i kapitel 4 att EU-åsikter spelade en stor roll för både valdeltagande och partival även i 1999 års val. Svenska Europaparlamentsval har därmed en ovanlig karaktär med kontinentala mått mätt. I de flesta europeiska länder brukar inrikespolitiska hänsyn vara viktigast för väljarna även i Europaparlamentsval (van der Eijk & Franklin 1996; Schmitt & Thomassen 1999). De svenska Europaparlamentsvalen däremot har till stor utsträckning karaktären av ”andra rangens EU-val”.

Hur resonerar väljare som är missnöjda med den nationella välfärden respektive den nationella ekonomin kring ett Europaparlamentsval? Vi såg i förra avsnittet att de som är missnöjda med den svenska situationen i en inte föraktlig utsträckning använder europaparlamentsrösten för att utkräva ansvar av den svenska regeringen. Europaparlamentsvalet 1999 var inte bara ”ett andra rangens EU-val” utan även ”ett andra rangens nationellt val”.

Men nationellt politiskt missnöje kan även påverka valdeltagande. Ansvarsförhållandena och möjligheterna till nationellt ansvarsutkrävande i Europaparlamentsval är ju allt annat än perfekta. Eftersom svenska Europaparlamentsval i så stor utsträckning handlar om EU-frågor är det möjligt att vissa nationellt missnöjda medborgare finner det mindre meningsfullt att rösta överhuvudtaget. ”Varför skall jag proteströsta mot den svenska regeringen när valet ändå inte kommer att diskuteras och tolkas inrikespolitiskt?”. Nationellt missnöje parat med bristande möjligheter att genom valhandlingen utkräva ansvar kan, enligt teorin, få missnöjda väljare att i högre utsträckning än andra välja sofflocket framför vallokalen. Hur är det med den saken?

Figur 5.3 och 5.4 visar resultat från två logistiska regressionsanalyser. I figur 5.3 är den beroende variabeln valdeltagande i riksdagsvalet 1998. I figur 5.4 är den beroende variabeln valdeltagande i Europaparlamentsvalet 1999. De centrala oberoende variablerna är bedömningar av det ekonomiska läget respektive offentlig service. Dessutom innehåller båda modellerna ytterligare ett antal oberoende kontrollvariabler: allmänt politiskt intresse, intresse för EU-frågor, utbildning, samt inställning till ett ”Europas förenta stater”. Modellen för valdeltagande i Europaparlamentsvalet kontrollerar dessutom för det som är den beroende variabeln i figur 5.3, det vill säga valdeltagande i riksdagsvalet 1998. Anledningen är att vi precis som i analysen av partival är intresserade av den direkta självständiga effekten av ekonomi- och servicebedömningar på valdeltagande i

Europaparlamentsvalet. Om vi inte kontrollerar för valdeltagande i riksdagsvalet 1998 finns risken att ett statistiskt samband mellan ekonomi- och servicebedömningar och valdeltagande inte uppkommit genom en kausal process. Sambandet kan i själva verket ha producerats av att bedömningarna påverkade valdeltagandet redan 1998 års val, tillsammans med det faktum att deltagande i ett val påverkar benägenheten att delta även i nästa val; se Teorell och Westholm 1999 för en analys av hur benägenheten att rösta spiller över mellan olika sorters val.

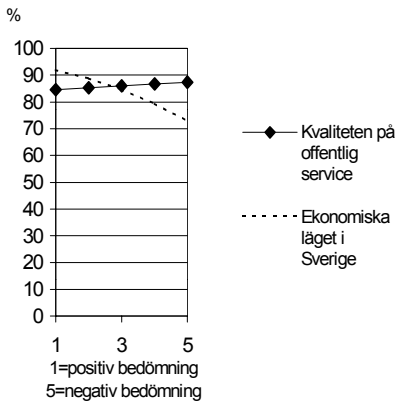
Den högra figuren (figur 5.4) visar att nationellt politiskt missnöje minskade benägenheten att delta i Europaparlamentsvalet 1999 bland de som röstade i riksdagsvalet 1998. Särskilt missnöje med offentlig service har en stark effekt. Det predicerade valdeltagandet för personer som deltog i riksdagsvalet 1998, samt har medelvärden på övriga kontrollvariabler i modellen är 56 respektive 37 procent för de två extremgrupperna längs offentlig servicevariabeln. Effekten av ekonomivariabeln är något svagare och inte signifikant skild från noll (p -värde=0,28).

Den vänstra figuren (figur 5.3) visar att missnöje med den svenska ekonomin minskar valdeltagandet även i riksdagsval. Det predicerade valdeltagandet i riksdagsvalet 1998 för personer som har medelvärden på övriga kontrollvariabler i modellen är 92 respektive 72 procent för de två extremgrupperna längs ekonomivariabeln. Missnöje med offentlig service hade däremot ingen urskiljbar effekt på valdeltagande i riksdagsvalet.

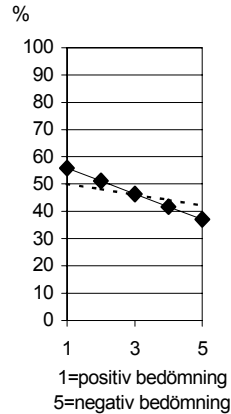
I en väl fungerande demokrati skall missnöjda väljare utkräva ansvar i politiska val. Vi har tidigare sett att missnöje med ekonomi och offentlig service ökar benägenheten att rösta mot regeringen i båda typerna av val. Operationaliserat på detta sätt tycks nationellt ansvarsutkrävande vara ett utbrett fenomen i såväl Europaparlamentsval som i riksdagsval. Men till detta kan vi nu lägga observationen att missnöjda väljare är mer benägna än andra att inte rösta överhuvudtaget. Denna effekt är något mer uttalad i Europaparlamentsval, vilket stämmer med våra förväntningar: Europaparlamentsval är – naturligt nog – sämre lämpade för att uttrycka nationellt missnöje jämfört med riksdagsval.

Resultaten ger oss anledning att även fortsättningsvis betrakta ett lågt valdeltagande som problematiskt. Det faktum att svenskar i ökad utsträckning håller sig borta från vallokalerna är knappast ett tecken på att "hälsan tiger still". Tvärtom, i både riksdagsval och Europaparlamentsval är människor som är missnöjda med regeringens prestationer överrepresenterade bland icke-röstare.

Figur 5.3 Predicerat valdeltagande i riksdagsvalet 1998

Figur 5.4 Predicerat valdeltagande i Europaparlamentsvalet 1999

Kommentar: Figuren visar predicerade sannolikheter från två logistiska regressionsanalyser (antal svarspersoner=1132 respektive 1147). I figur 5.3 utgör sannolikhet för valdeltagande i riksdagsvalet 1998 den beroende variabeln; sannolikhets-effekterna är här beräknade för individer med genomsnittliga värden på kontrollvariablerna. I figur 5.4 utgör sannolikhet för valdeltagande i Europaparlamentsvalet 1999 den beroende variabeln; sannolikhets-effekterna är här beräknade för individer som röstade i riksdagsvalet 1998 samt i övrigt har genomsnittliga värden på kontrollvariablerna. Förutom ekonomi- och servicebedömningar innehåller modellerna följande kontrollvariabler: Politiskt intresse (1-4), Intresse för EU-frågor (1-4), utbildning (1=universitets- eller högskolestudier, 0=övriga), samt åsikt om förslaget att "EU utvecklas till en förbundsstat, ett slags Europas Förenta Stater" (0-10). Modellen i figur 5.4 innehåller även en dummyvariabel som antar värdet 1 om svarspersonen röstade i riksdagsvalet 1998. Materialet har viktats så att urvalet reflekterar det faktiska valdeltagandet i riksdagsvalet 1998 respektive Europaparlamentsvalet 1999. För mer information om de oberoende variablerna i figuren, se tabell 5.1.

Istället för att aktivt utkräva ansvar har dessa människor beslutat sig för att göra valdagen till vilodag. Europaparlamentsval, som i Skandinavien rimligt nog handlar lika mycket om Europapolitik som inrikespolitik, lyckas i detta avseende något sämre än riksdagsval.

Synen på demokratin i Sverige och i EU

Nationellt missnöje med välfärd och ekonomi kan leda till EU-negativa attityder. Åtminstone enligt den modellen som avtecknar Europaparlamentsval som "andra rangens flernivåval". I flernivådemokratin står näm-

ligen politiskt ansvar att finna på flera nivåer. Detta gäller även till viss del politikområden som traditionellt betraktats som nationella angelägenheter. Vi har med särskilt intresse noterat de huvudroller som ekonomiska argument (på ja-sidan) och argument om offentlig service (på nej-sidan) spelade i samband med folkomröstningen 1994. Det gjordes då klart för väljarna att EU-medlemskapet och unionens politik skulle få konsekvenser för både den svenska ekonomin och den svenska välfärdsstaten. Exakt vilka konsekvenserna skulle bli var naturligtvis en omtvistad fråga. Men att medlemskapet skulle ha nationella effekter på ekonomi och offentlig service rådde det knappast något tvivel om. Frågan vi nu ställer oss är om det finns ett samband mellan nationella bedömningar av dessa två politikområden och attityder till EU-nivån i flernivådemokratien.

Låt oss börja med generella attityder till det demokratiska systemets funktionssätt. Vi vet från tidigare forskning att negativa bedömningar av politiska prestationer inte bara har negativa effekter på opinionsstödet för regeringen. Negativa bedömningar tenderar även att generera ett mer generellt missnöje med den nationella demokratin (se t ex Listhaug 1995; Holmberg 1999a; Huseby 2000; Kumlin & Oskarson 2000). Att denna hypotes får stöd även i EUP-valsundersökningen 1999 framgår av den regressionsanalys som rapporteras i tabell 5.3. Den beroende variabeln är hur nöjda svarspersonerna är med ”det sätt på vilket demokratin fungerar i Sverige”, och varierar mellan 1 (mycket nöjd) och 4 (inte alls nöjd).

Hypotesen får ett visst stöd av data. De positiva ekonomi- respektive servicekoefficienterna visar att tillfredsställelsen med den svenska demokratis funktionssätt sjunker ju mer negativa ekonomi- respektive servicebedömningar människor gör. Uppfattningar om det nuvarande läget inom ekonomin (0,43) respektive offentlig service (0,54) har de starkaste effekterna. Uppfattningar om förändringstrender inom ekonomin under det senaste året har en något svagare inverkan (0,22), medan effekten av förändringsbedömning av offentlig service inte är signifikant skild från noll.

Modellen förklarar cirka 12 procent av variansen i den beroende variabeln, vilket kan låta klent. Men faktum är att inga av statsvetarnas teorier om denna sorts attityder brukar göra bättre ifrån sig. Individskillnader i politiskt förtroende och tillfredsställelse med det politiska systemet har visat sig vara ett mycket komplicerat och mångfacetterat problem. Tidigare forskning visar tydligt att ingen renodlad teoretisk modell helt kan förklara skillnader i attityder till det demokratiska systemet (Klingemann & Fuchs 1995; Nye, Zelikov & King 1997; Norris 1999a).

Denna iakttagelse, tillsammans med det faktum att vi använt en ganska grov indikator på den beroende variabeln, gör att 12 procents förklarad varians framstår som ett relativt godkänt resultat.

Tabell 5.3 Effekter av ekonomi- och offentlig servicebedömningar på tillfredsställelse med hur demokratin fungerar i Sverige (ostandardiserade regressionskoefficienter)

Det nuvarande läget	
Sveriges ekonomiska läge	0,43
Kvaliteten på offentlig service i Sverige	0,54
Förändring det senaste året	
Ekonomi	0,22
Offentlig service	0,01*
Ideologiskt vänster-högeravstånd till regeringspartiet	0,11*
Andel förklarad varians (%)	11,8
Antal svarspersoner	1095

*=koefficienten ej signifikant skild från 0 ($p > .05$)

Kommentar: Den beroende variabeln varierar mellan 1=mycket tillfredsställd med demokratin i Sverige och 4=inte alls tillfredsställd. Samtliga oberoende variabler har kodats mellan 0-1. Längs ekonomi- och offentlig servicevariablerna betyder 0 att respondenten är helt nöjd ("mycket bra" ekonomi/service respektive ekonomi/service "förbättrats"). 1 betyder att respondenten är helt missnöjd ("mycket dåligt" respektive "försämrats"). De positiva ekonomi- respektive servicekoefficienterna visar att tillfredsställelsen med den svenska demokratis funktionsätt sjunker ju mer negativa bedömningar människor gör. Måttet på ideologiskt vänster-högeravstånd till regeringspartiet anger det absoluta avståndet mellan en persons självuppskattade position på en elvagrädd vänster-högerekala, och den personens uppfattning om var på skalan socialdemokraterna befinner sig. För mer information om de oberoende variablerna i tabellen, se tabell 5.1.

Låt oss så pröva vår huvudidé. Vi förväntar oss att negativa bedömningar av nationell ekonomi och offentlig service "färgar av sig" även på den högsta nivån i flernivådemokratin. Tabell 5.4 visar resultaten av ytterligare en regressionsanalys där den beroende variabeln är hur nöjda svarspersonerna är med "det sätt på vilket demokratin fungerar i den Europeiska Unionen". Variabeln varierar mellan 1 (mycket nöjd) och 4 (inte alls nöjd).

Tre nya kontrollvariabler har lagts till jämfört med analysen i tabell 5.3. För det första är det viktigt att konstanthålla vänster-högerideologi. Som Henrik Oscarsson kommer att visa i kapitel 7 tenderar svenskar att bli mer negativa till olika aspekter av EU ju längre till vänster de står ideologiskt. Samtidigt är det lätt att tänka sig att verklighetsuppfattningar om den offentliga sektorns funktionsätt varierar med vänster-högerposition. För det andra inkluderar vi attityder till det svenska EU-medlemskapet. Som vi ser i tabellen tenderar, inte oväntat, motståndare till det svenska EU-medlemskapet att vara mer skeptiska till EU-demokratins funktionsätt (maximal effekt 0,41). Denna starka effekt erbjuder en intressant jämförelsepunkt för effekterna av ekonomi- och servicebedömningar. För det

tredje kontrollerar vi för inställningen till den svenska demokratis funktionssätt, alltså den beroende variabeln i tabell 5.3. Eftersom frågorna om Sveriges respektive EUs demokrati bygger på identiska formuleringar och format (sånär som på ett enda ord), är det naturligt att det finns en stark samvariation variablerna emellan (effekt 1,04). Den tidigare analysen visade dessutom att bedömningar av nationell ekonomi och offentlig service påverkar inställningen till den svenska demokratin. Eftersom vi intresserar oss för direkta effekter på tillfredsställelse med EU-demokratin, snarare än indirekta effekter via inställningen till den svenska demokratin, finns det anledning att kontrollera för den senare variabeln.

Tabell 5.4 Effekter av ekonomi- och offentlig servicebedömningar på tillfredsställelse med demokratin i EU (ostandardiserade regressionskoefficienter)

Det nuvarande läget	
Sveriges ekonomiska läge	-0,09*
Kvaliteten på offentlig service i Sverige	0,20
Förändring det senaste året	
Ekonomi	0,18
Offentlig service	0,25
Kontrollvariabler	
Sympatiserar med EU-negativt parti	0,10*
Ideologiskt vänster-högeravstånd till regeringspartiet	-0,09*
Vänster-högerideologi	-0,31
Inställning till det svenska EU-medlemskapet	0,41
Tillfredsställelse med demokratin i Sverige	1,04
Andel förklarad varians (%)	31,8
Antal svarspersoner	885

*=koefficienten ej signifikant skild från 0 ($p>.05$)

Kommentar: Samtliga oberoende variabler har kodats mellan 0-1. Längs ekonomi- och offentlig servicevariablerna betyder 0 att respondenten är helt nöjd ("mycket bra" ekonomi/service respektive ekonomin/servicesen "förbättrats"). 1 betyder att respondenten är helt missnöjd ("mycket dåligt" respektive "försämrats"). Måttet på ideologiskt vänster-högeravstånd till regeringspartiet anger det absoluta avståndet mellan en persons självuppskattade position på en elvgradig vänster-högerekala, och den personens uppfattning om var på skalan socialdemokraterna befinner sig. Måttet på vänster-högerideologi anger den absoluta positionen längs samma elvgradiga skala. Inställning till det svenska EU-medlemskapet har kodats 1=i huvudsak för, 2=ingen bestämd åsikt, 3=i huvudsak emot. För information om variabeln tillfredsställelse med demokratin i Sverige, se tabell 5.3 med tillhörande text. Modellerna innehåller konstanter vars estimat inte visas. För mer information om de oberoende variablerna i figuren, se tabell 5.1.

Bedömningar av både svensk ekonomi och offentlig service har effekt på inställningen till demokratis funktionssätt inom EU. De som uppfattar nationella situationer och utvecklingstrender positivt tycks belöna, inte bara den nationella politiska nivån, utan även den Europeiska. Undantaget

är bedömningar av det nuvarande läget inom Sveriges ekonomi, vars regressionskoefficient inte är signifikant skild från 0. För att få en känsla för dessa effekters styrka kan vi jämföra med effekten av vänster-högerideologi. Det visar sig då att bedömningar av såväl svensk ekonomi som offentlig service har aningen svagare effekter. Exempelvis är den predicerade EU-attitydskillnaden mellan extremgrupperna längs variabeln "förändring i offentlig service" 0,25. Skillnaden mellan extremgrupperna längs vänster-högerskalan är 0,31.

Välfärden, ekonomin och EMU

Låt oss avsluta med den politiskt mest spännande analysen. Våra teorier och resultat genererar misstanken att människor inte bara belönar respektive straffar nationella partier för nationella trender inom ekonomi och offentlig service. Det är även möjligt att inställningen till hela det europeiska integrationsprojektet påverkas av hur väl man uppfattar att Sverige klarar dessa politikområden.

För att pröva hypotesen estimerades en multinomial logistisk regressionsmodell. Den beroende variabeln är inställning till ett svenskt medlemskap i Europeiska monetära unionen (EMU).⁸ Variabeln kodades på följande sätt: 1=i huvudsak för, 2=ingen bestämd åsikt i frågan, samt 3=i huvudsak emot. De oberoende variablerna utgörs av de vid det här laget bekanta bedömningarna av ekonomi och offentlig service. Som kontrollvariabler inkluderas även vänster-högerideologi samt huruvida man sympatiserar med ett EU-negativt parti.⁹ Resultaten redovisas i form av predicerade sannolikheter¹⁰ att vara "i huvudsak emot" EMU-medlemskap (figur 5.5).

Hypotesen får stöd. Svenskarna verkar straffa även den högsta nivån i flernivådemokratien för uppfattade missförhållanden inom svensk ekonomi och svensk offentlig sektor. Samtliga fyra oberoende variabler har självständiga effekter på inställningen till svenskt EMU-medlemskap. Den starkaste effekten är den av kvaliteten inom offentlig service. Andelen EMU-motståndare bland de som tycker att kvaliteten på den svenska offentliga servicen är "mycket bra" är 24 procent.

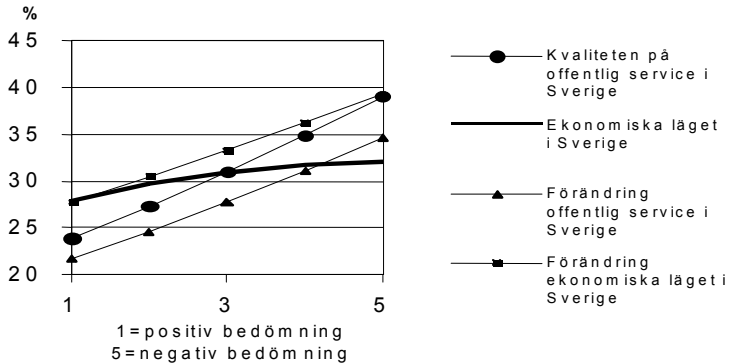
---

⁸ Jag analyserade även på samma sätt inställningen till det svenska EU-medlemskapet. Resultaten var mycket lika de som visas i figur 5.5. Ju mer missnöjda människor är med ekonomi och offentlig service på hemmaplan, desto mer negativ inställning till det svenska EU-medlemskapet.

⁹ Se Henrik Oscarssons analys i kapitel 7 för mer information om dessa två viktiga förklaringsfaktorer till svenskars EU-attityder.

¹⁰ Long (1997:152-55) beskriver hur estimerade effektparametrar i en multinomial logistisk regressionsanalys översätts till effekter på predicerade sannolikheter att befinna sig i olika kategorier längs den beroende variabeln.

Figur 5.5 Sannolikhet att vara "i huvudsak emot" ett svenskt medlemskap i EMU

Kommentar: Figuren visar predicerade sannolikheter från en multinomial logistisk regressionsanalys (antal svarspersoner=961). Även personer som inte röstade i Europaparlamentsvalet 1999 ingår i analysen. Den beroende variabeln kodades på följande sätt: 1=i huvudsak för svenskt EMU-medlemskap, 2=ingen bestämd åsikt i frågan, samt 3=i huvudsak emot svenskt EMU-medlemskap. Modellen innehåller även kontroller för huruvida man sympatiserar med ett EU-negativt parti (1=vänsterpartiet eller miljöpartiet, 0=övriga), samt vänster-högerideologi. Sannolikheterna är beräknade för individer som inte röstar på ett EU-negativt parti samt intar en genomsnittsposition längs övriga oberoende variabler. För exakta frågeformuleringar, se Hedberg (2000). För mer information om de oberoende variabelerna i figuren, se tabell 5.1.

Bland dem som tycker servicen är mycket dålig är motsvarande siffra 39 procent. Undantaget från huvudsatsen är en relativt svag inverkan av uppfattningar om det ekonomiska läget i Sverige.¹¹

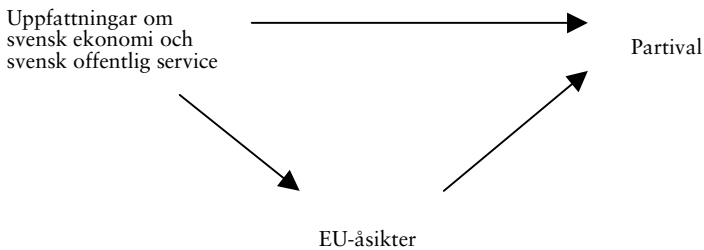
Resultaten tyder på att inställningen till europisk integration påverkas av utvecklingen inom viktiga politikområden på hemmaplan. Jag observerade tidigare att svenskarna gör betydligt positivare bedömningar av den svenska ekonomin än av den svenska offentliga servicen. I väljarnas ögon tycks "företaget Sverige" vara mer framgångsrikt än "välfärdsstaten Sverige" (Kumlin & Oskarson 2000). Resultaten i figur 5.5 indikerar att den svenska opinionen hade varit betydligt mer positiv gentemot europeisk integration om den svenska välfärdsstaten hade uppfattats som lika framgångsrik som den svenska ekonomin.

¹¹ En analys av effekterna på sannolikheten att vara "i huvudsak för" EMU-medlemskap gav ett närmast perfekt "spegelvänt" mönster: Ju negativare bedömningar av ekonomi och service, desto lägre sannolikhet att vara för EMU-medlemskapet.

Effekter på EU-åsikter och partival

Våra resultat har även implikationer för förståelsen av partival, implikationer som illustreras av modellen nedan. Modellen pekar närmare bestämt ut tre orsakssamband. Alla dessa orsakssamband har vunnit empiriskt stöd i denna bok. För det första har detta kapitel visat att röstbeteendet i såväl riksdagsval som Europaparlamentsval influeras av uppfattningar om ekonomi respektive offentlig service på den svenska hemmaplanen. För det andra har vi sett att sådana uppfattningar formar även EU-åsikter. För det tredje vet vi från Sören Holmbergs analys i kapitel 4 att EU-åsikter i sin tur påverkar partival.

Bokens resultat tyder alltså på att effekten av nationella ekonomi- och serviceuppfattningar på partival dels har en direkt komponent, dels en indirekt komponent. Den direkta effektkomponenten diskuterades i samband med figur 5.2. Väljare utkräver nationellt ansvar av det nationella regeringspartiet även i Europaparlamentsval. Denna slutsats gäller under kontroll för EU-åsikter. Variationer i ekonomi- och servicebedömningar påverkar alltså partival även bland människor med samma inställning i europafrågor.

Den indirekta effektkomponenten består i att uppfattningar om ekonomi och offentlig service på den svenska hemmaplanen påverkar EU-åsikter. Dessa åsikter är i sin tur en viktig faktor bakom politiskt beteende i Europaparlamentsval. EU-negativa medborgare är för det första mer benägna än andra att inte delta i valen och de EU-negativa väljare som trots allt röstar är mycket mer benägna än andra att välja EU-negativa partier.

Missnöje på hemmaplan

Europaparlamentsval kan delvis betecknas som ”andra rangens *nationella* val”. Trots att valet egentligen gäller partier och personer som representerar svenska folket i Europaparlamentet finns tydliga inslag av nationellt ansvarsutkrävande. Europaparlamentsval erbjuder en kanal för väljarna

att skicka signaler till den *nationella* regeringen angående *nationella* framgångar och misslyckanden på hemmaplan. Resultaten tyder på att det utbredda missnöjet med utvecklingen inom den svenska välfärdsstaten var en av förklaringarna till att det socialdemokratiska regeringspartiet lyckades så dåligt i 1999 års Europaparlamentsval, liksom i riksdagsvalet 1998. Om svensk offentlig service bedömts lika positivt som svensk ekonomi hade regeringspartiet lyckats betydligt bättre.

Socialdemokraterna hade emellertid fortfarande fått svårt att i EUP-valet 1999 helt leva upp till resultatet från riksdagsvalet 1998. Vi vet från internationell forskning att regeringspartier nästan alltid förlorar röster i Europaparlamentsval, oavsett hur positivt väljarna ser på regeringens prestationer (Reif & Schmitt 1980; van der Eijk & Franklin 1996; Gilljam & Holmberg 1998; Marsh 2000). Denna paradox kan förklaras av att väljare inte har ett instrumentellt behov att välja stora partier (som kan få igenom mer av sin politik) i val som har relativt liten betydelse för faktiskt beslutsfattande (exempelvis Europaparlamentsval).

Vi har i tidigare kapitel sett att väljarbeteendet strukturerades, inte bara av inrikespolitiska hänsyn, utan även av europaåsikter. Skandinaviska Europaparlamentsval är fortfarande klart mer europeiska än sina motsvarigheter utanför Skandinavien, även om denna skillnad blivit mindre allt eftersom den intensiva opinionsbildningen kring folkomröstningen 1994 fallit i glömska. Svenska Europaparlamentsval kan alltså även betecknas som ”andra rangens EU-val”.

Analysen av hur nationellt missnöje påverkar valdeltagande gav ytterligare stöd åt denna tolkning. Närmare bestämt fann vi att sådant missnöje reducerade sannolikheten att rösta i såväl riksdagsvalet 1998 som i Europaparlamentsvalet 1999. Denna tendens var emellertid något mer uttalad i Europaparlamentsvalet. Tolkningen är att väljarna ser det som mer meningsfullt att signalera missnöje och gå och rösta i val som i större utsträckning kretsar kring föremålet för missnöjet. Det stora utrymme som ges åt europafrågor i svenska Europaparlamentsval kan göra att nationellt missnöjda väljare i större utsträckning än andra inte finner det meningsfullt att delta i dessa val.

Inrikespolitik och europapolitik flätas samman allt intimare. Många väljare ser ett samband mellan EU-nivån och utvecklingen på hemmaplan. Framgångar och motgångar inom Sveriges ekonomi och inom den svenska välfärdsstaten relateras inte bara till den sittande nationella regeringen, utan även till det politiska delansvar som finns på EU-nivån. Svenskar som gör negativa bedömningar av den nationella situationen tenderar även att vara negativa till ett svenskt EMU-deltagande, till demokratins funktions sätt i EU, och till det svenska EU-medlemskapet. Missnöje på hemmaplan

drabbar alltså inte bara makthavare på hemmaplan. Missnöjet går även ut över den högre nivån i flernivådemokratin. I denna mening kan svenska Europaparlamentsval sägas vara ”andra rangens flernivåval”.

Europaparlamentsvalet är emellertid ingen idealisk kanal för ett nivåöverskridande ansvarsutkrävande (Schmitt & Thomassen 1999). Parlamentet spelar en begränsad roll för beslutsfattandet inom EU. Partigrupperingarna är löst sammanhållna och inte särskilt välkända bland medborgarna. Det nivåöverskridande tänkande vi kunnat skönja i väljarkåren kan därför knappast översättas till ett reellt europeiskt ansvarsutkrävande i Europaparlamentsval. Den nivåöverskridande effekten av missnöje på hemmaplan blir istället en allmän skepsis till EU, snarare än ett mer preciserat missnöje med det våra representanter åstadkommit i Strasbourg, Bryssel och Luxemburg.

6 Personröstning

Sören Holmberg

I skymundan av all bedrövelse med det låga valdeltagandet i EU-parlamentsvalet 1999 blev i alla fall personvalet jämförelsevis lyckat. I EUP-valet 1995, som var premiären för personval i Sverige, utnyttjade endast 46,5 procent av väljarna möjligheten att också kryssa för en kandidat på valsedeln (Gilljam 1998). Vid valen 1998 var andelen personröstare ännu färre – 29,9 procent i riksdagsvalet, 34,5 procent i kommunvalet och 28,9 procent i landstingsvalet (Holmberg och Möller 1999). Tredje gången gillt i EUP-valet 1999 gick det klart bättre. För första gången personröstade en majoritet av väljarna. Hela 66,2 procent av partiväljarna 1999 kryssade för någon kandidat.

I det första EU-parlamentsvalet 1995 blev personröstningen effektlös. Inga kandidater valdes in i parlamentet som en följd av att de fått fler kryss än några andra högre placerade kandidater på partiernas valsedlar. Personkryssandet kunde inte rubba partiernas rangordning av kandidaterna på valsedlarna.¹ År 1995 behövde alltså ingen kandidat uppleva nesan att bli förbikryssad och inte få åka ned till Bryssel. Utfallet 1999 blev inte fullt lika idylliskt. Personröstandet fick denna gång vissa effekter på vilka tjugotvå svenska kandidater som blev invalda. Två högt placerade kandidater som skulle fått åka till Bryssel om partiernas rangordning varit all-enarådande fick färre personkryss än lägre placerade konkurrenter och blev därmed utslagna.

De kandidater det gäller var båda kvinnor – Görel Thurdin för centerpartiet och Ingrid Näslund för kristdemokraterna. Thurdin var placerad på första plats på centerpartiets valsedel men fick färre personkryss än såväl Karl-Erik Olsson på andraplatsen som Hans Lindqvist på tredjeplatsen. Olsson fick flest kryss (29,7 procent) och tog därmed centerpartiets enda mandat. Centerpartiets EU-kritiker Lindqvist erhöll nästan lika många kryss, men bara nästan; han fick 25,4 procent personröster och hamnade därmed utanför EU-parlamentet. Thurdin fick 15,2 procent kryss; över femprocentspärren men klart svagare personstöd än huvudkonkurrenterna Olsson och Lindqvist. Kristdemokraterna vann två mandat i valet 1999, men Ingrid Näslund placerad som nummer två på krist-

---

¹ Jörn Svensson på v:s valsedels tredjeplats fick fler personröster än Marianne Eriksson på plats nummer två och tog därmed andra mandatet istället för det tredje för v. Men både Svensson och Eriksson blev invalda i Europaparlamentet.

demokraternas valsedel blev trots det inte invald till EU-parlamentet. Hon fick något färre personröster än Lennart Sacrédeus som var placerad på kd-listans femte plats. Näslund erhöll 5,8 procent personkryss mot EU-kritikern Sacrédeus 6,2 procent; en nätt men dock seger för Sacrédeus.

Tabell 6.1 Andel personröster bland invalda EU-parlamentariker 1999 och bland kandidater som klarade femprocentspärren (procent)

kandidat	parti	placering på valsedeln	andel personröster	utfall av valet
Marit Paulsen	fp	1:a	62,2	invald på plats och personröst
Anders Wijkman	kd	1:a	41,2	invald på plats och personröst
Per Gahrton	mp	1:a	40,6	invald på plats och personröst
Jonas Sjöstedt	v	1:a	38,8	invald på plats och personröst
Karl-Erik Olsson	c	2:a	29,7	invald på personröst
Pierre Schori	s	1:a	28,9	invald på plats och personröst
Hans Lindqvist	c	3:e	25,4	ej invald, för få personröster
Staffan Burenstam Linder	m	1:a	19,4	invald på plats och personröst
Gunilla Carlsson	m	2:a	18,1	invald på plats och personröst
Görel Thurdin	c	1:a	15,2	ej invald, för få personröster
Maj-Britt Theorin	s	4:e	13,0	invald på plats och personröst
Anneli Hulthén	s	2:a	6,9	invald på plats och personröst
Cecilia Malmström	fp	2:a	6,3	invald på plats och personröst
Inger Schörling	mp	2:a	6,3	invald på plats och personröst
Lennart Sacrédeus	kd	5:e	6,2	invald på personröst
Ingrid Näslund	kd	2:a	5,8	ej invald, för få personröster
Charlotte Cedersköld	m	3:e	5,4	invald på plats och personröst
Marianne Eriksson	v	2:a	4,2	invald på plats
Per Stenmarck	m	4:e	3,9	invald på plats
Jan Andersson	s	3:e	2,9	invald på plats
Ewa Hedkvist Petersen	s	6:e	2,1	invald på plats
Per-Arne Arvidsson	m	5:e	1,8	invald på plats
Olle Schmidt	fp	3:e	1,4	invald på plats
Göran Fern	s	5:e	1,2	invald på plats
Herman Schmid	v	3:e	1,0	invald på plats

Kommentar: Resultaten har hämtats från den officiella valstatistiken (Riksskatteverkets protokoll). Redovisningen omfattar inte kandidater från andra partier än de sju som är representerade i EU-parlamentet.

En effekt som det ökande personröstandet fick 1999 är att en klar majoritet av de invalda EU-parlamentarikerna kan hänvisa till att de inte enbart sitter på ett partimandat. De har också ett mer direkt personmandat från väljarna. Fjorton av de tjugotvå valda ledamöterna fick så många personliga kryss att de klarade femprocentspärren. Det är en uppgång jämfört

med valet 1995 då endast elva ledamöter erhöll mer än fem procent personröster².

Rangordningen i tabell 6.1 visar att folkpartiets Marit Paulsen var den kandidat som fick högst andel personkryss i EUP-valet 1999, hela 62,2 procent. De som kom näst i andel personröster hamnade kring fyrtio procent – Anders Wijkman (kd) 41,2 procent, Per Gahrton (mp) 40,6 procent och Jonas Sjöstedt (v) 38,8 procent. Socialdemokraternas toppkandidat Pierre Schori fick 28,9 procent personkryss. Maj-Britt Theorin, socialdemokraternas ledande EU-skeptiker, fick en lägre andel personröster, 13,0 procent.³

Personröstandet aktualiserar två klassiska frågor inom väljarforskningen – valet mellan att delta eller inte delta respektive valet mellan olika alternativ. I vårt fall valet mellan att personrösta eller inte personrösta respektive valet mellan olika kandidater. Båda frågorna kommer att belysas kortfattat på de följande sidorna. En mer omfattande teoretisk och empirisk studie av fenomenet personröstning i Sverige återfinns i boken *Premiär för personval* (SOU 1999:92) redigerad av Sören Holmberg och Tommy Möller. Vi börjar analysen med att fråga väljarna själva varför de betedde sig som de gjorde i personvalet 1999.

Väljarnas förklaringar

Subjektiva förklaringar är just subjektiva förklaringar. De är inte nödvändigtvis desamma som mer analytiska förklaringar. Men subjektiva bedömningar har ett intresse i sig oberoende av om de sammanfaller med mer objektiva förklaringar. Subjektiva föreställningar kan påverka handlande även om de är orealistiska och felaktiga. Objektiva förhållanden och motiv är naturligtvis centrala i beteendeforskning, men så är också subjektiva motiveringar och självrationiseringar.

Väljare som avstod från att personrösta fick intervjufrågan ”Vilka var de viktigaste skälen till att Du *inte* personröstade i EU-parlamentsvalet?” medan personröstarna frågades om de viktigaste skälen till att de personkryssade på just den kandidat de röstade på. När det gäller den minoritet

---

² Sedan valet 1999 har Pierre Schori (s) och Staffan Burenstam Linder (m) frånträtt sina mandat och ersatts med Hans Karlsson (s) respektive Lisbeth Grönfeldt Bergman (m). De nya ledamöterna fick färre personkryss 1999, 1,7 procent respektive 3,2 procent. Antalet ledamöter med fler personkryss än femprocentspärren är alltså enbart tolv i december 2000, inte fjorton som vid valet.

³ I EUP-valet 1995 fick Gahrton och Sjöstedt lägre andelar personröster, 33,9 procent respektive 15,8 procent medan Theorin fick en högre andel, 17,2 procent. Paulsen, Wijkman och Schori kandiderade inte i EUP-valet 1995. Högst andel kryss bland invalda ledamöter 1995 hade Per Gahrton med 33,9 procent. Högst andel kryss i valet 1995 fick dock Björn von der Esch (50,2 procent) representerande det lilla partiet *fria EU-kritiker*. En annan kandidat från ett litet parti som fick många kryss 1995 var Wilhelm Agrell representerande *sarajevo-listan*. Han fick 29,6 procent personkryss (Gilljam 1998:82).

väljare som inte personröstade 1999 var det vanligaste skälet otillräckliga kunskaper om kandidaterna. Cirka hälften av svarspersonerna angav bristande kandidat-känedom som orsak (43 procent). Resultatet såg likadant ut 1995. Då angav 47 procent av icke-personröstarna otillräckliga kunskaper om kandidaterna som ett skäl till att de avstod från att personkryssa (Gilljam 1998:80). Det är naturligtvis inte lätt att personrösta om man inte vet någonting om de alternativ man förväntas välja emellan. Även om kandidaterna var mer välkända 1999 än 1995 är det uppenbart att det fortfarande finns många väljare som önskar sig mer information om kandidaterna innan de vill avge en personröst.

Det näst vanligaste skälet till att avstå från att personrösta 1999 var, precis som 1995, ett principiellt motstånd mot personval som sådant. Nära en tredjedel av icke-personröstare 1999 angav att de inte personkryssat därför att de var motståndare till personval (28 procent). Motsvarande andel bland de något fler icke-personröstarna 1995 var 21 procent. Övriga skäl att avstå från att personkryssa samlade endast några få procent av svarspersonerna 1999. Till exempel var det endast någon enstaka intervjuperson som nämnde några skäl kopplade till personvalsystemets utformning eller krånglighet som skäl till att avstå att personrösta (0-1 procent). I valet 1995 var dylika skäl något vanligare (6-10 procent). Det tycks alltså som om personvalssystemets tekniska utformning inte vållar några större problem längre.⁴ Okända eller bristfälligt kända kandidater är ett större problem.

När det gäller vilka skäl personröstarna uppgav för sitt kryssande är resultaten från EUP-valet 1999 i sina grunddrag lika resultaten från EUP-valet 1995. Väljarna hänvisar i huvudsak till tre olika slags skäl. Och de skälen har att göra med kandidaternas personliga egenskaper, med kandidaternas ideologi och politiska åsikter och med kandidaternas grupptillhörighet. I valet 1995 nämndes kandidaternas åsikter oftast – 47 procent gjorde det – följt av kandidaternas personliga egenskaper (28 procent) och kandidaternas grupptillhörighet (26 procent). Vid valet 1999 blev ordningen något omstuvad. Olika personliga egenskaper hos kandidaterna utpekades nu oftare som ett skäl bakom personvalet (42 procent) samtidigt som kandidaternas åsikter nämndes något mindre ofta (32 procent). Kandidaternas grupptillhörighet angavs dock nästan lika ofta 1999 som 1995, 20 procent respektive 26 procent.

Den oftast nämnda personliga egenskapen var både 1995 och 1999 kandidaternas erfarenhet och kompetens, 16 procent respektive 20 pro-

---

⁴ Personvalssystemets utformning fick också mycket lite kritik av väljarna i de undersökningar som gjordes i samband med valen 1998, se Holmberg och Möller 1999:267. I riksdagsvalet 1998, precis som i EUP-valen 1995 och 1999, var det vanligaste skälet till att väljarna avstod från att personkryssa att de upplevde sig ha för dåliga kunskaper om kandidaterna.

cent. Hänvisningar till att kandidaterna var pålitliga eller allmänt förtroendeingivande förekom också ofta, speciellt 1999 (7 procent 1995 och 15 procent 1999). Folkpartiväljare som personkryssat för Marit Paulsen hänvisade oftast till personliga egenskaper som folklig och ärlig, mindre ofta till politiska åsikter. Socialdemokratiska väljare som personröstat på Pierre Schori nämnde delvis andra personliga egenskaper som viktiga, t ex kunnig och förtroendeingivande. Schoris politiska åsikter angavs däremot mer sällan som något viktigt skäl bakom personkryssandet. Personröstare som kryssat för Maj-Britt Theorin (s) angav dock ofta hennes EU-åsikter som ett viktigt skäl, olika personliga egenskaper nämndes mindre ofta. Väljare som kryssade för Per Gahrton (mp) eller Jonas Sjöstedt (v) fokuserade också relativt mycket på kandidaternas åsikter, mindre på deras personliga egenskaper eller gruppstillhörighet.

En stor del av de åsikter som väljarna hänvisade till gällde EU i allmänhet eller olika mer konkreta frågor som t ex EMU. Men totalt sett var det mindre vanligt att hänvisa till kandidaternas åsikter 1999 än 1995, 32 procent mot 47 procent. Precis som när det gällde partivalet spelade uppenbarligen EU-frågor en något mindre roll för personvalet 1999 än 1995. Ett föga överraskande resultat kan det tyckas med tanke på att flera av partierna profilerade kandidaternas olika EU-åsikter mindre 1999 och nominerade färre EU-skeptiker på valsedlarna. Möjligheten att personkryssa utifrån EU-frågan fanns knappast i fyra partier (v, mp, fp och m), varken 1999 eller 1995, och den var sämre 1999 än 1995 i tre partier (främst i s och kd men också i c). Men faktum kvarstår. Personvalet 1999 präglades mer av att väljarna kryssade med utgångspunkt ifrån kandidaternas personliga egenskaper och mindre med utgångspunkt ifrån kandidaternas ideologi eller politiska åsikter.

Kandidaternas gruppstillhörighet var ett mindre centralt skäl för personkryssning både 1995 och 1999. Det är dock intressant att notera att det är samma gruppstillhörigheter som anges som viktiga vid båda valen. Oftast nämns regiontillhörighet (8 procent 1999), följt av kön (6 procent) och yrke respektive ålder, båda med 4 procent. Det som Mikael Gilljam har benämnt kategoriröstning snarare än personröstning förekommer helt klart i EUP-valen men spelar ingen stor roll (Gilljam 1993). Personfaktorer som kandidaternas åsikter och personliga egenskaper spelar en större roll.⁵

---

⁵ Undersökningarna av personvalet i samband med riksdagsvalet 1998 visade att kandidaternas gruppstillhörighet var väl så central som kandidaternas personliga egenskaper när väljarna själva motiverade sitt personkryssande. Minst betydelsefullt var kandidaternas åsikter, se Holmberg och Möller 1999:265.

Kännedom och popularitet

Relativt många väljare som avstod från att personrösta anförde som skäl att de hade för dåliga kunskaper om kandidaterna. Känner man inte till alternativen är det naturligtvis rimligt att avstå från att ta ställning. Men ligger det någonting i dessa väljares implicita klagomål att kandidaterna var okända. Frågan är alltså hur kända kandidaterna var i EUP-valet 1999. Var de mer eller mindre kända än 1995 års kandidater? Och hur kända är kandidater i EU-parlamentsval i jämförelse med kandidater i riksdags- och kommunalval?

Kännedom är inte en absolut förutsättning för personval. Väljare kan kategorirösta på någon okänd kandidat som har rätt grupptillhörighet (kön, ålder, region t ex). Väljare kan också stödja sitt partis kandidat-rangordning genom att kryssa på topplacerade kandidater utan att ha någon närmare kandidat-kännedom; ett slags partiröstning via personröstning. Graden av samband mellan kännedom och andel personkryss är en empirisk fråga. I EUP-valet 1995 fanns ett positivt samband mellan kandidaternas grad av kändhet bland väljarna och andelen personkryss – ju mer känd desto mer kryss (Gilljam 1998:88).

Resultaten i tabell 6.2 gör det möjligt att undersöka hur sambandet såg ut i valet 1999. Vi bad intervjupersonerna i valundersökningen att indikera hur mycket de gillade respektive ogillade sjutton särskilt specificerade kandidater på en skala mellan -5 (ogillar) till $+5$ (gillar). Alla sjutton tillhörde de ledande kandidaterna inom respektive parti. Svarspersonerna uppmanades att inte poängsätta kandidater som var okända för dem. Siftermaterialet i tabellen visar hur stor andel bland samtliga svarspersoner, bland samtliga väljare i EUP-valet och bland det egna partiets väljare som besvarade vår gillar-ogillarfråga och därmed indikerade att de hade någon kännedom om respektive kandidat.

Rangordningen av kandidaternas grad av kändhet, med kandidater som Paulsen (fp), Schori (s) och Gahrton (mp) i topp och Näslund (kd), Malmström (fp) och Eriksson (v) i botten, antyder en klart positiv korrelation mellan kännedom och andel personkryss även i valet 1999. En beräkning av rangkorrelationen mellan andelen personkryss och graden av kändhet bland det egna partiets väljare visar också på ett starkt positivt samband (Spearman's $\rho = 0.74$). Kändhet är ingen nödvändig förutsättning för att få personröster, men det hjälper att vara känd.

Om vi jämför hur kända kandidaterna var 1999 jämfört med 1995 är resultaten mycket likartade för de sjutton respektive tolv kandidater som vi har studerat. Den genomsnittliga kandidat-kännedomen bland samtliga

intervjuade var 44 procent 1999 mot 41 procent 1995.⁶ Kännedomslistan 1999 toppades av Marit Paulsen med 88 procent, följd av Pierre Schori med 82 procent och Per Gahrton med 78 procent. Motsvarande lista 1995 toppades av Per Gahrton med 83 procent, Maj-Lis Lööw (s) med 75 procent och Maj-Britt Theorin med 66 procent.⁷

Tabell 6.2 Kandidatkännedom i EUP-valet 1999 (procent)

kandidat	kännedom bland alla	kännedom bland väljare	kännedom hos det egna partiets väljare
Marit Paulsen (fp)	88	94	100
Pierre Schori (s)	82	91	90
Per Gahrton (mp)	78	89	92
Staffan Burenstam Linder (m)	63	77	88
Anders Wijkman (kd)	59	72	82
Maj-Britt Theorin (s)	59	72	78
Görel Thurdin (c)	48	58	72
Karl-Erik Olsson (c)	46	57	77
Lennart Sacrédeus (kd)	36	43	77
Hans Lindqvist (c)	34	41	66
Jonas Sjöstedt (v)	31	38	63
Inger Schörling (mp)	28	35	38
Gunilla Carlsson (m)	23	26	46
Anneli Hulthén (s)	19	21	28
Marianne Eriksson (v)	19	21	25
Cecilia Malmström (fp)	18	18	21
Ingrid Näslund (kd)	14	15	32

Kommentar: Kännedom har mätts som att *inte* ange att respektive kandidat är ”okänd för mig” och att uppge någon form av uppskattning av kandidaten på en ogillar-gillarskala med värden mellan -5 till +5. Samtliga intervjuade personer ingår i procentbasen.

Det ökande personkryssandet 1999 orsakades alltså inte av att 1999 års ledande kandidater var påtagligt mer välkända än 1995 års; något mer

⁶ Graden av genomsnittlig kändhet bland det egna partiets väljare var 63 procent 1999 mot 69 procent 1995, alltså en något lägre kännedom 1999 än 1995. Minst kända bland de undersökta kandidaterna 1999 var sex kvinnor: Gunilla Carlsson 46 procent, Inger Schörling 38 procent, Ingrid Näslund 32 procent, Anneli Hulthén 28 procent, Marianne Eriksson 25 procent och Cecilia Malmström 21 procent. De minst kända 1995 var också kvinnor: Birgitta Sacrédeus (kd) 44 procent, Karin Starrin (c) 43 procent och Eva Eriksson (fp) 40 procent.

⁷ Ett annat mått på kandidatkännedom kan beräknas utifrån en öppen intervjufråga där svarspersonerna ombeds namnge någon eller några kandidater i valet. Andelen bland röstande svars personer som kunde uppge minst ett kandidatnamn var 83 procent 1999 och 75 procent 1995. Motsvarande resultat i riksdagsvalet 1998 var mycket lägre, endast 44 procent (kandidatnamn i egen valkrets, se vidare Holmberg och Möller 1999). Riksdagskandidater tenderar m a o att vara mindre välkända än EUP-kandidater. De allra flesta svars personer uppger ett korrekt namn när vi ber om kandidatnamn. I EUP-undersökningen 1999 angav 78 procent av partiväljarna ett korrekt namn, 5 procent ett felaktigt namn medan 17 procent inte kunde namnge någon kandidat.

kända i genomsnitt var 1999 års kandidatku­ll, men inte mycket.⁸ Känne­domen om de sex ledande kandidater som ingick i vår studie både 1995 och 1999 visar på samma resultat, dvs ungefär samma grad av kändhet vid båda tillfällena, i genomsnitt 51 procent 1995 mot 52 procent 1999. Kanske finns förklaringen till det ökande personkryssandet snarare i att det fanns ett antal speciellt populära kandidater 1999.

Resultaten i tabell 6.3 tyder på att det kan ligga något i en sådan för­klaring. Flera partier toppade sina valsedlar med kandidater som var klart mer populära än motsvarande toppkandidater 1995.⁹ Det gäller exempel­vis folkpartiet och Marit Paulsen som fick uppskattningsvärdet +37 bland det egna partiets väljare 1999. Hadar Cars, folkpartiets toppkandidat 1995, noterades för ett lägre popularitetsvärde 1995 (+24). Mönstret var detsamma för socialdemokraterna och Pierre Schori som var klart mer populär bland s-väljare 1999 än toppnamnen Maj-Lis Lööw och Maj-Britt Theorin var 1995, +28 jämfört med +14 respektive +19. Även kristdemo­kraterna hade ett klart mer populärt förstanamn på valsedeln än 1995. Anders Wijkman uppvisade 1999 ett uppskattningsvärde på +24 bland kd-väljare; toppnamnen Holger Gustafsson och Birgitta Sacrédeus var klart mindre populära 1995, +14 respektive +7. Lägg här­­till att vänsterpartiets toppnamn Jonas Sjöstedt var klart mer uppskattad bland det egna partiets väljare 1999 än 1995; popularitetsvärdena var +38 mot +29. Detsamma gäller för två av centerpartiets toppnamn – Karl-Erik Olsson och Hans Lindqvist. De var också mer uppskattade 1999 än 1995; från +19 till +21 för Olsson och från +16 till +18 för Lindqvist. De enda exem­plerna på att partiernas toppnamn åtnjöt en lägre grad av uppskattning 1999 än 1995 återfinns hos moderaterna och delvis också hos miljöpartiet. Moderater­nas förstanamn Staffan Burenstam Linder var klart mindre populär bland m-väljare 1999 än han var 1995, +19 jämfört med +29. När det gäller miljöpartiets toppnamn Per Gahrton är nedgången i uppskattning mindre, från +30 1995 till +27 1999.

Slutsatsen att det ökande personröstandet kan ha haft att göra med att partierna lanserade populärare toppkandidater 1999 har alltså stöd i ma­joriteten av fall. Och att toppnamnen är centrala vet vi från alla de tre val med personröstning som vi haft hittills i Sverige. Förstanamnen på val-

---

⁸ Jämförbara studier av hur välkända ledande kommunalpolitiker är bland väljare visar att de är mindre kända än ledande EUP-kandidater. Få lokal- eller regionalpolitiker når upp till kännedomssiffror över 50 procent. I EUP-studien 1999 uppnådde sex kandidater av sju­ttion en kännedomsnivå över 50 procent bland samtliga svarspersoner (35 procent). Motsvarande kännedomsnivå uppnådde endast två göteborgspolitiker av åtta valåret 1998 och en västra götalandspolitiker av tio, 2,5 procent respektive 10 procent (Holmberg 2000b).

⁹ Flera toppkandidater 1999 var mer populära än sina motsvarigheter 1995, men sett över alla undersökta kandidater var inte 1999 års sju­ttion studerade kandidater i genomsnitt mer uppskattade än 1995 års tolv kandidater. Popularitetssnittet bland samtliga svarspersoner blev +30 1995 mot +24 1999 och +19 båda åren bland det egna partiets väljare.

sedlarna tenderar oftast att få klart flest personkryss (Håkansson 1999:225).¹⁰ Om man vill ha många personkryss lönar det sig att toppa valsedeln med ett populärt namn. Fallet Marit Paulsen är ett bra exempel.¹¹

Tabell 6.3 Kandidatpopularitet i EUP-valet 1999 (medeltal)

kandidat	popularitet bland alla	popularitet bland väljare	popularitet bland egna partiets väljare
Marit Paulsen (fp)	+10	+11	+37
Jonas Sjöstedt (v)	+8	+9	+38
Gunilla Carlsson (m)	+7	+10	+24
Pierre Schori (s)	+7	+7	+28
Anders Wijkman (kd)	+7	+7	+24
Maj-Britt Theorin (s)	+5	+6	+19
Anneli Hulthén (s)	+4	+5	+15
Cecilia Malmström (fp)	+3	+4	+25
Karl-Erik Olsson (c)	+3	+4	+21
Görel Thurdin (c)	+2	+3	+13
Ingrid Näslund (kd)	+2	+2	+7
Marianne Eriksson (v)	+1	-1	+7
Hans Lindqvist (c)	-1	-1	+18
Inger Schörling (mp)	-1	-1	+7
Per Gahrton (mp)	-2	-3	+27
Staffan Burenstam Linder (m)	-7	-7	+19
Lennart Sacrédeus (kd)	-8	-9	+4

Kommentar: Resultaten bygger på svaren på en ogillar-gillarskala med värden mellan -5 till +5. Medeltalen har multiplicerats med tio för att få en skala mellan -50 (max ogillar) till +50 (max gillar). Analyserna har endast genomförts bland intervjupersoner som haft kännedom om respektive kandidat.

Kandidateffekter på partivalet

Fallet Marit Paulsen kan också var ett bra exempel på att populära kandidater inte bara kan generera många kryss. De kan också dra röster till sitt parti. De kan ge upphov till det som Mikael Gilljam har kallat mellanparti-personval, dvs att väljarnas val mellan olika partier påverkas av olika

¹⁰ Två exempel från EUP-valen när förstanamnet inte fick flest kryss är centerpartiet och Görel Thurdin 1999 och kristdemokraterna och Jercy Einhorn 1995. Thurdin var placerad etta på c-listan 1999, men fick färre personkryss än Olsson och Lindqvist. Einhorn var placerad trea på en kd-lista 1995 men fick ändå flest kryss bland kd-kandidaterna (26,0 procent).

¹¹ Marit Paulsen, Jonas Sjöstedt, Pierre Schori och Anders Wijkman var fyra av de mest populära kandidaterna i EUP-valet 1999. Det kan vara illustrativt och jämföra deras popularitet med partiledarnas. I EUP-valundersökningen 1999 frågade vi också om partiledarnas grad av uppskattning. Resultaten blev följande bland samtliga svars personer respektive bland det egna partiets väljare. Först resultaten för Paulsen +10/+37, Sjöstedt +8/+38, Schori +7/+28 och Wijkman +7/+24 och sedan för partiledarna: Schyman +12/+34, Persson -2/+22, Daléus -4/+11, Leijonborg -5/+6, Bildt +15/+37, Svensson +12/+35 och Schlaug -1/+20. Paulsen är alltså klart mer populär än Leijonborg liksom Schori är klart mer uppskattad än Persson. Sjöstedt är något mindre populär än Schyman bland samtliga svars personer, men något mer uppskattad än Schyman bland v-väljare. Wijkman, slutligen, är mindre populär än Svensson såväl bland samtliga svars personer som bland kd-väljare.

kandidaters åsikter eller egenskaper. I riksdagsvalet 1998 såg vi endast svaga närmast obefintliga tendenser åt det hållet (Holmberg och Möller 1999:264). Ett närmare studium av fallet Paulsen 1999 visar dock att hon hade en personlig dragningskraft som även gynnade folkpartiet. Väljare som sympatiserade med andra partier men som trots det röstade på folkpartiet i EUP-valet, liksom väljare som bytte till folkpartiet 1999 efter att ha röstat på något annat parti 1998, uppskattade Marit Paulsen i mycket hög grad; i högre grad t o m än stabila fp-väljare. Paulsens personliga popularitet kan ha verkat som ett dragplåster bland dessa nyrekryterade fp-väljare. Något motsvarande tydligt bytarmönster kan inte iakttas för andra kandidater. Väljare som bytte till exempelvis s, v, mp eller kd 1999 utmärktes inte av att de var speciellt positiva till Schori, till Gahrton, till Sjöstedt eller till Wijkman. Någon påtaglig effekt av kandidaternas popularitet kan inte spåras. Paulseneffekten 1999 var hon ensam om. Inga andra kandidater drog tillnärmelsevis lika många personliga röster, om några överhuvudtaget. Paulseneffekten är så unik och så påtaglig att den bör få ett eget namn. Vi kan tala om Marit Paulsenfenomenet.

Ett sätt att mer tydligt illustrera hur unikt Paulsenfenomenet var 1999 är att visa hur stor andel av de olika partiernas väljare som potentiellt kan ha påverkats av kandidaternas popularitet när de röstade. Andelen väljare som uppskattade respektive kandidat mer än hans eller hennes parti ger ett mått som är användbart i sammanhanget. Samtliga intervjuade partiväljare definieras som procentbas när vi beräknar måttet. Relativt populära med okända kandidater får på så sätt lägre siffror för den potentiella dragningskraften eftersom alla som inte känner till dem räknas in i procentbasen. Att vi gör så beror naturligtvis på att okända kandidater inte kan ha rekryterat röster bland väljare som inte vet vilka de är, och det även om de är aldrig så uppskattade bland de få som känner till dem.

En analys enligt dessa riktlinjer ger följande rangordnade resultat över de olika kandidaternas potentiella röstvärvarförmåga i EUP-valet 1999: 1. Paulsen (64 procent av fp-väljare uppskattade henne mer än folkpartiet), 2. Gahrton (32 procent), 3. Sjöstedt (28 procent), 4. Wijkman (24 procent), 5. Lindqvist (18 procent), 6. Olsson (16 procent), 7. Schori (13 procent), 8. Theorin (10 procent), 9. Sacrédeus (7 procent), 10. Carlsson (6 procent), 11. Malmström (6 procent), 12. Thurdin (5 procent), 13. Schörling (5 procent), 14. Burenstam (4 procent), 15. Hulthén (3 procent), 16. Näslund (2 procent) och 17. Eriksson (2 procent).¹² Rangordningen är

---

¹² Resultaten blir följande om vi endast gör beräkningen bland de väljare som kände till respektive kandidat: Paulsen 64 procent, Sjöstedt 45, Gahrton 35, Wijkman 29, Malmström 29, Lindqvist 27, Olsson 20, Schori 14, Schörling 14, Theorin 13, Carlsson 13, Sacrédeus 10, Hulthén 9, Thurdin 7, Näslund 5, Burenstam 5 och Eriksson 2 procent. Analysen gäller för jämförelsen mellan kandidaternas popularitet och partiernas allmänna popularitet. Om vi för partierna i stället mäter uppskattningen av partiernas politik i EU-frågor får tre partier med

mycket snarlik den vi såg i tabell 6.1, som visade andelen personkryss per kandidat (Spearman's $\rho = 0.86$). Kandidater som fått många personröster kan alltså också ha dragit röster till sina respektive partier. Det gäller naturligtvis främst Marit Paulsen som uppvisar den klart största potentiella dragningskraften enligt vår mätning (64 procent), men också delvis för några av de övriga toppkandidaterna som Gahrton, Sjöstedt och Wijkman som alla har resultat mellan 24-32 procent. Något över hälften av de undersökta kandidaterna registreras för låga potentiella röstvärvarsiffror, lägre än 10 procent. I botten hamnar ett antal kandidater med endast några enstaka procent som indikator på den personliga röstvärningsförmågan.

Om man genomför logistiska regressionsanalyser med partival som beroende variabel och kandidat- respektive partiuppskattning som oberoende variabler visar det sig att partieffekten är klart större än kandidateffekten för alla våra sjutton undersökta kandidater utom för två. Och de två kandidaterna är Marit Paulsen och Jonas Sjöstedt. För en tredje kandidat väger effekterna någorlunda jämnt även om regressionskoefficienten för partiuppskattningen är något större än koefficienten för kandidatpopulariteten. Den kandidaten är Per Gahrton.¹³

Slutsatsen av våra olika studier ev eventuella kandidateffekter på parti-röstningen i EUP-valet 1999 är en och densamma. Vissa effekter kan spåras, påtagliga för Marit Paulsen, klart mindre för några andra kandidater som Jonas Sjöstedt och Per Gahrton. Majoriteten av de undersökta kandidaterna rekryterade dock inga eller högst fåtaliga röster till sina partier. De var för okända och/eller inte tillräckligt populära.

Vilka personkryssar?

Nu förflyttar vi perspektivet från kandidaterna till väljarna. Personröstning påverkas naturligtvis inte bara av hur kandidaterna är utan också av hur väljarna är. Benägenheten att personrösta varierar mellan olika slag av väljare. Det vet vi från tidigare forskning kring personval. Analyser i samband med EU-parlamentsvalet 1995 och riks- och kommunalvalen 1998 visade exempelvis på förhållandevis små skillnader i tendensen att person-

---

en splittrad EU-opinion klart lägre genomsnittlig uppskattning bland de egna väljarna (s, c och kd) medan övriga mer EU-enade partier får ungefär samma resultat som när vi mäter allmän partiuppskattning (v, mp, m och fp). Jämförelsen mellan kandidaternas uppskattning och uppskattningen av partiernas EU-politik utfaller som följer bland egna partiets väljare som kände till kandidaterna: Paulsen 64 procent av fp-väljare uppskattar henne mer än fp:s EU-politik, Olsson 43, Sjöstedt 42, Schori 42, Wijkman 40, Gahrton 39, Theorin 32, Thuridin 29, Lindqvist 25, Malmström 22, Hulthén 22, Sacrédeus 17, Carlsson 15, Schörling 11, Näslund 11, Burenstam 8 och Eriksson 0 procent.

¹³ Partival har definierats som en dikotomi – röstat på ett angivet parti eller röstat på något av de övriga partierna.

kryssa mellan olika socioekonomiska grupper. Män eller kvinnor, unga eller gamla, arbetare eller tjänstemän, landsbygds- eller storstadsbor – alla tenderade de att personrösta i ungefär samma omfattning.

Normativt demokratiskt är det ett tillfredställande resultat. Ett socialt jämnt fördelat personröstande är lättare att acceptera än ett socialt snedfördelat. Ingen social grupp har via personröstandet fått ett extra stort politiskt inflytande

När det däremot gäller intresse och kunnande visade det sig att det fanns större skillnader i personröstandet mellan olika väljarkategorier. Och de skillnader som kunde iakttas var positiva för personvals-systemet i den meningen att kunniga och politiskt intresserade väljare tenderade att personrösta oftare än ointresserade och okunniga väljare. Hade det varit tvärtom hade det varit bekymmersamt för det nya personvals-systemet i Sverige, dvs om det främst hade varit oengagerade väljare med bristfälliga kunskaper om politik som hade utnyttjat personvalsmöjligheten. Men nu var det inte så. Politiskt intresserade och kunniga väljare visade sig personkryssa mest (Gilljam 1998, Johansson 1999a, Holmberg 1999c).

Resultaten i tabell 6.4 visar i vilken utstäckning som väljare från olika sociala grupper personröstade i EUP-valet 1999. Överlag är skillnaderna mellan olika grupper små, och de skillnader som finns känner vi igen från förra EU-parlamentsvalet 1995. Grupper som har en något större tendens att personkryssa än genomsnittet omfattar kvinnor, arbetslösa, småföretagare/jordbrukare och personer som går regelbundet i kyrkan. Grupper som tenderar att personkryssa något mindre ofta än genomsnittet är män, de allra äldsta över 70 år, industriarbetare och högre tjänstemän. Men huvudslutsatsen är att väljarnas socioekonomiska grupptillhörigheter är svagt kopplat till tendensen att personrösta eller inte personrösta. Den nya deltagandeformen personröstning har visat sig vara överraskande jämnt spridd över olika sociala och ekonomiska grupper.

När det gäller engagemang, politikerförtroende och kunskaper visar sig tendensen att personkryssa 1999 också följa samma mönster som i tidigare studier. Kunniga, förtroendefulla och intresserade väljare kryssar oftast (tabell 6.5). Men om vi bortser från de fåtaliga väljare som intar extrempositionerna på våra mätindex, blir sambandet mycket svagt eller helt obefintligt. För de allra flesta genomsnittsväljare påverkas inte benägenheten att personrösta av sådana faktorer som allmänt politiskt intresse, grad av politikerförtroende eller nivån på de politiska kunskaperna. Tendens att personkryssa är i allt väsentligt densamma över hela linjen. Personröstning kräver uppenbarligen inte stora resurser vad gäller engagemang, förtroende eller kunskap. Ett kryss är lätt att sätta även om man är förhållandevis ointresserad och okunnig.

Tabell 6.4 Andel väljare i olika befolkningsgrupper som personröstade i EU-parlamentsvalet 1999 (procent)

grupp	andel personröstande	antal intervjuade
kön		
kvinnor	68	356
män	62	336
ålder		
18 – 30	67	110
31 – 60	64	381
61 – 80	66	201
utbildning		
låg	63	185
mellan	67	240
hög	65	264
förvärvsställning		
förvärvsarbetande	64	434
arbetslös	69	36
studerande	67	43
ykesgrupp		
industriarbetare	55	53
övrig arbetare	63	111
lägre tjänstemän	73	84
mellantjänstemän	67	202
högre tjänstemän	57	130
småföretagare	76	37
jordbrukare	76	17
facktillhörighet		
LO	62	161
TCO	65	161
SACO	60	82
anställningssektor		
offentlig	65	277
privat	64	374
bostadsort		
landsbygd	69	98
tätort	67	150
stad	61	308
Stockholm, Göteborg, Malmö	69	136
civilstånd		
gift/sambo	65	505
ensamstående	66	186
kyrkogång		
minst en gång i månaden	74	73
några gånger om året	71	173
mera sällan	59	266
aldrig	63	178
samtliga	65	692

Kommentar: Endast partiväljare ingår i analysen. Valdeltagandet är kontrollerat mot röstlängden.

Partimönstret i personröstningen har i tidigare undersökningar visat att framförallt två partier har mest kryssvilliga väljare – centerpartiet och kristdemokraterna. Minst intresse av personvalet har väljare från vänsterpartiet, från miljöpartiet och delvis också från socialdemokraterna uppvi-

sat. En faktor bakom detta mönster är motstånd mot personvalssystemet. I samband med riksdagsvalet 1998 återfanns större andelar motståndare till personvalsreformen bland väljare till vänster (v, s och mp). Motstånd mot personval minskar tendensen att personrösta (Holmberg 1999c).

Tabell 6.5 Andel personröstande i EU-parlamentsvalet 1999 bland väljare med olika politiskt intresse, olika förtroende för politiker respektive olika kunskaper om EU (procent)

grupp	andel personröstande	antal intervjuade
politiskt intresse		
mycket	73	110
ganska	65	346
inte särskilt	64	214
inte alls	36	22
politikerförtroende		
mycket stort	63	16
ganska stort	66	310
ganska litet	66	301
mycket litet	55	62
kunskaper om EU		
3 – 4 rätt	76	78
2 rätt	66	215
1 rätt	62	330
0 rätt	62	68
samtliga	65	692

Kommentar: Endast partiväljare ingår i analysen. Valdeltagandet är kontrollerat mot röstlängderna. Uppgifterna om personröstning bygger på intervjusvar i valundersökningen 1999. Kunskapsmättet bygger på fyra kunskapsfrågor av följande slag: hur många länder är medlemmar i EU, i vilken stad har EU-kommissionen sitt högkvarter, hur många röster har Sverige i EU:s ministerråd och hur många representanter har Sverige i EU-parlamentet. De tre förstnämnda kunskapsfrågorna hade fasta svarsalternativ. Den sistnämnda var ställd helt öppen.

Resultaten från EUP-valet 1999 visar på förhållandevis stora skillnader mellan de olika partiernas väljare när det gäller benägenheten att personkryssa (tabell 6.6). Andelen personröstare i centerpartiet (80,9 procent) och folkpartiet (74,1 procent) är t ex klart högre än i vänsterpartiet (56,4 procent) och miljöpartiet (58,5 procent). Jämfört med valet 1995 har andelen personröstare ökat inom alla partier utom bland kristdemokrater. I EUP-valet 1995 när bl a partiledaren Alf Svensson stod med på kd:s valseld personröstade hela 70,2 procent av kd-väljarna. I valet 1999 sjönk den andelen till 67,9 procent.

En politisk faktor som generellt sett inte var kopplad till tendensen att personrösta 1999 var väljarnas åsikter om EU och EMU. Motståndare och anhängare kryssade totalt sett ungefär lika ofta. EU-motståndare hade ett

lägre valdeltagande, men de som partiröstade hade inte ett lägre kryssdeltagande. I ett viktigt avseende hade t o m EU-kritiker en större tendens att personrösta än EU-anhängare. Och det gällde EU-motståndare inom de EU-splittrade partierna s, c och kd där motståndarna, precis som 1995, personkryssade något mer ofta än EU-anhängarna.

Tabell 6.6 Andel personröstande bland olika partiväljare i EU-parlamentsvalet 1999 och bland väljare med olika åsikter om EU respektive EMU (procent)

partigrupp/åsiktsgrupp	andel personröstande	antal intervjuade
partival 1999		
v	56,4	-
s	69,0	-
c	80,9	-
fp	74,1	-
m	63,1	-
kd	67,9	-
mp	58,5	-
s-väljare för EU	61	98
s-väljare mot EU	69	48
c-väljare för EU	71	28
c-väljare mot EU	91	11
kd-väljare för EU	69	35
kd-väljare mot EU	83	18
EU-åsikt		
för medlemskap	66	406
mot medlemskap	61	225
ingen åsikt	69	61
EMU-åsikt		
för medlemskap	64	297
mot medlemskap	64	208
ingen åsikt	66	187
samtliga	65	692

Kommentar: Uppgifterna om andelen personröster för respektive parti är hämtade från den officiella valstatistiken. Totalt personröstade 66,2 procent i EUP-valet 1999, inklusive ett estimat för andelen personröstare bland småpartierna utöver de sju riksdagspartierna. Andelen personröstare bland väljare som röstade på något riksdagsparti var 66,0 procent. Övriga resultat kommer från valundersökningen 1999. Valdeltagandet är kontrollerat mot röstlängderna. Endast partiväljare ingår i analysen.

EU-åsikt och kandidatval

Det förhållandet att väljarnas EU-åsikter totalt sett inte hade något samband med benägenheten att personrösta behöver dock inte innebära att EU-faktorn inte har spelat en roll när väljarna har valt vilka kandidater de

kyrnat på. Detaljresultaten för s, c och kd antyder att väljarnas åsikter om EU kan ha inverkat även på valet av kandidat, inte enbart på valet av parti. Så mycket är klart att det fanns ett någorlunda klart samband mellan väljarnas EU-åsikter och hur mycket de uppskattade de olika kandidaterna. EU-kritiska kandidater tenderade att vara mer populära bland EU-motståndare samtidigt som EU-positiva kandidater rönt mer uppskattning bland EU-anhängare. Korrelationen (r) mellan väljarnas åsikter om Sveriges EU-medlemskap och uppskattningen av de olika kandidaterna varierade mellan cirka +.30 för några av de mest kända och EU-positiva kandidaterna (Burenstam Linder (m), Paulsen (fp) och Wijkman (kd)) till -.55 respektive -.41 för EU-kritikerna Sjöstedt (v) och Gahrton (mp). Sambanden är ibland svagare för mer okända kandidater och för flera kandidater från de EU-splittrade partierna, men mönstret på sambanden är alltid det förväntade. EU-skeptiska kandidater uppskattas mest av EU-motståndare medan EU-positiva kandidater gillas mest av EU-anhängare. Uppskattningen av EU-förespråkare som Schori och Hulthén inom socialdemokraterna och Olsson respektive Thurdin inom centerpartiet, liksom Carlsson inom moderaterna och Malmström inom folkpartiet uppvisar alla positiva korrelationer med väljarnas EU-åsikter, dvs EU-anhängare gillar dem mer än EU-motståndare. Populariteten hos EU-kritiker som Theorin (s), Lindqvist (c), Sacrédeus (kd), Eriksson (v) och Schörling (mp) är på ett motsvarande sätt negativt relaterade till EU-attityderna; EU-anhängare tenderar att tycka sämre om dem än EU-motståndare.¹⁴ Kandidaternas popularitet är med andra ord systematiskt kopplade till väljarnas åsikter om EU; och kan det tilläggas till väljarnas åsikter om EMU eftersom resultaten är mycket snarlika för EMU-frågan.

Men det är klart att väljarnas uppskattning av kandidaterna också påverkas av andra faktorer än EU-åsikter. Den viktigaste av dessa andra faktorer är parti. Kandidaterna tenderar att gillas mest av sitt eget partis väljare. Och partieffekten på kandidatpopulariteten är i de allra flesta fall starkare än effekten av EU-åsikterna. Kända kandidater som Schori, Paulsen, Wijkman, Sjöstedt och Gahrton är i stort sett lika uppskattade bland det egna partiets väljare oberoende av om väljarna är för eller emot EU. Men totalt sett är inte partieffekten så dominerande att den slår ut effekten av väljarnas EU-åsikter. En oberoende EU-effekt existerar.

En effekt av väljarnas EU-åsikter kan också iaktas när vi ser på själva personröstandet. Alla undersökta kandidater utom en tenderade att få fler

---

¹⁴ Analysen har genomförts bland partiväljare med följande resultat (Pearson's r mellan kandidatpopularitet (elva värden mellan -5 till +5) och EU-åsiikt (dikotomi)): Theorin -.21, Eriksson -.21, Gahrton -.41, Sjöstedt -.55, Lindqvist -.31, Schörling -.29, Sacrédeus -.06; Burenstam +.36, Malmström +.31, Olsson +.19, Carlsson +.37, Schori +.06, Paulsen +.31, Thurdin +.04, Wijkman +.27, Hulthén +.08 och Näslund +.18.

personröster bland väljare som hade samma EU-åsikt som de själva. EU-positiva kandidater fick alltså en större andel kryss bland EU-anhängare än bland EU-motståndare; och tvärtom för EU-kritiska kandidater som fick en högre andel personröster bland EU-motståndare än bland EU-anhängare. Enda undantaget är Marit Paulsen som bland våra undersökta fp-väljare fick en större andel personkryss bland folkpartistiska EU-motståndare än bland folkpartistiska EU-anhängare. Antalet studerade folkpartistiska EU-motståndare är dock bara åtta personer.¹⁵ Resultatet kan vara en tillfällighet.

Huvudslutsatsen är att väljarnas EU-åsikter påverkade vilka kandidater som fick personkryssen.¹⁶ EU-parlamentsvalet 1999 blev ett Europaval inte bara när det gäller val av parti utan också till en del när det gäller val av kandidat. Det nya personvalsystemet tycks ha fungerat förhållandevis väl, och mycket bättre än i riksdags- och kommunalvalen 1998. Svenska väljare kan i EUP-val aktivt manifesteras sina EU-åsikter på två sätt, dels via partivalet, dels via kandidatvalet. Båda möjligheterna utnyttjades såväl 1995 som 1999, kanske dock något mindre 1999. Men faktum kvarstår. Svenska EU-parlamentsval har hittills bland väljarna till stor del handlat om det EU-parlamentsval bör handla om, det vill säga EU-frågor. Så är det inte i många andra EU-länder.

---

¹⁵ Analysen bygger på uppgifter från en öppen intervjufråga där personröstarna ombads att namnge vilken kandidat de kryssade på. Tre kandidater namngavs så sällan att de inte kan tas med i analysen. Det gäller Näslund, Schörling och Eriksson. För övriga fjorton (minus Paulsen) gäller alltså att de fick något högre andel personröster bland väljare som delade deras EU-position än bland väljare som tyckte annorlunda i EU-frågan.

¹⁶ En annan faktor som spelade en viss roll för personröstningen är kön. Könseffekten är begränsad men iakttagbar för de sex kvinnliga kandidater som ingår i analysen. De har samtliga fått en något högre andel personkryss bland kvinnliga väljare än bland manliga. Räknet i procentenheter i vårt begränsade material har kvinnor kryssat mer än män enligt följande: Theorin +7, Hulthén +2, Thurdin +7, Carlsson +12, Paulsen +2 och Malmström +9. Bland de åtta män som kan studeras fick fyra en högre andel kryss bland män än bland kvinnor, dvs en lägre andel personröster bland kvinnor, Schori -5, Olsson -24, Burenstam -6 och Sjöstedt -2, medan fyra andra män erhöi en större andel kryss bland kvinnor än bland män, Lindqvist +19, Wijkman +6, Sacrédeus +1 och Gahrton +3. Om kön och personröstande i riksdagsvalet 1998 se Wängnerud 1999.

7 Den nya EU-dimensionen

Henrik Oscarsson

EU-dimensionen räknas idag till en av de centrala åsiktsdimensionerna i svensk politik. Den är ett självklart komplement till den traditionella vänster-högerdimensionen i analyser av väljarbeteende och partikonkurrens (Oscarsson 1998; Holmberg 2000a). EU-frågorna bryter upp den traditionella konfliktstrukturen på ett liknande sätt som kärnkraftsdimensionen gjorde under 1970-talet: Socialdemokraterna, folkpartiet och moderaterna är mer EU-positiva än vad centerpartiet och vänsterpartiet är, vilket är jämförbart med laguppställningarna i 1970-talets kärnkraftskonflikt (Holmberg 1978; Holmberg och Asp 1984).

För en del partier är EU-dimensionen en källa till förtret, för andra representerar den en möjlig strategisk öppning för att vinna nya väljare eller överleva som riksdagsparti. När miljöfrågorna har flyttats ned på den politiska dagordningen betraktas t ex EU-dimensionen som central för miljöpartiets fortsatta existens (se t ex Martin Bennulfs kapitel 10 i denna bok). För centerpartiet är ett EU-kritiskt positionstagande längs dimensionen en tänkbar strategi att locka till sig EMU-motståndare bland borgerliga väljare. För socialdemokraterna är många EU-frågor besvärliga eftersom många egna partisympatisörer manifesterar stark EU-skepticism.

Till skillnad från den ytterligt stabila vänster-högerdimensionen finner sig den svenska EU-dimensionen i snabb innehållslig förändring. Före folkomröstningen om EU-medlemskap omfattade EU-dimensionen nästan enbart attityder till det svenska medlemskapet. Efter Sveriges EU-inträde har medlemskapsfrågan fått en mindre framträdande roll. Den expanderade EU-dimensionen rymmer idag ett växande antal framtidsfrågor om alleuropeiska angelägenheter, såsom t ex EMU-frågan, östutvidgning och försvarssamarbete. Att EU-dimensionen i Sverige i växande utsträckning handlar om samma sakfrågor som i övriga Europa är *i sig* att betrakta som en slags politisk integration.

Den fortskridande europeiska integrationsprocessen står som garant för att europafrågor under överskådlig tid kommer ha stor betydelse för svensk demokrati. Alla analyser av den svenska EU-opinionen är således beroende av en god beskrivning av den nya EU-dimensionens substantiella innehåll: Vilka är de ideologiska och värderingsmässiga drivkrafterna bakom medborgarnas inställning i EU-frågor? Vilka är de viktigaste källorna till variationer i svenskarnas generella attityder till EU? Det är dessa frågeställningar som kommer att behandlas i detta kapitel.

Tidigare forskning har haft uppenbara svårigheter att säga något bestämt om vilka slags personlighetsdrag, ideologier, värderingar, identifikationer och sakfrågeåsikter som förklarar svenskarnas inställning till EU. I Sverige uppvisar attityder till den Europeiska unionen nämligen 'lagom' samvariation med en lång rad mer väletablerade konflikt- och åsiktsmönster. Det har vid upprepade tillfällen visat sig vara en intressant utmaning att ägna sig åt att försöka fastställa EU-opinionernas ideologiska och värdemässiga hemvist (Gilljam & Holmberg 1995:149-160; Oscarsson 1996; Aardal et al 1998; Holmberg 1998).

Kan fortsatta sambandsanalyser sprida ytterligare ljus kring frågorna om EU-opinionernas ursprung? Ja, vi kan bli klokare på två sätt. För det första kan vi upprepa tidigare analyser i syfte att undersöka om det har ägt rum några viktiga förändringar över tid – förändringar som kan ge oss nya insikter om var i den ideologiska terrängen EU-dimensionen har sina rötter. För det andra kan vi fundera ut och pröva helt nya och kanske mer vågade hypoteser om vilka värderingar och ideologier som genererar medborgares attityder till EU. Båda strategierna kommer att följas i det här kapitlet. Vi inleder emellertid analyserna med en översiktlig kartläggning av centrala aktörers positionstaganden längs EU-dimensionen.

Den strategiska spelplanen

För statsvetare är EU-dimensionen ett analytiskt verktyg som används för att sammanfatta politikerns och medborgares generella inställning till den Europeiska unionen. I de flesta analyser betraktas dimensionen såsom uppbyggd av flera komponenter. Frågeinstrument som fångar in kärnan i EU-opinionen – EU-medlemskap, EMU-medlemskap och inställning till fortsatt integration – samvarierar så starkt med varandra att de kan betraktas som med varandra utbytbara.¹

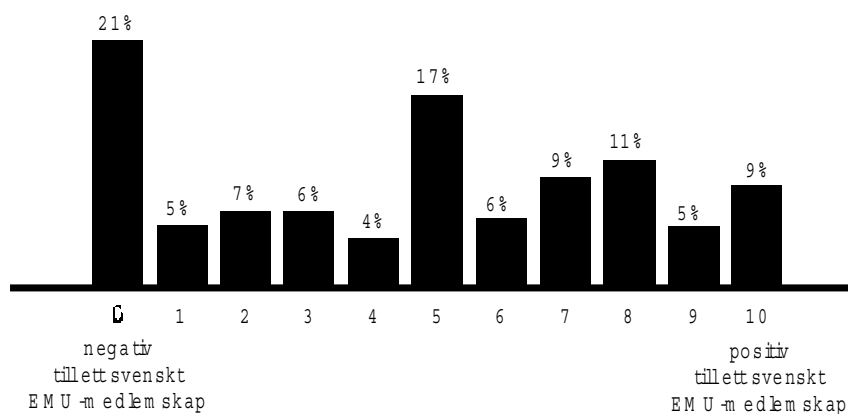
Vi inleder analysen med en kartläggning av centrala aktörers (väljare och partier) positionstaganden och positionsförskjutningar längs EU-dimensionen. Denna kartläggning kommer att ligga till grund för funderingar kring EU-dimensionens potentiella betydelse för partikonkurrens och väljarbeteende i framtida val och folkomröstningar.

---

¹ Attityder till olika aspekter av EU-samarbetet hålls sällan isär i analyserna. Det beror på är att det i allmänhet råder så hög samvariation mellan olika EU-attityder att det är oproblemiskt att betrakta dem som komponenter i en sammanhållen åsiktsdimension. Svenska medborgare och politiker tycks, åtminstone inte hittills, ha hållit isär olika aspekter i någon nämnvärd utsträckning (jfr analyserna i kapitel 8). Responserna på EU som politiskt objekt är således likartade oavsett vad vi frågar om så länge EU eller europeiskt samarbete nämns i frågetexten (nivåskattningar kan givetvis skilja sig åt, men inte samvariation mellan EU-sakfrågor och ideologiska dimensioner).

Som uppmärksammats i många tidigare analyser är EU-opinionen mycket splittrad i Sverige. Svenska väljare har exempelvis högst delade meningar om det svenska EMU-medlemskapet (se figur 7.1). I samband med 1999 års Europaparlamentsval placerade 43 procent av svarspersonerna sig på EMU-skalans negativa skalsteg och 40 procent på skalans positiva skalsteg. Nästan var femte personen valde att placera ut sig själv på skalans neutrala mittpunkt.

Figur 7.1 Svenska medborgares självplaceringar längs en EMU-skala i samband med EUP-valet 1999 (procent).

Kommentar: Resultaten är hämtade från 1999 års Europaparlamentsvalundersökning. Intervjupersonerna fick placera ut sig själva på en elvgradig skala från 0 'negativ till ett svenskt EMU-medlemskap' till 10 'positiv till ett svenskt EMU-medlemskap'. Genomsnittspositionen längs EMU-skalen för samtliga väljare var 4,6.

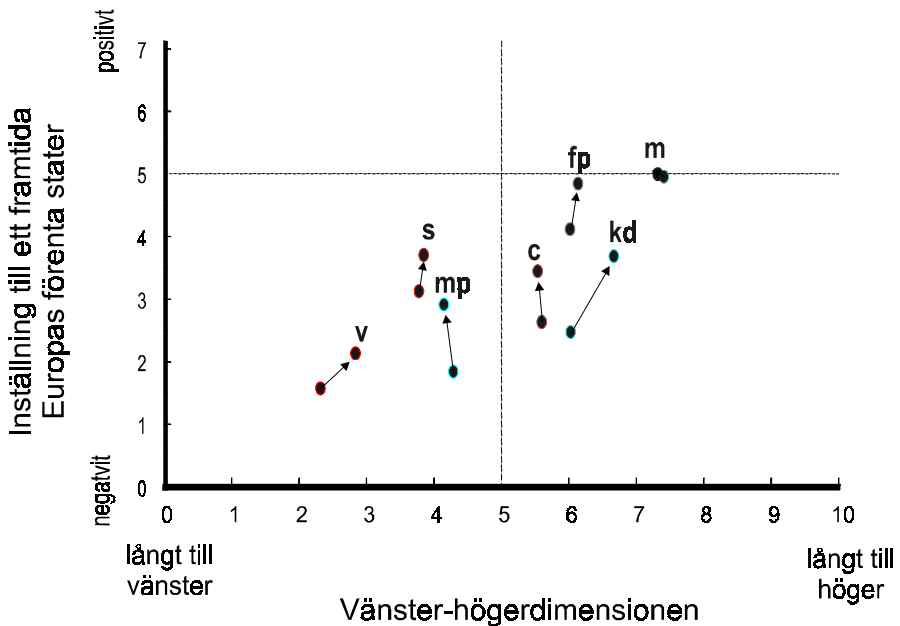
Vid tidpunkten för EUP-valet 1999 var EMU-motståndarna avgjort mer intensiva i sina åsikter än EMU-anhängarna. Den mest extrema negativa positionen är ovanligt flitigt utnyttjad (21 procent). Omkring hälften av de EU-negativa torde alltså kunna föras till kategorin mycket svårövertalade i en framtida folkomröstningskampanj. Samtidigt är kategorin osäkra alltså jämt stor (17 procent).

För att spåra förändringar av partisympatisörernas positioner längs vänster-högerdimensionen och EU-dimensionen mellan 1995 och 1999 års Europaparlamentsval har vi konstruerat en tvådimensionell karta över det svenska partisystemet (se figur 7.2).² Den operationalisering av väljarnas positioner längs EU-dimensionen som har bäst jämförbarhet mellan de

² En ortogonal karta med 90° mellan de båda axlarna har valts enbart för att förenkla den grafiska framställningen. I själva verket råder inte nollkorrelation mellan väljarnas attityder till ett Europas Förenade Stater och vänster-högerideologi.

båda valen är frågan om inställning till ett framtida Europas Förenta Stater.

Figur 7.2 Partisympatisörernas genomsnittliga position längs vänster-högerdimensionen och inställning till ett framtida Europas förenta stater i samband med 1995 och 1999 års Europaparlamentsval (medeltal).

Kommentar: Punkterna visar partisympatisörernas genomsnittliga positioner längs de två dimensionerna i samband med 1995 och 1999 års Europaparlamentsval. Med EU-dimensionen avses här väljarnas inställning till ett Europas förenta stater längs en elvgradig skala 0-10. Pilarna visar förändring mellan de två tidpunkterna. Vänster-högerdimensionen 1995-1999: v 2,32→2,84; s 3,78→3,85; c 5,59→5,54; fp 6,14→6,02; m 7,41→7,32; kd 6,03→6,67; mp 4,29→4,15. EU-dimensionen 1995-1999: v 1,58→2,14; s 3,13→3,71; c 2,64→3,45; fp 4,85→4,12; m 4,96→5,00; kd 2,48→3,69; mp 1,85→2,92.

Vänster-högerdimensionen är den stabila ryggraden i det svenska partisystemet. Här sker förändringar i allmänhet mycket långsamt; det typiska exemplet är miljöpartiets långsamma vandring från mitten vänsterut och kristdemokraternas successiva förskjutning från mitten högerut under perioden 1979-1998 (Holmberg 2000a). De två viktigaste förändringarna av partisympatisörernas positioner mellan 1995 och 1999 års Europaparlamentsval är att kristdemokraternas och vänsterpartiets sympatisörer har rört sig något längre åt höger (se figur 7.2); i båda fallen förklaras förskjutningarna till en del av att partierna nyligen vunnit nya väljare som

står längre till höger i partisystemet – vänsterpartiet har fått många nya väljare från socialdemokraterna och kristdemokraterna många nya väljare från moderaterna.

Längs nyare åsiktsdimensioner, som EU-dimensionen, finns ofta större utrymme för såväl åsiktsförskjutningar som strategisk manövrering från partiernas sida. Samtliga partiers sympatisörer utom moderaternas har blivit *mer* positiva till tanken på ett Europas Förenta Stater under den period Sverige varit medlemmar i unionen (figur 7.2). De största förändringarna märks för kristdemokraternas och miljöpartiets sympatisörer (+1,2 respektive +1,1 enheter längs dimensionen). Den relativa rangordningen längs dimensionen [v-mp-kd-c-s-fp-m] är oförändrad bortsett från att centerpartiet och kristdemokraterna byter plats.

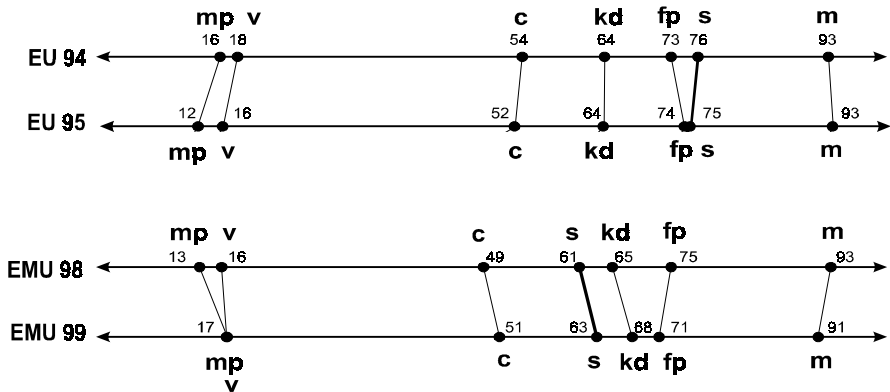
Vi konstaterar att det har ägt rum en depolarisering både längs vänsterhögerdimensionen och EU-dimensionen mellan 1995 och 1999. De absoluta genomsnittliga avstånden mellan vänsterpartiet och moderaterna – flankpartierna längs båda dimensionerna – minskar. Grupperna av partisympatisörer har alltså blivit allt mer lika varandra i såväl vänsterhögerinställning som när det gäller inställning till ett Europas Förenta Stater. När det gäller att söka upp sina genomsnittssympatisörer behöver partierna knappast göra några längre utflykter i den ideologiska terrängen.

Ett känt bekymmer med att kartlägga partisympatisörers genomsnittliga positioner i den politiska rymden är att partisympatisörernas positionsförändringar reflekterar faktiska partiförskjutningar endast *indirekt*, genom att grupperna fylls på eller tappas av på sympatisörer. Mer intressant, och mer avgörande för väljares röstningsbeteende, är hur väljarna själva uppfattar partiets positionstaganden i olika sakfrågor. Det vanligaste tillvägagångssättet för att erhålla data om väljarnas perceptioner av partipositioner är att be intervjupersoner att placera ut partier längs fördefinierade åsiktsdimensioner. I figur 7.3 redovisas genomsnittliga placeringar av partierna längs EU-dimensionen i samband med riksdagsvalen 1994 och 1998 samt vid Europaparlamentsvalen 1995 och 1999.

Det råder stor stabilitet i väljarnas sätt att placera ut partierna längs båda skalorna. Den i väljarnas ögon viktigaste förändringen under perioden är att socialdemokraterna uppfattas som mer EU-kritiska i väljarnas ögon idag än vad de gjorde i samband med folkomröstningen 1994 och vid det första svenska Europaparlamentsvalet 1995 (se figur 7.3). Under den senaste femårsperioden har socialdemokraternas inställning i EU-frågor kommit att förändras i grunden i väljarnas ögon – från att uppfattas som

det näst mest EU-vänliga partiet 1994-1995 till att uppfattas som det fjärde mest EU-vänliga partiet 1998-1999.³

Figur 7.3 Väljarnas uppfattningar av partiernas positioner längs en EU-medlemskapskala och en EMU-skala, åren 1994–1999 (medeltal).

Kommentar: Resultaten är hämtade från valundersökningarna 1994 och 1998 samt från Europaparlamentsvalundersökningarna 1995 och 1999. Partiernas positioner är samtliga intervjupersoners genomsnittliga partiplacementer längs elvgradiga skalar från 0 till 10. EU-skalan går från 0 'mycket negativ till det svenska EU-medlemskapet' till 10 'mycket positiv till det svenska EU-medlemskapet'. EMU-skalan går från 0 'negativt till ett svenskt EMU-medlemskap' till 10 'positiv till ett svenskt EMU-medlemskap'. Siffrorna i figuren är genomsnittliga positioner som av estetiska skäl multiplicerats med tio.

För de tre flankpartierna längs EU-dimensionen, vänsterpartiet, miljöpartiet och moderaterna, har väljarnas placeringar varit mycket stabila under senare delen av 1990-talet. Miljöpartiet har uppfattats som det mest EU/EMU-kritiska av partierna vid samtliga tillfällen utom i samband med det senaste Europaparlamentsvalet 1999, då mp delade flankposition med vänsterpartiet i väljarnas ögon.⁴

Enligt den på senare tid mycket diskuterade spatiala modellen för partikonkurrens och röstningsbeteende – den så kallade direktionala åsikt-röstningsmodellen (Rabinowitz and Macdonald 1989; Listhaug, Macdonald et al. 1994; Gilljam 1997; Westholm 1997) – är flankpositionerna längs betydelsefulla åsiktsdimensioner särskilt åtråvärda för partier när det gäller att attrahera väljare. Denna konkurrensmodell förutsäger att EU-

³ För en analys av samstämmigheten i väljarnas partiplacementer längs EU-dimensionen, se kapitel 8.

⁴ I vilken utsträckning miljöpartiets extrema position har varit en tillgång för miljöpartiet diskuteras av Martin Bennulf i kapitel 10 i denna bok.

dimensionens flankpartier moderaterna, vänsterpartiet och miljöpartiet har allt att vinna på att just EU-frågorna uppmärksammas. Anhängarna argumenterar nämligen för att det är lättare att kommunicera extrema positionstaganden för/emot EU till väljarna. Att tala 'ideologiskt klarspråk' är mer vinstgivande för ett parti än att försöka minimera det ideologiska avståndet mellan väljare och parti. Ytterlighetspartier längs åsiktsdimensioner har möjligheter att renodla sina kampanjbudskap från de nyanseringar, reservationer och invändningar som mer centralt placerade partier behöver göra.

Centerpartiet har alltid uppfattats som det klart mest EU-kritiska borgerliga partiet. Trots EU-kritiken uppfattas centerpartiet ha en närmast neutral mittposition längs EU/EMU-dimensionen i många väljares ögon. Men den tydliga positionen att vara det enda borgerliga EU-kritiska partiet kan förstås vara positivt för centerpartiet i framtiden när det gäller att fånga upp borgerliga EMU-motståndare som inte vill rösta på moderaterna. Även för EU-kritiska centerpartiet kan finnas skäl att verka för att EU-frågorna hamnar högt på den politiska dagordningen i samband med valen.

Folkpartiet har inte lyckats lika bra som moderaterna att kommunicera sin EU-positiva inställning. På den politiska elitnivån må folkpartiet tillhöra de varmaste EU-anhängarna, men bland väljarna uppfattas partiet inte som särskilt mycket mer EU-vänligt än socialdemokraterna eller kristdemokraterna! För fp blev Europaparlamentsvalet 1999 en stor framgång som ofta uttolkas som att partiets profilering i Europafrågorna äntligen givit utdelning. Våra resultat reser emellertid frågetecken kring hur stor strategisk tillgång EU-dimensionen egentligen är för folkpartiet: Varje ansträngning att ge Europafrågorna större vikt i den politiska debatten kommer inte enbart gynna det egna partiet utan även, och kanske framför allt, moderaterna som enligt den direktionala teorin drar det längsta strået i kraft av sin extremposition.

Rangordningen av de svenska riksdagspartierna längs EU-dimensionen [v/mp-c-s-fp-kd-m] påminner, med ett viktigt undantag, starkt om den sedan några år tillbaka rådande vänster-högerrangordningen av partierna [v-mp-s-c-fp-kd-m]. Låter vi socialdemokraterna och centerpartiet byta plats i EU-rangordningen kommer partierna alltså att formera sig på samma sätt längs den nya EU-dimensionen som väljarna är vana vid gäller för vänster-högerdimensionen. Iakttagelsen fäster vår uppmärksamhet vid frågan om i vilken utsträckning EU-relaterade frågor i själva verket betraktas eller behandlas som varande en vänster-högerfråga av de svenska väljarna.

Är EU en vänster-högerfråga?

Vänster-högerdimensionen är alltså den dominerande i svenska väljares uppfattningar av den politiska spelplanen. Återkommande förutsägelser om att vänster-högerdimensionen skulle ha spelat ut sin roll i svensk politik saknar trovärdighet. Sedan vänster-högeruppdelningen föddes i samband med revolutionen i Frankrike 1789 har denna bipolära konstruktion visat sig ha en remarkabel överlevnadsförmåga. Innehållsmässigt har begreppen vänster och höger visserligen varierat mycket över tid och mellan politiska system, men som spatial metafor har tudelningen överlevt och fungerat som ett kostnadseffektivt verktyg för kommunikation mellan ledare och väljare i västerländska demokratier (Laponce 1981; Bobbio 1996; se även Oscarsson 1998).

I Sverige har väljarnas EU-åsikter alltid uppvisat medelstark samvariation med vänster-högerdimensionen. Väljare som står till vänster är betydligt mindre positiva till EU-projektet än väljare som står till höger. Idén om den Europeiska unionen uppfattas knappast som ett socialistiskt projekt; när frågan om svenskt EU-medlemskap återintroducerades i svensk samhällsdebatt under 1980-talet blev EU i första hand associerat med ett liberalt frihandelsprojekt.

Samvariationen mellan EU- och vänster-högeråsikter i Sverige bedöms ofta som tillräckligt stor för att man skall kunna räkna EU-frågorna som en vänster-högerfråga. Samtidigt har man pekat på EU-dimensionens sprängkraft när det gäller att splittra partierna. De svenska partiernas positionstaganden längs EU-dimensionen kom under det sena 1980-talet att struktureras på ett sätt som var mycket likt 1970-talets kärnkraftsdimension. Centerpartiet, kristdemokraterna och socialdemokraterna var de partier som i samband med folkomröstningen 1994 hade svårast att övertyga de egna anhängarna om det goda med svenskt EU-medlemskap. En framtida folkomröstning om svenskt EMU-medlemskap kommer med stor sannolikhet aktivera liknande interna motsättningar inom partierna.

Att innesluta EU-idén i en högerförpackning var långt ifrån en självklarhet. Jämförelser av hur EU-frågorna inkommerats i andra europeiska partisystem ger insikten att det alls inte hade behövt bli på det viset. Den relativt starka kopplingen mellan EU-kritik och vänsteråsikter och mellan EU-fori och högeråsikter är nämligen unik för Sverige och Danmark (Gilljam & Holmberg 1998:65).

I själva verket är samvariationen mellan väljarnas självplaceringar längs EU- och vänster-högerdimensionen helt obefintlig i de flesta av EU:s medlemsländer. Detta förhållande kan bekräftas genom analyser av den Europeiska valundersökning som genomfördes i samband med 1999 års Europaparlamentsval. I länder som Danmark och Sverige samvarierar mot-

stånd mot EU-federalism med vänsterpositioner (+.17 och +.27). Men i Belgien och Österrike tenderar motståndet mot fortsatt EU-integration att vara störst bland personer som står till höger (-.24 respektive -15) (se tabell 7.1).

Tabell 7.1 Samvariation mellan vänster-högerpositioner och inställning till fortsatt europeisk integration i EUs 15 medlemsländer 1999 (Pearsons'r).

Belgien	Österrike	Frankrike	Storbritannien	Holland	Finland	Irland	Luxemburg	Spanien	Grekland	Tyskland	Portugal	Sverige	Danmark	Sverige
-24	-15	-11	-10	-08	-00	+01	+01	+01	+02	+02	+05	+12	+17	+27

Kommentar: Resultaten är hämtade från den europeiska europaparlamentsvalsundersökningen 1999 (EES99). Frågan om vänster-högerplacering löd: "I politiken talar man om vänster och höger. Vad är Din position? Indikera din åsikt genom att använda den här tiogradiga skalan. På denna skala, där 1 betyder vänster och 10 betyder höger, vilken siffra beskriver bäst Din position? Du kan använda alla siffror mellan 1 och 10 för att ange Din åsikt.". Frågan om självplacering längs EU-dimensionen löd: "En del säger att den europeiska integrationen borde fortsätta. Andra säger att den redan har gått för långt. Vad är Din åsikt? Indikera Din åsikt genom att använda en tiogradig skala. På denna skala betyder 1 att 'integrationen redan har gått för långt' och 10 betyder att 'integrationen borde fortsätta'. Vilken siffra på den här skalan beskriver bäst din position? Du kan använda alla siffror mellan 1 och 10 för att specificera din åsikt."

Vänster-högerdimensionens överlevnadsförmåga sägs ibland bero på att den endimensionella konfliktstrukturen tenderar att livnära sig på nya sakfrågor (Klingemann 1995; Holmberg 1996c). Termerna vänster och höger fylls sakta med nytt innehåll allteftersom tiderna förändras och nya politiska problemområden aktualiseras. Partisystemets endimensionalitet har skapat konfliktlösningssmodeller som inte skulle fungera särskilt väl i ett flerdimensionellt politiskt rum. Därför tenderar åsiktsdimensioner som från början inte passar in i den befintliga strukturen att så småningom kollapsa ned på den invanda vänster-högerdimensionen (Knutsen 1999), det vill säga uppvisa allt starkare samvariation med vänster-högerfrågor.

Det senaste svenska exemplet på vänster-högerdimensionens erövringskonst är kärnkraftsdimensionen. Under sin storhetstid på 1970-talet och början av 1980-talet var svenska folkets kärnkraftsåsikter okorrelerad med vänster-högerpositioner. Successivt har kärnkraftsmotstånd sedan

kommit att sammankopplas med vänsterideologi (Holmberg 1999d). Just när det gäller kärnkraftsdimensionen i Sverige tycks alltså *absorptionshypotesen* ha fått stöd: när uppmärksamheten för kärnkraftsfrågorna och intensiteten i kärnkraftsdebatten avtagit kom sakfrågan att struktureras i enlighet med hur de flesta andra frågor i svensk politik struktureras.

Mothypotesen skulle kunna kallas för *kristalliseringshypotesen*: ny-introducerade åsiktsdimensioner blir successivt alltmer betydelsefulla och formar så småningom en egen stark konfliktdimension som med tiden skiljer sig allt *mer* från etablerade konfliktmönster. En sådan hypotes om successivt oberoende kan grundas i socialpsykologisk teori: eftersom väljare i grunden är 'kognitiva latmaskar' (jfr Stroh 1995) tenderar de att till en början försöka orientera enligt välkända mentala kartor – som t ex den traditionella vänster-högerdimensionen. När information är kostsam och dessutom kanske inte passar in i välbekanta mönster är det nämligen högst rationellt att använda redan befintliga kognitiva kartor. Om uppmärksamheten för de nya sakfrågorna ökar och – som i det svenska fallet – blir föremål för en omfattande folkomröstningskampanj, blir det genast lättare för väljarna att identifiera avvikelser mellan sina grundläggande vänster-högerideologier och positionstaganden längs den nya dimensionen. Resultatet är att utmanardimensionen utkristalliserar sig som en egen oberoende konfliktdimension.⁵

Frågan är om vi kan finna något stöd för absorptionshypotesen eller kristalliseringshypotesen när det gäller EU-dimensionen i svensk politik: Håller EU-frågorna på att draperas i en traditionell svensk vänster-högerdräkt? Eller är EU-dimensionen på väg att bli en mer självständig åsiktsdimension i svensk politik?

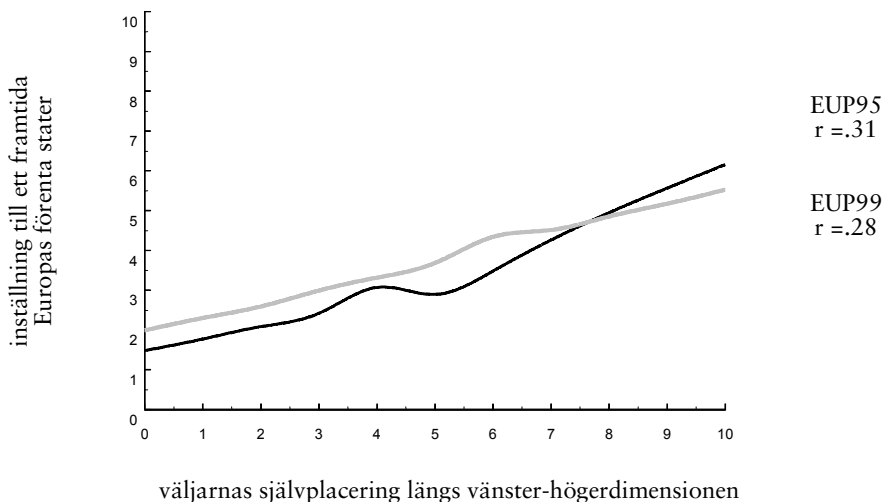
För att pröva hypoteserna genomförs två analyser över tid. Den första är en jämförelse mellan de båda Europaparlamentsvalen 1995 och 1999 (figur 7.4). I den andra analysen undersöks samvariationen mellan vänster-högerposition och olika EU-åsikter under en längre period mellan 1986-1999 (se tabell 7.2).

Vi finner endast svagt stöd för absorptionshypotesen. Under 1990-talet har kopplingen mellan väljarnas vänster-högerideologier och EU-attityder inte blivit starkare (se figur 7.4).

---

⁵ Det är förstås möjligt att tänka sig olika slags kombinerad absorptions- och kristalliseringsmodell, en slags åsiktsdimensionernas livscykelmodell. För nya åsiktsdimensioner sker först en kristallisering och därefter, när intensiteten sjunker, en absorption. Eller så kanske nya åsiktsdimensioner först absorberas av befintliga åsiktsdimensioner för att därefter, när den får mer vind i seglen, utkristalliseras som en oberoende självständig konfliktdimension.

Figur 7.4 Samvariation mellan väljarnas självplaceringar längs vänster-högerskalan och inställning till ett framtida Europas förenta stater, 1995 och 1999 (Pearsons'r).

Kommentar: Resultaten är hämtade från 1995 och 1999 års Europaparlamentsvalundersökningar och bygger på 1 463 respektive 1 338 intervjupersoner. Kurvan som representerar sambandet mellan EFS- och VH-dimensionen har erhållits med hjälp av en utjämningssteknik som kallas lowess-smoothing.

Samvariationen mellan väljarnas självplaceringar längs EU- och vänster-högerdimensionen har inte förändrats alls mellan 1995 och 1999 (.31 respektive .28).

I de mer detaljerade analyserna som längre bakåt i tiden ser vi heller inga tecken på att EU-dimensionen skulle bli ännu ett offer för vänster-högerdimensionens imperialism. I själva verket råder god stabilitet när det gäller dess relation till vänster-högerdimensionen. Oavsett vilka aspekter av EU-samarbetet som omfrågas är samvariationens styrka omkring $r=.35$.

Stabiliteten innebär att man heller inte kan finna stöd för kristalliseringshypotesen: ingenting tyder på att samvariationen mellan vänster-högerdimensionen och EU-dimensionen har minskat under perioden. EU-dimensionen är alltså varken mer eller mindre självständig åsiktsdimension idag än för tio år sedan.

Om absorptions- och kristalliserings-tendenser är betingade av graden av uppmärksamhet för utmanardimensionen – som våra hypoteser föreslår – kunde vi förväntat oss *kristallisering* i tider då EU-frågor äger stor aktualitet i media och *absorption* i tider då EU-frågorna dalar på den politiska dagordningen. Inte heller en kombinerad absorptions- och kristalliseringsmodell av det slaget får något entydigt stöd av våra data. Kor-

relationen mellan vänster-högerideologi och EU-åsikt var lika stor under den mest intensiva EU-debatten hösten 1994 som vid andra tidpunkter under 1990-talet.

Tabell 7.2 Graden av samvariation mellan åsikter i EU-frågor och väljarnas självplacering längs vänster-högerskalan 1986-1999 (Pearson's r).

EU-fråga	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99
A. Inställning till svenskt EU-medlemskap (emot/ingen åsikt/för)					.34	.38	.36	.34	.36	.33	.33	.33	.32
B. Sverige bör ansöka om medlemskap i EG även om det betyder minskad politisk självständighet	.31	.37	.37	.35	.33	.33	.32	.31					
C. Sverige bör stå utanför EG även om det innebär försämrad ekonomi						-.32	-.28	-.31					
D. Sverige bör lämna EU även om det betyder en försämrad ekonomi									.30	.24	.26	.28	
E. Införa en gemensam EU-valuta									-.30	-.30	-.30		
F. Sverige bör bli medlem i EMU												-.40	-.35
G. Sverige bör delta i ett eventuellt framtida försvarssamarbete inom ramen för EU												-.29	-.34

Kommentar: Resultaten är hämtade från SOM-undersökningarna 1986-1999 och bygger på mellan 1 500 och 2 000 svars personer. I SOM-undersökningarna får svars personerna placera ut sig själva på en femgradig vänster-högerskala med följande etiketter: "mycket långt till vänster", "ganska långt till vänster", "varken till vänster eller höger", "ganska långt till höger" och "mycket långt till höger". Frågorna B-G är påståendefrågor med fem svarsalternativ: 'mycket bra förslag', 'ganska bra förslag', 'varken bra eller dåligt förslag', 'ganska dåligt förslag' och 'mycket dåligt förslag'. A-frågan lyder: "Vad är Din åsikt om [ett svenskt/det svenska] medlemskap[et] i EU?". Tre svarsalternativ gavs: 'i huvudsak för det svenska medlemskapet i EU', 'i huvudsak emot det svenska medlemskapet i EU' och 'har ingen bestämd uppfattning i frågan'.

Framtida analyser får utvisa om den svenska EU-dimensionen så småningom kommer att kollapsa ned på vänster-högerdimensionen. I sammanhanget bör man komma ihåg att det svenska partisystemets utveckling till följd av EU-medlemskapet inte längre är någon nationell angelägenhet. Partier och partisystem är inte immuna mot trycket från internationaliserings- och integrationsprocesser. Inom EU-parlamentet är det framför allt den federala dimensionen eller integration-oberoendedimensionen (*integration-independence*) – i grunden handlar det om för och emot en utveckling mot ett federalt Europas Förenta Stater – som hittills varit vänster-högerdimensionens främsta utmanare för att strukturera den europeiska partirymden (Hix 1999). Det är tveksamt om unionsbygget kan överleva en alltför stark partipolitisering av federalismdimensionen. En mer tänkbar framtida utveckling är i så fall att integration-oberoendekonflik-

ten kommer att definieras som en motsättning mellan vänster och höger allteftersom ett paneuropeiskt partisystem formeras.

* * *

Om vänster-högerdimensionens dominans är utmärkande för svenska väljare finns det ytterligare ett karaktärsdrag som knappast kan bortses ifrån i sammanhanget: trots en kontinuerlig minskning under de senaste fyrtio åren har svenska väljare fortfarande en relativt stark *partiidentifikation* (Holmberg 2000a). Det finns således skäl att misstänka att många väljare härleder sina EU-åsikter inte i första hand genom att konsultera sina vänster-högerideologier, utan genom att använda information om *det egna partiets position* längs EU-dimensionen. Att ställa sig frågan ”Vad tycker mitt parti?” är många gånger ett effektivt sätt att snabbt forma en egen åsikt i en sakfråga.

Lyckligtvis har vi möjligheter att analysera frågan om i vilken utsträckning väljarna härleder sina EU-åsikter från partiidentifikationen, det vill säga med hjälp från det parti som man betraktar sig själv som anhängare av. För ändamålet har vi estimerat en regressionsmodell där den beroende variabeln är svarspersonernas självplaceringar längs en elvgradig EMU-skala.

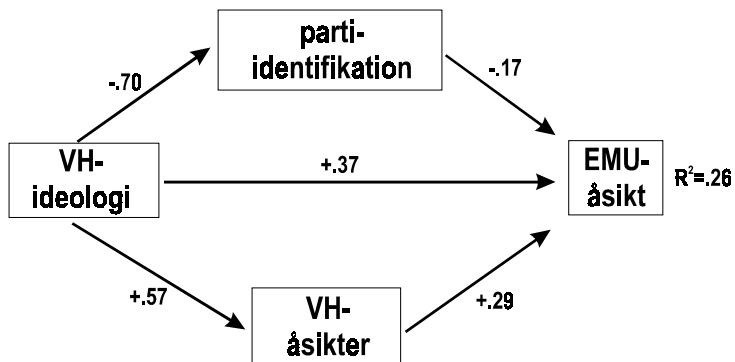
Vi vet från andra analyser (se kapitel 8) att nästan alla svenska väljare är väl förtrogna med partiernas ståndpunkter i EMU-frågan. Vår operationalisering av *partiidentifikation* är därför mycket enkel. Partihypotesen säger att personer som identifierar sig med vänsterpartiet eller miljöpartiet kommer att vara betydligt mindre positiva till EMU än personer som identifierar sig med något av de andra riksdagspartierna. Om det skulle visa sig att det finns en stark direkteffekt av partiidentifikation under kontroll för vänster-högerideologi och åsikter i olika vänster-högerfrågor får partihypotesen stöd.

I anslutning till frågeställningen om partiidentifikation vill vi också pröva i vilken utsträckning sambandet mellan väljarnas vänster-högerideologier och EMU-åsikter i första hand kan föras tillbaka till mer manifesta, substantiella åsikter i vänster-högerfrågor om t ex offentlig sektor och privatiseringar *eller* om väljarna deducerar sina EMU-uppfattningar från fast rotade spatiala föreställningar om vänster och höger: Beror sambandet på att väljarna kopplar samman ’EMU’ med ’höger’ i sina väl utvecklade kognitiva vänster-högerscheman, eller gör väljarna en tydlig koppling mellan konkreta vänster-högerrelaterade sakfrågor och EMU-frågan?

Analysen ger ett visst stöd åt partihypotesen. Svenska väljare härleder i viss utsträckning sina EMU-uppfattningar från sin partiidentifikation, det

vill säga tar vägledning från sina egna partier för att veta vad de skall tycka i EMU-frågan. Men direkteffekten av partiidentifikation (-.17) på EMU-åsikt är betydligt mindre än direkteffekterna av såväl vänster-högerideologi (+.37) som vänster-högeråsikter (+.29). Ideologiska orienteringar och åsikter i mer konkreta vänster-högersakfrågor har alltså en betydligt större betydelse för väljarnas EMU-åsikter än partiernas positionstaganden längs EMU-skalan.

Figur 7.5 Är det vänster-högerideologi eller partiidentifikation som formar svenska medborgares EMU-åsikter? (ostandardiserade regressionskoefficienter)

Effekter av VH-ideologi på EMU-åsikt:

Direkt effekt: +.37
 Indirekt effekt via parti: +.12
 Indirekt effekt via åsikter: +.17
 Total effekt: +.65

Kommentar: Resultaten är hämtade från 1999 års valundersökning och bygger på omkring 1 200 intervjuade. I analysen har vi låtit subjektiv vänster-högerideologi fungera som oberoende variabel, EMU-åsikter som beroende och partiidentifikation och vänster-högeråsikter som mellanliggande variabler. Den beroende variabeln är väljarnas självplaceringar längs en EMU-skala från 0 (negativ till svenskt EMU-medlemskap) till 10 (positiv till svenskt EMU-medlemskap). Vänster-högerideologi är väljarnas självplaceringar längs vänster-högerskalan från 0 (långt till vänster) till 10 (långt till höger). Vänster-högeråsikter är ett index som är konstruerat utifrån väljarnas åsikter om förslagen att "minska den offentliga sektorn" och "bedriv mer av sjukvården i privat regi". Vänster-högeråsiktsindexet är kodat från 0 (vänsteråsikter) till 10 (högeråsikter). Partiidentifikationsvariabeln är en dikotomi som visar om man identifierar sig med ett EU-negativt parti (10) eller inte (0). Till de EU-negativa partierna räknas vänsterpartiet och miljöpartiet.

Huvudfrågeställningen – huruvida vänster-högerideologin påverkar EMU-åsikter direkt eller indirekt via partiidentifikation och konkreta vänster-högeråsikter – får ett överraskande svar. Mer än hälften av ursprungs-

effekten av vänster-högerideologi (+.65) kvarstår under kontroll för de mellanliggande variablerna (+.37). Endast en mindre del av effekterna av väljarnas vänster-högerideologier kanaliseras genom partiidentifikation eller vänster-högeråsikter (+.12 respektive +.17).

Resultaten har stora implikationer för partiernas framtida möjligheter att bedriva opinionsbildning i EMU-frågan. Väljarnas EMU-åsikter är i påfallande stor utsträckning inbäddade i deras viktigaste och mest stabila orienteringsinstrument – vänster-högerdimensionen. Eller med andra ord: 'Svenskt EMU-medlemskap' konnoterar 'höger' för många svenska väljare.

Eftersom vänster-högerorienteringar är så stabila innebär resultatet att möjligheterna att åstadkomma stora opinionsförskjutningar i EMU-frågan minskar. Utsikterna är dåliga att omdefiniera EMU-projektet som varande ett socialdemokratiskt paneuropeiskt projekt. Den relativt svaga effekten av partiidentifikation innebär att socialdemokraterna får svårt att övertyga de egna EMU-skeptiska anhängarna med Ingvar Carlssons gamla folkomröstningsargument 'lita på oss' (jfr Esaiasson 1996). När väljarna formar sina åsikter om EMU-medlemskap inför en framtida folkomröstning kommer de lita mer till sina stabila vänster-högerorienteringar än till sina partier.

Resultaten från analysen kan också föras upp på aggregerad nivå som en förklaring till varför svenskarna är så negativa till den Europeiska unionen i allmänhet och EMU i synnerhet. För det första är svenska väljare jämförelsevis vänsterorienterade, och eftersom 'EU' och 'EMU' sorteras in under kategorin 'höger' i väljarnas ideologiska kartor är det inte så underligt att stödet för unionen är svagt. För det andra gillar svenska folket den offentliga sektorn; även åsiktmässigt gör väljarna en tankekoppling mellan EMU-medlemskap och privatiseringar/nedskärningar av offentlig sektor. För det tredje bidrar partipolitiseringen av EMU-frågan till att kanalisera EMU-motståndet i det svenska partisystemet. Två etablerade partier, miljöpartiet och vänsterpartiet, representerar svenska folkets EMU-motstånd i den svenska riksdagen. Kort sagt: För de varma anhängarna av EMU står hoppet till att vänsterpartiet och miljöpartiet antingen åker ur riksdagen eller byter position i frågan, att svenskarna blir avgjort mer positiva till privatiseringar och nedskärningar av den offentliga sektorn eller att väljarnas högerstämpel på EMU-projektet tvättas bort.

EU-frågorna och autonomi-delegeringsdimensionen

Analysen i samband med folkomröstningen om EU-medlemskap 1994 visade att många olika typer av åsiktsdimensioner bidrog till att förklara

variationerna i väljarnas generella inställning till EU. Ordnade efter förklaringskraft, och under kontroll för varandra, uppvisade vänster-högerdimensionen, den gröna miljödimensionen, den vita dimensionen (kristna värden), den xenofobisk-kosmopolitiska dimensionen (flyktingar och u-hjälp) och nationalismdimensionen (svenska värden och nationell stolthet) alla samband med röstningsbeteendet i 1994 års folkomröstning om svenskt EU-medlemskap (Oscarsson 1996; Aardal et al. 1998). Kort sagt: I första hand vänsterideologi, i andra hand gröna och profana värderingar, och i viss mån även flyktingovänlighet och nationalism tenderade att hänga samman med EU-motstånd.

Den mest populära tekniken för att tråla efter mönster i stora datamaterial är faktoranalys. I explorativa dimensionsanalyser där man använder sig av alla sakfrågor som överhuvudtaget finns att tillgå i det aktuella materialet tenderar EU-relaterade sakfrågor att antingen forma en helt egen EU-faktor (om de efterfrågade EU-åsiktsfrågorna är tillräckligt många i den ursprungliga uppsättningen av variabler), att föras till samma faktor som vänster-högerfrågor eller, vilket är vanligare, att föras ihop med åsikter om Sveriges säkerhetspolitiska situation (NATO-medlemskap, alliansfrihet, deltagande i FN-styrkor och försvarssamarbete).

Resultat från 1999 års SOM-undersökning kan användas för att illustrera huvudpoängen i resonemanget, nämligen att EU-attityderna har en komplicerad relation till åsikter i andra slags sakfrågor (se tabell 7.3). Den starkaste åsiktskopplingen är till sakfrågor om utrikes- och säkerhetspolitik, såsom svenskt NATO-medlemskap, framtida försvarssamarbeten och neutralitet/alliansfrihet. Renodlade vänster-högeråsikter korrelerar i allmänhet också högt med EU-åsikter, men även kärnkraftsåsikter, gröna åsikter och åsikter om flyktingar och invandring uppvisar ett samband med EU-inställning.

Det finns mönsterfinnande tekniker som kan generera betydligt mer robusta resultat än faktoranalyser. I skalningsanalyser av hur väljarna uppfattar den svenska partirymden tenderar EU-åsikter att sammanfalla med åsikter om kärnkraft, miljö och svensk neutralitet och alliansfrihet. EU-motståndare har en tendens att hysa gröna åsikter, vara emot kärnkraft och uttrycka motstånd till svenskt NATO-medlemskap (Oscarsson 1998). I väljarnas perceptioner av partirymden har detta mönster varit så stabilt och konsistent under den senaste tjuugoårsperioden att det funnits anledning att fundera på i vad mån dessa sakfrågeåsikter i själva verket kan föras tillbaka på en och samma latenta ideologiska dimension.

Ett av förslagen på vilken slags underliggande dimension som kan fånga in kärnan i detta brokiga sakfrågekluster – och som samtidigt kan formuleras lika neutralt och på samma abstraktionsnivå som den traditio-

nella vänster-högerdimensionen – har varit *autonomi-delegeringsdimensionen*. Det rör sig om en spretigare konstruktion än vänster-höger, men autonomi-delegeringsdimensionen representerar ändå ett försök att bättre förstå den övergripande konfliktstrukturen i det svenska partisystemet.

Autonomi-delegeringsdimensionen avser att sammanfatta vad som är den gemensamma nämnaren för kärnkraft-, miljö-, EU- och neutralitetsfrågorna och representerar i sin ursprungliga definition ”. . . skillnader i medborgarnas vilja att delegera och avhända sig självständighet, handlingsutrymme, makt, kontroll och insyn / . . . / till en elit av politiker, tekniker, tjänstemän och ekonomer” (Oscarsson 1998:301).

Med hjälp av en ideologisk position längs autonomi-delegeringsdimensionen tänker man sig att väljaren effektivt kan ta ställning i frågor om utformningen av svensk demokrati, centralisering, storskaliga lösningar, tekniksamhälle, miljö, kärnkraft, EU-medlemskap och svensk neutralitet och alliansfrihet.⁶

Personer som är *delegeringsvilliga* tenderar alltså att vara positiva till kärnkraft, EU-medlemskap, försvarssamarbete och att prioritera ekonomisk tillväxt framför ekologi. De tenderar att stå närmare, ha gemensamma intressen med, eller rentav tillhöra just de kognitivt starka elitgrupper vartill den ifrågavarande makten och kontrollen är tänkt att avhändas. De anklagas av de autonomivärnande för att vara elitdemokrater som inte bryr sig om EUs demokratiska underskott. De delegeringsvilliga tenderar att föredra folkpartiet, moderaterna, socialdemokraterna och kristdemokraterna.

De *autonomivärnande* tenderar att vara positiva till fortsatt svensk neutralitet och alliansfrihet, decentralisering, direktdeltagande i demokratin, kärnkraftavveckling och att vara motståndare till EU-, EMU- och NATO-medlemskap. Autonomivärnare tenderar att vara de 'små' människorna med begränsade kognitiva, politiska och ekonomiska resurser. De har svårt att snabbt ta till sig och acceptera nya kulturella influenser och ny teknik. De anklagas av de delegeringsvilliga för att vara nejsägande bakåtsträvare, fientliga till teknisk utveckling, och framåtskridande. Autonomivärnande föredrar vänsterpartiet, miljöpartiet och, till viss del, centerpartiet.

---

⁶ Ett besläktat resonemang återfinns i Ulf Bjereld och Ann-Marie Ekengrens artikel om dimensionaliteten i svenska väljares åsikter i utrikes- och säkerhetspolitiska frågor, en uppsättning sakfrågor som utan tvekan har bäring på väljarnas EU-attityder. Med hjälp av faktoranalys urskiljer de två dimensioner i väljarnas åsikter: autonomi-bundenhetsdimensionen och etnocentrism-idealismdimensionen (Bjereld & Ekengren 1999). Till autonomi-bundenhetsdimensionen förs åsikter om svenskt NATO-medlemskap, svenskt försvarssamarbete inom EU och medverkan i fredsbevarande FN-operationer.

Tabell 7.3 Samvariation mellan åsikter om svenskt EMU-medlemskap och andra sakfrågeåsikter. SOM-data 1999 (Pearson's r).

förespråkare för svenskt EMU-medlemskap tenderar att tycka bra om förslagen att...	
+0.34	Sverige bör söka medlemskap i NATO
+0.32	överföra statliga affärsverksamhet, t ex Telia, i privata händer
+0.32	bedriva mer av sjukvården i privat regi
+0.31	minska den offentliga sektorn
+0.30	öka löneskillnaderna
+0.25	satsa mera på friskolor
+0.24	låta privata företag svara för äldreomsorgen
+0.21	mjuka upp arbetsrätten
+0.21	tidsbegränsa rätten till arbetslöshetsersättning
+0.20	tillåta skatteavdrag för hushållsnära tjänster
+0.19	sänka skatterna
+0.15	Sverige bör delta i FNs fredsbevarande operationer även om det innebär risk för inbl. i mil.
+0.13	Införa lägre ingångslöner för ungdomar
+0.11	Sverige bör öka biståndet till länderna i Baltikum och östra Europa
+0.10	införa republik med vald president
+0.09	invandrarpolitiken bör hjälpa flyktingar och invandrare att bevara sin nationella tradition och kultur
+0.07	satsa på ett mångkulturellt samhälle
+0.06	Sverige bör endast ge bistånd till demokratiska länder
<hr/>	
-0.05	använd mer biståndsmedel för att jämna ut skillnaderna mellan fattiga och rika i mottagarländerna
-0.05	satsa på ett samhälle med ökad jämställdhet mellan män och kvinnor
-0.07	begränsa riksdagsledamöternas mandatperiod till maximalt 8 år
-0.08	minska försvarsutgifterna
-0.08	genomföra val till riksdagen vid olika tidpunkter
-0.10	satsa mer på arbetsmarknadsåtgärder i AMS regi
-0.11	biståndet bör uteslutande användas till snabba hjälpinsatser vid akuta svält- eller naturkatastrofer
-0.12	öka resurserna till utbildning som t ex till det så kallade kunskapslyftet
-0.14	satsa på ett miljövänligt samhälle
-0.17	Sverige bör på lång sikt avskaffa kärnkraften
-0.17	Sverige bör undvika att ta ställning i internationella tvistefrågor där svenska intressen inte direkt är berörda
-0.21	Sverige bör införa totalförbud mot export av vapen
-0.22	förkorta arbetstiden
-0.26	minska löner och ersättningar till yrkespolitiker
-0.29	anställa fler i offentlig sektor
-0.29	Sverige bör i fredstid föra en alliansfri politik, syftande till neutralitet i krig
motståndare till svenskt EMU-medlemskap tenderar att tycka bra om förslagen att...	

Kommentar: Resultaten är hämtade från 1999 års Riks-SOM undersökning och bygger på omkring 1 400 svarspersoner. Åsiktsfrågor som uppvisar icke-signifikant korrelation med åsikter om EMU-medlemskap har inte medtagits i tabellen. Siffrorna i tabellen är korrelationskoefficienter (Pearson's r). Frågan om EMU-medlemskap lyder: "Sverige bör bli medlem i EMU (den ekonomiska monetära unionen)".

Idén om att svenskarnas EU-åsikter skulle vara en komponent i en *autonomi-delegeringsdimension* eller en *autonomi-bundenhetsdimension* tillsammans med bl a utrikes- och säkerhetspolitiska åsikt behöver sättas på fler empiriska prov. Ingen har systematiskt prövat några av dess tänkbara teoretiska implikationer. De fortsatta analyserna är därför ägnade som en test av hållbarheten i autonomi-delegeringsdimensionen.

Stabila, trögrörliga ideologiska predispositioner brukar placeras långt tillbaka i den kausala orsakstratten i förklaringsmodeller av politiskt beteende. Detsamma gäller för grundläggande mänskliga värderingar. Tilltron till förekomsten av en autonomi-delegeringsdimension i svensk politik skulle stärkas betydligt om det var möjligt att identifiera ett antal grundläggande värderingar varpå dimensionen vilar. Analyser av SOM-institutets återkommande mätningar av Milton Rokeachs terminala mänskliga värden (Rokeach 1973)⁷ kan hjälpa oss att pröva i vad mån svenska folkets EMU-åsikter är formade av autonomi-delegeringsvärderingar. I Rokeachs uppsättning av mänskliga värden ingår nämligen bl a 'teknisk utveckling' och 'landets säkerhet' – två lämpliga operationella indikatorer för autonomi-delegeringsdimensionen. I tabell 7.4 har vi valt att presentera 'hela listan' med samvariationer mellan mänskliga värden och EMU-åsikter bland svenska folket.

Svenska folkets inställning till EMU-medlemskap uppvisar starkast samvariation med viktighetsbedömningarna av teknisk utveckling ($r=+.19$). Bland personer som bedömer teknisk utveckling som 'mycket viktigt' är 53 procent positiva till EMU. Motsvarande andel positiva bland personer som betraktar teknisk utveckling som 'varken viktigt eller oviktigt' är 25 procent. I det här avseendet tycks således hypotesen om teknikfientliga EU-kritiker få ett visst stöd.

När det gäller värdet 'landets säkerhet' är emellertid utfallet det motsatta. Viktighetsbedömningar av landets säkerhet uppvisar nollkorrelation med EMU-inställning. Å ena sidan kan det betraktas som ett nederlag för autonomi-delegeringshypotesen. Å andra sidan kan man argumentera för att såväl autonomivärnare och delegeringsvilliga kan vara lika positiva till att värna landets säkerhet samtidigt som de är oeniga om huruvida alliansfrihet eller NATO-medlemskap är det bästa sättet att nå målet.

---

⁷ SOM-institutets värderingsmätningar startade 1987 på initiativ av Karl-Erik Rosengren och Bo Reimer genom forskningsprogrammet *Internaliserad kultur* (se bl a Rosengren & Reimer 1988 och Reimer 1985).

Tabell 7.4 Andel positiva till svenskt EMU-medlemskap bland personer som gör olika viktighetsbedömningar av Milton Rokeachs mänskliga värden, SOM undersökningen 1998 (procent och Pearson's r)

värde	inte särskilt /inte alls viktigt	varken viktigt eller oviktigt	ganska viktigt	mycket viktigt	sambandsmått (Pearson's r)
teknisk utveckling	25	23	39	53	+ .19
rikedom	30	38	43	40	+ .09
makt	35	37	47	40	+ .06
frihet	-	42	36	39	+ .03
socialt anseende	34	38	41	38	+ .02
självförverkligande	41	36	40	38	+ .01
ett spännande liv	42	36	39	40	+ .00
landets säkerhet	45	34	41	38	- .01
visdom	54	36	39	38	- .02
självaktning	30	37	40	39	- .02
hälsa	25	50	40	38	- .02
inre harmoni	75	40	40	38	- .03
ett liv fullt av njutning	42	41	38	36	- .03
frälsning	41	35	42	32	- .04
ett behagligt liv	36	44	43	35	- .05
sann vänskap	50	36	44	37	- .05
en vacker värld	33	42	42	36	- .05
en värld i fred	71	43	47	37	- .06
familjetrygghet	43	56	42	37	- .06
lycka	33	50	41	37	- .06
kärlek	43	46	43	37	- .07
ärlighet	75	71	45	37	- .09
en ren värld	67	47	43	35	- .10
rättvisa	86	47	47	36	- .11
jämlikhet	60	50	41	34	- .13

Kommentar: Resultaten är hämtade från 1998 års SOM-undersökning och bygger på omkring 1 700 svarspersoner. Frågan som ställs för att mäta de olika värdena är "Hur viktigt tycker Du att följande saker är för dig?" Siffrorna i tabellen är procental och visar andelen positiva till förslaget: "Sverige bör bli medlem i EMU (den europeiska monetära unionen)". Till gruppen positiva räknas personer som svarat "mycket bra förslag" eller "ganska bra förslag". Kursiverade procental betyder att procentberäkningen bygger på färre än 30 svarspersoner. Sambandsmättet pearsons r varierar mellan -1 och +1 och visar styrkan och riktningen på sambandet mellan viktighetsbedömningar och EMU-åsikt. Korrelationsmättet r är beräknat för samtliga variabelvärden.

Starkast negativ samvariation råder mellan EMU-åsikt och viktighetsbedömningar av värdet 'jämlikhet' ($r=-.13$). Personer som betraktar jämlikhet som ett viktigt värde tenderar att vara negativa till ett svenskt EMU-medlemskap. Resultatet bekräftar att svenskarnas EMU-åsikter har en nära koppling till fundamentala komponenter i väljarnas vänster-högerideologier. Olika inställning till jämlikhet (*equality*) är enligt många bedömare den mest stabila ideologiska komponenten i den tvåhundraåriga

vänster-högerkonflikten (Bobbio 1996; se även Demker 1997, Bjereld och Demker 1998).

Vi fortsätter vår prövning med en serie frågor om inställning till olika framtida samhällen hämtade från 1998 års svenska valundersökning. I serien av samhällsvisioner finns flera för frågeställningen relevanta teman, däribland tekniksamhälle, internationaliserat samhälle och mångkulturellt samhälle. Väljarnas inställning till ett tekniksamhälle, ett internationellt och ett mångkulturellt samhälle är komponenter i autonomi-delegeringsdimensionen och förväntas därför uppvisa samvariation med väljarnas åsikter om EMU-medlemskap (se tabell 7.5).

Tabell 7.5 Sambandet mellan EMU-åsikter och inställning till olika framtida samhällen, 1998 (Pearson's r).

förespråkare för svenskt EMU-medlemskap tenderar att vilja satsa på...	
• ett samhälle med mer privat företagsamhet och marknadsekonomi	+0.42
• ett samhälle som utnyttjar avancerad teknik som datorer och industrirobotar så att produktionen blir effektiv	+0.42
• ett samhälle med mer internationell inriktning och mindre av gränser mellan folk och länder	+0.35
• ett samhälle med hög ekonomisk tillväxt och hög produktivitet	+0.27
• ett mångkulturellt samhälle med stor tolerans gentemot människor från andra länder med andra religioner och levnadssätt	+0.08
• ett samhälle där kristna värden spelar en stor roll	+0.08
• ett samhälle med mer lag och ordning	+0.07
• ett samhälle där ideella organisationer och frivilliga insatser spelar en större roll	+0.04
<hr/>	
• ett samhälle med mer jämställdhet mellan män och kvinnor	-0.05
• ett samhälle som slår vakt om traditionellt svenska värden	-0.07
• ett samhälle som stärker familjens ställning	-0.02
• ett miljövänligt samhälle även om det innebär låg eller ingen ekonomisk tillväxt	-0.19
• ett socialistiskt samhälle	-0.36
motståndare till svenskt EMU-medlemskap tenderar att vilja satsa på...	

Kommentar: Resultaten är hämtade från 1998 års valundersökning.

De starkaste samvariationerna återfinns för klassiska vänster-högerrelaterade frågor om privat företagsamhet/marknadsekonomi och socialistiskt samhälle (+0.42 respektive -0.36). Men attityderna till ett tekniksamhälle eller ett internationaliserat samhället uppvisar korrelationer som är lika höga (+0.40 respektive +0.35). Ju mer man gillar tanken på ett samhälle som utnyttjar avancerad teknik och ett samhälle med inslag av internationalisering, desto mer sannolikt är det att man ställer sig positiv till ett svenskt EMU-medlemskap. Och tvärtom, EMU-motståndare tenderar att vara mindre positiva till ett internationaliserat samhälle och tekniksamhälle. Resultaten stödjer hypotesen att en autonomi-delegeringsdimension bidrar till att strukturera svenska väljares åsikter om framtida samhällen.

I det här kapitlet har vi fört den empiriska prövningen av autonomi-delegeringshypotesen ett stycke längre. Särskilt hårda prov har den inte behövt utstå. Men stödet för att det förekommer någon form av styrande princip av autonomi-delegeringssnitt bakom svenska väljares ställningstaganden bedöms ändå som gott. Väljarnas inställning i EMU-frågor samvarierar med värderingar och samhällsvisioner som identifieras som centrala komponenter i en tänkt autonomi-delegeringsdimension. Autonomi-delegering tycks ett självständigt bidrag till variationerna i väljarnas inställning till EMU-medlemskap som inte nödvändigtvis har med vänster-högerideologi att göra.

En ny EU-dimension?

Den svenska EU-dimensionen är en av de åsiktsdimensioner som med stor sannolikhet kommer att exploateras av partierna i kampen om väljarna i framtida val. Analyserna av den strategiska spelplanen bekräftar bilden att Sverige står delat i frågan om ett EMU-medlemskap. Gruppen positiva och negativa var ungefär lika stora vid tiden för det andra svenska Europaparlamentsvalet 1999. EMU-motståndarna är dock betydligt mer intensiva i sitt motstånd än vad EMU-anhängarna är i sitt anhängarskap, vilket förstås kan ha konsekvenser för EMU-anhängarnas möjligheter att framgångsrikt bedriva opinionsbildning i frågan.

Längs den nya EU-dimensionen är partiernas inbördes ordning förändrad i förhållande till tidigare. Medan övriga partipositioner uppfattas som stabila har socialdemokraterna förändrat sin position längs dimensionen från det näst mest EU-vänliga 1995 till det fjärde mest EU-vänliga partiet 1999. Den här typen av tuvhoppning – att ett så stort parti på så kort tid byter position längs viktiga åsiktsdimensioner – är ovanlig. Svenskarnas perceptioner av en mer avvaktande inställning till EMU-medlemskapet kommer knappast att göra det lättare för socialdemokraterna att övertyga egna och andra anhängare om det goda i ett svenskt EMU-medlemskap. I just det här avseendet är uppförsbacken inför den kommande EMU-folkomröstningen större än inför EU-folkomröstningen 1994.

Svenskarnas positionstaganden längs den svenska EU-dimensionen är i stor utsträckning direkt påverkad av deras vänster-högerideologier. Styrkan i samvariationen mellan vänster-högerpositioner och EU-inställning har varit stabil under hela nittioåret, med nivåer omkring $r=.35$. Ju längre till höger desto mer positiv till EMU. EU-dimensionen visar varken tecken att *absorberas* av vänster-högerdimensionen eller att *kristalliseras* som en mer självständig oberoende åsiktsdimension.

Sambandet mellan vänsteråsikter och EU-skepticism är starkare i Sverige än i något annat EU-land, till följd av en ovanligt stark partipolitisering. Idag är partiernas rangordning längs EU-dimensionen [v/mp-c-s-fp-kd-m], förutsatt att vi låter centerpartiet och socialdemokraterna byta plats, faktisk identisk med partiernas rangordning längs den traditionella vänster-högerdimensionen [v-mp-s-c-fp-kd-m].

Multivariata analyser säger att väljarnas EMU-åsikter inte i första hand formas av faktorer som partiidentifikation (Vad tycker mitt parti?) eller åsikter i konkreta vänster-högerfrågor om offentlig sektor och privatiseringar. Istället härleds EMU-uppfattningar i mycket stor utsträckning från ytterst stabila och sedan länge inrotade mentala vänster-högerkartor över det svenska partisystemet. Objektet EMU-medlemskap har sorterats in i kategorin 'höger' i svenskarnas kognitiva scheman. Förslaget om EMU-medlemskap blir därmed intimt associerat med högerpolitik och de känslomässiga responserna till förslaget om svenskt EMU-medlemskap blir lätta att förutse: Motstånd mot högerpolitik resulterar i ett motstånd mot EMU-medlemskap. Den mentala länkningen av 'EMU' och 'höger' är starkare än vad vi kunde ha förväntat oss. För socialdemokraterna representerar länkningen ytterligare ett hinder att överkomma när det gäller att övertyga sina väljare om att EMU är ett socialdemokratiskt paneuropeiskt projekt.

Vänster-högerdimensionen strukturerar inte ensamt svenskarnas EU-åsikter. Mindre bidrag till variationerna i EU-inställning lämnas också från andra uppsättningar av grundläggande värderingar, åsikts- och konfliktdimensioner. Hit hör framför allt åsikter om svensk utrikes- och säkerhetspolitik såsom svenskt NATO-medlemskap, alliansfrihet, neutralitet och deltagande i fredsbevarande operationer. Personer som värnar svensk självständighet i utrikes- och säkerhetspolitiska frågor tenderar att ställa sig negativt till svenskt EMU-medlemskap.

Korrelationsanalyserna ger visst stöd för idén att det finns en autonomi-delegeringsdimension som bidrar till att strukturera svenskarnas inställning till bland annat EMU-medlemskap. Autonomivärnande personer som ogillar teknisk utveckling, satsningar på ett tekniksamhälle eller ett internationaliserat mångkulturellt samhälle tenderar att vara motståndare till svenskt EMU-medlemskap, medan delegeringsvilliga personer som gillar teknisk utveckling, tekniksamhälle och internationaliserat mångkulturellt samhälle tenderar att vara anhängare av förslaget om svenskt EMU-medlemskap.

Den 'nya' EU-dimensionen i svensk politik är lik den 'gamla' EU-dimensionen. Även om det har tillkommit många nya framtidsfrågor om för-svarssamarbete, valutaunion och östutvidgning uppvisar EU-dimensionen

samma relationer till etablerade konfliktstrukturer, framför allt till vänster-högerdimensionen. Med undantag för socialdemokraternas förskjutning i EMU-kritisk riktning ser de partipolitiska skyttegravarna likadana ut som i samband med folkomröstningen om EU-medlemskap 1994. Innehållsmässigt må EU-dimensionen vara ny, men svenskarnas responser till de nya EU-frågorna vilar på samma ideologiska grund som tidigare.

8 En mognare EU-opinion?

Henrik Oscarsson

Det svenska EU-medlemskapet fyller sex år. Två Europaparlamentsval har anordnats. Sverige håller för första gången i ordförandeklubban i Unionen. Allt fler politikområden som förut betraktats som nationella håller sakta på att EU-impregneras. Unionen blir en viktigare och allt mer självklar del av offentlig och privat verksamhet. Fler och fler svenska medborgare blir direkt eller indirekt berörda av den politik som förs på den europeiska nivån.

Frågan är om svenskarnas ackumulerade kollektiva erfarenheter av medlemskapet har satt några avtryck i deras attityder till den Europeiska unionen under den senare delen av 1990-talet. I det här kapitlet prövar vi föreställningen att det åldrande medlemskapet leder till att det successivt utvecklas alltmer välgrundade åsikter om europeisk integration hos svenska folket. Hypotesen är att opinionen med tiden blir mer klarsynt och mer överens i uppfattningar om de olika partiernas positionstaganden i EU-frågorna; att medborgarnas åsikter i integrationsfrågor kommer att bli mer stadfästa och konsistenta över tid. Huvuduppgiften är att undersöka i vilken utsträckning vi kan finna empiriskt stöd för denna föreställningar. Med andra ord: Har svenskarnas EU-åsikter blivit mer mogna?

Minst lika gammal som forskningen om opinionsbildning är frågor om medborgaropinioners *kvalitet*, det vill säga i vilken utsträckning erforderlig kunskap, eftertanke, engagemang, överväganden, ansvarstagande och konsekvensbedömningar är närvarande under åsiktsbildningsprocessen (se t ex Berelson 1952; Converse 1964: Page & Shapiro 1992; Gilljam 1988; Zaller 1992). De vanliga utvärderingskriterierna riktar förstås inte enbart in sig på medborgarna, utan berör även systemegenskaper, kontextuella förhållanden, partiers och politikers sätt att hantera opinionsbildningen och, kanske inte minst viktigt, medias sätt att länka politiska preferenser och budskap mellan väljare och valda. I det här sammanhanget koncentreras dock utvärderingen av opinionsbildningen i EU-frågor till medborgarna.

Inledningsvis undersöks vad vi betraktar som grundförutsättningar för att en opinionsbildningsprocess skall resultera i en större mognad i EU-åsikter bland medborgarna. Till dessa grundförutsättningar räknas en stark mediaexponering för EU-relaterade frågor. Vi tänker oss att omfattande exponering för EU-frågor leder till en generellt större uppmärk-

samhet från medborgarnas sida. Mycken mediareportering skapar förutsättningar för att oftare tänka på, samtala om och manifesteras egna EU-åsikter i vardagen.

Därefter genomförs en undersökning av medborgarnas EU-kunskaper. Har svenska väljare blivit mer kunniga om EU under tiden Sverige varit medlem? De flesta opinionsbildningsmodeller inbegriper en kognitiv komponent i definitionen av en välgrundad åsikt (se Gilljam 1988:14). Steget från ytliga opinioner till övervägda attityder i EU-frågor bör, enligt vår uppfattning, rimligtvis inbegripa någon form av tillväxt i medborgarnas kunskaper om EU.

Avslutningsvis analyseras hur ett antal vanligt förekommande indikatorer på opinionsmognad har utvecklats i Sverige under 1990-talet. Större åsiktsförekomst och åsiktskonsistens räknas här som några viktiga indikatorer för att EU-opinionen rör sig mot vårt ideal av en kunskapsgrundad, erfarenhetsbaserad, övervägd, reflekterande och responsiv opinion.

Mediaexponering

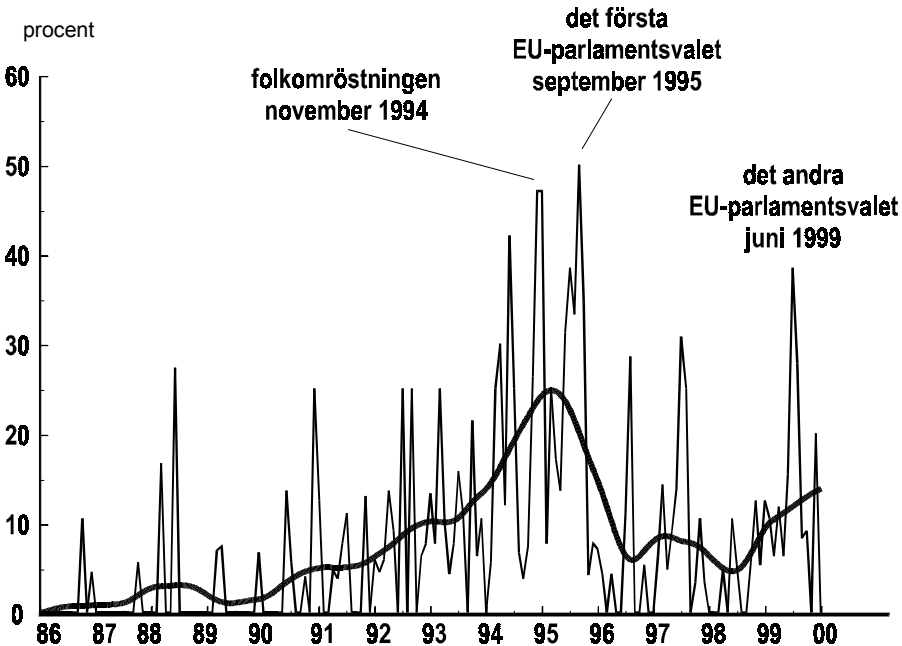
Mogna opinioner och högkvalitativa övervägda omdömen bland medborgarna uppstår inte av sig självt. De är resultatet av traditioner, väl fungerande demokratiska och politiska institutioner, och samlade kontinuerliga ansträngningar från politiker, journalister, tjänstemän och samhällsdebattörer. Det är visserligen görligt att ställa upp kriterier för att utvärdera hur väl alla dessa institutioner och aktörer gör sitt jobb för att generera och upprätthålla kvalitativ opinionsbildning. Ambitionsnivån för det här kapitlet är emellertid att i första hand utvärdera medborgaropinionen; därmed inte sagt att eventuella brister och tillkortakommanden bör skyllas på medborgarna.

I en utvärdering av opinionsbildningen i EU-frågor är det omöjligt att kringgå medierna. Det är i första hand genom mediakonsumtion som den breda allmänheten kommer i kontakt med information om EU. Media är medborgarnas viktigaste länk till partiernas idéproduktion. En helt grundläggande förutsättning för all åsiktsbildning är att det över huvudtaget förekommer mediakommunikation som är relaterad till det aktuella politikområdets sakfrågor. Detta grundkrav handlar, åtminstone till en början, om ren och skär kvantitet: Ju större andel av det totala media-innehållet som handlar om den Europeiska unionen, desto bättre är förutsättningarna för att medborgarna skall bli engagerade i EU-frågor och skaffa sig kunskaper om EU.

Frågan är hur mycket nyhetsinformation om EU som under 1990-talet har kommit medborgarna till del genom vårt mest färgstarka medium,

televisionen? Vi har tillgång till en mycket omfattande innehållsanalys av TV- Rapport 19:30 sändningar under tjugoförårsperioden 1979-1999 och för varje månad beräknat andelen politiska nyhetsinslag som handlade om EG/EU. Resultaten presenteras i figur 8.1.

Figur 8.1 Andel politiska nyhetsinslag med EU-relaterat innehåll i Rapport 19:30 sändningar 1986-2000 (procent).

Kommentar: Resultaten är hämtade från den alltjämt pågående Rapportstudien som genomförs i samarbete mellan Valforskningsprogrammet vid Statsvetenskapliga institutionen och institutionen för journalistik och masskommunikation vid Göteborgs universitet. Kodningen av innehållet i Rapportens dagliga 19:30-sändningar påbörjades 1979 på initiativ av Kent Asp. Analysen gäller enbart för rapportinslag som identifierats som politiska nyhetsinslag, vilket totalt motsvarar omkring 4 700 inslag för hela perioden januari 1979-december 1999. Båda kurvorna visar andelen politiska nyhetsinslag som varje månad fallit inom kategorierna 'EU', 'Utrikes: EU-nyheter' och 'Utrikes: EU-Sverigenyheter'. Den tjockare kurvan har beräknats på samma data men jämnats ut med hjälp av en utjämningsteknik för att underlätta jämförelser och erhålla säkrare nivåskattningar vid olika tidpunkter. Utjämningstekniken innebär att en regressionslinje (WLS) har skattats för varje månad med hjälp av informationen från de sex föregående och sex efterföljande månaderna.

Innehållsanalysen visar att det förekom mycket få EG/EU-relaterade nyheter i Rapport 19:30 sändningar före 1986. Först 1991 orkar andelen EU-nyheter över fem procent i mätningarna. Möjligen kan den ökade upp-

märksamhetsnivån härledas till ett medialt eftersnack efter Maastricht-mötet i december 1990 och inlämnandet av den svenska medlemskaps-ansökan i juni 1991.

Den genomsnittliga månatliga andelen EU-nyheter i nyhetsändningarna passerar tioprocentsgränsen under 1992. Mediabevakningen fortsätter sedan att intensifieras under perioden fram till folkomröstningen om EU-medlemskap i november 1994. Under november och december 1994 noteras exempelvis uppmärksamhetstoppar på 42 procent EU-relaterade politiska nyhetsinslag.

Inför det första valet till Europaparlamentet i september 1995 kan vi notera den hittills mest intensiva mediabevakningen. I maj, juni, juli och september noteras nivåer på drygt 30 procent EU-nyheter. I augusti 1995 uppnåddes den hittills största EU-bevakningen under en enskild månad då över hälften av Rapports politiska nyhetsinslag behandlade EU-frågor.

Efter det första EU-parlamentsvalet 1995 minskade EU-nyhetsbevakningen snabbt. Redan några månader efter valet var den genomsnittliga andelen EU-nyheter tillbaka på nivåer klart under tio procent – en jämförelsevis låg uppmärksamhetsnivå som i allt väsentligt bevarades under mellanvalsperioden 1996-1998.

Det andra svenska valet till Europaparlamentet den 13 juni 1999 verkar ha uppmärksammats i lägre grad än premiärvalet 1995. I vart fall var mediabevakningen inte lika uthållig över flera månader som 1995 utan blev betydligt mer koncentrerad till veckorna före valet. Under maj månad – det vill säga en av de månader som är tänkt att fungera huvudsaklig kampanjmånad – är vår skattning av andelen EU-nyheter endast 15 procent, det vill säga ungefär hälften jämfört med sommarmånaden juli inför EU-parlamentsvalet 1995! Under valmånaden juni 1999 handlade 39 procent av Rapports nyheter om EU.¹

Analysen av mediabevakningen tillför viktig information om hur stor total uppmärksamhet som totalt ägnats EU-frågor under perioden och om EU-frågornas centralitet på den mediala dagordningen. Nästa steg i analysen är att undersöka i vilken utsträckning svenska folket tog emot media-innehållet: Vilken uppfattning har väljarna själva av hur mycket EU-nyheter som kommer dem till del?

---

¹ Även andra analyser av mediabevakningen inför 1995 och 1999 års Europaparlamentsval stöder resultaten som här presenteras (Johansson 1999). I samtliga TV-nyheter var bevakningen av EU-parlamentsvalet mindre omfattande 1999 än 1995. En möjlig felkälla i sammanhanget är att Rapport gjorde färre men längre inslag om EU i samband med 1999 års Europaparlamentsval än vad de gjorde 1995. Räknet i minuter minskade bevakningen av EU endast blygsamt enligt Media Monitor, från 1 h 55 min 1995 till 1 h 42 minuter 1999 (1999:6). I Aktuellt och TV4-nyheterna var dock minskningarna betydligt större mellan 1995 och 1999.

Självuppskattad mediaexponering för EU-frågor är, tillsammans med det allmänna intresset för EU-frågor, viktiga indikatorer på hur uppmärksamhetsnivån förändras på medborgarnivån. I tabell 8.1 redovisas en jämförelse av EU-intresse och EU-exponering mellan 1995 och 1999 års Europaparlamentsval.

Tabell 8.1 Svenskarnas intresse och mediaexponering för EU-frågor i samband med Europaparlamentsvalen 1995 och 1999 (procent, procentdifferens)

	1995	1999	differens 1995-1999
politiskt intresse mycket/ganska intresserad av EU-frågor	51	45	-6
mediaexponering läser 'i stort sett allt' eller 'ganska mycket' om EU-frågor	42	34	-8

Skillnaderna mellan de båda Europaparlamentsvalen är mycket tydlig: såväl mediaexponering som intresse var klart lägre 1999 än 1995. Andelen medborgare som sade sig läsa i stort sett allt eller ganska mycket om EU-frågor minskade från 42 till 34 procent (-8 procentenheter) och andelen mycket eller ganska intresserade av EU-frågor minskade från 51 till 45 procent (-6 procentenheter). Förutsättningarna för god åsiktsbildning var alltså klart bättre i samband med det första valet till Europaparlamentet än vid det andra.

Resultaten är entydiga. Medborgarnas förutsättningar att förädla sina EU-åsikter genom att informera sig om EU med hjälp av medierna var klart sämre vid det andra Europaparlamentsvalet än vid det första. Såväl den faktiska mediabevakningen, mätt med hjälp av innehållsanalyser av Rapports sändningar, som medborgarnas självuppskattade intresse och mediaexponering, var klart lägre 1999 än 1995.

Medborgarnas EU-kunskaper

Repetition är kunskapens moder, lär någon ha sagt. Och i opinionsbildningssammanhang är det nog sant att det är lättare att ha enklare sakkunskaper i minnet om man regelbundet får upplysningarna upprepade för sig, t ex genom mediernas bevakning av EU-frågorna.

Har svenskarna blivit kunnigare i EU-frågor under medlemskapstiden? Den första jämförelsen vi har möjlighet att göra gäller påståendet 'Spanien är medlem i EU' som svarspersonerna i 1994 och 1998 års valundersök-

ning fick ta ställning till. Andelen svenskar som korrekt svarar att påståendet är rätt ökade från 69 procent 1994 till 76 procent 1998 (En motsvarande fråga om Danmark 1991 gav 88 procent korrekta svar). Med det här sättet att mäta tycks alltså kunskaperna om EU alltså blivit något *bättre* bland svenska folket under senare delen av 1990-talet, åtminstone i samband med riksdagsvalen.

Ett större batteri med kunskapsfrågor inkluderades i 1995 och 1999 års Europaparlamentsvalundersökning. Vi har möjlighet att jämföra svaren från fyra identiska frågor om antal medlemmar i unionen, var kommissionens högkvarter ligger, hur många röster Sverige har i ministerrådet och i Europaparlamentet. Resultaten presenteras i tabell 8.2

Tabell 8.2 Svenska medborgares kunskaper i EU-frågor 1995-1999 (procent).

	1995	1999	differens
A. Antal medlemmar i EU (15)	29	26	-3
B. Kommissionens högkvarter (Bryssel)	79	83	+4
C. Antal röster i ministerrådet (4)	25	13	-12
D. Antal representanter i Europaparlamentet (22)	28	14	-14

Kommentar: Kunskapsfrågorna lyder: A. ”Kan Du säga hur många länder som idag är medlemmar av EU?”. Fyra svarsalternativ: 6, 9, 12 och 15 länder; B. ”Vet Du i vilken stad EU-kommissionen har sitt högkvarter?”. Fyra svarsalternativ: Paris, Strasbourg, Bonn och Bryssel; C. ”Känner Du till hur många röster Sverige har i EU:s ministerråd?”. Svartalternativ: 2, 3, 4 och 5 röster; D. ”Kan Du säga hur många representanter Sverige har i EU-parlamentet?” (öppen fråga).

Våra förväntningar om kunskapsnivåförändringar mellan Europaparlamentsvalen styrs av vad vi tidigare lärde oss om skillnader i mediabevakning av EU-frågorna i samband med de två hittillsvarande Europaparlamentsvalen. Den i tiden mer utsträckta och mer intensiva mediabevakningen 1995 borde ha genererat högre kunskapsnivåer än den snabbara och ytligare mediabevakningen 1999.

Förväntningarna infrias. Kunskapsläget bland svenska folket var klart bättre i samband med premiärvalet 1995 än vid 1999 års val. Visserligen tycks kunskaperna om att kommissionens högkvarter ligger i Bryssel ha ökat något (+4 procentenheter), men de tre övriga kunskapsmåten indikerar sjunkande kunskapsnivåer. Vid valet 1999 kände svenskarna sämre till antalet EU-medlemmar (-3 procentenheter), antalet röster Sverige har i ministerrådet (-12 procentenheter) och antalet svenska representanter i Europaparlamentet (-22). Den lägre kunskapsnivån torde till en del kunna förklaras av att mediabevakningen av valkampanjen var mindre intensiv 1999 än vad den var 1995.

Enklare faktauppgifter av kalenderbitarkaraktär ger förstås inte hela sanningen om kunskapsläget bland svenska folket. Mycket av den för politiskt beteende relevanta kunskapen har karaktären av sammanhangskunskap. Viktig sådan orienteringskunskap är t ex att känna till var politikens viktigaste aktörer, partierna, egentligen har för ståndpunkter i olika frågor. Frågan är hur väl partierna har lyckats kommunicera sina EU-ståndpunkter efter 1994 års folkomröstning? Det har knappast varit fråga om en lika intensiv upplysnings- och opinionsbildningsoffensiv som under folkomröstningskampanjen, men nog borde medborgarnas erfarenheterna av EU-medlemskapet ha genererat vissa färdigheter när det gäller att känna igen vilka linjer de olika partierna driver i EU-frågor?²

Vi har undersökt hur stor andel av väljarna som placerar ut de olika partierna längs EU-dimensionen vid samtliga val sedan 1994. Måttet är enkelt, men sammanfattar ändå vilken beredskap svars personer på vår uppmaning placerar ut partierna. Resultaten presenteras i tabell 8.3.

Tabell 8.3 Andel personer som placerar ut sig själva och de olika partierna längs EU/EMU-dimensionen vid olika val, folkomröstningar och Europaparlamentsval 1994-1999 (procent).

Frågeinstrument	under sökning	andel som placerar in						
		v	s	c	fp	m	kd	mp
A. EU-medlemskap	vu94	77	84	79	76	86	71	78
B. EU-medlemskap	fu94	85	91	85	83	90	76	87
C. EU-medlemskap	eup95	89	93	89	86	93	83	91
D. gemensam valuta	eup95	65	66	58	50	69	55	67
E. EMU-medlemskap	vu98	73	78	66	67	80	65	73
F. EMU-medlemskap	eup99	77	79	71	73	79	72	75
	Skillnad D-F	+12	+13	+13	+23	+10	+17	+8
	Skillnad E-F	+4	+1	+4	+6	-1	+7	+2

Kommentar: Resultaten är hämtade från valundersökningarna 1994 och 1998 (vu), folkomröstningsundersökningen 1994 (fu94) samt europaparlamentsvalundersökningarna 1995 och 1999 (eup). För exakta frågeformuleringar, se figur 7.3.

Fram till det första svenska valet till Europaparlamentet 1995 tycks medborgarnas kunskaper om partiståndpunkter ha fortsatt att öka. Andelen

² Vi vet från tidigare analyser att partiernas kampanj inför folkomröstningen 1994 hade en mycket stor betydelse för åsiktsbildningen bland väljarna. Partiernas kommunicerande av sin EU-politik under den intensiva valhösten 1994 hade en dramatiskt positiv effekt på väljarnas beredvillighet att placera ut partierna längs EU-dimensionen. Kunskaperna om alla partiers ståndpunkter växte under de tio veckor som förflöt mellan 1994 års riksdagsval och folkomröstningen (Oscarsson 1996). För motsvarande iakttagelser under folkomröstningskampanjen om kärnkraft, se Holmberg och Asp 1984.

partiplaceringar ökade för samtliga partier mellan folkomröstningen och europaparlamentsvalet. Medborgarna har också blivit mer villiga att ange partiplaceringar i frågan om gemensam valuta/ EMU-medlemskap mellan 1995 och 1999. Ökningen är inte så konstig eftersom idén med gemensam valuta var relativt outvecklad i svensk politisk debatt i samband med det första valet till Europaparlamentet. Under senare år har EMU blivit mer uppmärksammat, partierna har tvingats visa var de står i frågan och väljarna har följaktligen blivit mer villiga att svara på vad de olika partierna har för ståndpunkter.

Trots jämförbarhetsproblemen tycks svenskarna ha blivit mer kunniga om partiernas ståndpunkter i EU-frågor under sent 1990-tal eller, för att uttrycka sig mer diplomatiskt, de har blivit mindre benägna att undvika att besvara frågor om partiets positioner längs EU-dimensionen. Vi noterar också en svag generell ökning av andelen partiplaceringar mellan riksdagsvalet 1998 och Europaparlamentsvalet 1999.

Medborgarnas generella förmåga att placera ut partierna längs olika åsiktsdimensioner säger förstås inte allt om *kvaliteten* i svaren. Vet medborgarna vad de talar om när de beskriver hur den partipolitiska terrängen ser ut längs EU-dimensionen?³

Medborgarnas uppfattningar om partiernas ståndpunkter i sakfrågor och positioner längs viktiga åsiktsdimensioner är en central byggsten i de flesta teorier om representativ demokrati, som t ex den flitigt nyttjade Responsible Party Model (Schmitt and Thomassen 1999; van der Brug and van der Eijk 1999). Om kommunikationen mellan väljare och valda fungerar som den skall bör det enligt modellen råda god överensstämmelse mellan väljarnas perceptioner och partiernas verkliga, 'sanna' positioner. Det är emellertid vanskligt att undersöka i vad mån medborgarnas uppfattningar om den politiska verkligheten verkligen är korrekta, helt enkelt eftersom det är svårt att finna jämförbara 'objektiva' mått på partipositioner (se dock van der Brug & van der Eijk 1999).

Ett indirekt sätt att pröva om kommunikationen fungerar som den skall är att undersöka i vilken utsträckning medborgarna är *överens* om partiernas positionstaganden. Om partierna har gjort sitt jobb och lyckats kommunicera klara och tydliga alternativ kommer det ta sig uttryck i stor samstämmighet i väljarnas uppfattningar av partipositioner. Antagandet är att ju mer överens medborgarna är om partiernas positioner desto mer 'korrekta' tenderar dessa perceptioner att vara.

Vår kunskapsindikator handlar här alltså om hur överens svenska medborgare är om partiernas positioner längs EU-dimensionen. För att under-

---

³ Partiernas genomsnittliga positioner längs EU-dimensionen redovisas i kapitel 7 i denna bok.

söka samstämmigheten i partiplacementerna har vi valt att använda ett spridningsmått för ordinalskalor som den holländske valforskaren Cees van der Eijk har utvecklat (van der Eijk 1998). Resultaten presenteras i tabell 8.4.

Tabell 8.4 Graden av samstämmighet i svenskarnas perceptioner av partiernas positioner längs EMU-dimensionen, 1995 och 1999 (van der Eijks samstämmighetsmått).

frågeinstrument	v	s	c	fp	m	kd	mp	oviktat genom- snitt
Gemensam valuta eup95	.79	.37	.50	.33	.71	.28	.84	.55
EMU-medlemskap eup99	.66	.54	.54	.51	.82	.48	.66	.60
Differens 95-99	-.13	+.17	+.04	+.18	+.11	+.20	-.18	+.06

Kommentar: Resultaten är hämtade från 1995 och 1999 års Europaparlamentvalsundersökningar. I båda mätningarna användes elvagrada skalor där svarspersonerna fick placera in partierna ett i taget. I frågeformuleringen för 1995 års undersökning användes inte förkortningen EMU i frågetexten. Skalans ändpunkter var 'mer självständig svensk valuta' (0) och 'ny gemensam europeisk valuta' (10). Siffrorna i tabellen är ett samstämmighetsmått (van der Eijk 1998). Samstämmighetsmättet, som är särskilt anpassat för graderingsdata (rating scales), visar avvikelser från en perfekt unimodal statistisk fördelning och varierar mellan -1 (perfekt bimodalitet) och +1 (perfekt unimodalitet). Ju större positiv siffra desto större är samstämmigheten i väljarnas partiplacementer.

Frågan är om samstämmigheten om partiernas positioner i EMU-frågan har blivit större mellan 1995 och 1999? Våra möjligheter att erhålla god jämförbarhet mellan 1995 och 1999 års undersökningar är något kringskurna eftersom något olika frågeinstrument har använts. I 1995 års undersökning ombads intervjupersonerna att placera ut de olika partierna längs en elvagrada 'valuta'-skala från 0 'mer självständig svensk valuta' till 10 'ny gemensam europeisk valuta'. I 1999 års undersökning användes förkortningen EMU (ekonomiska och monetära unionen) som då blivit den allmänna beteckningen för det Europeiska valutasamarbetet.

Vi medger gärna att frågeinstrumentens skilda utformning inte gör det särskilt svårt för vår hypotes om att väljarnas uppfattningar om partiernas EU-ståndpunkter har mognat i betydelsen blivit mer samstämmiga mellan 1995 och 1999. Givet jämförelsepunkterna skulle det t ex vara mycket överraskande om partiernas EMU-ståndpunkter blivit *mer* luddiga för medborgarna under den tid som förflutit mellan europaparlamentsvalen. Frågan om EU-valuta var 1995 ett mer perifert inslag i EU-debatten än vad frågan om det svenska EMU-medlemskapet var 1999.

Vi konstaterar dock en något större samstämmighet i medborgarnas perceptioner av partiernas EMU-ståndpunkter mellan 1995 och 1999, sär-

skilt för de partier som de placerar på den EMU-positiva sidan av dimensionen (genomsnitt +.06). Ökningen kommer sig av att svarspersonerna har blivit klart mer överens om kristdemokraternas, folkpartiets och socialdemokraternas positioner i EMU-frågan (+.20, +.18 respektive +.17).

Samstämmigheten är generellt något större för partier som intar tydliga flankpositioner längs EMU-dimensionen. Partier som intar extrema positioner längs åsiktsdimensioner är också ofta de som tydligast lyckas förmedla sina ställningstaganden till medborgarna.

Resultaten ger en blandad bild av kunskapsmässig mognad i EU-opinionen. Visserligen visste fler att Spanien var medlem i EU vid riksdagsvalet 1998 än vid riksdagsvalet 1994. Men samtidigt minskade svenskarnas detaljkunskaper om EU mellan Europaparlamentsvalen 1995 och 1999, vilket förmodligen beror på att maj-kampanjen 1999 var mindre intensiv än septemberkampanjen 1995. När det gäller de mer långsiktigt ackumulerade kunskaperna om partiernas positioner i EMU-frågan tycks kännedomen dock ha ökat. Såväl beredvilligheten att placera ut partierna längs EU-dimensionen som samstämmigheten i parti placeringarna har ökat. Medborgarna har börjat lära känna partiernas positionstaganden längs EU-dimensionen ganska väl.

Åsiktsförekomst och åsiktskonsistens

I nästa steg av analysen använder vi oss av två klassiska kriterier på opinionsmognad: åsiktsförekomst och åsiktskonsistens. Allteftersom tiden går, medlemskapet åldras och sociala inlärningsprocesser får verka, borde andelen osäkra medborgare och andelen medborgare utan EU-åsikter minska (åsiktsförekomst) och medborgarnas åsikter i EU-frågor borde forma en allt starkare strukturerad åsiktsdimension (åsiktskonsistens).

Den första mognadshypotesen gäller ökande grad av åsiktsförekomst, det vill säga att svenska folket i växande utsträckning skall vara beredda att själva ta klar ställning i olika EU-frågor. Allteftersom sakfrågorna blir mer uppmärksammade och problematiken mer känd bör andelen osäkra och åsiktslösa medborgare minska. I tabell 8.5 redovisas svenskarnas inställning till en uppsättning konkreta förslag som rör EU. Om en kristallisering av åsikter verkligen har ägt rum skall det synas i form av en minskning av andelen personer som svarar att förslagen är 'varken bra eller dåligt' och i en minskning av andelen 'vet ej'-svar.

Förändringarna mellan 1995 och 1999 är små. Vi konstaterar att åsiktsförekomsten i de undersökta EU-frågorna åtminstone inte har ökat. Tvärtom verkar osäkerheten snarare ha vuxit något bland väljarna. För tre av åsiktsfrågorna – medlemskap, försvarssamarbete och EU-valuta – har

andelen som svarar 'varken bra eller dåligt förslag' ökat. Liksom tidigare gäller vissa reservationer för den något haltande jämförelsen mellan frågan om gemensam valuta 1995 och frågan om svenskt EMU-medlemskap 1999.

Tabell 8.5 Åsiktsförekomst i EU-frågor 1995 och 1999 (procent).

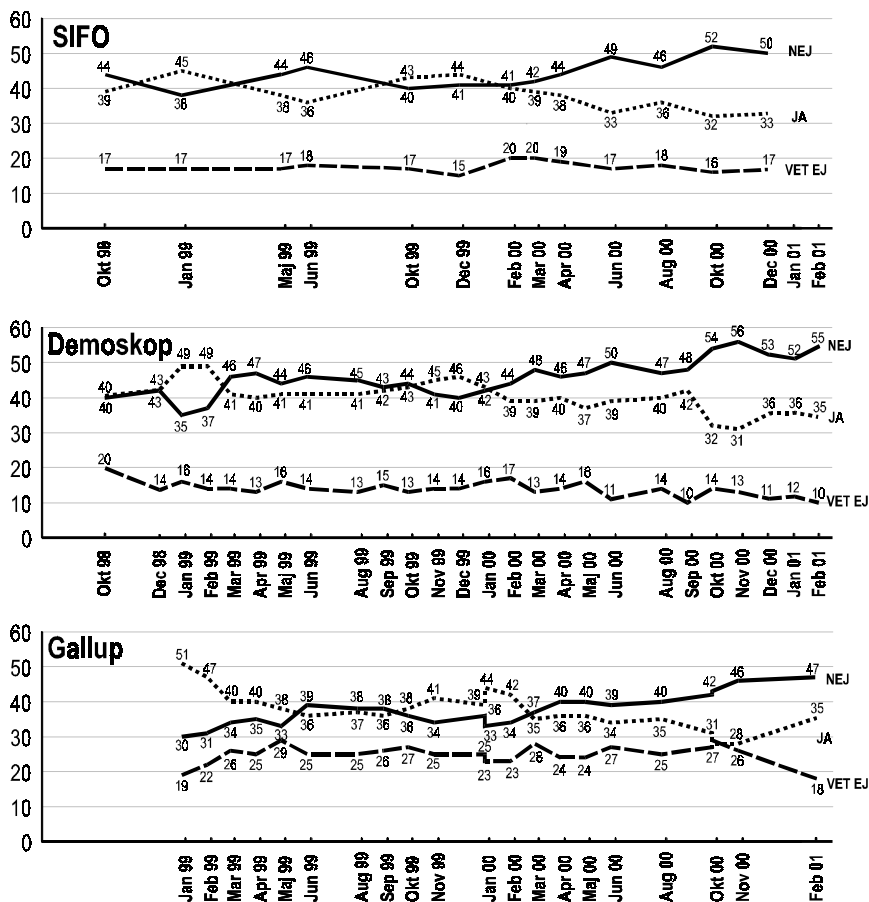
Förslag	år	mycket/ ganska bra förslag	varken bra eller dåligt förslag	mycket/ ganska dåligt förslag	summa procent	andel vet inte
B. För/emot svenskt EU-medlemskap	1995	52	13	35	100	-
	1999	38	18	44	100	-
			+5			
D. Sverige skall delta fullt ut i EU:s försvarssamarbete	1995	55	18	26	100	6
	1999	39	21	40	100	6
			+3			0
E. fortast möjligt uppta länder som Polen, Tjeckien och Ungern som medlemmar i EU.	1995	24	33	43	100	10
	1999	21	31	48	100	10
			-2			0
F. minska medlemsländernas möjligheter att lämna in veto mot beslut i EUs ministerråd	1995	59	21	20	100	12
	1999	54	19	26	100	12
			-2			0
G. inför en gemensam EU-valuta Sverige bör bli medlem i EMU	1995	59	16	25	100	6
	1999	37	21	42	100	8
			+5			+2

Kommentar: För exakta frågeformuleringar, se tabellkommentaren till tabell 8.1. Resultaten är hämtade från 1995 och 1999 års Europaparlamentsvalundersökning och bygger på mellan 1 400 och 1 900 intervjupersoner.

Åsiktsförekomstskriteriets svaghet ligger i att observationer av en stor andel osäkra väljare inte alltid behöver betyda att medborgaropinionen är outvecklad eller villrådig. Vid en given tidpunkt kan en hög andel osäkra snarare betyda att det för närvarande är många väljare som är i färd med att byta åsikt, exempelvis till följd av en intensiv opinionsbildningsprocess. Om det funnits möjligheter att följa opinionen under en längre tidsperiod skulle vi kunna urskilja perioder av större rörlighet och perioder av större stabilitet.

Det finns en möjlighet att studera den aggregerade medborgaropinionen månad för månad med hjälp av de många opinionsinstitutets kontinuerliga mätserier (jfr t ex Gilljam 1988:118). Här finns jämförbara mätningar om EMU-medlemskapsopinionen som går drygt två år tillbaka i tiden. Frågan är om andelen osäkra i frågan om svenskt EMU-medlemskap har minskat. Vi tar hjälp av mätningar från tre olika opinionsinstitut, SIFO, Demoskop och Gallup, för att besvara frågan.

Figur 8.2 EMU-opinionen i Sverige oktober 1998–februari 2001 enligt opinionsinstitutet SIFO, Demoskop och Gallup. Andel positiva, negativa och osäkra (procent).

Kommentar: Resultaten är sammanställda från öppna källor som webb-sidor och dagstidningar. Ett stort tack till Anders Widfeldt som håller koll på EMU-opinionen i Sverige och gärna delar med sig av sina data. SIFOs intervjufråga lyder: "Om det vore folkomröstning i EMU-frågan idag, skulle du då rösta ja eller nej till ett svenskt medlemskap i EMU?". Demoskops intervjufråga lyder: "Inom EU har man bildat en valutaunion – EMU – med en gemensam valuta, Euro. Om det idag var folkomröstning om svenskt deltagande i EMU, skulle du då rösta ja eller nej till att Sverige går med i EMU?". Gallups intervjufråga lyder: "Anser Du att Sverige bör gå med i det europeiska valutasamarbetet, EMU, och införa den nya gemensamma valutan euro?".

De understa streckade linjerna i figur 8.2 visar andelen svenskar som uppger att de inte vet hur de skulle rösta i en folkomröstning om EMU. Förändringarna i andelen osäkra är blygsamma. De eventuella trender vi ser går i lite olika riktningar. I SIFOs mätserie är andelen osäkra i stort sett oförändrad under hela perioden. I Demoskops mätningar märks möjligen

en svagt nedåtgående trend i andelen osäkra under perioden oktober 1998 till januari 2001. 19 till 28 procent under första halvåret 1999 – alltså månaderna före 1999 års Europaparlamentsval (!) – för att sedan vara stabilt ända fram till november 2000. Först efter det svenska ordförandeskapets inledning vid årsskiftet 2000/01 har åsiktsförekomsten blivit större i den svenska EU-opinionen: Enligt Gallup minskade andelen osäkra från 26 procent i november 2000 till 18 procent i februari 2001.

Resultaten ger inte stöd för någon successiv, generellt växande åsiktsförekomst bland svenska medborgare när det gäller frågan om svenskt EMU-medlemskap. Andelen osäkra har varit mycket stabil under de senaste två åren. Det är bara den allra sista mätningen i tidsserien, Gallups februarimätning, som ger besked om mer dramatiska förändringar i EU-opinionen. Det svenska ordförandeskapet i EU tycks ha inneburit att många tidigare osäkra väljare har skaffat sig en åsikt i frågan om svenskt EMU-medlemskap – och utan tvekan har de flesta av dem tillfallit ja-sidan.

Vår andra mognadshypotes handlade om ökande åsiktskonsistens i EU-frågor. Stark åsiktskonsistens i relaterade sakfrågor betraktas som ett tecken på att det har ägt rum en informerad och välgrundad åsiktsbildningsprocess. Väl sammanhållna åsikter i EU-frågor bedöms här som en indikation om att det funnits en välutvecklad bakomliggande princip – en ideologi eller ett system av trosföreställningar – som varit styrande för åsiktsbildningen i de undersökta sakfrågorna. Ju starkare samvariation mellan väljarnas åsikter i olika EU-relaterade sakfrågor desto starkare och tydligare EU-dimension.

Genom att studera samvariationen mellan en uppsättning jämförbara EU-åsikter vid de två Europaparlamentsval som hittills har anordnats i Sverige kan vi skapa oss en god uppfattning om huruvida åsiktskonsistensen i EU-frågor har blivit starkare över tid (se tabell 8.8).

Resultaten i tabell 8.6 visar att det råder en stark samvariation mellan åsikter om EU-medlemskapet, ett framtida Europas förenta stater och gemensam valuta ($r > .50$). Med all rätt kan man betrakta dessa frågor som kärnan i det som vi idag kallar för EU-dimensionen. I förhållande till denna uppsättning kärnfrågor är åsikter i europeiska framtidsfrågor som för-svarssamarbete och östutvidgning och den proceduriella frågan om veto-rättens försvagande mer perifera. Väljarnas åsikter om vetorätten och östutvidgningen korrelerar generellt sett mycket svagare med de andra EU-frågorna. En orsak till de svagare korrelationerna är att många EU-kritiker ställer sig positiva till att EU utvidgas.

Tabell 8.6 Medborgarnas åsiktskonsistens i EU-frågor 1995 och 1999 (Pearson's r).

Åsikt	A	B	C	D	E	F
	95→99	95→99	95→99	95→99	95→99	95→99
A. Europas förenta stater						
B. EU-medlemskapet	.57→.52					
C. gemensam valuta/EMU-medlemskap	.57→.59	.58→.74				
D. försvarssamarbete inom ramen för EU	.43→.41	.40→.42	.37→.44			
E. Östutvidgning (Polen, Tjeckien, Ungern)	.22→.22	.21→.30	.26→.28	.20→.27		
F. vetorätten	.19→.13	.19→.18	.17→.20	.23→.19	.11→.12	
G. gemensam valuta/EMU-medlemskap II	.52→.53	.49→.68	.75→.82	.40→.46	.22→.27	.20→.20

Kommentar: Resultaten är hämtade från 1995 och 1999 års Europaparlamentsvalsundersökningar. Siffrorna i tabellen är korrelationskoefficienter (pearsons r). Frågeformuleringarna som används är följande: A. "Tycker Du att det är positivt eller negativt att EU utvecklas till en förbundsstat, ett slags Europas Förenta Stater?" (11-gradig skala från 'mycket negativt' till 'mycket positivt'). B. "Är Du i huvudsak för eller emot det svenska medlemskapet i EU eller har Du ingen bestämd åsikt i frågan? / Har Du en bestämd uppfattning i den här frågan eller känner Du Dig mera tveksam?". C1995. "Några menar att det skulle vara bäst för Sverige att behålla sin egen valuta och göra den mer självständig i förhållande till andra europeiska valutor. Andra menar att det bästa skulle vara att skapa en gemensam europeisk valuta. Vad anser Du? Du kan svara med hjälp av skalan" (skala från 0 'mer självständig svensk valuta' till 10 'ny gemensam europeisk valuta'), C1999. "På den här skalan vill vi att Du placerar ut de olika partierna efter deras inställning i frågan om ett svenskt medlemskap i EMU (ekonomiska monetära unionen). Var någonstans på skalan skulle Du vilja placera Dig själv?" (skala från 0 'negativt till ett svenskt EMU-medlemskap' till 10 'positivt till ett svenskt EMU-medlemskap'). D. Inställning till förslaget att "Sverige skall delta fullt ut i EU:s försvarssamarbete". E. Inställning till förslaget att "fortast möjligt uppta länder som Polen, Tjeckien och Ungern som medlemmar i EU". F. "Minska medlemsländernas möjligheter att lägga in veto mot beslut i EU:s ministerråd". G1995. "Införa en gemensam EU-valuta" G1999. "Sverige bör bli medlem i EMU (den ekonomiska och monetära unionen)".

Med lite god vilja kan vi konstatera en något starkare åsiktskonsistens bland medborgarna 1999 jämfört med 1995. Ökningen av internkorrelationerna mellan de undersökta EU-åsikterna är blygsam (internreliabilitetsmättet Cronbachs alfa ökar från .78 till .80). Mer detaljerade analyser visar att en ökande åsiktskonsistens i EU-frågor framför allt återfinns bland personer med lågt politiskt intresse (Cronbachs alfa ökar från .66 till .73). Kanske är det så att åsiktsbildning och kristallisering av åsikter tar längre tid i grupper som är mindre intresserade och exponerade för politik.

Den viktigaste förändringen av sambandsmönstret gäller frågan om gemensam valuta. Åsikter om EMU korrelerade starkare med samtliga andra EU-frågor 1999 än 1995. Den största förändringen är den ökade samvariationen mellan EMU-åsikter och åsikter om EU-medlemskapet (från .58 till .74). Lagg dock märke till att vi utnyttjade en annan fråge-

formulering 1995 (gemensam valuta) än 1999 (medlemskap i den ekonomiska och monetära unionen).

Resultaten kan tolkas som att EU-dimensionen har genomgått en innehållslig förändring i så motto att EMU-frågan blivit en allt mer central del av dimensionen över tid. En sådan uppviktning av EMU-frågan i medborgarnas EU-attityder är inte särskilt underlig med tanke på att just den frågan har beslutats bli föremål för nästa nationella folkomröstning. En alternativ tolkning är att EMU har blivit mer känt för väljarna och av den anledningen i växande omfattning blivit strukturerad i enlighet med åsikterna i andra EU-frågor.

Från grunda opinioner till övervägda åsikter?

Vi har i det här kapitlet undersökt hur några grundförutsättningar för väl fungerande opinionsbildning och ett antal kvalitéer hos EU-opinionen har utvecklats under 1990-talet. Från omfattande innehållsanalyser har vi har lärt oss att mediabevakningen av EU-frågor var mycket intensiv i samband med folkomröstningen om EU-medlemskap 1994 och det första valet till Europaparlamentet 1995. Under valkampanjen inför 1999 års Europaparlamentsval var mediabevakningen inte lika stor och utdragen som 1995. Även medborgarna uppfattade mediaexponeringen som lägre 1999, och intresset för EU-frågor var följaktligen också lägre. Den relativt sett lägre mediaexponeringen för EU-frågor betraktar vi som en delförklaring till att valdeltagandet i Europaparlamentsvalet blev så lågt. Resultaten stärker föreställningen om att Europaparlamentariska premiärval har stora inslag av 'nyhetens behag' bland såväl medborgare som mediaaktörer.

Medborgarnas detaljkunskaper om EU har minskat mellan den intensiva folkomröstnings- och premiärvalsperioden 1994/95 och det andra Europaparlamentsvalet 1999. Färre svenskar kände t ex till hur många röster Sverige har i ministerrådet eller antalet svenska representanter i Europaparlamentet i samband med 1999 års EU-parlamentsval än fyra år tidigare. Den lägre detaljkunskapsnivån 1999 sätter vi i samband med den svälare massmediabevakningen. För att upprätthålla kunskapsnivån när det gäller fakta om den Europeiska Unionen torde krävas högre uppmärksamhetsnivåer bland medborgarna än vad som var fallet vid det senaste Europaparlamentsvalet 1999.

När det gäller de för väljarbeteendet betydelsefulla och långsiktigt ackumulerade politiska sammanhangskunskaper om partiståndpunkter ser vi flera tecken på ökad kännedom bland svenska medborgare under slutet av 1990-talet. Det var fler väljare som var beredda att placera in partierna längs EU-dimensionen 1999 än 1995. Samstämmigheten i medborgarnas

partiplaceringar har också ökat, vilket är en indirekt antydning att kunskaper om partiernas ståndpunkter har blivit allt bättre.

Ökat umgänge med den Europeiska Unionen har inte inneburit några dramatiska förändringar i andelen svenskar som har bestämda åsikter i EU-frågor. Vi ser inga tecken på att opinionsbildningsprocessen leder till sjunkande andel osäkra medborgare. Jämför vi de båda Europaparlamentsvalen tycks åsiktsförekomsten i frågor om det svenska medlemskapet, försvarssamarbete och EU-valuta snarare ha blivit något lägre mellan 1995 och 1999. Opinionsinstitutens månatliga mätserie av EMU-opinionen bekräftar bilden av stor stabilitet i andelen osäkra under de senaste två åren. Det svenska övertagandet av ordförandeskapet i årsskiftet 00/01 kan enligt mätningarna dock ha inneburit ett trendbrott när det gäller åsiktsförekomst i EMU-frågan. Mellan november 2000 och februari 2001 har andelen osäkra minskat med 8 procentenheter enligt Gallups mätningar. Den snabbt ökade uppmärksamheten för EU-frågor i samband med det svenska ordförandeskapet kan alltså innebära en – sannolikt tillfällig – åsiktskristallisering i EMU-opinionen. Hittills har denna åsiktskristallisering inneburit att osäkra medborgare har intagit en positiv hållning till ett svenskt EMU-medlemskap.

Kärnan i den svenska EU-dimensionen utgörs idag av tre komponenter: attityderna till det svenska EU-medlemskapet, inställningen till ett Europas förenta stater och gemensam valuta/EMU-medlemskap. Frågorna om östutvidgning och europeiskt försvarssamarbete framstår som mer perifera.

Medborgarnas EU-åsikter har blivit något bättre sammanhållna mellan 1995 och 1999 – en viktig indikation på att EU-opinionen mognar. Internkorrelationerna mellan jämförbara åsiktsfrågor har ökat generellt mellan de två Europaparlamentsvalen. Den viktigaste förändringen av samvariationerna gäller frågan om EMU-medlemskap som, av helt naturliga skäl, verkar vara en mer central komponent i EU-dimensionen idag än för fem år sedan. Utan tvekan kan EU-dimensionen i Sverige karaktäriseras som mycket väl sammanhållen.

Svaret på huvudfrågeställningen – huruvida EU-opinionen i Sverige har blivit mer mogen – kan inte besvaras med ett entydigt ja eller nej. Våra olika mognadsindikatorer ger lite olika besked. Sämre detaljkunskaper, ett lägre intresse för EU-frågor, en mindre omfattande mediaexponering och större andel osäkra indikerar att svenskarnas EU-åsikter var sämre utvecklade i samband med det andra än i samband med det första valet till Europaparlamentsvalet. Samtidigt visar andra resultat – bättre kunskaper om partiernas positioner längs EU-dimensionen, större samstämmighet i partiplaceringar och ökande åsiktskonsistens i EU-frågor indikerar – på en mer välutvecklad och mognare EU-opinion i Sverige.

Kapitlets resultat understryker den stora betydelsen av att ständigt upprätthålla en intensiv opinionsbildning i för medborgarna centrala politiska sakfrågor, inte bara i samband med valkampanjerna utan också under mellanvalsperioderna. I opinionsforskning brukar det heta att "Alla åsikter är uppbyggda av information och predisposition" (Zaller 1992:6). Medborgarna tycks ha haft bättre tillgång till information om EU i samband med premiärvalet 1995 än vid det andra Europaparlamentsvalet 1999. Vid det senaste Europaparlamentsvalet 1999 var medborgarna i större utsträckning än 1995 utlämnade åt ideologiska predispositioner.

9 EU – ett manligt medelklassprojekt?

Maria Oskarson

Svenskar tillhör som beskrevs i kapitel 1 de mest motvilliga EU-medlemmarna. Det är bara just i anslutning till folkomröstningen 1994 som en majoritet är positiva till medlemskapet. Ett mönster som varit genomgående alltsedan det tidiga 1990-talet är att stödet varierar kraftigt mellan olika sociala grupper, och inte minst mellan män och kvinnor respektive mellan personer med olika klassbakgrund. Även i samband med folkomröstningen 1994 var det endast 46 procent av kvinnorna mot 59 procent av männen som röstade för ett svenskt EU-medlemskap, och endast 41 procent av industriarbetare mot 59 procent av högre tjänstemän (Gilljam och Holmberg 1996). I det stora hela har senare mätningar visat att detta mönster består. EU-medlemskapet har i opinionen drag av att vara snarast ett ”manligt medelklassprojekt”. Svenska kvinnor och personer i arbetarklassen är betydligt mer kritiska till EU och det mesta som har med EU-medlemskapet att göra, såsom fortsatt integration och EMU-samarbetet, än män och personer i medelklassen. Detta kapitel syftar till att sätta in det svenska opinionsmönstret i ett EU-perspektiv. Är det tydliga mönster av att EU främst stöds av män i medelklassen ett svenskt fenomen, eller finns det även i övriga länder? Är EU-opinionen även utanför Sverige att betrakta som ett manligt medelklassprojekt?

Betydelsen av kön och klass

I Skandinavien har analyser av klass- och könsskillnader i EU-inställning genomförts i flera sammanhang, och visar på samma mönster som för Sverige (Ringdal och Valen 1998). När det gäller könsskillnader i EU-inställning i Norden relateras dessa ofta till kvinnors och mäns olika relation till den skandinaviska välfärdsstaten och att EU-medlemskapet förväntas medföra en försvagning av välfärdsstaten (Oskarson 1996; Jensen och Bratterud 1997).

I en studie av opinionsutvecklingen i de dåvarande medlemsländerna presenterar Bernhard Wessels en spridningsmodell (Wessels 1995). Modellen innebär i korthet att attityder inför ett nytt fenomen (här EU) formas först bland mer resursstarka medborgarna, vilka också är mer positiva till detsamma. Ju längre tiden går desto mer minskar skillnader i attityder mellan olika grupper. Den analys han presenterar baseras på Eurobarometers undersökningar fram till 1991 och visar att i samtliga länder är

kvinnor och personer i arbetarklassyrken mindre benägna att uttrycka en åsikt om EU, och även mindre positiva. Dessa skillnader kvarstår efter kontroller för ideologisk position och politisk involvering.

De amerikanska statsvetarna Brent Nelson och James Guth presenterar i en studie av kön och inställning till europeisk integration en modell för att förklara könsskillnader som inkluderar bland annat ideologisk position, kognitiva resurser och traditionella värden (Nelson och Goth 2000). De problematiserar också olika typer av välfärdsstater, men finner inga systematiska mönster i könsskillnaderna i EU-opinionen. Resultaten konfirmerar dock att det finns en könsskillnad i attityder till EU, och att det främst är olikheter i kunskap och intresse som förklarar skillnaderna.

I detta kapitel ska jag för det första undersöka om kvinnor och personer i arbetarklassen är mindre EU-positiva än män och personer i medelklassen i hela Europa. För att validera de resultat som framkommer ska jag också undersöka om de köns- och klassmönster som finns kan förklaras med ideologisk position och/eller intresse för EU, eller om de kvarstår även efter dessa kontroller.

Till grund för analysen ligger den komparativa undersökning som genomfördes i samtliga EU-länder i samband med Europaparlamentsvalet 1999. Vad som står i fokus är uttalat stöd för EU, alltså om man uppfattar EU-medlemskapet som "en bra sak". Att svara varken bra eller dåligt kan vara ett uttryck för flera saker. Det kan vara ett faktiskt svar, men också ett uttryck för att slippa säga att det är dåligt.

I tabell 9.1 redovisas inställningen till EU uppdelat på män och kvinnor i samtliga EU:s medlemsländer. Tabellen visar andelen som svarat att EU-medlemskapet i det stora hela är "en bra sak". Tabellen redovisar också ett balansmått, alltså skillnaden mellan andelen män och andelen kvinnor som uppger att EU-medlemskapet är en bra sak.

Det finns ett tydligt mönster av att fler kvinnor än män uppfattar EU-medlemskapet som varken bra eller dåligt. I Danmark, Tyskland, Grekland, Spanien och Storbritannien överstiger skillnaden i andelen kvinnor och män som avger det neutrala svaret 10 procentenheter.

Att kvinnor i Sverige är mindre positiva än män till EU är alltså inte ett svenskt, eller ens ett skandinaviskt fenomen. Mönstret är detsamma i hela EU. Det innebär att den skandinaviska förklaringen att EU-motståndet har att göra med välfärdsstatens fortsatta väl och ve knappast är tillräcklig. Mönstret sätter också frågetecken kring Wessels spridningsmodell, eftersom skillnaderna mellan mäns och kvinnors inställning inte har försvunnit sedan 1991 som var slutpunkt för Wessels analys och det inte heller finns någon tydlig tendens till att skillnaderna är störst i de nyaste medlemsstaterna.

Tabell 9.1 Andel positiva till EU bland kvinnor och män i EU:s medlemsstater (procent).

	Män	Kvinnor	Skillnad män- kvinnor	Antal män	Antal kvinnor
Belgien	52	54	-2	252	261
Danmark	61	49	12	668	689
Tyskland	77	65	12	666	806
Grekland	75	64	11	314	319
Spanien	79	57	22	600	642
Frankrike	77	71	6	672	715
Irland	84	73	11	297	407
Italien	67	60	7	1910	2101
Luxemburg	87	87	0	145	149
Nederländerna	89	85	4	760	848
Portugal	78	79	-1	322	379
Storbritannien	53	43	10	768	834
Finland	52	48	4	349	438
Sverige	35	27	8	356	356
Österrike	58	43	15	301	348

Källa: EES99

Kommentar: Vet inte-svar ingår i procentbasen.

Nästa steg i analysen är att undersöka klassmönstret i inställning till EU. Det är inte helt oproblemiskt, då klassvariabeln i EES-undersökningen inte är entydig. Klassmätningen baseras på en subjektiv fråga där svarspersonen själv får ange sin klasstillhörighet. Andelen svars personer som klassificerar sig som "arbetarklass" varierar mycket mellan de olika länderna. Till en viss del kan denna variation avspegla faktiska förhållanden, men att frågan är subjektiv innebär också att varje lands kulturella definition av klassbegreppet kan ha spelat in. Vad som utgör arbetarklass i subjektiv mening har att göra med den faktiska socioekonomiska strukturen i respektive land, liksom den politiska kulturen. I länder med en tydlig klasskiljelinje i partisystemet kan den subjektiva klasstillhörigheten förväntas ha en annan innebörd än i partisystem baserade på andra skiljelinjer.

Då tanken här är att undersöka om ett klassmönster återfinns i inställning till EU i fler länder än i Sverige är klassvariabelns definition inte ett överstigit problem. Om vi förväntar oss att stödet till EU främst återfinns i samhällets etablerade grupper, torde de som själva klassificerar sig som arbetarklass respektive medelklass eller övre medelklass återspegla den kulturella klasshierarki som faktiskt finns. Det innebär att undersökningen tar fasta på att det är en subjektiv klasstillhörighet som analyseras

Tabell 9.2 Andel positiva till EU i olika subjektiva klasskategorier i EU:s medlemsstater (procent).

	Arbetar- klass	Lägre medelklass	Medelklass	Övre medel- klass	Överklass	Skillnad arbetar- klass/ övre medelklass	Antal svars- pers.
Belgien	42	39	57	71	73	-29	499
Danmark	47	53	54	71	66	-24	1356
Tyskland	60	70	71	87	93	-27	1456
Grekland	64	47	77	68	85	-4	626
Spanien	59	66	78	76	100	-17	1229
Frankrike	66	75	74	81	83	-15	1361
Irland	76	79	77	84	100	-8	692
Italien	64	67	72	68	40	-4	3092
Luxemburg	85	75	90	91	100	-6	287
Nederländerna	83	77	87	93	91	-10	1583
Portugal	75	67	83	79	100	-4	700
Storbritannien	44	48	54	51	72	-7	1526
Finland	41	48	52	62	100	-21	757
Sverige	17	30	35	43	-	-26	676
Österrike	35	43	54	60	100	-25	638

Källa: EES99

Ett klassmönster i EU-opinionen finns i alla EU-länder i så måtto att personer som uppfattar sig själva som arbetarklass är mindre positiva till EU än personer som ser sig som medelklass. För att få en uppfattning om styrkan i detta mönster redovisas också skillnaden i andel positiva till EU mellan dem som placerar sig i arbetarklassen respektive i övre medelklassen.¹ Vi kan då konstatera att i samtliga EU:s medlemsländer är arbetare mindre positiva till EU än medelklassen. I åtta av de femton medlemsstaterna är skillnaden i andelen EU-positiva mellan de som uppfattar sig som arbetarklass respektive övre medelklass 15 procentenheter eller större. Belgien uppvisar den starkaste klasspolariseringen i inställning till EU, med 31 procentenheters skillnad i andel positiva mellan arbetarklass och övre medelklass. Därefter följer Tyskland (-27), tillsammans med Sverige (-26) och Österrike (-25). Klasspolariseringen är tydlig också i Finland (-21), Spanien (-17) och Frankrike (-15). Lägst polarisering återfinns i Grekland, Italien och Portugal.

Inte heller vad gäller klass finns alltså något mönster av att klasskillnaderna är minst i de länder som varit med i EU ända sedan starten. Belgien

¹ Kategorin "överklass" är inte möjlig att analysera på grund av för få svarpersoner.

uppvisar den största klasspolariseringen i EU-åsikt, trots att belgarna torde vara bland de mest familjära med EU.

Spridningsmodellens förklaring att gruppskillnader beror på hur nytt ett fenomen stämmer alltså inte på aggregerad nivå. Nästa steg är att fortsätta analysen på individnivå.

Skillnader i ideologi eller intresse kan inte förklara hela köns- och klassmönstret

Bernhard Wessels spridningsmodell för opinionsbildning specificerar att skillnader mellan olika gruppers åsiktsförekomst och attityder minskar över tid, vartefter EU blir mer allmänt känt (Wessels 1995). Sedan 1991 då Wessels studie tog sin slutpunkt har EU sannolikt blivit synligare för medborgarna. I och med Maastrichtavtalet omspannar EU fler områden. Mycket talar för att gruppskillnader i attityder beroende på att EU är något nytt borde ha försvunnit. Det har vi redan konstaterat inte är fallet.

I spridningsmodellen tas också fasta på det man brukar benämna politiska resurser, såsom till exempel kunskap och intresse. Då EU är en komplex organisation menas att personer med svagare politiska och kognitiva resurser kommer att bli mer tveksamma till unionen. I denna förklaring ligger också att resursmässigt svagare grupper i högre grad saknar åsikt om EU (Wessels 1995). Denna aspekt av spridningsmodellen innebär att när vi kontrollerar för kognitiva resurser borde köns- och klasskillnaderna försvinna.

En annan förklaring som framförts till att kvinnor och personer i arbetarklassen är mer skeptiska till EU är ideologisk. I Sverige är en ideologisk vänsterposition förknippad med motstånd mot EU och kvinnor står genomsnittligt något till vänster om män, liksom personer i arbetarklassen tenderar att stå mer till vänster än personer i medelklassen. I Storbritannien är det i stället personer med en ideologisk högerposition som brukar vara mest negativa till EU. Ideologisk position har alltså i vissa länder ett klart samband med både kön, klass och EU-inställning, varför ideologisk position kan tänkas förklara gruppskillnaderna. Om så är fallet borde köns- och klasskillnaderna försvinna om vi kontrollerar för ideologisk position.

I tabell 9.3 presenteras resultaten av två regressionsmodeller. Den första inkluderar endast betydelsen av kön och klass för EU-inställning. Den andra modellen inkluderar också ideologisk vänster- högerposition och intresse av valkampanjen, vilket kan anses som ett ganska tufft test av köns- och klasskillnaderna eftersom både ideologi och intresse brukar ha

starka samband med opinioner.² Modellerna ger svar på två frågor. Först om det finns effekter av kön och/eller klass i hela EU, och om effekterna har samma riktning? Och sedan om dessa effekter kan förklaras av ideologisk position och/eller intresse, alltså om effekterna av kön respektive klass försvinner när modellen utökas.

Tabell 9.3 Betydelse av kön och klass i EU:s medlemsländer under kontroll för ideologisk position och intresse av valkampanjen. (Multipel regression med ostandardiserade b-koefficienter).

	Kön	Klass	Ideologi	Intresse	R ²	Antal svars-pers.
Belgien	-0.03*	0.24			0.05	466
	-0.02*	0.20	-0.23	0.04*	0.09	354
Danmark	0.07	0.13			0.02	976
	0.07	0.09	0.22	0.08	0.06	912
Finland	0.0*	0.18			0.02	458
	-0.02*	0.23	-0.06*	0.23	0.06	395
Frankrike	0.03*	0.12			0.02	959
	0.03*	0.09	-0.05*	0.14	0.04	765
Grekland	0.04*	0.13			0.02	486
	0.03*	0.12	0.05*	0.05*	0.03	443
Irland	0.07	0.02*			0.02	485
	0.08	0.02*	-0.07*	0.06*	0.03	433
Italien	0.04	0.02*			0.01	2814
	0.03	0.01*	-0.02*	0.05	0.01	2204
Luxemburg	-0.03*	0.07*			0.01	286
	0.01*	0.09	0.04*	0.01*	0.02	237
Nederländerna	0.01*	0.08			0.01	971
	0.01*	0.09	-0.04*	0.06*	0.02	887
Portugal	-0.01*	0.10			0.02	495
	-0.01*	0.10	-0.01*	0.14	0.04	384
Spanien	0.11	0.11			0.06	978
	0.10	0.07	0.08	0.17	0.10	812
Storbritannien	0.03*	0.09			0.01	927
	0.02*	0.11	-0.17	0.04*	0.03	832
Sverige	0.10	0.21			0.04	454
	0.11	0.06*	0.26	0.35	0.16	431
Tyskland	0.05	0.15			0.04	988
	0.06	0.15	-0.04'	0.21	0.09	939
Österrike	0.13	0.17			0.06	492
	0.13	0.15	-0.07	0.11	0.06	430

Kommentar: Data kommer från EES99-undersökningen. En asterisk (*) betyder att koefficienten inte är signifikant på 0.05-nivån. Samtliga variabler är kodade mellan 1 till 4, med 1=man, övre medelklass, intresserad och till höger.

Det står klart att det finns en effekt av både kön och subjektiv klasstillhörighet i förväntad riktning i hela EU, och att effekterna inte helt kan för-

² Ideologisk position mäts med självplacering en skala från 1 (vänster) till 10 (höger). Måttet är här grupperat så att skalsteg 1-3=4, 4-5=3, 6-7=2 och 8-10=1. Intresse mäts med en fråga om intresse av valkampanjen. Frågan har svarkategorierna mycket intresserad, ganska intresserad, ganska lite intresserad och inte alls intresserad.

klaras av skillnader i ideologisk position eller intresse av kampanjen inför europaparlamentsvalet. Inte i något land försvinner effekterna av både klass och kön i den utökade modellen. Ideologisk position har en viss förklaringspotential i Belgien, Danmark, Storbritannien och Sverige där värdena för ideologisk position är höga. I Belgien och Storbritannien är det vänsterståndpunkt som är förknippad med positiv inställning till EU medan det i Danmark och Sverige främst är högerorientering som är förbunden med en EU-positiv attityd. I Belgien, Danmark och Sverige är det främst koefficienten för klass som försvagas i den utökade modellen.

Spridningsmodellen som tar fasta på skillnader i intresse har störst förklaringspotential i Finland, Spanien, Sverige och Tyskland där b-koefficienten för kampanjintresse är hög. Det innebär emellertid inte särskilt mycket för effekterna av kön och klass. De förändras mycket lite i den utökade modellen. Sverige skiljer ut sig i och med att koefficienterna för både vänster-högerideologi och intresse är höga. Det är emellertid endast effekten av klass som minskar i den utökade modellen, vilket innebär att skillnaderna mellan olika klasser till viss del kan förklaras av såväl ideologi- som intresseskillnader. Effekten av kön påverkas dock nästan inte alls.

Sammantaget kan dock varken ideologimodellen eller spridningsmodellen sägas fått annat än mycket svagt stöd i analysen. Effekterna av kön och klass försvinner inte i den utökade modellen. Det finns dock lite olika mönster i effekterna, vilka sammanfattas i tabell 9.4.

Tabell 9.4 Gruppering av länder utifrån effekter av kön och klass under kontroll för ideologi och intresse för valkampanjen.

Signifikanta effekter av både kön och klass	Signifikanta effekter av kön men inte av klass	Signifikanta effekter av klass men inte av kön	Inga signifikanta effekter av kön eller klass
Danmark	Irland	Belgien	
Spanien	Italien	Finland	
Tyskland	Sverige	Frankrike	
Österrike		Grekland	
		Luxemburg	
		Nederländerna	
		Portugal	
		Storbritannien	

Kommentar: Klassificeringen baseras på resultaten i tabell 9.3. Obs ju större urval desto lättare att få signifikanta effekter.

Det mönster vi känner igen från Sverige – att kvinnor och personer i arbetarklassen är mindre positiva till EU – är mycket tydligt inte ett unikt svenskt fenomen. Tvärtom. En signifikant om än på vissa håll relativt svag

klassdimension tycks finnas även efter kontroll för ideologisk position och intresse i samtliga EU-länder utom i Irland, Italien och Sverige. I dessa länder finns däremot en signifikant skillnad kvar av kön. I fyra av länderna finns signifikanta effekter kvar av både kön och klass.

Det är inte heller så att det går att urskilja ett särskilt skandinaviskt mönster. Danmark, Sverige och Finland hamnar i olika kategorier i tabell 9:4. Inte heller de sex första EU-länderna hamnar i samma kategori, vilket de borde göra utifrån spridningsmodellens antagande om tidens betydelse för minskande gruppskillnader.

EU-projektet framstår efter denna analys inte som ett särskilt jämlikt projekt. Även om effekterna av kön och klass i de flesta fall är svaga, måste kontrollen för ideologisk position och intresse ses som ett förhållandevis tufft test för sambanden. Trots det uppvisar inställningen till EU en tydlig splittring mellan olika grupper, vilket kan påverka EU-projektets legitimitet. Inställningen till EU har ett drag av *manligt medelklassprojekt* i hela Europeiska unionen. Att förändra detta och därmed vinna ett bredare stöd är en rejäl utmaning för det fortsatta EU-samarbetet.

10 Gröna röster

Martin Bennulf

Miljöpartiet de gröna har varit en framgångsrik nykomling i svensk politik under de senaste decennierna. Sex gånger har partiet hittills deltagit i riksdagsval. Tre gånger har det passerat fyraprocentsspärren, tre gånger har det hamnat utanför riksdagen. Vid valen till Europaparlamentet har partiet fått ett röststöd som är klart högre än det brukar få i riksdagsvalen.

De som röstar på miljöpartiet var till en början, i riksdagsvalen, huvudsakligen drivna av en sakfråga. Det var naturligtvis partiets miljöpolitik som lockade till sig väljare. Utan tvekan var det den starka miljöopinionen i samband med valet 1988 som medförde att miljöpartiet passerade fyraprocentsspärren (Bennulf 1990). Men sedan dess har miljöopinionen sviktat (Bennulf 1999).

Trots miljöopinionens tillbakagång har miljöpartiet gjort comeback i den svenska riksdagen. Vid valen 1994 och 1998, efter det att man ramlat ur riksdagen 1991, återvanns riksdagsplatserna. Och valen till Europaparlamentet kan närmast beskrivas som succéartade. Svaret på frågan varför miljöpartiet varit framgångsrikt är EU-frågan.

Det är inte någon hemligt att svenskar är mer tveksamma till medlemskap i EU än befolkningen i de flesta andra EU-länder. Inom flera politiska partier är ledningarna mer positiva till EU-medlemskapet än breda grupper av partimedlemmar och väljare. För den väljare som anser att ett nej till EU är en viktig sakfråga för valet av parti finns det inte så många partier att välja på. Därför har miljöpartiet blivit ett populärt val för många väljare som är motståndare till EU. Men det är också så att människors åsikter i miljöfrågor är en viktig drivkraft när det gäller att rösta på miljöpartiet. Frågan är om väljarnas gröna åsikter eller negativa åsikter till EU är det som främst ligger bakom valet att rösta på miljöpartiet? Och finner vi några skillnader här när det gäller riksdagsval och val till Europaparlamentet?

Man kan också stanna upp och fråga sig varför miljöpartiet tagit ställning emot EU. Utifrån partiets ideologi är det inte någon självklarhet att stanna för en EU-negativ linje. Ser man till miljöfrågornas hanterande finns både för- och nackdelar med ett arrangemang som EU. Därför har gröna partier i olika länder också kommit till olika slutsatser när det gäller EU. Det finska miljöpartiet som i mångt och mycket liknar det svenska har

t.ex. tagit ställning för EU. Det är här inte tid och plats att fördjupa sig i en ideologisk diskussion kring det svenska miljöpartiets ställningstagande i EU-frågan. Låt oss nöja oss med att konstatera att ställningstagandet hittills blivit en framgång på väljarnivå i Sverige. Och att många gröna partier i Europa snarare är positiva än negativa till EU.

Den huvudsakliga forskningsuppgiften i detta kapitel är att studera betydelsen av miljö- respektive EU-åsikter för beslutet att rösta på miljöpartiet i svenska europaparlamentsval. Resultaten skall jämföras med betydelsen av motsvarande faktorer vid riksdagsvalen. Innan vi går vidare skall vi först placera in den svenska valmanskåren på en jämförbar karta med andra EU-länders väljare. Eftersom vi vet att gröna partier runt om i Europa har valt att hantera frågan om EU-medlemskap på olika sätt kan vi också misstänka att det är något särskilt med svenska mp-väljares överlag negativa inställning till EU. Kan det rent av vara så att det finns ett samband mellan gröna attityder och inställning till EU? Och om det är så, är det ett unikt svenskt fenomen?

Frågan är alltså om det finns något samband mellan miljöattityder och inställning till EU. Är det så att människor med gröna attityder är mer tveksamma till EU än andra? Eller är detta bara ett fenomen som återfinns på elitnivå bland politiker i svenska miljöpartiet? Frågeställningen skall besvaras i två steg. Till vår hjälp har vi data från den internationella studien av väljare i samtliga EU-länder (EES99). Först skall vi med land som analysenhet undersöka huruvida inställningen till EU är mer negativa i länder där också inställningen till miljöåtgärder är mer positiv. Därefter för vi ned analysen till individnivå, om än uppdelat på olika länder, och studerar huruvida åsikter om EU går hand i hand med åsikter om EU. Som referenspunkt kommer väljarnas vänster-högerideologi att användas. I vilken grad samvarierar vänster-högerposition med åsikter om EU?

I EES99-studien har miljöattityder mätts på två sätt. Dels har svarspersonerna fått bedöma hur viktiga de anser att miljöfrågorna är i sitt eget land, dels har de fått bedöma hur nöjda de är med den miljöpolitik som bedrivs.¹ I de följande tabellerna kommer båda dessa variabler att analyseras. Dessutom inkluderas väljarnas självplacering på vänster-högskalan. Dessa tre variabler kommer att relateras till den beroende variabeln i vad mån man anser att det är bra eller dåligt att det egna landet är medlem av EU. Låt oss börja med att besiktiga svarsnivåerna på de totalt sett fyra variablerna i EU:s samtliga medlemsländer.

---

¹ Inställningen till de två förslagen är inte särskilt starkt sammankopplade på individnivå i något land. Den starkaste korrelationen uppmäts i Belgien ($r=.27$) medan den i Sverige är så pass låg som $r=.05$.

Tabell 10.1 Inställning till EU-medlemskap, miljöfrågans viktighet, nöjdhet med miljöpolitik samt andel mycket till vänster bland medborgare i EU-länderna 1999 (procent).

land	andel EU-medlemskapet bra	andel miljöfrågan mycket viktig	andel mycket nöjd med miljöpolitiken	andel mycket till vänster
Nederländerna	89	78	9	23
Luxemburg	88	78	5	15
Portugal	80	56	2	11
Frankrike	78	75	3	33
Irland	78	73	5	12
Italien	76	43	2	29
Tyskland	74	59	4	22
Grekland	73	80	2	19
Spanien	72	49	2	29
Danmark	59	66	14	16
Belgien	57	45	8	15
Finland	56	42	4	12
Österrike	53	63	7	17
Storbritannien	52	69	7	18
Sverige	36	53	4	31

Kommentar: Siffrorna baseras på svaren på ett antal intervjufrågor som ställts till medborgare i samtliga EU:s medlemsländer i EES-studien. För samtliga frågor gäller att vet inte-svar exkluderats ur analyserna. EU-medlemskapet mäts med den klassiska Eurobarometerfrågan huruvida svarspersonerna anser att det är bra, dåligt eller ingetdera att det egna landet är medlem av EU. Miljöfrågans viktighet mäts med fyra svarsalternativ; i tabellen återfinns andelen som svarat stor viktighet (great importance). Nöjdhet med miljöpolitiken mäts också med fyra svarsalternativ; i tabellen anges andelen som svarat mycket tillfredställd (very satisfied). Vänster-högerideologi baseras på en skala mellan 1-10; endast de som svarat ett (längst åt vänster) två, eller tre återfinns i tabellen ovan.

När det gäller åsikt om EU är det svenskar som är minst positiva. Men svenskar sticker inte ut särskilt när det gäller övriga åsikter i tabellen. Greker utmärker sig t.ex. som de mest gröna genom att vara minst nöjda med miljöpolitiken och i störst utsträckning anse att miljöfrågan är viktig. Svenskar återfinns i hög grad långt till vänster på vänster-högerskalan tillsammans med franska, italienska och spanska medborgare. En okulär besiktning av resultaten ger inte intryck av att det finns något samband mellan EU-åsikt och gröna åsikter.

En korrelationsanalys med land som analysenhet baserad på siffrorna i tabell 10.1 visar att vi inte luras av ögonmättet. De statistiska måtten pekar på svaga insignifikanta samband mellan de variabler som återfinns i analysen.

Det mönster som framstår med land som analysenhet behöver nödvändigtvis inte föreligga på individnivå. Det kan finnas intressanta individ-

samband under ytan på en nations genomsnitt. Därför skall vi studera sambanden mellan miljöattityderna, vänster-högerposition och åsikt om EU inom respektive land.

Tabell 10.2 Samband mellan åsikt om EU-medlemskap och miljöfrågans viktighet, nöjdhet med miljöpolitik samt subjektiv vänster-högerideologi 1999 (Pearson's r)

land	miljöfrågan mycket viktig	nöjd med miljöpolitiken	vänster-höger position
Belgien	.29	-.15	.22
Italien	.17	.06	-.01
Frankrike	.12	.08	.08
Storbritannien	.05	.05	.13
Portugal	.09	.08	-.02
Spanien	.06	.08	-.10
Finland	.01	.10	.01
Tyskland	.04	.08	.02
Grekland	.01	.14	-.09
Luxemburg	-.04	.10	-.03
Irland	-.02	.10	.08
Nederländerna	-.01	.08	.04
Österrike	-.06	.19	.06
Sverige	-.05	.05	-.28
Danmark	-.06	.05	-.19

Kommentar: Korrelationerna bygger på inställningen i de sakfrågor som ingår i tabell 10.1. Vet inte svar har exkluderats från analyserna. Låga värden på variablerna betyder positiv till EU, miljöfrågan viktig, nöjd med miljöpolitiken respektive vänster.

Generellt kan vi konstatera att sambanden mellan de två miljöåsikterna, vänster-högerideologi och inställning till EU är svagt i samtliga undersökta länder. I majoriteten av EU-länderna visar sig dock korrelationen vara positiv mellan viktighetsfrågan och EU-frågan, vilket i det här sammanhanget betyder att gröna åsikter har ett samband med en positiv inställning till EU (Wessels 1995). Belgien, Italien och Frankrike är de tydligaste exemplen. I Sverige är sambanden mellan gröna åsikter och EU-åsikter mycket svaga i EES-studien. Men precis som i andra svenska undersökningar pekar resultaten på vissa samband mellan gröna attityder och EU-motstånd (Gilljam & Holmberg 1993, Oscarsson 1996). Det är valet av indikatorer på grön attityd som åstadkommer svagare korrelationer än vi är vana vid att se. Korrelationerna mellan olika gröna åsikter och EU-åsikter kan i Sverige förväntas återfinnas i spannet mellan .10-.20 beroende på vilka frågor som analyseras. I enlighet med tidigare forskning framkommer också ett klart samband mellan vänster-högerposition och in-

ställning till EU så till vida att svenskar som lutar åt vänster också tenderar att vara mer skeptiska till EU än personer som lutar åt höger.

I Sverige finns alltså ett svagt samband mellan grönt och EU-motstånd. Om vi återvänder till tabell 10.1 redovisades där andelen som ansåg att det var bra för respektive land att vara medlem i EU. Den svenska siffran var 36 procent. Om vi genomför motsvarande analys bland väljare som röstade på miljöpartiet i europaparlamentsvalet 1999 är siffran 21 procent. Personer som röstar på miljöpartiet tenderar med andra ord att vara mindre positiva till EU än andra svenskar. I Finland, och i de flesta andra EU-länder finner vi inte samma mönster, där är istället väljare som röstat på gröna partier oftast mer positiva till EU-medlemskapet än väljarna i gemen.² Att gröna väljare är emot EU i högre grad än genomsnittsopinionen tycks alltså vara ett i huvudsak svenskt fenomen.

Tabell 10.3 Röstning på miljöpartiet förklaras av åsikter om EU och miljö. En jämförelse mellan riksdagsvalet 1998 och Europaparlamentsvalet 1999 (logistiska regressionskoefficienter).

åsikt	Riksdagsvalet 1998	Europaparlamentsvalet 1999
miljöåsikt	-.87	-.46
EU-åsikt	.30	.48
förklarad varians	.15	.20
antal intervjuade	997	604

Kommentar: Båda analyserna är genomförda på data från Europaparlamentsvalundersökningen 1999. Data för riksdagsvalet 1998 utgörs således av minnesdata. Miljöåsikten mäts på en femgradig skala (1-5) som inställning till att satsa på ett miljövänligt samhälle (bra eller dåligt). EU-åsikt gäller huruvida man är positivt eller negativt inställd till EU-medlemskapet; även den variabeln har kodats med 1 och 5 som ytterpunkter. Den beroende variabeln är dikotom (0=röstade, men inte på miljöpartiet; 1=röstade på miljöpartiet). Siffrorna i tabellen är den uppskattade effekten av en enhets förändring på en oberoende variabel på den beroende EU-variabeln. Den förklarade variansen är Nagelkerkes R^2 .

I Sverige kan vi konstatera att miljöåsikter och EU-åsikter bådaddera uppvisar samband med väljarnas benägenhet att rösta på miljöpartiet. Frågan är vilken typ av åsikter som är viktigast. Har EU-åsikterna gått om miljö-åsikterna som drivkraft bakom väljarnas beslut att rösta på miljöpartiet? En fullständig modell för att teoretiskt och empiriskt reda ut drivkrafterna bakom miljöpartiröstningen skulle behöva inkludera många faktorer som t.ex. sociala bakgrundsfaktorer och grundläggande värderingar (Bennulf

² Det enda land förutom Sverige där gröna väljare är klart mindre positiva till EU än det nationella genomsnittet är Irland. Resultatet måste dock tolkas med viss försiktighet eftersom endast 20 personer som röstat grönt intervjuats i den irländska delstudien inom EES99. Andelen positiva till EU var 56 procent bland samtliga svarande i Finland. Motsvarande andel var 72 procent bland finska väljare som röstade på miljöpartiet.

1990; Holmberg 2000a). Men de lämnas helt utanför denna analys. Analysen fokuseras på i vilken utsträckning väljarnas åsikter om EU respektive om miljön påverkar benägenheten att rösta på miljöpartiet i riksdagsvalet 1998 och i valet till Europaparlamentet 1999?

Vi studerar problemet med hjälp av regressionsanalyser. De är utförda bland människor som röstat. Icke-röstarna ingår inte i analysen. Undersökningens beroende variabel är dikotom - röstat på miljöpartiet eller inte. Därför har s.k. logistisk regressionsanalys genomförts.

Gröna röster spelar, inte förvånande, en stor roll för stödet för miljöpartiet. Människor med gröna åsikter har en ökad tendens att rösta på miljöpartiet jämfört med väljare som inte har gröna åsikter. En förhöjd benägenhet att stödja miljöpartiet återfinns även hos väljare som är negativa till EU-medlemskapet. Effekten av EU-åsikten är dock svagare än effekten av miljöinställningen när de gäller riksdagsval. I Europaparlamentsval tenderar mönstret bli det omvända – en något större EU-effekt jämfört med miljöeffekten. Miljöåsikter är en viktig åsiktsmässig drivkraft bakom svenska väljares miljöpartival. EU-negativa väljare ger dock miljöpartiet ett centralt tillskott i riksdagsvalen; men det är i valen till Europaparlamentet som de EU-negativa rösterna blir mest centrala. Gröna röster på miljöpartiet i Sverige är röster på en aktiv miljöpolitik men innehåller också ett stort mått av protest mot EU.

Gröna röster klingar inte likadant i EU:s olika medlemsländer. I många länder är den gröna opinionen bland de mest positiva till EU. Så icke i Sverige. Här är merparten av gröna röster ett votum mot EU-medlemskapet, åtminstone så till vida att miljöpartiets valmanskår i hög utsträckning anser att det är negativt att Sverige är medlem av EU. EU-motståndet har blivit miljöpartiets räddningsplanka. Utan de EU-negativa rösterna skulle partiet haft svårt att stanna kvar i riksdagen och de lyckosamma valen till Europaparlamentet beror snarare på EU-motståndet än på ett grönt engagemang. Miljöpartiet, som en gång tycktes vara ett enfrågeparti, har blivit ett tvåfrågeparti på väljarnivå. Det märks i riksdagsvalen men syns tydligast i Europaparlamentsvalen.

11 EU-medlemskap – på gott och ont

Rutger Lindahl och Maria Oskarson

Ett betydelsefullt inslag i argumentationen för medlemskap i Europeiska Unionen i alla nuvarande medlemsländer och i de länder som sökt eller söker medlemskap är att medlemskapet skall vara till nytta för landet och dess innevånare. Det innefattar ett brett urval av nyttoaspekter inom en rad olika politikområden, från fred- och säkerhet till skydd för miljön och lägre matpriser. De europeiska politiker som i början av 1950-talet lanserade tanken på ett successivt breddat och fördjupat samarbete mellan Europas stater utgick från grundidén att det av en politisk-ekonomisk elit utformade integrationsprojektet visserligen kunde startas, men knappast överleva om det inte fick stöd av medborgarna. Och för att vinna detta stöd måste projektet verka på ett sådant sätt att det får legitimitet i medborgarnas ögon. Medborgarna måste uppfatta att EU-medlemskapet för något gott med sig.

Nära kopplat till den ofta förekommande debatten om demokratiska brister inom Europeiska unionen ligger frågan om bristande legitimitet. Vad som egentligen ska avses med detta är inte entydigt. I inledningskapitlet till boken *Political Representation and Legitimacy in the European Union* diskuteras legitimitet i tre aspekter: det politiska systemets domän, det politiska systemets räckvidd och det politiska systemets institutioner och processer (Schmitt and Thomassen 1999). När det gäller den tredje aspekten innebär den att legitimiteten hänger samman med hur det politiska systemet fungerar när det gör vad det ska göra, dvs producerar policy. Ett system som inte förmår leverera policy brister i legitimitet. Resonemanget kan föras tillbaka till David Eastons berömda modell och “the feed-back loop”, vilken kan sägas lägga en grund för en rad studier om samband mellan politikens utfall och stöd för systemet (Easton 1975). Alltsedan början av 1970-talet har denna förklaringsmodell för politiskt stöd analyserats och diskuterats. Under senare år har analyser visat att politikens utfall kan bidra till att förklara förändringar av politisk misstro (McAllister 1999; Miller och Listhaug 1999). Det finns också studier som visar på samband mellan makroekonomiskt utfall och stöd till den Europeiska unionen (Norris 1999a; Marsh 1999; Eichenberg och Russel 1993).

Ett stort problem i denna typ av analyser är naturligtvis vad som avses med “policy performance”, och hur det mäts. När det gäller analyser av stöd för EU finns i Eurobarometer mätningar av huruvida medborgarna

bedömer att det egna landet "haft nytta" av EU-medlemskapet.¹ Utvärderingen av den förda politiken blir i en sådan undersökning mycket allmän. Det är helt upp till den enskilde medborgaren att bestämma innebörden i begreppet "nytta". Andra studier använder frågor om inställning till hur demokratin fungerar i EU, som indikator på medborgarnas utvärdering av EU:s "policy performance" (Norris 1999a). Det är dock en ganska tveksam operationalisering, eftersom den tydligt tangerar värdesidan av begreppet demokrati. Demokratin i EU kan också ses som en evaluering av andra aspekter än "policy performance", som t.ex. EU:s institutionella organisation och relationen mellan EU och de nationella politiska systemen.

Ett något mer specifikt sätt att gå tillväga på när det gäller att fastställa betydelsen av policyutfall utgår från olika typer av ekonomiska indikatorer. En viktig distinktion i denna typ av studier är om analysen utgår från objektiva makro-ekonomiska indikatorer såsom BNP-tillväxt eller arbetslöshet, eller från medborgarnas subjektiva uppfattning om ekonomin (Marsh 1999; Eichenberg och Dalton 1993). Trots att det gängse tillvägagångssättet fortfarande är att utgå från ekonomi när betydelsen av politikens utfall analyseras har under senare år några studier visat att den förda politiken även inom andra områden än ekonomi har väsentlig betydelse för nationellt politiskt stöd och förtroende (Huseby 2000; Kumlin och Oskarson 2000; Kumlin i kapitel 5 i denna bok). I och med fördraget om Europeiska unionen (Maastrichtfördraget) har EU:s verksamhetsområden vidgats utöver det rent ekonomiska samarbetet, varför det finns skäl att ifrågasätta att det endast är ekonomiskt utfall som kan förväntas vara av betydelse för medborgarnas stöd till EU.

Detta kapitel presenterar en analys av sambandet mellan politikens utfall (EU:s "policy performance") och befolkningens stöd för EU. För att besvara frågan om hur medborgarnas bedömning av den förda politiken påverkar stödet till EU, används en rad specifika indikatorer på vilken inverkan som EU-medlemskapet anses ha på förhållanden i Sverige. Därutöver analyseras också medborgarnas uppfattning om sambandet mellan dessa effekter och EU:s policy inom olika politikområden. Inledningsvis ges en översikt över det allmänna opinionsmönstret bland befolkningen i EU:s samtliga medlemsstater när det gäller bedömningen av vilken nytta det egna landet har av EU-medlemskapet.

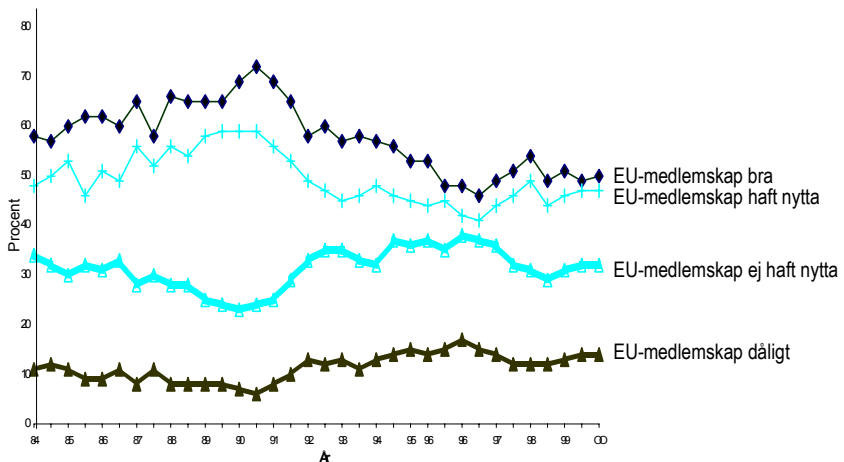
---

¹ Eurobarometer innefattar undersökningar i samtliga EU:s medlemsländer av medborgarnas attityder i en rad samhällsfrågor. Opinionsundersökningarna genomförs med stöd av Europeiska kommissionen. Statistiska data finns tillgängliga via Europeiska kommissionens webbsida. www.europa.eu.int/

Nytta av EU-medlemskapet?

Ett grundläggande demokratikrav är att samarbetet inom EU skall ha stöd, eller i varje fall inte möta motstånd, bland en majoritet av väljarna. Ur legitimitetssynpunkt är det också väsentligt att EU-medlemskapet uppfattas vara till nytta för det egna landet. Vidare antas medborgarnas uppfattning om vilken nytta landet har av EU-medlemskapet vara av stor betydelse för inställningen till EU. I figur 11.1 ges en översiktlig bild av relationen mellan befolkningens uppfattade nytta av medlemskapet och stöd till det egna landets medlemskap i EU.

Figur 11.1 Uppfattning om det egna landet haft nytta av medlemskapet i EU och stödet för EU åren 1984 – 2000 (procent).

Kommentar: Resultaten kommer från Eurobarometerns fråga om EU-medlemskapet är bra eller dåligt respektive från frågan om det egna landet haft nytta eller ej av EU-medlemskapet.

Redan vid en översiktlig analys av opinionsläget inom hela Europeiska unionen,² när det gäller frågan om det egna landet haft nytta av medlemskapet i EU, framträder några mönster som är värda att notera. För det första är den genomsnittliga nivån när det gäller bedömningen ”haft nytta” klart lägre än nivån för ”EU= bra sak”, dvs. indikatorn på det allmänna stödet för medlemskap i EU. Det är först mot slutet av analysperioden, dvs. under de senaste åren, som kurvorna hamnar riktigt nära varandra.

² Vid mätseriens början var tio länder medlemmar i EG, 1986 tillkom Spanien och Portugal och 1995 Sverige, Finland och Österrike (EU15).

Allmänt kan dock konstateras att opinionskurvorna följer varandra. Det antyder att det kan finnas ett samband mellan å ena sidan uppfattad nytta av EU och å andra sidan uttalat stöd för medlemskap.

Den bild som framträder i Eurobarometerens undersökningar under de senaste sju åren är att väljarstödet, sett som ett genomsnittsvärde i hela EU, under större delen av perioden legat över femtioprocentnivån. Högsta stöd uppnåddes 1990 då drygt sjuttio procent bland befolkningen i de dåvarande tolv medlemsländerna ansåg att medlemskap i EU var "en bra sak". Uppfattningen att EU är "en dålig sak" omfattas endast av mellan tio och femton procent bland medborgarna. Under hela 1980-talet ökade stödet successivt, men sedan toppvärdet 1990 har det sjunkit med drygt tjugo procentenheter. Enligt senaste undersökningsresultat från år 2000 låg stödet bland befolkningen i EU:s femton medlemsländer på endast fyrtionio procent.

Det sjunkande stödet för EU inom EU15 kan ses som en möjlig reaktion på allmänt försämrade ekonomiska förhållanden under inledningen av 1990-talet. Till detta kan också läggas den tidvis omfattande och intensiva debatt som följde på offentliggörandet av Maastrichtfördraget 1991. Genom fördraget om Europeiska unionen breddades och fördjupades samarbetet. I flera av medlemsländerna riktade medborgare skarp kritik mot denna utveckling. Exempel på uppmärksammade situationer när denna kritik mot EU tydligt kom till uttryck i folkliga manifestationer var när de danska väljarna röstade nej till Maastrichtavtalet på sommaren 1992 och när den franska regeringen endast med knapp marginal fick väljarnas stöd i en folkomröstning under hösten samma år. Även i Tyskland och Storbritannien framfördes stark kritik mot de planer för EU:s utveckling som framgick av Maastrichtfördraget.

Då Sverige, Finland och Österrike, efter folkomröstning och intensiva debatter om EU-medlemskapets för- och nackdelar, i januari 1995 anslöt sig till EU framfördes farhågor om att den EU-negativa opinionen skulle förstärkas kraftigt. Något sådant trendbrott står emellertid inte att finna i figur 11.1. Analyseras resultaten för dessa tre länder separat framträder att stödet för EU sedan 1995 snarast ökat något bland svenskarna. En liknande tendens återfinns för Österrike, medan befolkningen i Finland år 2000 ansåg att EU var "en bra sak" i ungefär lika hög utsträckning som fem år tidigare. Även bland belgare, danskar, greker, spanjorer, irländare och portugiser har stödet för EU ökat under de senaste fem åren. Däremot kan konstateras att tyskar, fransmän och briter i klart minskad utsträckning uppfattar EU-medlemskapet som "en bra sak".³

---

³ Jfr. Sören Holmbergs analys av denna utveckling i kapitel 1 denna bok.

Ett betydande opinionsmotstånd mot medlemskap i EU kan för år 2000 endast noteras i Finland (22 procent), Danmark och Storbritannien (båda 24 procent), Österrike (25 procent) och Sverige (38 procent). Genomsnittet för EU15 är 14 procent.

Det bör dock observeras att andelen bland befolkningen som avger svaret "vet ej" på nyttofrågan är mycket högre än vad som gäller frågan om stöd för EU-medlemskap.⁴ Analysen visar också att andelen medborgare som anser att det egna landet inte har haft nytta av EU-medlemskapet är väsentligt högre än andelen som menar att EU-medlemskap är "en dålig sak". Detta indikerar att det finns många väljare som stöder landets EU-medlemskap utan att samtidigt anse att landet haft nytta därav.

En detaljerad analys av opinionsmönstret uppdelad på EU:s medlemsländer år 2000 ger vid handen att det även under kontroll för land finns ett mycket tydligt samband mellan upplevd nytta av EU-medlemskap och stöd för medlemskapet på aggregerad nivå (tabell 11.1). Samtliga tio länder som ligger ovanför EU-genomsnittet när det gäller väljarstöd för EU-medlemskap visar sig också inta samma position när det gäller uppfattad nytta för det egna landet. I Irland är båda värdena mycket höga. Efter att ha visat en stigande tendens under tio år från början på 1980-talet har i det närmaste nittio procent av irländarna de senaste fem åren uppgivit att Irland haft nytta av att vara medlem i EU. Eftersom stödet för medlemskapet i EU ligger ungefär tio procentenheter lägre finns det uppenbarligen vissa irländare som inte är villiga att ge ett helhjärtat stöd till EU, trots att de uppfattar att landet haft nytta av medlemskapet. Den under våren 2001 uppblussande debatten om eventuella skadliga effekter inom "euroområdet" av stark tillväxt, men också ökande inflation, i den irländska ekonomin och finansministrarnas uppmaning till den irländska regeringen att "kyla av" den ekonomiska utvecklingen skulle i detta perspektiv kunna minska känslan bland irländarna att man har mycket stor nytta av EU-medlemskapet.⁵

Ur ett nordiskt perspektiv kan det också vara av intresse att notera att den danska befolkningen, vilken ofta uppfattas som EU-kritisk, visserligen visar upp ett relativt betydande motstånd mot EU-medlemskapet, men samtidigt också en anmärkningsvärt stor uppskattning av nyttan därav. Två tredjedelar bland danskarna ansåg hösten 2000 att Danmark haft nytta av att vara medlem i EU. Motsvarande andel för Finland var fyrtio procent och för Sverige endast tjugofem procent.

---

⁴ Andelen är 21 procent i det förstnämnda fallet och 9 procent i det sistnämnda.

⁵ Se t.ex. i *Dagens Nyheter* den 12 februari 2001 "Irland varnades av EU"

Tabell 11.1 Stöd för medlemskap i EU inom EU:s medlemsländer, samt åsikt om det egna landets nytta av medlemskapet i EU (balansmätt)

	Stöd för EU-medlemskapet			Nytta av EU-medlemskapet	
	1999	2000		1999	2000
Irland	79	71	Irland	85	80
Luxemburg	78	75	Portugal	68	55
Nederländerna	67	64	Luxemburg	60	54
Portugal	64	55	Grekland	55	58
Spanien	60	58	Nederländerna	45	41
Italien	54	49	Spanien	45	46
Grekland	52	53	Danmark	43	42
Belgien	48	55	Italien	24	19
Tyskland	35	34	Belgien	22	37
Danmark	33	29	Frankrike	15	14
Frankrike	32	33	Österrike	13	-7
Finland	24	17	Finland	-1	-6
Österrike	24	14	Tyskland	-2	±0
Sverige	7	-1	Storbritannien	-13	-11
Storbritannien	5	5	Sverige	-20	-28

Källa: Eurobarometer 52, datainsamling hösten 1999 samt Eurobarometer 54, datainsamling hösten 2000.

Kommentar: I tabellen redovisas balansmätt som beräknats genom att minska procentandelen som stöder EU-medlemskap med procentandelen som är motståndare därtill (kolumn 1), samt (kolumn 2) procentandelen som anser att det egna landet haft nytta av EU-medlemskapet med procentandelen som har motsatt åsikt.

I fem medlemsländer – Finland, Tyskland, Österrike, Storbritannien och Sverige – blir opinionsbalansen negativ, dvs. det är en större andel bland befolkningen som anser att det egna landet inte haft nytta än som anser att de haft nytta av EU-medlemskapet. Bland resultaten för de enskilda EU-länderna är utvecklingen mellan 1999 och 2000 för Österrike speciellt intressant. Den osedvanligt starka nedgången i stödet för EU-medlemskapet och den kraftigt förändrade synen på nyttan därav, kan rimligen inte ha någon annan förklaring än att det är en reaktion på de övriga fjorton EU-ländernas regeringars fördömande av den österrikiska regeringens sammansättning efter det senaste valet. Främst riktades kritiken mot att det fridemokratiska partiet och dess ledare Jörg Haider, som bl.a. gjort en rad uttalanden mot invandrare och mot EU:s utvidgning, gavs en framträdande roll. Det ansåg uppenbart många österrikare vara oönskad inblandning i det egna landets inre angelägenheter och blev sura på EU, trots att den särskilda behandlingen av den österrikiska regeringen inte var beslutad av EU.

Mönstret i opinionsutvecklingen visar att det i huvudsak är bland de senast tillkomna medlemsländerna som det starkaste motståndet mot EU återfinns. En hypotes om att väljarna skall bli mer positiva till EU-medlemskapet ju längre tid som det egna landet varit medlem, som en effekt av successiv insocialisering med EU, får stöd i vissa medlemsländer som t.ex. Danmark, Grekland, Irland och Portugal, men saknar stöd i bl.a. Tyskland, Frankrike och Italien (Wessels 1995; se också kapitel 1). I fallet Nederländerna och Luxemburg ligger stödet för EU-medlemskap stadigt på en mycket hög nivå.

Bland medborgarna i kandidatländerna, dvs. de länder som sedan några år förhandlar om medlemskap i EU, uppfattas ”nyttospekten” olika. Som visas i kapitel 12 om opinionsmönstret i utvidgningsfrågan är det bland befolkningen i de tre baltiska republikerna Litauen, Lettland och Estland som den mest utbredda uppfattningen finns att det egna landet skall gynnas mest av ett medlemskap i EU. Samtidigt är det i just dessa länder som stödet för medlemskap är som svagast.

Sveriges nytta av EU-medlemskapet

Sverige hade i januari 2001 varit medlem i EU i sex år. Under denna tid, liksom under åren dessförinnan, har det pågått en tidvis intensiv debatt om vad EU-medlemskapet betytt. För både förespråkare och motståndare till EU-medlemskapet är det självklart av största vikt att kunna påvisa att effekterna varit positiva eller negativa. Argument för den ena eller andra tolkningen har fått stort utrymme i samhällsdebatten, inte minst i massmedia, och har troligtvis haft stor betydelse för de tydliga opinionsförändringar som registrerats.

Opinionsanalyser visar att stödet för EU bland svenskar tillhör de lägsta inom EU15. Med undantag för en period i direkt anslutning till folkomröstningen om EU-medlemskap 1994, har resultat från opinionsundersökningar visat att andelen svenskar som är emot Sveriges medlemskap i EU är större än andelen som är för. Det visar sig också att svenskar i lägre utsträckning än i något annat EU-land anser att det egna landet haft nytta av EU-medlemskapet. Med tanke på att den svenska ekonomin utvecklats mycket positivt sedan mitten av 1990-talet visar denna opinionsutveckling att det inte råder något entydigt samband mellan makroekonomiska indikatorer och inställning till EU (se även Bosch och Newton 1995). Om så hade varit fallet skulle svenskarna varit betydligt mer positiva. Flera förklaringar är möjliga.

För det första är det möjligt att nyttan av EU-medlemskapet bedöms utifrån andra politikområden än ekonomin. Svaren på en öppen fråga om

viktiga valfrågor i valundersökningen inför Europaparlamentsvalet 1999 pekar på att så kan vara fallet. Ekonomi nämndes av tretton procent bland dem som besvarade frågan. Miljöfrågor, frågor rörande jordbruk och konsumtion, liksom utrikes- och säkerhetspolitik nämndes också i ungefär samma utsträckning. En annan möjlig förklaring till att inte den positiva ekonomiska utvecklingen gett genomslag i EU-opinionen är att den ekonomiska utvecklingen inte ses som ett resultat av EU-medlemskapet eller av EU:s politik. I den fortsatta analysen ska dessa förklaringar belysas mer i detalj.

Den politiska debatten i början av 1990-talet och särskilt kampanjaktiviteterna inför folkomröstningen 1994 skapade bland svenskarna både förväntningar och farhågor vad gällde effekter av Sveriges EU-medlemskap. Anhängare av medlemskapet framställde det som en väg ur den rådande ekonomiska krisen. Ekonomin skulle få extra stimulans och det förväntades ge positiva effekter på bl.a. sysselsättningen. Även argument om sjunkande räntor, lägre matpriser, förbättrade möjligheter för exportindustrin och inte minst ett säkrare och politiskt stabilare Europa, användes flitigt bland EU-förespråkarna. Bland EU-motståndarna framhölls bl.a. att medlemskapet kunde leda till sämre miljöskydd, försvagad demokrati, risk för ökad gränsöverskridande brottslighet, sämre social trygghet och ökad byråkrati. EU-motståndarnas argument om att medlemskapet skulle få negativa effekter beroende på förlusten av nationell suveränitet möttes av EU-förespråkarna med att Sverige genom medlemskap i EU skulle få större möjligheter att påverka beslut som rörde frågor av central betydelse för Sverige (Oskarson 1996; Lindahl 1996; Oskarson och Ringdahl 1998).

I opinionsundersökningar som företagits av SOM-institutet har under en följd av år ställts frågor som rör medborgarnas syn på effekter av Sveriges EU-medlemskap. Dessa frågor specificerar en rad olika politikområden, och svarspersonerna ombeds ange om EU-medlemskapet lett till försämringar eller förbättringar inom respektive område.

Vid undersökningstillfället i samband med folkomröstningen om EU-medlemskap 1994 var förväntningarna på förbättrad ekonomi stora. Femtiofem procent av svarspersonerna trodde då på en sådan effekt av EU-medlemskapet. Även sysselsättningseffekterna och effekten på stabilitet och säkerhet i omvärlden förväntades bli mycket positiva. Insikten om att stora delar av den nationella suveräniteten skulle gå förlorad var utbredd, samtidigt som många svenskar förväntade sig att möjligheterna att påverka besluten i EU skulle förbättras. På den negativa sidan var det många som förväntade sig försämrade social trygghet, liksom försämringar inom miljöområdet (Jfr. t.ex. Oskarson 1996; Lindahl 2000b).

Tabell 11.2 Inställning till frågan om vad medlemskapet i EU hittills inneburit för Sverige inom olika sakområden 1994-1999 (procent)

Ämnesområde	Effekt av Sveriges EU-medlemskap																					
	Förbättring						Varken eller						Ingen uppfattning						Summa procent		Balansmätt	
	94	97	98	99	94	97	98	99	94	97	98	99	94	97	98	99	94	97	98	99		
Miljö	25	12	10	11	34	62	52	51	41	26	21	21	-	-	17	17	100	-16	-14	-11	-10	
Ekonomi	55	16	15	19	24	48	38	38	21	36	35	27	-	-	12	16	100	+34	-20	-20	-8	
Sysselsättning	42	10	12	16	32	61	49	50	26	29	26	17	-	-	13	17	100	+16	-19	-14	-1	
Jordbruk	33	27	16	12	28	37	25	22	39	36	42	45	-	-	17	21	100	-5	-9	-26	-33	
Sociala trygghet	7	3	3	4	42	66	58	53	51	31	21	21	-	-	18	22	100	-44	-28	-18	-17	
Jämställdheten	13	6	5	6	50	80	64	61	37	14	13	10	-	-	18	23	100	-24	-8	-8	-4	
Militär säkerhet	48	20	17	15	32	70	51	45	20	10	11	15	-	-	21	25	100	+29	+10	+6	+/-0	
Nationell självständighet	5	3	2	4	24	44	34	31	71	53	51	49	-	-	13	16	100	-65	-50	-49	-45	
Möjlighet att påverka utvecklingen i EU	57	34	31	30	23	42	30	31	20	24	25	21	-	-	14	18	100	+37	+10	+6	+9	
Livsmedelspriser	-	35	36	34	-	41	35	34	-	24	20	19	-	-	9	13	100	-	+11	+16	+15	
Brottsbekämpning	-	7	10	8	-	52	43	42	-	41	33	31	-	-	14	19	100	-	-34	-23	-23	
Företagens konkurrensförmåigheter	-	43	32	28	-	46	37	35	-	11	11	12	-	-	20	25	100	-	+32	+21	+16	
Högre utbildning och forskning	-	-	28	26	-	-	45	41	-	-	4	5	-	-	23	28	100	-	-	+24	+21	
Invandrare och flyktingar	-	-	-	6	-	-	-	51	-	-	-	15	-	-	-	28	100	-	-	-	-9	

Källa: SOM-undersökningarna

Kommentar: Svartaltemativen var 1997: "stor förbättring", "viss förbättring", "varken förbättring eller försämring", "viss försämring" och "stor försämring". 1998 lades alternativet "ingen uppfattning" till. 1997 tillkom ämnesområdena "Livsmedelspriser", "Brottsbekämpning" och "Företagens konkurrensförmåigheter". 1998 och 1999 tillkom ämnesområdena "högre utbildning och forskning", respektive "invandrare och flyktingar". I tabellen har svartaltemativen "stor förbättring" och "viss förbättring" liksom "viss försämring" och "stor försämring" sammanslagits under rubriken "förbättring" respektive "försämring". Balansmättet är framräknat genom att för varje ämnesområde minskas procentandelen i kategorin "förbättring" med procentandelen i kategorin "försämring".

Både vad gäller allmän ekonomisk utveckling och sysselsättning motsvarade verkligheten som EU-medlemsland uppenbart inte svenskarnas förväntningar. Från att ha varit förknippade med positiva effekter bedömdes utvecklingen inom dessa två centrala samhällssektorer som starkt negativ efter EU-inträdet. Först 1999, då det ekonomiska läget i Sverige tydligt förbättrats och då arbetslösheten minskat kraftigt, bedömdes EU-medlemskapets effekter som väsentligt mindre negativa.¹

När det gäller synen på EU-medlemskapets effekter på miljön har övervikten av negativa bedömningar minskat under de senaste åren. Minskingen har dock inte motsvarats av någon nämnvärd ökning av positiva bedömningar. En likartad utveckling finner man när det gäller medborgarnas syn på social trygghet. Andelen som fruktade att EU-medlemskapet skulle innebära en betydande försämring har halverats mellan 1994 och 1999. Samma utveckling kan man emellertid också konstatera vad gäller uppfattningen att EU-medlemskapet inneburit förbättring. Inom båda dessa områden har andelen svenskar som uppger att EU-medlemskapet varken haft positiva eller negativa effekter ökat.

Eftersom det i de senaste SOM-undersökningarna givits möjlighet att uppge att man inte har någon uppfattning i frågan, måste svarsalternativet "varken förbättring eller försämring" ses som ett medvetet valt alternativ och inte ett svarsalternativ som tillgrips när man vill undvika att ta ställning. Enda rimliga sättet att tolka resultaten är därför att en betydande andel, i flera fall mer än femtio procent, bland svenskar anser att EU-medlemskapet inte haft någon större effekt på nämnda förhållanden i Sverige.

Ett område inom vilket attitydmönstret utvecklats i motsatt riktning är jordbruket. Här har andelen som uppgivit att EU-medlemskapet varken inneburit förbättring eller försämring minskat. En ökad andel har uppgivit att effekterna inom jordbruksområdet är negativa, samtidigt som andelen som sett förbättringar kraftigt minskat. Bakom denna utveckling kan man ana effekter av den tidvis intensiva debatten kring galna kosjukan, brutala djurtransporter, jordbruksverkets avlivande av en Ljungskile-bondes kor för att de saknade EU-märkning och ett alltför stort och ohanterligt jordbruksstöd.

Den militära säkerheten tillhör uppenbart de mer svårbedömda områdena, eftersom en fjärdedel av svenskarna uppger att det inte har någon uppfattning i denna fråga. I folkomröstningsundersökningen år 1994 uppgav i det närmaste femtio procent bland den svenska befolkningen att

---

¹ Resultat från SOM-undersökning 2000 visar fortsatt sjunkande missnöje med EU-medlemskapets effekter på ekonomi och sysselsättning. Balansmättet för "ekonomi" är -3 och för "sysselsättning" +7.

medlemskap i EU skulle innebära en förbättring när det gällde den militära säkerheten. Det argumentet var ett av de mest framträdande i Ja-sidans kampanj inför folkomröstningen detta år (Lindahl 1996). Fem år senare är bilden en annan. Närmare hälften av svenskarna anser att EU-medlemskapet varken inneburit en förbättring eller en försämring. Mer anmärkningsvärt är dock att stödet för uppfattningen att EU-medlemskapet skulle innebära en förbättring av den militära säkerheten har sjunkit med tvåtredjedelar. Detta kan möjligen förklaras av att EU, särskilt under det konfliktfyllda året 1999, inte uppfattats som konstruktivt bidragande till återskapande av fred och stabilitet bland annat på Balkan, utan att fokus i stället riktats på NATO:s, och därmed främst USA:s, tydligare fredsframtvängande och fredsbevarande roll i de konflikter som uppkommit. Man skulle också kunna se ökningen av andelen väljare som anser att EU-medlemskapet innebär försämring av den militära säkerheten som en effekt av att EU valt att nära samarbeta med NATO, som i sin tur kopplats till bl.a. omfattande bombningar i Serbien och Kosovo, vilket ifrågasatts på folkrättsliga grunder. Samtidigt kan emellertid också noteras att stödet för en utveckling av utrikes-, säkerhets- och försvarspolitiskt samarbete inom EU successivt ökat bland svenskar (Lindahl 2000b).²

Att EU-medlemskapet lett till förlust av nationell självständighet är en brett förankrad uppfattning bland svenska medborgare. Hälften av dem uttrycker denna uppfattning i 1999 års SOM-undersökning. Inskränkningen av den nationella självständigheten ses som en klar försämring. Resultatet kan ställas mot den relativt positiva bedömning som många svenskar gör av Sveriges möjlighet att påverka utvecklingen i EU. Vad man förlorar i självständighet skulle därmed kunna uppvägas av vad man vinner i inflytande inom EU. I de senaste SOM-undersökningarna kvarstår dock förhållandet att uppfattningen att läget för Sverige försämrats genom förlust av suveränitet är mer utbredd än uppfattningen att Sverige vunnit i inflytande inom EU.

Bland de politikområden som lagts till i senare SOM-undersökningar kan noteras att svenskar, när det gäller livsmedelspriser, ser en positiv koppling till EU. Sänkta priser på livsmedel fanns med bland argumenten för EU-medlemskapet i kampanjen inför folkomröstningen och resultat från de senaste årens undersökningar visar att allt fler medborgare uppfattar att EU-medlemskapet faktiskt har medfört lägre matpriser. Uppfattningen har stöd i tillgänglig prisstatistik, samtidigt som det också i den politiska debatten framförs kritik mot att svenska livsmedelspriser ännu inte kommit ner till samma nivå som i vissa andra EU-länder, t.ex. Tysk-

---

² Balansvärdet år 2000 är + 6, vilket innebär en återgång till mer positiv bedömning av EU-medlemskapets effekter på den militära säkerheten.

land. EU-medlemskapets effekt på svenska företags konkurrensmöjligheter har genomgående uppfattats som positivt.³

För att analysen skall kunna föras vidare måste klarläggas hur svenska väljare värderar den politik som EU för inom ett antal centrala politikområden? I 1999 års valundersökning ställdes förutom frågan om EU-medlemskapet inneburit en försämring eller en förbättring inom olika politikområden också en fråga om EU gjort en bra eller dålig insats inom en rad områden. Åtta av dessa politikområden är gemensamma för de båda intervjufrågorna. Därmed möjliggörs en analys av i vad mån det faktiskt är EU:s policy som ses som förklaring till utfallet för Sveriges del.

I tabell 11.3 redovisas svaren på frågan om vad man anser om EU:s insats inom olika områden. Frågan hade sju svarsalternativ från mycket bra till mycket dåligt. Svaren har delats in i tre kategorier: EU har gjort en bra insats, EU gjort en dålig insats, samt ett alternativ som kan tolkas som att EU:s insats värderas som varken bra eller dålig. Dessutom redovisas balansmått och medelvärde för respektive politikområde.

Tabell 11.3 Bedömning av EU:s politik inom olika områden (procent)

Ämnesområde	Bra	Varken bra eller dåligt	Dåligt	Summa procent	Medelvärde	Antal svars-pers
Jordbruk och fiske	21	28	51	100	4.62	1192
Arbetslöshetspolitik	19	36	45	100	4.56	1261
Ekonomisk politik	33	35	32	100	4.14	1214
Brottsbekämpning	20	38	42	100	4.48	1217
Säkerhet och försvar	31	37	32	100	4.08	1212
Miljövård	31	35	34	100	4.15	1274
Social välfärdspolitik	14	41	45	100	4.53	1196
Utbildning	55	28	17	100	3.51	1230
Skattepolitik	20	47	33	100	4.29	1142
Invandrare och flyktingar	20	47	33	100	4.28	1180

Källa: Valundersökning 1999

Kommentar: Frågan hade följande lydelse: ”Enligt din bedömning, har EU gjort en bra eller dålig insats inom följande politikområden under de senaste fem åren?” Svaren placerades på en sjugradig skala. Värdena 1-3 på skalan har här sammanfattats under rubriken ”bra”, ”varken bra eller dåligt” representeras av skalvärdet 4 och ”dåligt” av värdena 5-7.

³ Resultat från SOM-undersökningen 2000 visar en mer positiv bild än det närmast föregående åren. Balansmättet är +25.

Omdömet om den politik EU för är överlag negativt. Inom vissa politikområden, som t.ex. när det gäller jordbruks- och fiskepolitiken, är den helt dominerande uppfattningen att EU för en dålig politik. Samma förhållande återfinns när det gäller arbetslöshet, brottsbekämpning och social välfärdspolitik. Undantagen gäller den allmänna ekonomiska politiken, där en lika stor andel anser att EU gör en bra som att EU gör en dålig insats och utbildningsområdet där EU:s insats bedöms som övervägande god.

Om vi jämför dessa bedömningar med bedömningarna av hur Sverige påverkats av EU-medlemskapet (tabell 11.2) är det tre politikområden som uppvisar en negativ opinionsbalans på båda frågorna. När det gäller jordbrukspolitik, brottsbekämpning och social välfärd uppfattar fler att det skett en försämring än en förbättring, och fler menar att EU gjort dåliga än att EU gjort bra insatser. Det finns inga områden där på motsvarande sätt positiva bedömningar överväger både när det gäller hur Sverige påverkats och hur EU bedrivit politik inom området.

Att bedöma EU:s politik framstår, jämfört med bedömningen av konsekvenserna för Sveriges del av EU-medlemskapet, som en betydligt svårare uppgift. I genomsnitt är det drygt en tredjedel av svenskarna som uppger att de inte vet eller inte vill besvara frågan. Ett politikområde som uppvisar ett avvikande opinionsmönster är jordbruk och fiske där mer än åttio procent av svarspersonerna uttrycker en åsikt om EU:s politik. Som tidigare noterats har jordbruks- och i viss mån också fiskepolitiken under lång tid fått mycket stor uppmärksamhet i massmedia och i den politiska debatten. Som jämförelse kan noteras att endast drygt femtio procent anser sig ha tillräckligt underlag för en bedömning av EU:s skattepolitik, liksom invandrings- och flyktingpolitiken. Ett resultat som i sig kanske inte är så anmärkningsvärt, eftersom båda dessa områden i huvudsak ligger utanför EU:s ansvarsområde och därmed mer sällan behandlas utifrån ett EU-perspektiv i den politiska debatten.

Nu kan konstateras att uppfattningarna om vilka effekter EU-medlemskapet haft för Sverige och bedömningarna av EU:s insatser i de flesta fall är kritiska eller blandade. Positiva bedömningar är undantag. Därmed är dock ingenting sagt om i vad mån det faktiskt är så att konsekvenserna för Sverige uppfattas vara ett resultat av de insatser EU gjort. I tabell 11.4 redovisas därför korrelationerna mellan de båda bedömningarna för de politikområden som analyseras både vad avser konsekvenser för Sverige och vad gäller EU:s insatser. Det framgår tydligt att de inte entydigt kan sägas visa samma sak.

Sambandet mellan bedömningen av Sveriges nytta av EU-medlemskapet och EU:s politik inom olika politikområden är som förväntat högt. Korrelationer i storleksordningen 0.4 – 0.5 innebär dock att svarspersonerna

något så när håller isär bedömningen av Sveriges nytta och EU:s insatser.⁴ Det är inte så att de båda frågorna kan sägas mäta helt och hållet samma sak. De tre politikområden som bedömdes mest negativt – jordbrukspolitik, brottsbekämpning och social välfärd, hänger tydligt samman. Den negativa utvecklingen i Sverige skylls i hög grad på EU:s dåliga insatser. Allra starkast samband ($r=0.53$) återfinns när det gäller brottsbekämpning. I lägst utsträckning är det inom sysselsättningsområdet som konsekvenserna för svenskt vidkommande ses som ett resultat av EU:s insatser, men även för detta område visar korrelationen på ett tydligt samband ($r=0.38$).

Tabell 11.4 Korrelationer mellan bedömning av Sveriges nytta inom olika policyområden och EU:s politik inom respektive område (Pearson's r)

Ämnesområde	Pearson's r
Jordbruk och fiske	0.47
Arbetslöshetspolitik	0.38
Ekonomisk politik	0.48
Brottsbekämpning	0.53
Säkerhet och försvar	0.47
Miljövård	0.47
Social välfärdspolitik	0.42
Invandrare och flyktingar	0.46

Inledningsvis diskuterades det politiska systemets ”leveransförmåga” som en central förklaringsfaktor till stödet för ett givet politiskt system och för att systemet ska åtnjuta legitimitet. Svenskar har konstaterats vara ett mycket EU-kritiskt folk, och den fråga som nu ska analyseras gäller om detta kan förklaras med missnöje med vad EU har ”levererat” för svenskt vidkommande.

Undersökningen genomförs med hjälp av multipel regressionsanalys med bedömningarna av förbättring/försämring inom olika politikområden som oberoende variabler.⁵ Stöd till det politiska systemet (här EU) mäts med två frågor. Den första gäller inställning till det svenska EU-medlemskapet, den andra avser inställning till EU:s utveckling mot ökad överstatlighet. Ett analysproblem som uppstår är att inställning till EU inte bara kan ses som något som påverkas av de bedömningar man gör av hur

⁴ Den högre andelen som svarat ”vet inte” på frågan om EU:s insatser jämfört med frågan om huruvida olika områden försämrats eller förbättrats återfinns främst bland dem som svarat ”varken försämring eller förbättring” och torde därför inte påverka korrelationerna.

⁵ Korrelationerna mellan de olika bedömningarna ligger mellan $r=0.3$ och $r=0.4$.

Sverige påverkats respektive av hur EU agerat, utan också som något som påverkar. Vilken bedömning vi gör beror i hög grad på vilken grundinställning vi har till EU. Problemet med ömsesidig påverkan mellan bedömning och stöd går inte att lösa med mindre än att vi kan följa intervjupersonernas opinionsutveckling över en längre tidsperiod, varför analysen här koncentreras till vilken betydelse bedömningarna har för stödet till EU. I tabell 11.5 redovisas regressionsresultaten.⁶

Tabell 11.5 Evalueringar inom olika politikområden som förklaring till stöd för EU. Multipel regression med ostandardiserade b-koefficienter.

	Inställning till EU	Inställning till fortsatt integration
Miljö	-0,43	-0,41
Ekonomi	-1,19	-0,68
Sysselsättning	-0,40	-0,38
Jordbruk	-0,35	0,05*
social trygghet	-0,37*	-0,36
Jämställdhet	0,08*	-0,17*
militär säkerhet	-0,71	-0,27
Matpriser	-0,59	-0,12*
Brottsbekämpning	-0,43	-0,27
Konkurrensmöjligheter	-0,41	-0,14*
invandrare/ flyktingar	-0,21*	-0,14*
R ²	0,27	0,19
antal personer	946	922

Källa: 1999 års valundersökning

Kommentar: Koefficienter markerade med asterisk (*) är inte signifikanta på .05-nivå.

Det första vi kan konstatera är att bedömningarna av vilka konsekvenser det svenska EU-medlemskapet haft inom olika politikområden har ett tydligt, om än inte särskilt starkt samband med stödet till EU. Andelen förklarad varians (R^2) är 0.27 för inställning till EU-medlemskapet och 0.19 för inställning till fortsatt integration.

Bedömning av ekonomin uppvisar högst b-värde i båda modellerna, och har alltså starkast samband med EU-åsikterna. I övrigt finns det vissa variationer mellan de olika modellerna i fråga om vilka politikområden som väger in tyngst. När det gäller inställning till EU-medlemskapet är bedömningar avseende militär säkerhet och matpriser de tyngst vägande områdena, vid sidan av ekonomin, medan det är miljöpolitik och sysselsättning

⁶ Bedömningsvariablerna har fem steg från 1 ”stor förbättring” till 5 ”stor försämring”. EU-inställning har kodats enligt följande: 0= i huvudsak emot det svenska medlemskapet, 5= ingen bestämd åsikt, och 10= i huvudsak för det svenska medlemskapet. Inställning till att EU utvecklas till en förbundsstat är mätt på en skala från 0=mycket negativ till 10= mycket positiv.

som vid sidan ekonomi har störst betydelse för inställning till fortsatt europeisk integration.

Att svenska folket i många avseenden uppfattar EU-medlemskapet som snarare ”på ont” än ”på gott” är alltså en viktig bidragande förklaring till den negativa hållningen. Samtidigt är det betydelsefullt att komma ihåg att detta inte är hela sanningen. Hur man bedömer nyttan av EU-medlemskapet är inte oberoende av vilken grundinställning man har till EU, vilket i sin tur hänger samman med exempelvis ideologisk position och partiidentifikation (Lindahl 2000b). Men otvivelaktigt ser en betydande del av svenska folket mycket kritiskt på nyttan av EU-medlemskapet.

Utträde ur EU som en konsekvens?

Ett radikalt alternativ för dem som är starkt kritiska till EU:s politik och medlemskapets inverkan på Sverige är att kräva Sveriges utträde ur unionen. Ett sådant krav har också upprepade gånger framförts i den politiska debatten, bl.a. av företrädare för vänsterpartiet och miljöpartiet.

På en direkt fråga ställd i SOM-institutets undersökning hösten 1999 svarade trettioen procent av svarspersonerna att de ville att Sverige skulle utträda ur EU. Bland dem som uppgav sig vara i huvudsak emot det svenska EU-medlemskapet var det tvåtredjedelar som hyste samma uppfattning. Tjugo procent önskade att Sverige skulle bli kvar som EU-medlem och resterande tio procent hade ingen bestämd åsikt i frågan. Bland anhängarna av Sveriges medlemskap i EU var det ingen som var för utträde, vilket kan ses som ett tillfredsställande tecken på logik i åsikterna.

En analys av data från valundersökningen i samband med Europaparlamentsvalet 1999, där svenskarna tillfrågades om de ansåg att förslaget att Sverige skall utträda ur EU var ett bra eller dåligt förslag, visar att trettiofem procent ansåg att det var ett bra förslag, medan femtio procent ansåg det vara dåligt. Alternativet att Sverige skall utträda ur EU verkar mot denna bakgrund uppfattas som väl drastiskt bland dem som är missnöjda både med EU:s politik och med medlemskapets inverkan på förhållanden i Sverige.

I tabell 11.6 redovisas en analys av vilken roll uppfattningar om EU-medlemskapets nytta och EU:s agerande spelar för väljarnas stöd för Sveriges utträde ur EU. De som anser att EU-medlemskapet inom åtta utvalda politikområden innebär en försämring för Sverige och dessutom bedömer EU:s politik inom dessa områden som dålig visar en något lägre benägenhet att stödja förslaget om utträde än förväntat. Balansmättet för medelvärdet för de åtta områdena är trettiotvå, vilket indikerar att det även

bland dem som är mycket kritiska mot EU och Sveriges medlemskap i EU finns motstånd mot utträde. Tydligast är detta bland dem som anser att EU-medlemskapet betytt försämring inom jordbruket och som samtidigt anser att EU för en dålig jordbrukspolitik. Övervikten för dem som vill att Sverige skall utträda ur EU är här endast elva procentenheter.

Tabell 11.6 Åsikt om Sveriges utträde ur EU efter åsikt om EU-medlemskapets inverkan på Sverige och bedömning av EU:s politik inom olika politikområden (procent)

Ämnesområde	EU-medlemskapet betyder försämring för Sverige + EU för en dålig politik			EU-medlemskapet betyder förbättring för Sverige + EU för en bra politik		
	Utträda	Ej utträda	Balansmätt	Utträda	Ej utträda	Balansmätt
Jordbruk och fiske	48	37	+11	24	60	-36
Arbetslöshetspolitik	65	22	+43	21	70	-49
Ekonomisk politik	70	16	+54	8	85	-77
Brottsbekämpning	52	32	+20	20	68	-48
Utbildning	65	20	+45	16	73	-57
Miljövård	57	31	+26	17	66	-49
Social välfärdspolitik	61	25	+36	24	71	-47
Invandrare och flyktingar	57	34	+23	25	65	-40
Medelvärde	59	27	+32	19	70	-51

Källa: Valundersökning 1999

Kommentar: Balansmättet är framräknat genom att för varje politikområde minska procentandelen i kategorin ”utträda” med procentandelen i kategorin ”ej utträda”.

Betydligt starkare stöd för utträde framträder när det gäller ekonomisk politik och arbetslöshetspolitik. Även bland svenskar som uppfattar EU-medlemskapet som positivt för Sverige och som anser att EU:s politik är bra, visar det sig att var femte person anser att Sverige bör utträda ur EU. Det kan vara ett tecken på att det finns väljare som av mer principiella skäl inte kan acceptera Sveriges medlemskap i EU. Generellt sett är dock motståndet mot utträde högt bland svenskar som har en positiv bedömning av EU-medlemskapets effekter och EU:s politik. Största avståndet mellan de båda kategorierna av medborgare noteras inom det ekonomiska området.

Om den missnöjde väljaren inte önskar förorda ett så drastiskt alternativ som Sveriges utträde ur EU, finns t. ex. möjlighet att argumentera för att EU:s överstatliga karaktär bör minskas. I sak innebär det att samarbetet skall byggas på mellanstatlighet och på ett minskat användande av majoritetsbeslut inom EU, eller i varje fall på att en utökning av det överstatliga inslaget i beslutsfattandet förhindras. Vilken inställning har den

svenska opinionen i denna fråga? Inom vilka områden bör besluten fattas på nationell nivå och när anses beslut på EU-nivå vara att föredra?

I en Eurobarometerundersökning år 2000 frågades om beslut inom tjugofem angivna politikområden skulle fattas på nationell nivå eller på gemensam EU-nivå. En analys av medborgarnas preferenser visar att tolv av områdena ansågs bäst lämpade för gemensamt beslutsfattande inom EU15, inom åtta områden ville man att besluten skulle fattas på nationell nivå och inom resterande fem områden var det lika stor andel som ville se besluten fattade på nationell nivå som på EU-nivå. I den första gruppen återfinns miljöfrågor, valutafrågor, humanitärt bistånd, fattigdomsfrågor, sysselsättning, regionalstöd, forskning, information om EU, utrikespolitik, bekämpande av organiserad brottslighet, kampen mot droger och kampen mot handel med och utnyttjande av människor. Opinionen var för nationella beslut i frågor som rör hälsa och social välfärd, massmedia, utbildning, kultur, polis, rättsväsendet, förebyggande åtgärder mot ungdomsbrott och lokal brottslighet. När det gällde försvarsfrågor vägde det jämt mellan de båda nivåerna. Samma förhållande gällde jordbruk och fiskefrågor, immigration, politisk asyl och flyktingmottagning.

Attitydmönstret bland svenskarna i denna undersökning dominerades starkt av önskemål om beslutsfattande på nationell nivå. Endast i frågor som gällde information om EU och bekämpande av organiserad brottslighet, av droghandel och av handel med och utnyttjande av människor föredrogs beslutsfattande på EU-nivå. När det gällde kamp mot fattigdom och social utslagning, regionalstöd, forskning och utrikespolitik var det lika stor andel som önskade beslutsfattande på EU-nivå som på nationell nivå.

I sju av EU:s femton medlemsländer föredrar medborgarna beslut på EU-nivå inom tvåtredjedelar av de nämnda politikområdena. I tre av medlemsländerna väger det jämt mellan de båda nivåerna. I fyra länder föredrar befolkningen tydligt att beslut skall fattas på nationell nivå. Det är bland danskar, finnar, briter och svenskar, dvs. i tidigare EFTA-länder, man finner detta opinionsmönster. Allra tydligast är preferensen för nationellt beslutsfattande bland svenskar och briter.⁷ I Italien å andra sidan önskar medborgarna se beslutsfattande på EU-nivå inom arton av tjugofem politikområden. Nationellt beslutsfattande föredrar man endast inom två områden. Italienarna tror uppenbarligen mer på EU som beslutsfattare

---

⁷ I endast fyra respektive tre fall föredrar svenskar respektive briter beslutsfattande på EU-nivå. Bland svenskarna gäller det information om EU, bekämpandet av organiserad brottslighet, av droghandel och av handel med och exploatering av människor. Inom fyra områden – kamp mot fattigdom och utslagning, regionalstöd, forskning och utrikespolitik – väger det jämnt vid prioritering av de två beslutsnivåerna.

inom de flesta centrala politikområdena, än på de egna nationella politiska institutionerna. Det är tvärtom bland svenskar.

Analysresultat visar också att den svenska befolkningen ställer sig rätt kallsinnig till en utveckling av EU i överstatlig riktning (Gilljam och Holmberg 1998: 55ff.; Lindahl 2000a). I den undersökning som genomfördes i samband med valet till Europaparlamentet 1999 tillfrågades väljarna om sin inställning i frågan om beslut inom tio olika politikområden skall fattas nationellt eller på EU-nivå. Resultatet av analysen visar att svenskarna föredrar nationellt beslutsfattande inom åtta av tio områden. Endast i miljövårdsfrågor föreligger en klar övervikt för att beslut skall fattas på EU-nivå. I fråga om brottsbekämpning väger det jämnt mellan de båda alternativen.

Sveriges medlemskap i EU inte någon större succé

För att ett politiskt system ska äga legitimitet är ett viktigt villkor att medborgarna uppfattar att det förmår att leverera policy på ett tillfredsställande sätt. Eller annorlunda uttryckt, den politik som bedrivs måste uppfattas vara till nytta för det egna landet. Vi har kunnat konstatera att befolkningen i en rad av EU:s medlemsländer kopplar samman det egna landets nytta med stöd till EU-medlemskapet. Svenskarna tillhör dem som ser minst nytta komma ut av medlemskapet i EU. Mot denna bakgrund kan inte kapitlets slutsats bli annan än att Sveriges medlemskap i Europeiska unionen hittills inte har uppfattas som någon större succé av medborgarna.

Det svenska folket är kritiska till nyttan med EU-medlemskapet inom en rad av de politikområden vi undersökt. Skulden läggs till stor del på EU:s politik. Missnöjet är också tydligt kopplat till grundläggande syn på Sveriges EU-medlemskap liksom till inställningen till fortsatt integration inom unionen. EU-anhängare och EU-motståndare gör olika bedömningar av både EU-medlemskapets nytta och av EU:s politik. Missnöje förekommer dock bland båda grupperna.

De områden som svenska folket är allra mest missnöjda med är jordbrukspolitiken, brottsbekämpningen och den sociala välfärdspolitiken. För dessa politikområden är svenska folkets bedömning att det skett en klar försämring efter Sveriges inträde i EU, och att EU för en dålig politik. Både brottsbekämpning och jordbrukspolitik har varit synliga i debatten som problemområden. Smuggling av sprit och cigaretter med därav följande brottslighet, liksom en jordbrukspolitik som innebär överproduktion och dåligt djurskydd ses av många som en direkt följd av EU-medlemskapet.

Hur den sociala välfärden skulle påverkas av EU-medlemskapet var däremot mycket omdiskuterat i samband med folkomröstningen 1994 (Oskarson 1996). Från anhängarhåll hävdades att den ligger utanför EU:s beslutsområde och därför inte skulle påverkas annat än genom att en förbättrad ekonomi ger möjlighet att förstärka välfärden. Motståndarna hävdade däremot att EU:s stränga konvergenskrav skulle omöjliggöra satsningar på det välfärdspolitiska området.

Resultaten här visar tydligt att det är EU-motståndarnas argumentation som slår igenom. EU får i stor utsträckning skulden för försämringar i den svenska sociala välfärden.

Vad som också är värt att poängtera är att analysen visar att det inom flera politikområden finns en ökande andel svenskar som menar att det varken skett en försämring eller en förbättring av politiken sedan EU-inträdet. Det kan tolkas som att effekterna av EU-medlemskapet inte upplevs vara så stora som de framställdes under debatterna inför folkomröstningen. Man kan säga att resultaten inom vissa politikområden antyder drag av ett resonemang som går ut på att "EU:s politik är dålig, men det påverkar inte Sverige".

På många ställen i denna bok liksom i andra sammanhang konstateras att det svenska folket tillhör EU:s mest kritiska medborgare. Detta kapitel har visat att en viktig förklaring till denna EU-kritik är att en stor del av svenska folket inte ser särskilt mycket gott komma ut av medlemskapet. Mot denna bakgrund står det klart att om det svenska EU-medlemskapet i framtiden ska äga större legitimitet och åtnjuta ett mer utbrett stöd så måste nyttan med medlemskapet tydliggöras. Om det inte låter sig göras eller om svenskarna inte låter sig övertygas lär det svenska EU-medlemskapet även fortsättningsvis ges en förhållandevis negativ värdering och Sverige göra skäl för epitetet *en tveksam allierad*.

12 Vem vill ha ett större EU?

Rutger Lindahl

I rapporter från Europeiska unionens toppmöte i Nice i december 2000, liksom i den svenska regeringens uttalanden under det nu pågående ordförandeskapet inom EU, framhålls att EU:s utvidgning med länder i Baltikum, Central- och Östeuropa och i Medelhavsområdet är en av EU:s högst prioriterade uppgifter. Alla berörda regeringar, liksom Europaparlamentet och Europeiska kommissionen är dock väl medvetna om att utvidgningsprocessen kommer att ta tid. För flertalet av de medlemskapssökande länderna återstår fortfarande åtskilliga förhandlingsrundor. Förutom att kandidatländerna skall uppfylla alla de fordringar EU uppställt, måste godkännandet av de nya anslutningsfördragen säkerställas såväl i EU-ländernas parlament, i Europaparlamentet, som i ansökarländernas parlament. Om inte tidigare så kommer i detta skede frågan om opinionsläget bland väljarna att spela en betydande, ja kanske avgörande roll.

Att döma av resultatet i en svensk opinionsundersökning som genomfördes i december 2000 verkar i alla fall den svenska regeringen ha stöd för sin satsning på EU:s utvidgning. Sextioen procent av de tillfrågade svenskarna menade att EU:s utvidgning är en viktig fråga.¹ I sin lägesrapport från november 2000 tvingas Europeiska kommissionen emellertid konstatera att utvidgningen av medborgarna i medlemsländerna, bortsett från ett par undantag, inte ses som en prioriterad uppgift för EU. Där konstateras också att de medlemskapssökande länderna genomgår en mycket påfrestande omvandling från kommunistpartistyre och planekonomi till demokrati och marknadsekonomi och att ”det är fullt förståeligt att folken nu önskar se ljuset vid tunnelns slut.”² Samtidigt tyder inslag i den politiska debatten och resultat från opinionsundersökningar inom flera av EU:s medlemsländer på en ökande oro bland politiker och allmänhet för konsekvenserna av EU:s utvidgning. Och i kandidatländerna finns det risk att det nuvarande stödet för EU-medlemskap minskar om processen drar ut på tiden, om anpassningskraven höjs och om stödet för utvidgning bland väljarna i de nuvarande medlemsländerna är svagt.

Frågan är hur stort stödet är för EU:s utvidgning i EU:s medlemsländer? Är EU:s utvidgning väl förankrad i folkopinionen? Är stödet för EU-

---

¹ Se *Expressen* den 28 december 2000.

² http://europa.eu.int/comm/enlargement/report_11_00/index.htm, sid. 4 ff

medlemskap tillräckligt i kandidatländerna och hur uthålligt är det? Hur ser prioriteringslistan ut bland medborgarna när det gäller vilka länder som skall accepteras som nya EU-medlemmar? Framträder det några politiska, geografiska, kulturella etc. mönster i de olika medlemsländernas prioritering bland kandidatländerna? Vilka krav vill medborgarna i EU-länderna se uppfyllda av kandidatländerna? Hur förhåller sig EU:s utvidgning till de andra stora projekt, bl.a. EMU och reformerandet av EU:s institutioner, som unionen kommer att vara starkt engagerat i under de närmaste åren? Vari ligger riskerna om det dröjer innan förhandlingarna kan avslutas med tillräckligt många och politiskt betydelsefulla kandidatländer? Analysen kommer att koncentreras på opinioner på medborgarnivå i frågor som rör EU:s utvidgning. Den kommer i första hand att baseras på opinionsundersökningar som genomförts såväl inom EU som i kandidatländerna.³

Erfarenheter från tidigare utvidgningar

Ända sedan Belgien, Frankrike, Italien, Luxemburg, Nederländerna och Tyska förbundsrepubliken inledde det europeiska politiska och ekonomiska integrationsarbetet genom att bilda Kol- och stålgemenskapen 1951 har frågan om vilka stater som skall kunna bli medlemmar och villkoren för detta utgjort en politiskt känslig fråga. Ekonomisk och politisk rivalitet mellan olika västeuropeiska stater, liksom oenighet om inriktningen på och graden av överstatlighet i samarbetet, utgjorde under 1950- och 1960-talet effektiv broms för utvidgningen av den västeuropeiska integrationen. Det under denna tid mycket påtagliga "kalla kriget" hade för länder som det alliansfria Sverige också en bromsande effekt, eftersom risken bedömdes som stor för minskad trovärdighet i neutralitetspolitiken, främst från Sovjetunionens sida. En anslutning till Europeiska kol- & stålgemenskapen, Europeiska ekonomiska gemenskapen (EEC) eller Europeiska atomenergigemenskapen (Euratom) uppfattades kunna ge anledning till sovjetisk kritik och leda till ökad säkerhetspolitisk spänning i Norden. Den politiska diskussionen kring europeiska integrationsfrågor var under denna tid,

---

³ Underlaget för analysen hämtas i första hand från de opinionsundersökningar som genomfördes av en forskargrupp vid Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet, i samband med valet till Europaparlamentet 1995 och 1999, från *Eurobarometer* (EB) och *Central and Eastern Eurobarometer* (CEEB), som bygger på opinionsundersökningar i EU:s femton medlemsländer och i de sk. kandidatländerna vilka genomförs med stöd av Europeiska Kommissionen, samt från *New Democracies Barometer* (NDB) som genomförs av en forskargrupp vid University of Strathclyde, Glasgow och Centre for Strategic Development, Wien. När det gäller opinionsläget i Sverige har underlag även hämtats från de undersökningar som årligen genomförs inom SOM Institutet, Göteborgs universitet. Vid ett fåtal tillfällen hänvisas också till resultat från opinionsundersökningar genomförda av andra institut. Vilka dessa är framgår av källhänvisningarna.

även i Sverige, tidvis intensiv och tvingade de politiska ledarna att ompröva med vilken målsättning och på vilka villkor det ekonomiska och politiska samarbetet skulle bedrivas.⁴

Den första utvidgningen av Europeiska gemenskaperna (EG)⁵ genomfördes 1973. Nya medlemsländer blev Storbritannien, Danmark och Irland. Norge avstod från att utnyttja sin möjlighet till medlemskap efter det att en majoritet av de norska väljarna röstat nej i en folkomröstning hösten 1972.⁶ Utvidgningen sågs av de flesta analytiker som en ur politisk och ekonomisk synvinkel naturlig utveckling av EG. Trots det innebar den att EG nu inkluderade två stater – Storbritannien och Danmark – vilka inte, av de uttalanden som ledande politiker gjort, kunde förväntas stödja en utveckling i överstatlig riktning. Dessutom hade man genom Irland fått ett medlemsland som inte samtidigt ingick i militäralliansen NATO. Samtidigt kan noteras att de båda NATO-länderna Turkiet och Grekland, som tidigt under 1960-talet anmält intresse av medlemskap, inte hade givits möjlighet att inleda förhandlingar med EG.

Under 1970-talet lyckades de nio EG-staterna, trots olika uppfattningar rörande integrationsprocessens innehåll och mål, enas om fördjupat samarbete inom flera områden som t ex regionfrågor, utrikes- och säkerhetspolitisk, miljö, teknologisk utveckling, och ekonomiskt och monetärt samarbete. Diktaturens fall i Grekland, Portugal och Spanien i mitten av 1970-talet medförde att EG utsattes för påtryckningar om att acceptera dessa länder som nya medlemmar. När det gällde Grekland avrådde Kommissionen på ett tidigt stadium, främst på grund att landet bedömdes ha bristande ekonomisk anpassningsförmåga, Ministerrådet från att ge klartecken till att inleda konkreta diskussioner om villkor för medlemskap. Den politiska reaktionen blev mycket stark och man underströk att ett utestängande från EG skulle kunna äventyra den inledda demokratiseringsprocessen och därmed grunden för en fredlig och stabil utveckling i Europa. Ministerrådet valde i detta läge att bortse från de svårigheter kommissionen anfört vad gällde anpassning till den gemensamma marknaden och underströk i stället det akuta behovet av att säkra demokratin i forna diktaturstater. Därmed inleddes EG:s andra utvidgningsfas. Den resulterade i medlemskap för Grekland 1981. Förhandlingarna rörande Portugal och Spanien tog längre tid och medlemskapet blev klart först 1986.

---

⁴ Se bl.a. Viklund 1989, Lindahl 1996, Gustavsson 1998, Lindahl 2000a.

⁵ Beteckningen Europeiska Gemenskaperna (EG) infördes efter en administrativ reform 1967. EG omfattade samarbetet inom Europeiska kol- & stålgemenskapen, Europeiska ekonomiska gemenskapen (EEC) och Europeiska atomenergigemenskapen (Euratom).

⁶ Se vidare i Todal Jensen, Pesonen and Gilljam 1998.

I flera västeuropeiska länder som stod utanför EG aktualiserades frågan om medlemskap under den ekonomiska nedgångsperioden i början av 1980-talet. För Sveriges del kom dock åter den militära alliansfrihetspolitiken, aktualiserad genom sovjetiska militära kränkningar av svenskt territorium, att dämpa ambitionerna. Den av nye sovjetledaren Michael Gorbatsjov i mitten av 1980-talet inledda avspänningspolitiken öppnade nya möjligheter. Bland de militärt alliansfria/neutrala staterna blev det Österrike som först överlämnade en ansökan om medlemskap i EG. Detta skedde 1989 och väckte inledningsvis inte någon större entusiasm inom EG, eftersom man vid denna tid inlett arbetet på en långtgående fördragsrevision i syfte att förändra och fördjupa samarbetet i riktning mot en "Europeisk union".

Berlinmurens fall på hösten 1989 och Tysklands enande 1990 (vilket i sig innebar en betydande utvidgning av EG!) förändrade på många sätt radikalt förutsättningarna för en ny utvidgning av den 1991 etablerade Europeiska Unionen (EU). I en första våg kom ansökningar om medlemskap från de små medelhavsrepublikerna Cypern och Malta, samt från Sverige, Schweiz, Finland och Norge. Därefter kom ansökningar från ytterligare tio länder. De var samtliga belägna i Baltikum eller Central- och Östeuropa (Estland, Lettland, Litauen, Polen, Tjeckien, Slovakien, Ungern, Slovenien, Rumänien och Bulgarien). Schweiz och Malta förklarade senare sina ansökningar som vilande.⁷ Turkiet påminde om sin tidigare inlämnade ansökan.⁸ Efter regeringsskifte i Malta i slutet av 1990-talet aktualiserades åter dess medlemskapsansökan.

Allmänna opinionen gör sig påmind

Den europeiska integrationsprocessen har i huvudsak varit ett elitprojekt. Endast vid ett fåtal tillfällen har medborgarna givits möjlighet att direkt ta ställning till samarbetets målsättning och metoder. Några av de tidigaste tillfällena har anknytning till Skandinavien. Inför Danmarks anslutning till EG hölls en folkomröstning hösten 1972. Den resulterade i ett ja. Den folkomröstning som vid samma tid och i samma ärende hölls i Norge resulterade i ett nej. Inte minst i det senare fallet överraskades politiska ledare och allmänhet även utanför Norge av resultatet. Det skapade stora ru-

---

⁷ För Schweiz del berodde detta på att en folkomröstning om ett utvidgat frihandelsavtal mellan EFTA och EG/EU, det sk. Europeiska Ekonomiska Samarbetsavtalet (EES), inte fick stöd av de schweiziska väljarna. En ny folkomröstning i EU-frågan hölls i mars 2001 och resulterade ånyo i en nej-seger. I Maltas fall sammanhängde det med ett regeringsskifte, där den tillträdande EU-skeptiska arbetareparti-regeringen, avbröt ansökningsprocessen.

⁸ Turkiet inlämnade 1987 en ansökan om medlemskap i EG och erhöll 1989 besked om att detta ärende, av politiska och ekonomiska skäl, inte kunde förväntas komma upp till behandling inom den närmaste framtiden.

briker i massmedia och gav underlag för en tidvis intensiv EG-debatt i många västeuropeiska länder. Ganska snart efter inträdet i EG tvingades den brittiska regeringen anordna en folkomröstning 1975 avseende landets fortsatta medlemskap. I denna vann ja-sidan stort. Efter en folkomröstning i Grönland beviljades denna självstyrande del av Danmark rätt att utträda ur EG.⁹ I ytterligare några fall har väljarnas uppfattning fått starkt politiskt genomslag. Exempel på det är när de danska väljarna i en folkomröstning på sommaren 1992 avvisade fördraget om Europeiska unionen (Maastrichtfördraget) och därmed tvingade fram fyra betydelsefulla undantag (bl.a. rätten att stå utanför den Ekonomiska och monetära unionen, EMU), liksom då de franska väljarna på hösten samma år med endast två procentenheters marginal godkände fördraget i en folkomröstning som utvecklade sig till en rysare och skakade om hela det franska politiska etablissemangen. De schweiziska väljarna förkastade år 1992 i en folkomröstning ett förslag om att landet skulle ingå ett avtal om fördjupat frihandelsarbete med EU.¹⁰

De folkomröstningar i medlemskapsfrågan som under 1994 hölls i Österrike, Finland, Sverige och Norge väckte också stort intresse. Av många sågs de som tester på det europeiska integrationsprojektets attraktionskraft och utvecklingsmöjligheter. Den tidvis intensiva politiska debatten och det i flera fall relativt jämna omröstningsresultatet blev på många sätt en markering även för politiska ledare i andra länder och för ledande personer inom EU:s institutioner, av ett kontinuerligt behov av att se till att integrationsarbetet är väl förankrat bland väljarna. Det senaste exemplet hämtas från Danmark, där varje fördragsförändring måste underställas folkets bedömning i en folkomröstning. Det aktuella ärendet gällde om Danmark, trots gällande rätt att stå utanför EMU, skulle ansöka om inträde i valutaunionen. Svaret från de danska väljarna blev nej. Detta trots att, liksom i många andra fall, en dominerande del av den politiska och ekonomiska eliten argumenterade för ett ja. Mot denna bakgrund är det naturligt att upprepa frågan om den europeiska integrationen enbart är elitdriven eller om den också är folkligt förankrad.¹¹

---

⁹ Grönland utträdde ur EG 1985. Samtidigt slöts ett avtal som gav grönländska varor tullfrihet vid export till EG och gav rätt att ta ut avgifter för EG-ländernas fiske i grönländska vatten.

¹⁰ Frågan gällde det sk EES-avtalet (European Economic Sphere) som var en utvidgning av ett tidigare frihandelsavtal mellan EG och EFTA-staterna. Avvisandet av EES-avtalet ledde också till att Schweiz förklarade sin ansökan om medlemskap i EU vilande.

¹¹ Jfr. ex. Wessels 1995.

Villkoren för fortsatt utvidgning av EU

Ett av de områden som tidigt blev föremål för spontana opinionsyttringar från EU-ländernas politiska ledare och väljare var frågan om fortsatt utvidgning av Europeiska unionen. När Sovjetunionen fallit sönder och den östliga ekonomiska samarbetsorganisationen Comecon (CMEA) liksom militäralliansen Warszawapakten upplöstes,¹² gavs utrymme för ett stort antal stater att söka nya samarbetspartners. En av de tidigast och mest eftertraktade var EU.

Efter en tid av EU-foari, då en rad samarbetslöften utställdes, stod det klart att det för EU i detta fall skulle bli fråga om en helt annan utvidgningsprocess än vid tidigare tillfällen. En ny utvidgningsstrategi måste utformas. Den måste bl.a. inkludera utformningen av tydliga krav på de medlemskapssökande staterna. Vid ett toppmöte mellan EU:s stats- och regeringschefer i Köpenhamn 1993 formulerades följande principer:

- stabila demokratiska institutioner, rättsstatsprinciper, respekt för mänskliga rättigheter och skydd för minoriteter
- fungerande marknadsekonomi och förmåga att klara konkurrenstrycket inom EU:s inre marknad
- förmåga att klara av alla de åtaganden som åvilar medlemsländer, inklusive de som följer av EU:s mål att utveckla en politisk, ekonomisk och monetär union.

Vid Köpenhamnmötet framgick det också att östutvidgningen inte skulle tillåtas påverka tempot i integrationsprocessen och inte heller grundstrukturen i EU:s budget.

De krav som ställdes upp var, om man beaktar utgångsläget för flertalet av ansökarländerna, mycket långtgående. Var de kanske t.o.m. för långtgående? Riskerade man att passera ansökarländernas smärtröskel och åstadkomma ökat motstånd mot EU-medlemskap och därmed öppna upp för de krafter som motarbetade demokratisering, utvecklande av marknadsekonomi och en stabil rättsstat? Samtidigt stod det klart att en utvidgning av EU med ytterligare tolv stater skulle innebära stora påfrestningar på de nuvarande medlemsländerna och på EU:s institutioner. För att inte riskera ett folkligt bakslag i medlemsländerna och ett institutionellt kaos ansågs det nödvändigt att upprätthålla de ovan nämnda kraven och dessutom kopplades tidigt utvidgningsprocessen till det interna institutionella reformarbetet, reformeringen av budgeten och i praktiken också till graden av framgång för den Ekonomiska och monetära unionen (EMU), liksom utvecklingen av en Gemensam utrikes-, säkerhets- och försvarspolitik.

---

¹² CMEA (Comecon), Rådet för ömsesidigt ekonomiskt bistånd, och Warszawapakten upplöstes båda 1991.

Redan tidigt stod det klart att ansökarstaterna hade mycket olika förutsättningar att uppfylla de krav som EU ställt. Det ledde till den känsliga frågan om de skulle delas in i olika grupper. Flera medlemsländer och kommissionen talade för en sådan strategi. Sverige och Danmark argumenterade för att alla stater borde få inleda förhandlingsprocessen samtidigt. Detta främst för att inte skapa motsättningar bland ansökarländerna. De båda nordiska EU-medlemmarna ville i första hand värna gemenskapen bland de tre baltiska länderna. Den kompromiss som uppnåddes vid toppmötet i Luxemburg 1997 innebar att alla medlemskapsökande länder fick delta i starten (sk. regattastart), därefter är det upp till vart och ett av dem att prestera sitt bästa för att tillmötesgå EU:s krav. På grundval härav inledde 1998 sex av länderna (Estland, Polen, Tjeckien, Ungern, Slovenien och Cypern) direkta medlemskapsförhandlingar med EU. Vid toppmötet i Helsingfors år 1999 beslutades att förhandlingar skulle inledas med ytterligare sex länder (Lettland, Litauen, Slovakien, Rumänien, Bulgarien och Malta). Någon tidsplan redovisades dock inte. Turkiet har fått status som kandidatland, men ännu har inte EU ansett det vara aktuellt att inleda medlemskapsförhandlingar. Ett skäl till detta är att landet ännu inte anses leva upp till de krav som gäller respekt för mänskliga rättigheter och skydd för minoriteter.

För kandidatländerna är det en lång och delvis mycket påfrestande omvandling av samhällssystemet som måste genomgå för att de skall uppfylla de krav som EU satt upp för medlemskap. Självklart påverkas opinionen till EU under förhandlingsprocessens gång. Ju hårdare villkor och ju längre tid som går innan man kan skymta ”något ljus vid tunnelns slut”, desto större risk för en EU-negativ utveckling av opinionen. I flera kandidatländer har ett sjunkande stöd för EU-medlemskap kunnat noteras under slutet av 1990-talet. I flera fall har regeringar aviserat att man avser att anordna folkomröstning för att väljarna skall få ta ställning till det framförhandlade anslutningsfördraget.¹³

Även i nuvarande EU-länder har det under senare år allt oftare ställts frågor om medlemsländerna och EU:s institutioner är redo för nästa utvidgning. Den tyske kommissionären Günter Verheugen, som inom kommissionen är ansvarig för utvidgningsfrågorna, råkade under hösten 2000 i politiskt blåsväder efter att ha framkastat att Tyskland kanske skulle behöva genomföra en folkomröstning för att få klarhet i hur väljarna

---

¹³ I en intervju för den tyska tidskriften *Der Spiegel* hösten 2000 gav den estniska statsministern Mart Laar följande svar på frågan om det kommer att anordnas folkomröstning om medlemskapet i EU: ”Ja. Vi vet hur det är att vara en del av en främmande makt mot folkets vilja. ...Intrådet i EU kommer att ske enligt folkets fria vilja.” Intervjun återgiven i svensk översättning i tidskriften *Tempus* nr 41, årgång 21 (12-18 oktober 2000), s. 6. Tjeckiens tidigare premiärminister och numera talman i parlamentet Vaclav Klaus är skeptisk till EU-medlemskap och har framfört krav på en tidig folkomröstning. Jfr. Swiecicki 2000.

ställer sig till den föreslagna utvidgningen av EU. Bakom uttalandet tyckte sig många kommentatorer ana en oro både inom den tyska regeringen och inom Kommissionen för att utvidgningsprocessen skulle genomföras förhastat. Både den tyska regeringen och Kommissionen har tillbakavisat dessa farhågor. Nyligen har dock från den tyska regeringen framförts förslag om att det skall införas speciella övergångsregler när det gäller arbetskraftens fria rörlighet. Innebörden i förslaget är att begränsa möjligheterna för medborgare i de nya medlemsländerna att omedelbart konkurrera om jobben i de gamla medlemsländerna.¹⁴ I Österrike har under flera år den högerpopulistiske politikern Jörg Haider starkt kritiserat EU:s utvidgningsplaner och krävt begränsningar bl.a. när det gäller rätten för arbetstagare i de nya medlemsländerna att söka arbete i Österrike.

Vid toppmötet i Nice i december 2000 beslutade EU:s stats- och regeringschefer att ge utvidgningsfrågan högsta prioritet. Dock utan att fastställa någon tidsplan för antagning av nya medlemsländer. De mest gynnsamma scenarierna pekar på att ett fåtal länder skall kunna upptas som medlemmar i tid för att kunna delta i valet till Europaparlamentet 2004, samt också delta i den regeringskonferens som aviserats starta samma år. För flertalet kandidatländer pekar dock det mesta i de utvärderingar som Kommissionen gör på att de inte skall räkna med att antas som medlemmar förrän tidigast någon gång mellan 2005 och 2010.

Opinionsläget inom EU

Frågan om EU:s utvidgning österut har funnits på den politiska dagordningen i tio år. Bortsett från den omfattande uppmärksamhet som frågan fick i samband med Tysklands enande 1989-90 och under några därpå följande "EUforiska" år, har den först under de senaste åren blivit föremål för någon mer omfattande massmediabevakning och därmed haft möjlighet att nå ut till en bredare grupp väljare. Samtidigt har utvidgningsfrågorna tvingats konkurrera om utrymmet i massmedia och därmed också om väljarnas uppmärksamhet med bl.a. EU:s engagemang i militära konflikter på Balkan, med handelskonflikter visavi USA och med etablerandet av den ekonomiska och monetära unionen (EMU). För att klara sig bra i denna konkurrens måste utvidgningen bedömas som betydelsefull. En första fråga som bör besvaras är därför om medborgarna i EU-länderna delar sina politiska ledares uppfattning att utvidgningen är en högprioriterad uppgift?

Resultaten från Eurobarometerns undersökning våren 2000 ger en möjlighet att analysera utvidgningens relativa prioritering i förhållande till

---

¹⁴ Uttalande av förbundskansler Schröder, se *Svenska Dagbladet* 2000-12-19.

elva andra uppgifter för EU.¹⁵ Av resultaten framgår att medborgarna i flertalet EU-länder gör en annan prioritering än sina regeringar. Det gäller t.ex. i flera av de stora medlemsländerna. I Tyskland och Frankrike är det endast tjugo procent av medborgarna som anser att utvidgningen är en fråga som bör prioriteras av EU. På nästan samma låga nivå ligger opinionen i Finland, Österrike, Luxemburg, Portugal och Storbritannien. Endast i Danmark, Grekland och Sverige prioriteras utvidgningsfrågan av ca femtio procent av medborgarna. Detta opinionsmönster har inte förändrats nämnvärt under de senaste åren (se tabell 12.1).

Tabell 12.1 Attityd till förslaget att välkomna nya medlemsländer skall prioriteras av EU fördelat på EU:s femton medlemsländer (procent)

	BEL	DAN	TY	GRE	SPA	FRA	IRL	ITA								
Prioriteras	28	+2	57	-1	20	+1	53	-1	31	+4	21	+2	42	-7	30	-5
Prioriteras ej	65	-2	33	0	68	-1	38	-1	51	0	71	-4	37	+5	61	+8
Vet ej	7	0	10	+1	12	0	9	+2	18	-4	8	+2	21	+2	9	-3
TOTALT	100		100		100		100		100		100		100		100	
	LUX	NED	ÖST	PORT	FIN	SVE	ST.BR	EU15								
Prioriteras	25	-1	32	-3	23	-1	25	-4	21	-2	48	0	26	-3	27	-1
Prioriteras ej	66	+2	57	+1	62	-1	52	+4	72	+2	42	+3	54	+3	60	+1
Vet ej	9	-1	11	+2	15	+2	23	0	7	0	10	-3	20	0	13	0
TOTALT	100		100		100		100		100		100		100		100	

Källa: Eurobarometer 53 (2000)

Kommentar: I första kolumnen anges resultat från år 2000. I andra kolumnen anges differensen i förhållande till föregående år. Följande frågeställning har använts "Jag kommer att läsa upp en rad åtgärder som Europeiska unionen kan vidta. Var vänlig och ange för var och en av dem om den, enligt din mening, skall prioriteras eller ej". EU15 visar genomsnittresultaten för hela EU-området.

"Välkomna nya medlemmar" är det bland tolv angivna uppgifter för EU som ges lägst prioritering i Eurobarometerens mätning våren 2000. Väsentligt lägre än vissa uppgifter, vilka kan uppfattas som komplexa och mindre konkreta, som t.ex. "Framgångsrikt införa den gemensamma valutan, Euron", "Reformera EU:s institutioner och deras arbetssätt" och "Säkerställa EU:s politiska och diplomatiska betydelse i världen". Svenskar och danskar prioriterar både införandet av Euron och säkerställandet av EU:s internationella inflytande lägre än utvidgningen. Högst upp på prioriteringslistan sattes dock genomgående områden som "Bekämpa ar-

¹⁵ Väljare i samtliga 15 EU-länder tillfrågades under hösten 2000 om sin syn på om tolv olika uppgifter för EU skall prioriteras eller ej. De 12 uppgifterna framgår av tabell 12.2.

betslösheten”, ”Upprätthålla fred och säkerhet i Europa” och ”Bekämpa organiserad brottslighet och droghandel”. En möjlig anledning till detta attitydmönster kan vara att dessa områden uppfattas som mycket näraliggande och konkreta av medborgarna i EU:s medlemsländer.

Det bör också noteras att resultaten i tabell 12.2 pekar på att utvidgningen är en av de tre uppgifter som har den största andelen ”vet-ej” svar. Det innebär att relativt många medborgare inte har bildat sig en uppfattning i frågan, vilket i sin tur kan bero på att den inte givits någon framträdande plats i den nationella politiska debatten. Högst andel som inte anser sig ha någon uppfattning i frågan finns bland befolkningen i Portugal, Irland och Spanien, dvs. i de tre EU-länder som geografiskt ligger längst bort ifrån kandidatländerna, men som också tillhör de länder som antas bli tvungna att acceptera lägre EU-bidrag i ett framtida utvidgat EU.

I den Eurobarometerundersökning som genomfördes hösten 2000 ställdes en nyformulerad fråga rörande inställningen till en utvidgning av EU. Svaren på denna mer direkt formulerade fråga ger en mer positiv bild av medborgarnas inställning till att EU skall utvidgas med nya medlemsländer.¹⁶ Bland befolkningen i hela EU15 är det fyrtiofyra procent som uppger sig vara för en utvidgning, trettiofem procent är emot och tjugoen procent ”vet ej”. Det starkaste stödet för EU:s utvidgning redovisas för Grekland, där sjuttio procent av befolkningen är för och endast tolv procent emot en utvidgning. Även bland spanjorer, italienare, irländare och portugiser är stödet mycket högt. Drygt hälften bland befolkningen i Sverige och Danmark ger stöd åt en utvidgning av EU, men en tredjedel av medborgarna är emot en sådan utveckling. I de stora EU-länderna Tyskland, Frankrike, Storbritannien, liksom i Österrike är opinionsbalansen negativ, dvs. det är fler som anser att EU inte skall utvidgas än som stöder en utvidgning.

Ett kriterium som ansetts självklart är att en ny medlemsstat skall vara europeisk. Detta kriterium har vid flera tillfällen kommit under debatt bl.a. i samband med diskussion kring Turkiets och i några fall även Cyperns ansökan. Finns det någon tydlig geografisk gräns för EU? Var går den i så fall? Hur ser medborgarna i de nuvarande EU-länderna på frågan om vilka länder som bör kunna komma ifråga för EU-medlemskap? Hur prioriterar de bland de länder som söker eller tidigare har sökt medlemskap? Framträder något dominerande mönster eller har medlemsländerna vart och ett sina egna preferenser?

---

¹⁶<http://europa.eu.int/comm/dg10/epo/htm>. Resultaten härrör från från Eurobarometer 54, som genomfördes under hösten år 2000. De resultat som fanns tillgängliga innan tryckning av denna text täckte endast ett urval av frågebatteriet, vilket inte möjliggjort mer djupgående jämförande analyser. Den aktuella frågan hade lydelsen ”What is your opinion on each of the following statements? Please tell me for each proposal, whether you are for or against it: The European Union should be enlarged and include new countries”.

Norge och Schweiz, två länder där väljarna i folkomröstning tackat nej till EU-medlemskap respektive närmare samarbete inom EES-avtalet, hamnar i den absoluta toppen när EU15:s medborgare besvarar frågan vilka länder de skulle vilja se som nya medlemmar (se tabell 12.3). Mönstret är detsamma för samtliga femton länder. Det skulle kunna ses som en uppmaning till medborgare och politiska ledare i dessa två länder att ompröva frågan om medlemskap och möjligen också som ett uttryck för förvåning – eller irritation – över att de uppträder avvikande. Sannolikt grundas resultatet på att man upplever att det finns en likhetsfaktor, dvs. att både Norge och Schweiz, liksom övriga nuvarande EU-länder, är belägna i Västeuropa, tillhör samma kultursfär, är ekonomiskt välutvecklade, samt politiskt och socialt stabila. Möjligen kan här också spela in att båda länderna, i händelse av medlemskap i EU, skulle bli nettobidragsgivare till EU:s budget.

I en andra grupp återfinns Malta, som ges en positiv bedömning bland befolkningen i alla medlemsländer, utom i Frankrike. Troligen spelar Maltas litenhet in och det faktum att dess medlemskap i EU skulle ha en knappt märkbar inverkan på nuvarande förhållanden inom EU.

Även Malta upplevs troligen tillhöra samma kultursfär som övriga EU-länder. I en tredje grupp bland tänkbara framtida medlemsländer placeras dels ytterligare en liten medelhavsstat, nämligen Cypern, dels de tre centraleuropeiska staterna Ungern, Polen och Tjeckien. Cypern får en övervägande positiv bedömning i elva av de femton EU-länderna; Ungern får stöd i tolv, Polen och Tjeckien i tio. De tre sistnämnda kandidatländerna har under hela 1990-talet fått omfattande publicitet i EU-ländernas massmedia och därvid framställts som länder med vilka de politiska, ekonomiska och kulturella banden är särskilt starka. Deras medlemskap i militäralliansen NATO har förmodligen också, åtminstone i vissa av EU-länderna, haft en gynnsam effekt på bedömningen av deras lämplighet som framtida EU-medlemmar.¹⁷

Slovakien, Slovenien, Rumänien, Bulgarien, samt de tre baltiska staterna Estland, Lettland och Litauen får stöd från medborgarna i ungefär hälften av EU:s medlemsländer. Det sammanlagda mönstret visar dock att de alla får en negativ opinionsbalans¹⁸, dvs. stödet bland EU-medborgarna är svagare än motståndet. Flertalet av dessa stater är belägna relativt långt bort ifrån merparten av de nuvarande EU-länderna, tre av dem är fd. sovjetrepubliker.

---

¹⁷ De tre länderna blev medlemmar i NATO 1999.

¹⁸ Opinionsbalansen framkommer för varje land genom att andelen väljare som stöder medlemskap minskas med andelen som är emot.

Tabell 12.2 Väljarnas prioritering av uppgifter för EU, fördelat på EU:s femton medlemsländer (procent)

	BEL		DAN		TY		GRE		SPA		FRA		IRL		ITA	
	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-
Välkomna nya medlemsländer	28	65	57	33	20	68	53	38	31	51	21	71	42	37	30	61
Bättre medborgarkontakt	73	22	77	17	66	24	81	15	69	23	77	18	67	16	72	22
Stödja införandet av euron	72	24	44	46	48	42	73	19	69	23	76	19	69	16	71	23
Bekämpa fattigdom	90	8	89	8	82	12	96	2	92	4	93	5	87	4	88	8
Skydda miljön	85	13	93	6	77	17	91	8	89	6	90	8	86	5	86	10
Skydda konsumenterna	82	14	85	12	72	20	92	6	84	10	90	8	82	8	81	15
Bekämpa arbetslöshet	91	6	85	12	89	7	96	3	93	3	94	4	90	3	92	6
Reformera EU:s institutioner	45	48	74	18	45	38	54	29	51	34	51	36	61	20	53	34
Bekämpa organiserad brottslighet	87	9	93	5	84	11	94	4	90	6	94	5	91	3	87	10
Säkra EU:s internationella inflytande	50	43	50	40	41	47	66	22	55	33	60	33	62	21	51	40
Upprätthålla fred och säkerhet	89	9	91	7	86	10	93	5	92	3	92	5	88	4	89	8
Garanterar individens rättigheter och respekten för demokratiska principer	81	15	88	8	70	21	85	12	88	5	90	7	81	7	85	10
	LUX		NED		ÖST		PORT		FIN		SVE		ST.BR		EU15	
	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-
Välkomna nya medlemsländer	25	66	32	57	23	62	25	52	21	72	48	42	26	54	27	60
Bättre medborgarkontakt	71	23	84	9	61	25	69	16	75	21	78	16	50	32	68	22
Stödja införandet av euron	74	21	72	25	49	40	65	20	64	31	38	56	22	59	57	34
Bekämpa fattigdom	90	6	91	6	86	8	92	1	86	10	92	6	78	10	87	8
Skydda miljön	86	10	85	13	79	14	86	7	85	12	93	5	79	9	84	11
Skydda konsumenterna	85	11	78	19	75	17	85	7	78	19	84	14	67	21	79	15
Bekämpa arbetslöshet	91	6	87	11	91	5	92	2	86	11	90	7	83	7	90	6
Reformera EU:s institutioner	49	35	63	26	53	29	54	26	38	52	68	24	42	34	50	34
Bekämpa organiserad brottslighet	90	6	94	5	85	10	90	4	88	10	94	5	83	7	88	8
Säkra EU:s internationella inflytande	55	34	52	40	46	37	56	29	37	56	38	53	36	42	48	39
Upprätthålla fred och säkerhet	91	5	93	5	83	11	88	5	90	7	94	5	81	7	88	7
Garanterar individens rättigheter och respekten för demokratiska principer	88	7	86	10	74	15	84	7	85	11	91	6	66	17	80	13

Källa: Eurobarometer 53 (2000)

Kommentar: Symbolen + markerar 'prioriteras'. Symbolen - markerar 'prioriteras ej'. Andelen "vet-ej"-svar är lika med 100 minus summan av de två värden (+ och -) som för varje land och fråga anges i tabellen.

Fullständig formulering av förslag till uppgifter för EU (författarens översättning):

1. Välkomna nya medlemsländer.
2. Komma närmare de europeiska medborgarna genom att t ex förse dem med mer information om Europeiska unionen, dess politik och institutioner.
3. Framgångsrikt införa den gemensamma valutan, Euron.
4. Bekämpa fattigdom och social utslagning.
5. Skydda miljön.
6. Skydda konsumenter och garantera produktkvaliteten.
7. Bekämpa arbetslöshet.
8. Reformera EU:s institutioner och deras arbetsätt.
9. Bekämpa organisera brottslighet och handel med droger.
10. Säkerställa EU:s politiska och diplomatiska betydelse i världen.
11. Upprätthålla fred och säkerhet i Europa
12. Garantera individens rättigheter och respekten för demokratiska principer i Europa.

Även de ekonomiska, sociala och kulturella banden kan i många fall anses vara relativt svaga. Många av länderna har i olika sammanhang under 1990-talet kommit att förknippas med politisk eller social oro och med risk för ökad internationell spänning.¹⁹ I flera fall har också bedömningen av deras ekonomiska utvecklingskraft och möjlighet att på kort sikt klara kraven på anpassning till den inre marknaden varit relativt negativ.²⁰ Placeringen av republiken Slovenien är dock något förvånande, eftersom den har stark geografisk och historisk anknytning till både Italien och Österrike, samt en relativt god ekonomisk utvecklingstakt. Sist, i en egen kategori, placeras Turkiet som endast erhåller stöd bland allmänheten i tre EU-länder (Spanien, Portugal och Irland). Även i så utvidgningspositiva länder som Danmark och Sverige avviker mönstret för Turkiet och resulterar i en klart negativ opinionsbalans.

Även om opinionsmönstret i stora drag är likartat inom hela EU finns det vissa nationella särdrag som kan vara värda att uppmärksamma. Att de grekiska väljarna ger högsta prioritet till Cypern och lägsta till Turkiet förvånar säkert ingen. Det följer ett känt politiskt-kulturellt mönster av konflikter mellan de båda länderna, bl.a. rörande frågan om det politiska styret på Cypern.²¹ De brittiska väljarna sätter Malta och Cypern, två tidigare brittiska kolonier, i första rummet. Positiv opinionsbalans uppnås bland briterna också för Polen, Ungern och Tjeckien. Övriga medlemssökande stater får negativ opinionsbalans. Bland dessa erhåller Turkiet och Rumänien de mest negativa värdena.

Irländarna är allmänt positiva till utvidgning och delar briterarnas inställning till Malta och Cypern, men ger därutöver även Turkiet ett stöd som är starkare än för t.ex. de tre baltiska staterna. Italienska väljare favoriserar även de Malta, kanske av historiska och kulturella orsaker²², men också de tre centraleuropeiskastaterna Polen, Ungern och Tjeckien.

---

¹⁹ Här kan nämnas spänningen mellan Estland och Lettland å ena sidan och Ryssland å den andra, förorsakad främst av motsättningar rörande den ryska minoritetens ställning i de båda baltiska staterna, samt mellan Ungern å ena sidan och Slovakien och Rumänien å den andra bl a rörande den ungerska minoritetens ställning. Därutöver har det förekommit politiska och sociala oroligheter, i huvudsak beroende på negativ ekonomisk utveckling, i bl.a. Rumänien, Bulgarien och Slovakien.

²⁰ Se http://europa.eu.int/comm/enlargement/report_11_00/index.htm

²¹ Ön Cypern blev självständigt från Storbritannien 1960. Oroligheter bröt snabbt ut mellan grek- och turkcyprioter. 1974 genomfördes en grekisk-initierad statskupp och som svar på denna invaderade turkiska trupper norra delen av ön och utropade 1983 Nordcyperns turkiska republik som en självständig stat. FN förklarade statsbildningen olaglig och har trupper på plats för att minska spänningen längs gränsen. Den södra delen av ön, Republiken Cypern, ansökte 1990 om medlemskap i EU.

²² De historiska länkarna till Sicilien är starka och många maltesare talar italienska.

Tabell 12.3 Stöd för vissa staters medlemskap i EU, fördelat på EU:s femton medlemsländer (procent)

	BEL		DAN		TY		GRE		SPA		FRA		IRL		ITA	
	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-
Tjeckien	39	47	62	21	40	41	56	27	50	19	27	48	41	19	44	33
Slovakien	36	49	57	25	34	45	53	29	48	20	23	52	36	23	42	35
Polen	41	46	67	20	37	46	55	28	52	18	35	45	48	16	50	29
Ungern	43	44	66	21	49	34	59	25	52	18	32	47	45	17	48	30
Rumänien	33	53	48	36	23	58	54	30	48	21	24	52	37	24	44	33
Slovenien	35	50	51	31	30	49	50	31	47	21	21	52	34	23	40	36
Estland	36	48	70	18	34	43	46	34	46	21	21	53	36	22	36	39
Lettland	35	48	70	19	34	44	46	33	46	20	20	53	35	23	35	38
Litauen	35	49	70	19	33	44	47	33	47	20	21	53	36	22	36	38
Bulgarien	35	51	48	34	29	51	57	29	49	19	25	50	39	21	42	34
Cypern	46	39	51	31	36	41	87	6	50	18	29	46	50	14	50	28
Malta	54	31	59	23	44	34	68	18	50	16	32	42	53	12	60	20
Schweiz	76	15	82	8	75	14	76	12	65	9	64	20	62	7	70	16
Norge	76	14	88	5	74	14	71	16	64	9	65	20	60	8	73	11
Turkiet	31	55	33	52	24	56	39	53	44	24	23	57	39	24	33	45
	LUX		NED		ÖST		PORT		FIN		SVE		ST.BR		EU15	
	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-
Tjeckien	38	47	55	29	34	49	44	25	53	28	68	16	34	32	41	35
Slovakien	33	51	46	35	27	57	40	27	45	34	62	20	30	35	37	38
Polen	38	47	62	24	23	60	43	26	52	31	69	16	40	28	44	34
Ungern	38	46	58	25	52	35	44	25	64	20	66	17	38	30	46	31
Rumänien	28	55	43	39	13	69	40	28	32	49	49	31	29	37	34	42
Slovenien	33	50	42	37	38	45	38	29	35	44	54	26	27	37	34	40
Estland	33	49	48	30	28	50	37	30	69	18	74	14	30	35	36	38
Lettland	34	48	49	30	29	49	37	30	56	27	72	14	30	34	36	38
Litauen	32	49	46	33	27	51	37	30	56	27	70	15	31	34	35	38
Bulgarien	29	53	44	35	17	65	41	27	38	43	52	28	32	34	36	39
Cypern	39	43	49	33	36	45	41	27	46	34	57	25	48	21	44	32
Malta	49	35	63	19	47	35	43	26	48	30	65	16	58	15	50	26
Schweiz	69	19	84	7	74	16	59	14	79	9	80	8	60	14	69	14
Norge	71	17	89	4	69	20	55	16	83	6	83	8	60	13	70	13
Turkiet	19	66	33	52	19	64	39	30	26	57	36	47	30	39	30	47

Källa: Eurobarometer 53 (2000)

Kommentar: Symbolen + markerar 'andel väljare med positiv inställning'. Symbolen - markerar 'andel väljare med negativ inställning'. Frågan löd "För vart och ett av följande länder, är du för eller emot att det blir en del av den Europeiska unionen?" Beträffande andelen "vet-nej"-svar se tabell 12.2.

De tre baltiska staterna, liksom Turkiet, noteras för negativ opinionsbalans bland de i övrigt relativt utvidgningspositiva italienarna. Grannlandet Slovenien får en relativt svag positiv opinionsbalans, vilket möjligen kan

förklaras av att relationerna mellan de båda länderna under 1990-talet tidvis präglats av gamla olösta territoriella och ekonomiska konflikter.²³

Ett medelhavsmönster återfinns också bland den likaledes allmänt utvidgningspositiva spanska befolkningen. Cypern och Malta får starkast stöd. I den därpå följande gruppen återfinns Polen, Ungern och Tjeckien. Även övriga kandidatländer får en starkt positiv opinionsbalans, vilket bl.a. visas av att opinionsbalansen för Turkiet är +20. Den allmänna opinionen i Portugal ställer sig allmänt positiv till utvidgning av EU. Denna uppfattning inkluderar även Turkiet. Även om Portugal i vissa frågor brukar räknas som ett medelhavsland framträder i opinionsmönstret inte samma profil som vi tidigare redovisat för Grekland, Italien och Spanien, utan en jämnare fördelning av stöd till kandidatländerna, med undantag för de baltiska staterna som får ett något lägre stöd. Ur ett portugisiskt perspektiv ligger dessa tre små stater inte bara geografiskt utan också ekonomiskt-politiskt längst bort, vilket kan ses som en möjlig förklaring till denna låga prioritering.

Medan vi kan konstatera att greker, italienare och spanjorer är förhållandevis positiva till utvidgningen av EU, förhåller det sig omvänt bland franska medborgare. Inget av kandidatländerna får mer än svagt stöd i Frankrike. Bäst ut kommer Polen, ett land med vilket det finns gamla franska kulturband, med en opinionsbalans på -10. Samma nivå når Malta, som därmed bland fransmännen fick inkassera sin enda negativa opinionsbalans. Med beaktande av övriga resultat får väl även detta ses som en relativ framgång för Malta och inte som ett uttryck för gammalt groll över att maltesarna inte hjälpte fransmännen behålla öarna när engelsmännen anföll.²⁴ De kulturella band som antogs förklara stödet för Polen återfinns inte i fallet Rumänien, trots att de här kan betraktas som ännu starkare. Förutom Ungern och Tjeckien som utgör en mellangrupp, hamnar övriga kandidatländer på opinionsbalanser på -27 eller ännu mer negativt. Lägst stöd erhåller de tre baltiska staterna och Turkiet. Trots att både Norge och Schweiz båda noteras för en positiv opinionsbalans tyder resultaten även här på att fransmännen är minst positiva till att utvidga EU.

Även i Belgien och Luxemburg är befolkningen relativt negativ till den föreslagna utvidgningen och bland kandidatländerna stöds endast Malta och i det belgiska fallet även Cypern. Däremot är holländarna positiva till utvidgning av EU med samtliga kandidatländer utom Turkiet. Särskilt

---

²³ Konflikten har haft sin grund i tvist om gränsdragningen kring staden Trieste och om utebliven ersättning för de italienska tillgångar som konfiskerades i Jugoslavien efter andra världskriget. Tvisten ledde bl.a. till att den Italienska regeringen upprepade gånger blockerade Sloveniens försök att erhålla associationsavtal med EU.

²⁴ Under Napoleon-tiden ockuperades öarna av Frankrike under åren 1798-1800.

starkt är stödet för Malta, samt Polen, Ungern och Tjeckien, medan stödet för Rumänien, Bulgarien och Slovakien är lägre.

Allmänna opinionen i de två tysktalande EU-länderna Tyskland och Österrike tillhör de mest utvidgningsnegativa. Förutom Schweiz och Norge, som ju inte tillhör denna utvidgningsomgångens kandidatländer, är det endast Ungern och Malta som ges stöd. För österrikarna kan stödet i det ungerska fallet bäst förklaras av de historiska banden mellan de båda länderna.²⁵ Övriga grannländer som Tjeckien, Slovakien och Slovenien erhåller en mer negativ bedömning. Mot merparten av kandidatländerna är österrikarna relativt starkt negativa. Opinionsbalansen för Polen är t.ex. –36, för Bulgarien –48 och för Rumänien –55. En orsak till detta starka motstånd mot en utvidgning av EU är troligen en utbredd oro för okontrollerad arbetskraftsinvandring och ökad konkurrens om jobben i Österrike. I denna fråga har den populistiske högerpolitikern Jörg Haider haft stor framgång med sin opinionsbildning. Även i Tyskland finns ett motstånd mot utvidgning av EU, som kan hänföras till oro för negativa konsekvenser på arbetsmarknaden och ökade kostnader. Den tyske förbundskanslern Schröder har bl.a. föreslagit att arbetskraftsinvandring från framtida nya EU-länder skall begränsas under en sjuårsperiod. Det skulle främst drabba grannländerna Polen och Tjeckien. De tyska väljarnas starkaste motstånd riktas, troligen av liknande skäl, mot de sydöstligaste kandidatländerna, Slovenien, Bulgarien, Rumänien och Turkiet.

I resultaten från opinionsundersökningar framträder vissa opinionskillnader mellan medborgarna i det tidigare Väst- och Östtyskland. De sistnämnda är genomgående mer positiva till EU-medlemskap för samtliga länder, utom Rumänien och Turkiet där opinionsmönstret är likartat i hela Tyskland. Troligtvis spelar här de tidigare förbindelserna inom östblocket viss roll för de boende i östra Tyskland, särskilt när det gäller synen på värdet av att få med grannländerna Polen, Tjeckien och Ungern.

När det gäller de tre nordiska EU-länderna har vi tidigare konstaterat att befolkningen i två av dem, Danmark och Sverige, intar en övervägande positiv attityd till utvidgningen av EU. I båda fallen erhåller Estland, Lettland, Litauen och Polen det starkaste stödet, dvs. de geografiskt mest näraliggande kandidatländerna och med vilka det finns historiskt starka band och det dessutom under 1990-talet utvecklats ett omfattande politiskt, ekonomiskt, socialt och kulturellt samarbete. Estland erhåller t.ex. opinionsbalansen +60 bland svenskar. Det är inte i klass med Norge och Schweiz, men tillhör ändå de högsta stödvärden som noterats i undersökningen. Bland den finska befolkningen är stödet för utvidgning av EU

---

²⁵ Den habsburgska sk. dubbelmonarkin Österrike-Ungern existerade fram t.o.m. första världskriget.

svagare, men även här är det ett baltiskt land, Estland, som får starkast stöd. I Finland är motståndet mot medlemskap för Bulgarien och Rumänien, samt Turkiet klart starkare än stödet. På den sistnämnda punkten är medborgarna i de tre nordiska länderna helt överens.

Krav på nya medlemsländer

De villkor som EU ställt upp för att länder som ansöker om medlemskap skall antas tar i första hand sikte på övergripande politiska, ekonomiska och rättsliga förhållanden. Ett par gånger om året redovisar kommissionen resultat av sin utvärdering av kandidatländerna. Hittills har flertalet av dem bedömts klara kraven på en demokratisk politisk grundordning. Även kraven på skydd för mänskliga rättigheter och för minoriteter anses uppfyllda av många av ansökarländerna. De största problemen framkommer när det gäller att visa fram en fungerande marknadsekonomi, göra det troligt att landet har tillfredsställande förmåga att klara av konkurrensen på EU:s inre marknad, samt att man förmått anpassa samhällsinstitutioner och nationell lagstiftning till *acquis communautaire*, dvs EU:s regelverk.²⁶

Dessa övergripande formuleringar bryts i utvärderingarna ner till mer konkreta krav på de olika samhällssystemen och deras funktionssätt. I Eurobarometerns undersökningar av väljarnas syn på vilka kriterier som skall vara vägledande vid bedömningen av de medlemskapssökande staterna har detta resulterat i åtta kriterier. Några av dem anknyter direkt till de ovan redovisade övergripande kravformuleringarna, medan andra hämtats från den allmänna politiska debatt som förs kring utvidgningen. Till den första kategorin hör ”respekt för demokratins principer och mänskliga rättigheter”, ”befinna sig på en ekonomisk utvecklingsnivå som liknar andra medlemsstater” och ”acceptera tidigare beslut (*acquis communautaire*)”. Till den senare kategorin kan föras kravet att ”medlemskapet får inte bli för kostsamt för övriga medlemsstater” ”beredd att sätta EU:s intressen för egna nationella”, ”bekämpa organiserad brottslighet och droghandel”, ”skydda miljön” och ”kunna betala sin andel av EU:s budget”.

En översiktlig analys av allmänna opinionens bedömning av vilka krav som ansökarländerna bör uppfylla visar att kravnivån generellt sett ligger högt. De flesta av de uppställda åtta kraven får starkt stöd. Varje kandi-

---

²⁶ I ett växande antal akademiska studier och offentliga utredningar har gjorts försök att kartlägga dels kandidatländernas förmåga att svara upp mot EU:s krav, dels utvärdera konsekvenser av en utvidgning på det nuvarande EU och de enskilda medlemsländerna. Jfr t.ex. rapporter från Europeiska banken för återuppbyggnad och utveckling (EBRD), Internationella valutafonden (International Financial Statistics), Världsbanken (Human development indicators), Betänkanden avgivna av kommitén om EU:s utvidgning (SOU-serien under 1997); se också Hall och Wijkman 2001 Bennich-Björkman, 2001; Nerep, 2001; Cramér 2001.

datland måste bevisa att man klarar dem innan EU-medlemskap kan bli aktuellt. Till bilden hör att det, både vad gäller de kraven och de som framkommit ur den allmänna debatten, förmodligen förekommer stora skillnader när det gäller definitionen av vad som t.ex. menas med att de nya ländernas medlemskap "inte får bli kostsamt för de nuvarande medlemsländerna", att de "skall respektera demokratiska principer" och "bekämpa organiserad brottslighet", vilket förmodligen kommer att komplicera den avgörande politiska bedömningen och processen för att legitimera antagandet av nya medlemmar bland väljarna i EU:s nuvarande medlemsländer.

Tre områden prioriteras särskilt starkt av EU:s befolkning. Kandidatländer måste visa respekt för demokratiska principer och mänskliga rättigheter, aktivt bekämpa organiserad brottslighet och handel med droger, samt skydda miljön. I samtliga tre fall erhålls opinionsbalanser omkring +90, vilket ligger mycket nära ytterläget "enhällighet". Resultatet när det gäller respekt för mänskliga rättigheter och demokratiska principer (+93) är en förklaring till det breda och starka motstånd som tidigare redovisats mot Turkiets medlemskap i EU. Det har under lång tid förekommit omfattande officiell kritik mot den turkiska regeringen i denna typ av frågor.

Den höga värderingen av effektiv brottsbekämpning och skydd för miljön kan tänkas ligga bakom det bland många länders väljare förekommande motståndet mot flera av de östeuropeiska kandidatländerna, på grund av bl.a. massmedias långvariga och omfattande rapportering kring förekomst av "maffiastyrd" brottslighet, nya smuggelvägar för narkotika och andra droger, bristande miljöskydd och riskabel kärnkraftsproduktion. Av de övriga två officiella kraven, dvs. att ha nått en tillfredsställande ekonomisk utvecklingsnivå och att fullt ut acceptera de beslutade gemensamma reglerna för samarbete, fäster opinionen större vikt vid det sistnämnda. Kravet på ekonomisk utvecklingsnivå placeras, kanske något överraskande, först på sjunde plats. Endast österrikarna, vilka genomgående uppvisar en hög kravnivå, lägger större vikt vid detta krav. Det andra kravet inom ekonomiområdet, att kandidatländerna måste kunna betala sin andel av EU:s budget, tillmäts dock genomgående större betydelse.

Det gäller, med undantag för danska medborgare, också för kravet att utvidgningen inte får bli kostsam för de nuvarande medlemsländerna. Sammantaget innebär resultaten att EU:s väljare kan förväntas motsätta sig en utvidgning om inte de ekonomiska förhållandena är klarlagda och visar på att de nya medlemsländerna inte innebär ökade kostnader. Av denna anledning är det av största betydelse att föra en öppen debatt kring frågor som rör olika typer av kostnader och intäkter i samband med EU:s utvidgning.

Tabell 12.4 Allmänhetens bedömning av betydelsen av olika krav på kandidatländerna, fördelat på EU:s femton medlemsländer (procent)

	BEL		DAN		TY		GRE		SPA		FRA		IRL		ITA	
	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-
Mänskliga rättigheter	97	1	98	1	94	2	97	2	95	1	98	1	94	1	96	1
Ekonomisk utvecklingsnivå	77	18	61	31	82	10	78	15	69	19	83	12	74	14	75	20
Acceptera beslutade regler	92	4	71	21	79	11	78	15	78	11	92	4	86	4	85	9
Inte vara kostsamt för EU	81	13	60	33	83	9	83	12	76	12	83	12	81	9	81	13
Sätta EU:s intressen före egna	82	11	35	53	77	11	68	22	66	16	79	12	77	10	73	17
Aktivt bekämpa organiserad brottslighet	94	4	97	1	91	5	92	6	92	3	95	3	95	1	92	5
Aktivt skydda miljön	94	4	98	1	89	6	91	8	92	3	95	3	94	2	90	6
Kunna betala sin andel av EU:s budget	90	6	73	19	86	7	80	13	76	10	89	7	79	8	80	11
	LUX		NED		ÖST		PORT		FIN		SVE		ST.BR		EU15	
	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-
Mänskliga rättigheter	92	2	98	1	94	3	91	0	97	1	99	0	88	2	95	2
Ekonomisk utvecklingsnivå	78	13	74	22	87	7	65	17	68	26	68	27	69	16	76	16
Acceptera beslutade regler	88	4	93	4	84	9	77	6	74	18	83	12	76	8	82	9
Inte vara kostsamt för EU	76	14	77	18	84	9	73	9	83	11	79	18	78	9	80	12
Sätta EU:s intressen före egna	75	14	67	24	72	17	70	14	48	42	50	40	61	20	71	17
Aktivt bekämpa organiserad brottslighet	90	4	97	2	94	3	91	1	97	1	98	1	88	3	92	4
Aktivt skydda miljön	90	4	94	5	92	4	91	1	96	2	96	3	88	3	91	4
Kunna betala sin andel av EU:s budget	83	7	84	14	86	7	74	8	88	7	86	10	82	6	83	9

Källa: Eurobarometer 53 (2000)

Kommentar: Symbolen + markerar att kravet tillmäts betydelse. Symbolen - markerar att kravet ej tillmäts betydelse. Följande formulering användes i frågan "För vart och ett av följande kriterier, var vänlig och ange om det är av betydelsefullt eller ej när det gäller beslut om ett visst land skall få bli medlem i EU". Beträffande "vet-ej"-svar se tabell 12.2.

Fullständig formulering av förslag till krav på kandidatländer (författarens översättning):

- 1) Landet måste respektera mänskliga rättigheter och demokratins principer.
- 2) Dess ekonomiska utvecklingsnivå skall ligga nära de nuvarande medlemsstaternas.
- 3) Det måste acceptera allt som hittills beslutats och genomförts under arbetet på att bygga Europa.
- 4) Dess medlemskap får inte bli kostsamt för nuvarande medlemsländer.
- 5) Det måste vara berett att sätta Europeiska Unionens intressen före sina egna.
- 6) Det måste bekämpa organiserad brottslighet och handel med droger.
- 7) Det måste skydda miljön.
- 8) Det måste vara i stånd att betala sin andel av Europeiska unionens budget.

När det gäller EU-medborgarnas kravbild är det intressant att notera att kravet på att sätta EU:s intressen före nationella får ett relativt svagt stöd i samtliga EU-länder. Danskar markerar t.o.m. uttryckligen att de inte anser att detta krav är viktigt att ställa och resultatet blir en negativ opinionsbalans på -18. Även i Finland och Sverige är många väljare av samma åsikt, medan opinionen i Storbritannien, som ofta framställs som starkt EU-kritisk, ger klart stöd åt kravet att sätta EU:s intressen för nationella. Resultatet visar att det uppenbart kvarstår starka inslag av nationellt tänkande och stöd för nationella handlingslinjer bland befolkningen i EU:s medlemsländer.²⁷

Opinionsläget i Sverige

Svenska folkets attityder till EU:s utvidgning och syn på de olika kandidatländernas förutsättningar för medlemskap i EU har översiktligt berörts i föregående avsnitt. Dessa analyser, baserade på Eurobarometerdata, kan kompletteras med vad som framkommer vid genomgång av svenska opinions- och valundersökningar.²⁸

Vi har i tidigare analyser kunnat konstatera att svenska folket ger en relativt hög prioritering åt EU:s utvidgningsfrågor. Danskarna gav dock ännu högre vikt åt frågan i Eurobarometerens senaste undersökning. Den Gallupundersökning som refererades i kapitlets inledning placerar dock svenskarna opinionsmässigt på samma nivå som danskarna. En jämförelse mellan valundersökningsresultat från 1995 och 1999 visar att svenska folket mellan dessa år blivit mer positivt inställt till att EU skall utvidgas med Polen, Tjeckien och Ungern, vilka är de tre länder som nämns i intervjufrågan. I en undersökning som genomfördes i samband med Europaparlamentsvalet 1995 var fyrtyotre procent bland befolkningen för och tjugofyra procent emot en snabb utvidgning med de tre länderna. Vid valet 1999 var förhållandet fyrtioåtta procent för och tjuugo procent emot, vilket innebär en förstärkning av den utvidgningspositiva opinionen.

Stödet för utvidgning är starkast bland anhängare av EU-medlemskap och det har vuxit betydligt mellan 1995 och 1999. Opinionsbalansen 1999 var +48 mot +34 1995. Bland EU-motståndare har stödet för utvidgning

---

²⁷ Detta framgår bl.a. av det svarsmönster som redovisas på frågan om man känner sig som svensk, dansk, tysk, italiensk, etc. eller om man känner sig som europé. I den undersökning som redovisades på senhösten 2000 var det endast 4 procent som uppgav att de kände sig som européer, medan 41 procent (i Sverige 6 procent) bara framhöll sin nationella identitet. Vanligast var att man satte sin ursprungsnationalitet främst men också upplevde sig till någon del också som europé (Eurobarometer nr 53, tab. 6.3a).

²⁸ Som främsta underlag för analyserna i följande avsnitt tjänar de valundersökningar som genomförts i samband med valet till Europaparlamentet 1995 och 1999. En utförlig analys av opinionsläget i samband med valet till Europaparlamentet 1995 redovisas i Gilljam och Holmberg 1998.

minskat något och opinionsbalansen har sjunkit från +5 1995 till +1 1999. Att en tredjedel av EU-motståndarna, av vilka många är för Sveriges utträde ur organisationen, uttalar stöd för att EU skall utvidgas med ytterligare länder kan framstå som en möjlig logisk kullerbytta eller en del i en plan på att överbelasta EU så att organisationen inte längre kan fungera effektivt, men brukar förklaras med att man stöder de självständiga kandidatländernas uttalade önskemål i frågan.

Det är värt att notera att relativt många svenskar tycker att det vore bra om det infördes strängare gränskontroller mellan EU-länderna.²⁹ Stödet för en sådan åtgärd finns främst bland EU-motståndare, men en tredjedel av EU-anhängarna ansåg också att det var en önskvärd åtgärd. Opinionsbalansen för EU-motståndarna var +44, medan närmare femtio procent av EU-anhängarna var emot en sådan åtgärd (opinionsbalans -18). Bakom detta opinionsmönster återfinns troligen främst en oro för ökad gränsöverskridande brottslighet, främst narkotikasmuggling, men samtidigt visar det att mycket av nationalstatseuropa fortfarande är starkt förankrat hos de svenska medborgarna och att den europeiska integrationsidén har svårt att vinna gehör.

Svenskarnas prioritering bland de medlemskapssökande länderna har översiktligt kommenterats i ett tidigare avsnitt. I de svenska undersökningarna har väljarna tillfrågats om sin inställning till framtida EU-medlemskap även för vissa andra stater än de som formellt har ansökt om medlemskap. Avsikten har varit att söka klarlägga om det finns någon indikation på var, geopolitiskt sett, gränsen för ett framtida utvidgat EU går. För att kunna avläsa om man ser olika steg i EU:s utvidgning infördes en tidsfaktor i frågan.

Det svarsmönster som framträder visar att den svenska befolkningens prioritering går att placera in på en politisk, ekonomisk, kulturell och även geografisk avståndsskala. I en första grupp, vars medlemskap i EU inom fem år stöds av cirka hälften av svenskarna, återfinns grannländerna Estland, Lettland, Litauen och Polen, liksom Tjeckien och Ungern. I nästa grupp, med i det närmaste halverat stöd, placeras Cypern och Rumänien. Längre ner på prioriteringslistan, och i flera avseenden uppfattat som befinnande sig längre bort från Sverige, finner vi Turkiet, Ryssland och Ukraina. I dessa fall menar drygt en fjärdedel bland de svenskar som uttalar en åsikt att ett medlemskap bör komma ifråga tidigast om tio år och lika stor andel menar att EU-medlemskap för dessa länder är uteslutet. Vad gäller Marocko, som bevisligen ligger utanför Europa, är den dominerande uppfattningen att medlemskap i EU aldrig bör komma ifråga.

---

²⁹ 1995 uppgav 66 procent att de önskade att EU skulle återinföra strängare gränskontroller. Gilljam och Holmberg 1998:60.

Andelen ”vet ej-svar” överstiger endast i ett par fall tjugo procent, vilket bör tolkas så att svenskar har en god uppfattning om vilka länder som bör respektive inte bör ingå i ett framtida EU.

Tabell 12.5 Svenska folkets prioritering av länder för framtida medlemskap i EU fördelat på lämplig tidsperiod för antagning (procent)

	Tidsperiod för antagning				Vet ej	Summa procent
	Inom 5 år	Inom 10 år	Tidigast om 10 år	Aldrig		
De baltiska staterna	50	22	8	5	15	100
Cypern	30	25	13	10	22	100
Tjeckien	48	23	6	5	18	100
Ungern	47	22	8	5	18	100
Polen	50	21	7	5	17	100
Rumänien	27	29	19	6	19	100
Turkiet	17	19	23	21	20	100
Ryssland	16	16	24	26	18	100
Ukraina	16	17	26	21	20	100
Marocko	12	10	16	41	21	100

Källa: Valundersökning 1999

En analys av hur olika befolkningsgrupper prioriterar länderna inför EU:s utvidgning visar att det finns några tydliga och genomgående effekter av t.ex. kön, ålder, utbildning osv. Män framhåller dock de centraleuropeiska staterna Polen, Tjeckien och Ungern något starkare än kvinnor, vilka i stället lyfter fram de baltiska staterna och Cypern. Yngre är mer positiva än äldre till Cyperns EU-medlemskap än till de tre baltiska staternas. I fallen med Turkiet, Ryssland och Ukraina är skillnaderna mellan olika åldersgrupper mycket små. Ju högre utbildning desto starkare stöd för en snabb antagning av Polen, Tjeckien och Ungern. Med stigande utbildningsnivå följer också en större andel som anser att medlemskap för Turkiet, Ryssland, Ukraina och Marocko aldrig bör bli av eller i varje fall dröja minst tio år. Erfarenhet av utlandsvistelse och språkkunskaper har i andra undersökningar visat sig ha betydelse både för befolkningens intresse för EU-frågor och internationella engagemang.³⁰

I resultaten från valundersökningen i samband med valet till Europaparlamentet 1999 visas att de som under de senaste två åren har rest utanför Norden fler än fem gånger är mer positiva till EU:s utvidgning än de som inte gjort någon utlandsresa.

³⁰ Se t.ex. Lindahl och Berg 2000:230ff, Gilljam 1996:189 ff.

Tabell 12:6 Svenska medborgares prioritering av länder för framtida medlemskap i EU, fördelat på lämplig tidsperiod för antagning och på inställning till Sveriges EU-medlemskap (procent)

		Inställning till Sveriges EU-medlemskap		
		I huvudsak för	I huvudsak emot	Ingen bestämd åsikt
De baltiska Staterna (Estland, Lettland, Litauen)	Inom 5 år	63	54	56
	Inom 10 år	28	20	28
	Tidigast om 10 år	8	11	10
	Aldrig	1	15	6
	Summa procent	100	100	100
Cypern	Inom 5 år	37	39	39
	Inom 10 år	38	23	33
	Tidigast om 10 år	17	14	19
	Aldrig	8	23	9
	Summa procent	100	99	100
Tjeckien	Inom 5 år	61	53	57
	Inom 10 år	32	20	28
	Tidigast om 10 år	6	10	10
	Aldrig	1	17	5
	Summa procent	100	100	100
Ungern	Inom 5 år	60	54	54
	Inom 10 år	31	20	25
	Tidigast om 10 år	8	10	17
	Aldrig	1	16	4
	Summa procent	100	100	100
Polen	Inom 5 år	65	53	59
	Inom 10 år	27	22	24
	Tidigast om 10 år	7	9	14
	Aldrig	1	16	3
	Summa procent	100	100	100
Rumänien	Inom 5 år	30	38	38
	Inom 10 år	43	25	33
	Tidigast om 10 år	24	20	24
	Aldrig	3	17	5
	Summa procent	100	100	100
Turkiet	Inom 5 år	18	22	29
	Inom 10 år	26	20	26
	Tidigast om 10 år	34	22	23
	Aldrig	22	36	22
	Summa procent	100	100	100
Ryssland	Inom 5 år	16	25	22
	Inom 10 år	20	16	25
	Tidigast om 10 år	36	20	24
	Aldrig	28	39	29
	Summa procent	100	100	100
Ukraina	Inom 5 år	16	26	22
	Inom 10 år	24	17	24
	Tidigast om 10 år	38	23	28
	Aldrig	22	34	26
	Summa procent	100	100	100
Marocko	Inom 5 år	10	19	24
	Inom 10 år	13	13	15
	Tidigast om 10 år	22	17	23
	Aldrig	55	51	38
	Summa procent	100	100	100

Källa: Valundersökning 1999

Bland sympatisörer med de olika svenska riksdagspartierna har Estlands, Lettlands, Litauens, Polens, Tjeckiens och Ungerns arbete för att bli EU-medlemmar starkast stöd bland folkpartister. Även socialdemokrater och moderater uttalar relativt starkt stöd för dessa kandidatländer. För kristdemokrater gäller den höga stödnivån endast de tre baltiska länderna.

Sympatisörer med vänsterpartiet, miljöpartiet och centerpartiet ligger något lägre än övriga partiers sympatisörer i sitt stöd för de baltiska staternas medlemskap i EU. Bland vänsterpartister och miljöpartister framträder dessutom de enda grupperna av betydande storlek som aldrig vill se de baltiska länderna som EU-medlemmar. En förhållandevis stor andel vänsterpartister avgav "vet ej-svar", vilket kan tolkas som att de känner ett visst korstryck mellan att visa internationell solidaritet med dessa länders självvalda politik och sitt, och partiets, motstånd mot EU och Sveriges medlemskap.

När det gäller synen på EU-medlemskap inom fem år för Polen, Tjeckien och Ungern framträder ett likartat mönster för sympatisörer med vänsterpartiet, centerpartiet, kristdemokraterna och miljöpartiet. Kristdemokrater och miljöpartister är dock något mer positiva än de två andra partiernas sympatisörer. Andelen bland vänsterpartiets och centerpartiets sympatisörer som svarar "vet ej" på denna fråga är betydligt högre än för något av de övriga partierna. Stödet för Rumäniens tidiga medlemskap i EU kommer främst från vänsterpartister och socialdemokrater. De borgerliga partiernas sympatisörer anser att Rumäniens medlemskap ligger på längre sikt dvs. inom tio år eller tidigast om tio år. En tidig anslutning av Turkiet får inom samtliga partier endast svagt stöd och andelen som svarat aldrig är betydligt högre än för de tidigare studerade länderna.

Även om vi kan konstatera att det är fullt logiskt att vara motståndare till Sveriges medlemskap i EU och samtidigt uttala stöd för andra länders ansökan, liksom att vara EU-anhängare och inte stödja EU:s utvidgning, framstår det som rimligt att det bland EU-anhängare skall framträda starkare stöd för EU:s utvidgning.

När det gäller synen på de baltiska länderna, Polen, Tjeckien och Ungern är stödmönstret likartat oavsett grundläggande inställning till Sveriges EU-medlemskap. Dock är stödet för en snabb antagning av de nämnda länderna något större bland EU-anhängare och motståndet mot EU-medlemskap större bland EU-motståndare.

I fallet Rumänien visar det sig att stödet för en snabb antagning är större bland EU-motståndare än bland EU-anhängare. Huvuddelen bland de senare anser att Rumänien kan komma ifråga först om mellan fem till tio år. Även för Turkiet, Ryssland och Ukraina visar det sig finnas starkare stöd för tidigt medlemskap i EU bland EU-motståndare än bland EU-

anhängare. EU-anhängarna lägger sig försiktigare på senare inträdestider. Förhållandevis många bland dem väljer också alternativet aldrig, men de når ändå inte procentandelsmässigt upp till samma nivå som EU-motståndarna. Både EU-anhängare och EU-motståndare intar dock samma starkt avvisande inställning till tanken på medlemskap i EU för Marocko.

Opinionsläget i kandidatländerna

När de östeuropeiska staterna relativt snabbt efter blockpolitikens och det kalla krigets upphörande beslöt sig för att ansöka om medlemskap i bl.a. EU och NATO hänvisade regeringar och parlament till ett betydande opinionsstöd bland medborgarna. I en del kommentarer till detta förhållande förklarades opinionsstödet med att flertalet medborgare i de medlemskapssökande länderna saknade tillräckligt djupgående information om vad medlemskap i EU innebar och grundade sitt stöd för medlemskap på förhoppningar om snabbt förbättrade levnadsvillkor genom ekonomiskt stöd från EU. Ju mer kännbara konsekvenserna av anpassningen till EU:s villkor för medlemskap blev, desto svagare skulle väljarstödet bli. Andra kommentatorer har hävdats att stödet för EU-medlemskap vilar på stabil grund, där huvudkomponenterna utgörs av ett starkt stöd bland den politiska och ekonomiska eliten och en brett förankrad ambition att knyta an det egna landet till EU, som ses som den mest betydande ekonomiska och politiska organisationen i Europa.

Undersökningar av opinionsläget i kandidatländerna under 1990-talet har varit av mycket skiftande karaktär och kvalitet.³¹ I många fall har det varit förenat med stora svårigheter att genomföra tillräckligt omfattande och representativa nationella studier. *Central and Eastern Eurobarometer (CEEB)* har liksom också *New Democracies Barometer (NDB)* genomfört ett antal undersökningar i bl.a. Central- och Östeuropa under 1990-talet. De senaste analyser som publicerats bygger på data från undersökningar som genomfördes 1998. I en del fall har också redovisats nationella opinionsundersökningar i vissa av kandidatländerna.³² Det allmänna mönster som framträder tyder på att det i alla kandidatländer finns ett betydande stöd för medlemskap i EU, men att det också finns motståndare och dessutom många medborgare som inte har tagit ställning.³³

---

³¹ För en mer utförlig diskussion kring utvecklingen av opinionsmönstret i Baltikum, Central- och Östeuropa se t.ex. Badersten 1999.

³² Jfr. bl.a. *New Baltic Barometer* som, som liksom *New Democracies Barometer*, genomförs av forskare vid Strathclyde University, Glasgow.

³³ Jfr ex. Bennich-Björkman 2001.

Starkast stöd återfanns på hösten 1997 i Rumänien, Polen och Slovakien.³⁴ I dessa tre länder angav omkring två tredjedelar av befolkningen att de är för medlemskap i EU. Svagast var stödet för EU-medlemskap i de tre baltiska republikerna. I Estland, ett av de kandidatländer som kommit längst i sina förhandlingar om medlemskap, uppgav endast trettiofem procent av befolkningen att de skulle rösta ja i en folkomröstning om medlemskap i EU. Å andra sidan var det endast fjorton procentandelar av dem som skulle rösta nej. Ett år senare hade dock stödet sjunkit till tjugofem procent.³⁵ Undersökningar som ger väljarna en möjlighet att ange hur starkt de är för EU-medlemskap har visat att det är klart vanligare att uppges att man är något för snarare än starkt för.³⁶ Att anordna en folkomröstning i frågan kan, åtminstone i vissa av kandidatländerna, bli en lika ovisst process som det tidigare varit i de nordiska länderna, liksom i Österrike och Schweiz.³⁷

Jämfört med tidigare år hade stödet för EU-medlemskap sjunkit i Polen och Rumänien, vilket dock inte rubbade dessa länders position som de mest EU-positiva. EU-stödet hade stigit i övriga åtta östeuropeiska kandidatländer. I samtliga länder finns ett samband mellan bl.a. ålder, utbildning, inkomst och grad av stöd för EU-medlemskap. Det är yngre personer, mer välutbildade och med högre inkomst än genomsnittet som är mest för medlemskap i EU. Yrkesmässigt kan man notera att studenter och privata företagare, bland vilka man finner de nya ”entreprenörerna”, tillhör de starkaste förespråkarna, medan bönder är minst entusiastiska.

Liksom bland befolkningen i de nuvarande EU-länderna finns det i kandidatländerna många som ställer sig frågan: Vem tjänar och vem förlorar på EU-medlemskap?³⁸ En översiktlig analys av attitydmönstret tyder på att det inom alla samhällsgrupper finns föreställningar om detta. Troligtvis har de nya ekonomiska entreprenörerna och relativt välutbildade medborgare, som också är förhållandevis unga, en optimistisk syn på de möjligheter som finns inom den inre marknaden, medan bönderna kanske nåtts av uppgifter om planer inom EU på att sänka stödet till jordbruket. Det kan vara en faktor bakom böndernas något svalare inställning till medlemskap i EU.

En analys av åsikterna om vem som har mest nytta av det egna landets medlemskap i EU visar att det finns kandidatländer där allmänheten har en relativt stark tro på nyttoeffekten för det egna landet, men också länder

---

³⁴ Eurobarometer 8.

³⁵ Jfr. Bennich-Björkman 2001:58f.

³⁶ Jfr. *New Democracies Barometer 5*, 1998 återgiven i Haerpfert 2000:23.

³⁷ I mars 2001 anordnades i Schweiz folkomröstning i frågan om EU-medlemskap. Nej-sidan vann klart. Förslag har förekommit om ytterligare en folkomröstning i Norge, men inte befunnits ha tillräckligt stöd i allmänna opinionen.

³⁸ Jfr. Lindahl och Oskarson *EU-medlemskap – på gott och ont* i denna bok.

där många tror att EU kommer att dra störst nytta av anslutningen av deras land. I den sistnämnda kategorin finner vi förhållandevis ekonomiskt och politiskt välutvecklade länder som Tjeckien och Slovenien. De tre länder där befolkningen hyser största förhoppningen om att kunna dra nytta av medlemskapet i EU är Litauen, Lettland och Estland, vilket märkligt nog samtidigt är de tre länder där stödet för EU-medlemskap är lägst.

Utvidgningen – en politisk rysare eller en seger för europeisk solidaritet?

Även om genomförda opinionsundersökningar hittills visat att det finns ett relativt starkt stöd för EU-medlemskap i flertalet kandidatländer tyder de stora fluktuationerna mellan olika undersökningsår på att opinionen åtminstone i vissa av länderna är instabil. Hur väl förankrad är en positiv bild av EU-medlemskap bland medborgarna i kandidatländerna och hur uthållig kommer befolkningen att visa sig vara, om förhandlingsprocessen drar ut på tiden? Även om alternativen för många av de länder som söker om medlemskap i EU är få, kan folkomröstningar om medlemskap i EU visa sig bli politiska rysare både för nationella politiker i kandidatländerna och för EU.

EU har nu igång tre gigantiska projekt – en institutionell reformprocess, genomförandet av EMU och utvidgningen – vilka normalt vart och ett skulle anses kräva helhjärtad uppmärksamhet från regeringarna och EU:s institutioner. EU har på detta sätt skapat ett triangeldrama, där framgång för ett eller två av projekten kan inverka menligt på möjligheten att framgångsrikt även genomföra resterande projekt. Ingen vet idag om det som EU därmed skapat skulle kunna utvecklas till en politisk-ekonomisk Bermudatriangel, där idén med den europeiska integrationen kan riskera att gå förlorad om den samtidiga satsningen på de tre projekten misslyckas. Mot den bakgrunden kan det vara av betydelse för analysen att konstatera att utvidgningsprocessen, trots Europeiska rådets, Kommissionens och Europaparlamentets försäkringar om hög prioritet, har blivit försenad i förhållande till tidigare planer. Det är i sig inget uppseendeväckande för ett politiskt projekt i denna storleksordning. Vad som ur ett opinionsperspektiv kan bli besvärande är om konsekvensanalysen av utvidgningen och den politiska debatten kring dessa frågor får stå tillbaka för fortsatt arbete med de två andra stora EU-projekten, dvs. de institutionella reformerna och införandet av Euron. Då finns risk att väljarna ser detta som en anledning att prioritera ner och kanske också minska sitt stöd till utvidgningen.

Den tydligt tveksamma eller i många fall motvilliga inställning till EU:s utvidgning som demonstreras opinionsundersökningar i många av EU:s medlemsländer spelar en betydande roll inte bara inom EU, utan också i kandidatländerna. Ansökarländerna följer naturligtvis med stort intresse tecken i EU15 på om de är välkomna eller inte. När kommissionen i sin senaste utvärdering av läget i utvidgningsprocessen tvingades konstatera att opinionsläget i många av medlemsländerna inte stöder EU:s officiella politik gällande ett framtida utvidgat EU, inser man också att det inte räcker med någon allmän informationskampanj för att förändra opinionen. Det krävs mer. För att komma fram till vad som krävs måste EU, liksom medlems- och kandidatländerna, genomföra väsentligt mer djupgående analyser än hittills av vad som ligger bakom befolkningens inställning i utvidgningsfrågan. Samtidigt måste de politiska ledarna i ökad utsträckning ta upp de konkreta farhågor som väljarna ser som en följd av ett fördjupat EU-samarbete och av EU:s planerade utvidgning. En strategi med sådan inriktning borde rimligen ha utarbetats och verkställts redan innan förhandlingar inleddes med kandidatländerna.

13 Demokratiskt underskott

Martin Brothén

Det låga valdeltagandet i valen till Europaparlamentet tolkas av statsvetare som ett uttryck för bristande legitimitet för Europeiska unionen som politiskt system (Lodge 1996; van der Eijk & Franklin 1996; Schmitt & Thomassen 1999). Valhandlingen är dock inte en helt bra indikator på legitimiteten för ett politiskt system. Att rösta behöver inte vara ett sätt att legitimera ett rådande system. På samma sätt kan icke-röstning bero på andra saker än bristande legitimitet (jfr. Möller 1998:15f). Vi behöver därför andra sätt att identifiera och bestämma graden av legitimitet för ett politiskt system som EU.

Legitimitetsbegreppet är ett av statsvetenskapens mer svårdefinierade begrepp (Möller 1998; Holmberg 1999b:14ff; 2000a:29ff). Allt sedan David Easton (1965) publicerade *A Systems Analysis of Political Life* har legitimitet och stöd för demokratin kunnat urskiljas på tre olika nivåer – stöd för nationen, stöd för den politiska regimen och stöd för politiskt centrala aktörer. I boken *Critical Citizens* diskuterar Pippa Norris (1999a:10) legitimitet och stöd för demokratin utifrån fem olika nivåer – för nationen och samhället (*political community*), för regimprinciper (*regime principles*), för hur regimen fungerar (*regime performance*), för regimens institutioner (*regime institutions*) och för olika politiska aktörer (*political actors*). Därmed har vi några olika tänkbara teoretiska verktyg att utgå ifrån när vi önskar studera legitimiteten för ett specifikt system som Europeiska unionen.

Ett i statsvetenskaplig forskning vanligt sätt att förklara den bristfälliga legitimiteten inom EU-systemet har varit att hänvisa till det så kallade *demokratiska underskottet*. Härmed avses brister i hur demokratin inom EU fungerar. Till de specificerade problemen brukar hänföras bristen på demokratiskt inflytande, bristen på öppenhet och svårigheten att utkräva ansvar av beslutsfattare (Boyce 1993; Neunreither 1994; Dehousse 1995; Laffan 1996; Blondel m fl 1998:74; Sjövik 1999:39ff; Hegeland 1999:12f). Den tredje legitimitetsnivån bland Pippa Norris fem nivåer handlar om konkreta fenomen som hur medborgarna uppfattar att demokratin fungerar i praktiken. Att be människor uttala sig om hur demokratin fungerar inom ett politiskt system är således ett sätt att undersöka i vad mån de anser att ett politiskt system är legitimt eller inte. En analys av människors uppfattningar om det demokratiska underskottet inom EU

skulle således kunna säga någonting om legitimiteten för EU som politiskt system.

Den preciserade frågeställningen i detta kapitel gäller hur svenska medborgare uppfattar att demokratin fungerar inom EU. Syftet är att undersöka förekomsten av uppfattningar om det demokratiska underskottet och, om sådana uppfattningar förekommer, jämföra hur demokratibedömningarna ser ut mellan olika grupper. Därmed kan vi också få en bild av hur legitimiteten för EU-systemet – åtminstone på den nivå som Pippa Norris benämner *regime performance* – varierar i olika befolkningsgrupper i Sverige. Vi avgränsar analysen till att gälla de två tillfällen Sverige hittills haft val till Europaparlamentet, 1995 och 1999.¹

Uppfattningar om ett demokratiunderskott inom EU

Bedömningarna av EU:s demokratiunderskott kommer att analyseras med hjälp av medborgarnas ställningstagande till Eurobarometerns intervjufråga om hur demokratin fungerar i det egna landet respektive om hur demokratin fungerar inom EU. Den exakta frågeformulering som undersökningen bygger på lyder: “På det hela taget, hur nöjd är Du med det sätt på vilket demokratin fungerar i Sverige” respektive “På det hela taget, hur nöjd är Du med det sätt på vilket demokratin fungerar inom EU”. Svarspersonerna har haft att ta ställning till fyra olika svarsalternativ: “mycket nöjd”, “ganska nöjd”, “inte särskilt nöjd” respektive “inte alls nöjd”.

Eurobarometerns frågeformuleringar ger oss delvis olika besked om medborgarnas demokratibedömningar beroende på hur frågorna analyseras. Ett första sätt att analysera frågorna är att betrakta vardera fråga som en värdeomätare av bedömningen av ett demokratiunderskott på nationell nivå respektive på EU-nivå. När frågorna om demokratin i det egna landet respektive demokratin inom EU analyseras var för sig är det medborgarnas uppfattning om hur demokratin *faktiskt fungerar* på respektive nivå i förhållande till den egna normativa uppfattningen om hur demokratin *borde fungera* som vi analyserar. Vad denna norm består i har inte definierats i frågeformuleringen utan återfinns bara hos svarspersonerna själva. Resultaten säger något om svarspersonernas upplevelse av i hur hög grad demokratin i praktiken avviker från den föreställning de har om demokratis önskvärda funktionssätt.

---

¹ Det finns anledning att förtydliga att studien inte är avsedd att vara en undersökning som mäter den faktiska demokratinivån inom EU. Istället är det människors uppfattningar om graden av demokrati inom EU som analyseras. Att mäta demokrati är annars något statsvetare ägnat sig åt sedan länge (jfr. Hadenius 1992; Beetham 1994; Rothstein m fl 1995). För en studie om väljares och valdas bedömningar av demokratin på nationell nivå och inom EU, se Petersson m fl 1997:120ff.

Ett annat sätt att analysera frågorna är att se skillnaden mellan bedömningen av demokratin på nationell nivå och på EU-nivå som ett uttryck för EU:s demokratiunderskott. När vi analyserar en sådan variabel för demokratiunderskottet – det vill säga skillnaden mellan svarspersonens bedömning av demokratin på nationell nivå och inom EU – har vi fört in ett visst mått av standardisering i analysen. Vi låter svarspersonens bedömning av demokratin på nationell nivå – det som svarspersonen kan förväntas ha störst kunskap och erfarenhet av – ligga till grund för bedömningen av hur demokratin fungerar på EU-nivån. Resultaten visar om svarspersonerna anser att demokratin inom EU fungerar *bättre, lika bra eller dåligt*, alternativt *sämre* jämfört med hur demokratin fungerar på nationell nivå.²

Eurobarometerens ursprungliga frågor om hur demokratin fungerar på nationell nivå respektive på EU-nivå ger oss därmed tre intressanta analysvariabler; människors inställning till hur demokratin fungerar i Sverige respektive inom EU, samt hur människor bedömer att systemen fungerar i förhållande till varandra.³

Den utnyttjade frågetekniken i Eurobarometern är inte oproblematiske.⁴ Frågeformuleringen preciserar inte närmare innebörden i de två centrala begreppen *demokrati* och *fungerar*. Inte heller definieras vilken innebörd som skall läggas i begreppet *nöjd*. Det kan både ses som en nackdel och en fördel. En nackdel är att vi med den valda frågeformuleringen inte entydigt vet vad svarspersonerna lägger in i begreppen och om olika svarsper-

² Svartalternativen för frågorna om demokratin i det egna landet och demokratin inom EU kan ges värden från 0 till 3 där värdet 0 står för "inte alls nöjd", värdet 1 för "inte särskilt nöjd", värdet 2 för "ganska nöjd" och värdet 3 för "mycket nöjd". Med nöjd avses i de följande analyserna att svarspersonen angett sig vara mycket eller ganska nöjd med hur demokratin fungerar. Variabeln för demokratiunderskottet beräknas som skillnaden mellan vad svarspersonen anser om hur demokratin fungerar i det egna landet respektive inom EU. De fyra svartalternativen har givits värden mellan 0 (inte alls nöjd) och 3 (mycket nöjd). Måttet på gapet mellan svensk och europeisk demokrati kan således variera mellan +3 och -3 där 0 innebär att svarspersonen anser att demokratin fungerar lika bra/dåligt på båda nivåerna. Positiva värden innebär att svarspersonen bedömer att den svenska demokratin fungerar bättre än EU:s. Negativa värden innebär att demokratin anses fungera sämre i Sverige än inom EU. I det följande kommer andelen personer som anser att demokratin fungerar bättre på svensk nivå att analyseras.

³ Sambanden mellan analysvariablerna är starka. Korrelationen mellan bedömningen av demokratin i Sverige och bedömningen av demokratin inom EU uppgår till +.46 (Pearson's r) om vi ser till 1999 års valundersökning och +.39 om vi ser till 1995 års undersökning. Också den skapade analysvariabeln för demokratiunderskottet visar sig ha ett starkt samband med de två måtten på demokratiunderskottet på nationell nivå respektive på EU-nivå. Korrelationen mellan den skapade demokratiunderskottsvariabeln och bedömningen av svensk demokrati var 1999 +.52 och 1995 +.60 medan sambandet mellan den skapade demokratiunderskottsvariabeln och bedömningen av EU-demokratin både 1995 och 1999 uppgick till -.51. Pearson's r är ett statistiskt relationsmått för att studera sambandet mellan två variabler och kan variera från -1.00 (perfekt negativt samband) till +1.00 (perfekt positivt samband).

⁴ Sören Holmberg (1997) har med hjälp av ett svenskt material granskat frågeformuleringens validitet och är inte fullt ut nöjd. Han menar dels att frågetekniken ger ett orent resultat av hur demokratin anses fungera därför att den också väger in värderingar av dagspolitiken och bedömningar av den sittande regeringen. Frågan mäter således både hur det *demokratiska systemet* fungerar och hur *politiken* och *regeringen* fungerar. Därtill menar Holmberg att frågetekniken med besöksintervjuer överskattar andelen svars personer som är nöjda med hur demokratin fungerar jämfört med svar baserade på postenkätmetoden.

soner lägger in olika innebörd. Det är däremot en fördel att vi med en ganska enkel och okomplicerad fråga når generell kunskap om ett demokratiteoretiskt centralt problemområde; hur medborgarna bedömer demokratins funktionssätt i det egna landet och inom EU. Särskilt värdefull är Eurobarometerens frågeformulering eftersom den möjliggör en jämförelse av graden av tillfredsställelse med demokratins funktionssätt på olika nivåer. Värdefullt är också att den har ställts i flera länder samtidigt.

Bedömningar av EU:s demokratiunderskott i olika medlemsländer

Medborgare i Europeiska unionens medlemsländer har olika erfarenheter såväl av demokrati på nationell nivå som av demokrati på EU-nivå. Den demokratiska traditionen på nationell nivå är inte lika lång i alla medlemsländer. Inte heller har länderna varit medlemmar av EU lika länge. Frågan är om även bedömningarna av demokratin i det egna landet och av demokratin inom EU varierar bland medborgare i EU:s medlemsländer (jfr. Fuchs, Guidorossi & Svensson 1995).

Tabell 13.1 Grad av nöjdhet med hur demokratin fungerar i det egna landet och inom EU bland röstberättigade medborgare i EU:s medlemsländer hösten 1999 (procent).

Land	Demokratin i det egna landet	Demokratin inom EU	Skillnad	Valdeltagande
Italien	27	40	+13	71
Portugal	56	52	-4	40
Irland	63	58	-5	51
Belgien*	57	48	-9	91
Spanien	68	59	-9	64
<i>Genomsnitt</i>	<i>54</i>	<i>51</i>	<i>-3</i>	<i>63</i>
Grekland*	53	38	-15	75
Luxemburg*	66	49	-17	86
Frankrike	57	39	-18	47
Österrike	69	48	-21	49
Tyskland	59	35	-24	45
<i>Genomsnitt</i>	<i>61</i>	<i>42</i>	<i>-19</i>	<i>60</i>
Finland	63	34	-29	30
Storbritannien	62	31	-31	24
Sverige	64	28	-36	39
Holland	77	36	-41	30
Danmark	75	32	-43	50
<i>Genomsnitt</i>	<i>68</i>	<i>32</i>	<i>-36</i>	<i>35</i>

Kommentar: Resultaten har hämtats från Eurobarometer 52 med fältarbete i oktober-november 1999. Procentsiffrorna visar andelen svarspersoner som angett att de är mycket eller ganska nöjda med hur demokratin fungerar i det egna landet respektive inom EU. Endast svarspersoner som besvarat frågan ingår i analysen; vet-ej svar ingår inte i analysen. Uppgifter om valdeltagandet i 1999 års Europaparlamentsval har hämtats från Riksdagens EU-upplysning. * I Belgien, Grekland och Luxemburg råder röstplikt.

Tabell 13.1 redovisar graden av nöjdhet med hur demokratin fungerar i det egna landet och inom EU bland röstberättigade medborgare i EU:s samtliga medlemsländer. Resultaten är hämtade från Eurobarometerens undersökning hösten 1999 och visar andelen svars personer som angett att de är mycket eller ganska nöjda med hur demokratin fungerar i det egna landet respektive inom EU. I tabellen redovisas också valdeltagandet i Europaparlamentsvalet tidigare på sommaren samma år.⁵

Svenskar är ganska nöjda med hur demokratin fungerar på nationell nivå, men klart mindre nöjda med hur demokratin fungerar på EU-nivå (Holmberg 1997; Gilljam & Holmberg 1998). Sverige tillhör de länder som uppvisar den största skillnaden mellan andelen personer som är nöjda med EU:s demokrati jämfört med det egna landets demokrati. Endast 28 procent av svenskarna var 1999 mycket eller ganska nöjda med hur EU:s demokrati fungerar mot 64 procent som angav att de var mycket eller ganska nöjda med hur den svenska demokratin fungerar. Skillnaden blir hela 36 procentenheter till EU:s nackdel. Endast i Holland (-41 procentenheter) och Danmark (-43 procentenheter) kommer EU:s demokrati sämre ut vid en jämförelse med den nationella demokratin. Resultatet för Italien är det omvända – medborgarna är mer nöjda med EU-demokratin jämfört med den italienska demokratin. Hela 40 procent av italienarna uppgav sig nöjda med demokratin i EU mot endast 27 procent som förklarade sig nöjda med hur demokratin fungerar i Italien. Det ger en skillnad till fördel för EU på +13 procentenheter.⁶

Sambandet mellan demokratibedömningar och valdeltagande i 1999 års Europaparlamentsval är slående bland EU:s medlemsländer. I den grupp om fem länder – Italien, Portugal, Irland, Belgien och Spanien – som gör de mest positiva bedömningarna av demokratin i EU jämfört med demokratin i det egna landet är det genomsnittliga valdeltagandet 63 procent. Motsvarande genomsnittliga valdeltagande i de fem länder – Danmark, Holland, Sverige, Storbritannien och Finland – som gör den mest kritiska utvärderingen av EU:s demokrati i förhållande till det egna landets demo-

---

⁵ Det är just möjligheten att analysera demokratibedömningarna i nära anslutning till Europaparlamentsvalet som gör att 1999 års höstmätning av Eurobarometeren utnyttjas i tabell 13.1.

⁶ Resultaten är ungefär desamma i Eurobarometerens undersökning från våren 2000 (Eurobarometer nr. 53, fältarbetet ägde rum under april och maj 2000). Minst nöjda med demokratin inom EU var svenskarna; endast 25 procent var mycket eller ganska nöjda med demokratin inom EU. Även medborgare i Storbritannien (31 procent) och Österrike (29 procent) gjorde kritiska bedömningar av EU-demokratin. Medborgare som gjorde den mest kritiska bedömningen av demokratin inom EU i förhållande till det egna landets demokrati återfinns vi i Danmark (-43), Holland (-38) och Sverige (-38). Som i Eurobarometerens höstmätning 1999 gjorde italienska medborgare en totalt annorlunda bedömning; enligt italienarna fungerar demokratin inom EU fortfarande bättre än demokratin i Italien (skillnaden är +5 till EU:s fördel). För en motsvarande undersökning från 1994, dock utan att valdeltagandet analyseras, se Norris 1999b.

krati är endast 35 procent. Det genomsnittliga valdeltagandet för de fem återstående medlemsländerna hamnar, precis som demokratibedömningarna, däremellan på 60 procent.

Sammantaget finns det alltså en tydlig koppling på aggregerad nivå mellan valdeltagande och medborgaruppfattningar om demokratin i det egna landet och inom EU.⁷ Valdeltagande och demokratibedömningar går delvis hand i hand, åtminstone på aggregerad nivå. Lågt valdeltagande i Europaparlamentsvalen betraktas ibland som en indikator på dålig legitimitet för EU som politiskt system. Fortsättningsvis kan också medborgares demokratibedömningar användas som en indikator på legitimiteten.

Medborgerliga demokratibedömningar i olika grupper

Valdeltagandestudier har tidigare givit besked om EU:s bristande legitimitet. När vi nu analyserar medborgarnas demokratibedömningar som ett alternativt sätt att belysa legitimiteten för EU-systemet kan våra förväntningar formuleras med stöd från tidigare analyser av valdeltagandet i Europaparlamentsvalen. För svenskt vidkommande har *socioekonomiska* förklaringsfaktorer tillskrivits stor betydelse för det låga valdeltagandet i valen till Europaparlamentet, även om också *politiska* faktorer såsom EU-åsikt och politiskt intresse haft betydelse (jfr. Gilljam & Holmberg 1998; Bennulf, Hedberg & Oscarsson 2000; Lithner 2000. Se även kapitel två). Något enkelt svar på frågan om vi kan förvänta oss att medborgarnas demokratibedömningar är kopplade till socioekonomiska eller politiska förhållanden finns inte. De empiriska analyserna får vägleda oss.

När vi i den följande framställningen analyserar hur medborgarnas demokratibedömningar varierar mellan olika grupper skiljer vi mellan *socioekonomiska* och *politiska* bakgrundsegenskaper (jfr. Lithner 2000:123ff). Till de socioekonomiska faktorerna räknar vi strukturella och demografiska förhållanden som kan kopplas till svarspersonernas sociala och ekonomiska bakgrund.⁸ Med politiska faktorer avses egenskaper som kan kopplas dels till svarspersonernas politiska uppfattningar, dels till svarspersonernas politiska intresse och deltagande.⁹ Vi skall granska dessa båda grupper av variabler i var sitt sammanhang.

I tabell 13.2 anges andelen svars personer som uppgivit sig vara nöjda med hur demokratin fungerar i Sverige respektive inom EU 1995 och 1999

---

⁷ Det statistiska sambandet mellan valdeltagande och storleken på skillnaden mellan andelen som är nöjd med demokratin i det egna landet och andelen som är nöjd med demokratin inom EU för de femton EU-länderna uppgår till +.55 (Pearson's r).

⁸ Kön, ålder, utbildning, yrke, sektor, bostadsort och familjens klasstillhörighet.

⁹ Ideologisk vänster-högerinställning, partitillhörighet, inställning till EU och politikerförtroende (politiska uppfattningar), samt politiskt intresse och valdeltagande (politiska intresse och deltagande).

efter ett antal strukturella och demografiska faktorer. Resultaten bygger på EU-parlamentsvalundersökningarna 1995 och 1999 och visar andelen svarspersoner som varit mycket eller ganska nöjd med hur demokratin fungerar.¹⁰

Tabell 13.2 Grad av nöjdhet med hur demokratin fungerar i Sverige respektive inom EU efter demografiska och strukturella variabler 1995 och 1999 (procent).

	Demokratin i Sverige		Demokratin inom EU	
	1995	1999	1995	1999
Samtliga	59	69	15	24
Kön				
Man	64	69	17	25
Kvinna	54	68	11	23
Alder				
18-21	69	72	17	38
22-30	61	74	15	37
31-40	60	74	12	24
41-50	61	72	15	20
51-60	59	65	17	18
61-70	53	61	14	19
71-80	52	55	14	17
Utbildning				
Låg	51	59	13	21
Medel	61	68	15	24
Hög	70	78	17	26
Yrke				
Industriarbetare	56	67	14	23
Övriga arbetare	50	58	12	25
Lägre tjänstemän	53	69	10	44
Tjänstemän i mellanställning	62	73	24	23
Högre tjänstemän	73	77	19	23
Småföretagare	63	64	20	23
Jordbrukare	58	58	14	15
Studerande	70	79	18	32
Sektor				
Offentlig	58	67	10	21
Privat	60	70	17	24
Familiens klasstillhörighet				
Arbetarfamilj	54	65	12	22
Tjänstemannafamilj	65	72	14	23
Högre tjänstemannafamilj	73	82	20	32
Jordbrukarfamilj	52	51	11	26
Företagarfamilj	62	66	26	23
Bostadsort				
Glesbygd	55	59	9	17
Mindre tätort	57	68	13	25
Stad	61	72	17	26
Storstad (Sthlm, Gbg, Malmö)	63	70	16	23

Kommentar: Resultaten har hämtats från Europaparlamentsvalundersökningarna 1995 och 1999. Procentsiffrorna visar andelen svarspersoner som angett att de är mycket eller ganska nöjda med hur demokratin fungerar i Sverige respektive inom EU. Endast svarspersoner som besvarat frågan ingår i analysen; vet-ej svar ingår inte i analysen.

¹⁰ Endast svarspersoner som avgivit svar på frågan analyseras; vet-ej svar ingår inte i analysen.

Svenska medborgare har blivit mer nöjda med hur demokratin fungerar. Både med den svenska demokratin och med demokratin inom EU. Det är ungefär tio procentenheter fler som gör en positiv bedömning av hur den svenska demokratin (+10 procentenheter) och EU-demokratin (+9 procentenheter) fungerar 1999 jämfört med 1995.

Störst samband med bedömningen av hur svensk demokrati fungerar har utbildningsnivå och familjens klasstillhörighet, därefter följer ålder och yrkestillhörighet. Högutbildade är klart mer nöjda med hur svensk demokrati fungerar än lågutbildade. Andelen som är nöjda med svensk demokrati var bland högutbildade 70 procent i 1995 års valundersökning och hela 78 procent i 1999 års undersökning. Jämfört med lågutbildade innebär det att andelen nöjda är 19 procentenheter högre bland högutbildade såväl 1995 som 1999 (jfr. Holmberg 2000a:3f).

Motsvarande klara skillnader återfinns vi både 1995 och 1999 mellan svars personer från högre tjänstemannafamiljer och från arbetarfamiljer (19 procentenheter 1995 respektive 17 procentenheter 1999). Hela 73 procent av de svars personer som klassificerar sig som från en högre tjänstemannafamilj ansåg att demokratin fungerade bra i Sverige 1995; motsvarande andel 1999 var 82 procent. Bland personer med arbetarbakgrund var det endast 54 procent 1995 och 65 procent 1999 som angav att svensk demokrati fungerar bra.

Yngre personer förklarar sig i större utsträckning vara mycket eller ganska nöjda med svensk demokratin jämfört med äldre personer. I den yngsta åldersgruppen (18-21 år) var det 69 procent som gjorde en sådan bedömning 1995 och 72 procent som gjorde samma bedömning 1999. I den äldsta åldersgruppen (71-80 år) var det betydligt färre som anslöt sig till samma bedömning (52 procent 1995 och 55 procent 1999).

Förutom bostadsort är det ingen av de övriga socioekonomiska förklaringsfaktorerna som har några starka samband med demokratibedömningarna. De mest nöjda med demokratin i Sverige återfinns i Stockholm, Göteborg och Malmö. Där uppgår andelen nöjda till 63 procent (1995) respektive 70 procent (1999).

När det gäller bedömningen av EU:s demokrati är det få socioekonomiska förklaringsfaktorer som har något särskilt starkt samband. Undantaget är åldersvariabeln som – åtminstone 1999 – visade på ett tydligt samband: äldre medborgare är betydligt mindre nöjda med demokratin inom EU än yngre. Endast 17 procent av svars personerna i den äldsta åldersgruppen är mycket eller ganska nöjda med demokratin inom EU; motsvarande andel bland svars personerna i den yngsta åldersgruppen är

38 procent; en skillnad på hela 21 procentenheter.¹¹ Även klasstillhörigheten uppvisar ett visst samband. De mest nöjda med demokratin inom EU återfinns bland personer vars familjer beskrivs som högre tjänstemannafamiljer; skillnaden i graden av nöjdhet mellan svarspersoner från högre tjänstemannafamiljer och arbetarfamiljer är 8 (1995) respektive 10 procentenheter (1999).

Med några undantag (ålder, utbildning, yrke och klasstillhörighet) bidrar de *socioekonomiska* förklaringsfaktorerna inte särskilt mycket till att förklara variationerna människor emellan ifråga om bedömningen av svensk och europeisk demokrati. Vi övergår därför till att se om *politiska* variabler bidrar mer till att förklara medborgaruppfattningarna om demokratin i Sverige respektive inom EU. Resultaten i tabell 13.3 anger andelen svarspersoner 1995 och 1999 som utifrån olika politiska förhållanden uppger sig vara mycket eller ganska nöjda med hur demokratin fungerar i Sverige respektive inom EU.

Med Pippa Norris indelning av legitimiteten i fem nivåer kan vi förvänta oss ett samband mellan medborgares demokratibedömningar (*regime performance*) och allmänt förtroende för politiker (*political actors*). Det är därför knappast förvånande att graden av politikerförtroende uppvisar det starkaste sambandet med människors demokratibedömningar i tabell 13.3. Andelen svarspersoner som är nöjda med hur demokratin fungerar är störst bland människor som har förtroende för politiker. Det gäller både bedömningarna av demokratin i Sverige och inom EU. Andelen som är nöjda med demokratin i Sverige bland svarspersoner som har ett mycket stort förtroende för politiker uppgick 1995 till 84 procent och 1999 till 89 procent. Andelen som var nöjda med demokratin inom EU i samma kategori var 34 respektive 39 procent. Skillnaden mellan svarspersoner som hyser ett mycket stort förtroende för politiker och personer som har ett mycket litet förtroende är större när det gäller bedömningen av svensk demokrati än när det gäller EU-demokratin. För utvärderingen av demokratin i Sverige är skillnaden hela 59 respektive 51 procentenheter mellan svarspersoner som har ett mycket stort förtroende för politiker och personer som har ett mycket litet politikerförtroende. Skillnaden är fortfarande stor om än inte lika stor – 28 procentenheter båda undersökningsåren – när det gäller utvärderingen av demokratin inom EU.

---

¹¹ 1995 var skillnaden betydligt mindre och endast tre procentenheter mellan samma åldersgrupper.

Tabell 13.3 Grad av nöjdhet med hur demokratin fungerar i Sverige och inom EU efter politiska variabler 1995 och 1999 (procent).

	Demokratin i Sverige		Demokratin inom EU	
	1995	1999	1995	1999
Samtliga	59	69	15	24
Parti				
Vänsterpartiet	54	68	5	8
Socialdemokraterna	73	77	14	26
Centerpartiet	71	68	14	17
Folkpartiet	79	79	36	31
Moderaterna	65	73	34	42
Kristdemokraterna	83	68	14	28
Miljöpartiet	48	65	3	11
Vänster-högerinställning				
Vänster	61	69	10	18
Varken vänster el. höger	53	66	13	23
Höger	68	72	21	30
Politiskt intresse				
Mycket intresserad	62	68	21	25
Ganska intresserad	65	73	15	23
Inte särskilt intresserad	56	67	13	25
Inte alls intresserad	40	55	14	22
EU-medlemskap				
För EU-medlemskap	75	79	28	35
Ingen bestämd uppfattning	54	67	15	29
Emot EU-medlemskap	50	56	5	7
Politikerförtroende				
Mycket stort	84	89	34	39
Ganska stort	85	86	25	32
Ganska litet	55	63	10	19
Mycket litet	25	38	6	11
Valdeltagande				
Röstade	63	70	15	25
Röstade inte	55	66	14	22

Kommentar: Resultaten har hämtats från Europaparlamentsvalundersökningarna 1995 och 1999. Procentsiffrorna visar andelen svars personer som angett att de är mycket eller ganska nöjda med hur demokratin fungerar i Sverige respektive inom EU. Endast svars personer som besvarat frågan ingår i analysen; vet-*ej* svar ingår inte i analysen.

Starka är också sambanden mellan demokratibedömningarna och svars personernas inställning till Sveriges EU-medlemskap. Klart mest nöjda både med demokratin i Sverige och inom EU är medborgare som är positiva till medlemskapet. I förhållande till EU-skeptiska medborgare är andelen EU-anhängare som uppger sig vara nöjda med demokratin i Sverige 25 respektive 23 procentenheter större. Motsvarande skillnader mellan EU-anhängare och EU-skeptiker är 23 respektive 28 procentenheter om vi ser till bedömningen av demokratin inom EU. Det är ytterst få – endast fem procent 1995 och sju procent 1999 – av EU-skeptikerna som förklarar sig nöjda med demokratin inom EU.

Politiskt intresse har också ett tydligt samband med bedömningen av svensk demokrati men ett inte lika tydligt samband med bedömningen av hur demokratin fungerar inom EU. Personer som är mycket intresserade

av politik är mer nöjda med hur demokratin fungerar, särskilt i Sverige, jämfört med personer som inte är alls intresserade av politik.

Också partimässigt finns skillnader i bedömningen av hur demokratin fungerar i Sverige och inom EU (Jfr. Gilljam & Holmberg 1998:62f). En klar majoritet av samtliga partiets väljare, förutom mp:s väljare 1995, förklarar sig nöjda med hur demokratin fungerar i Sverige. Lika tydligt kritisk är opinionsövertikten när det gäller demokratin inom EU. Mest negativa till EU-demokratin var mp- och v-väljare medan m- och fp-väljare var minst negativa.

Personer som är mest nöjda med hur demokratin fungerar inom EU tenderar att stå till höger ideologiskt. Skillnaden gentemot svars personer som placerar sig till vänster på en tänkt vänster-högskala är dock endast måttliga 11 procentenheter (1995) respektive 12 procentenheter (1999). Sambandet har samma riktning – om än inte lika starkt (skillnaderna är endast sju respektive tre procentenheter) – när det gäller bedömningen av svensk demokrati.

Slutsatsen som måste dras är att medborgerliga demokratibedömningar har tydliga politiska korreler. Vilka bedömningar medborgare gör av demokratin i Sverige och inom EU är kopplat till politiska uppfattningar, intressen och engagemang hos enskilda svars personer. Socioekonomiska bakgrundsegenskaper bidrar inte lika mycket till förklaringen av variationen i demokratibedömningarna mellan olika grupper.

Medborgerliga bedömningar av EU:s demokratiunderskott

Endast länder som är demokratier kan bli medlemmar i EU. I samtliga EU-länder är således den nationella demokratin äldre än EU-medlemskapet. Så också i Sverige. Medborgarnas utvärdering av EU:s demokrati görs troligtvis mot bakgrund av erfarenheterna av demokratin i det egna landet. Utifrån Eurobarometerns frågor kan en demokratiunderskottsvariabel skapas som just säger hur nöjd svars personen är med demokratin inom EU i förhållande till demokratin i det egna landet. Det är den variabeln som skall analyseras i detta avsnitt.

Medborgarbedömningarna av EU:s demokratiunderskott redovisas i tabell 13.4 efter samma strukturella och demografiska faktorer som tidigare. Demokratiunderskottet beräknas som skillnaden mellan vad svars personen anser om hur demokratin fungerar i Sverige respektive inom EU. Demokratiunderskottsmättet kan därför variera mellan +3 och -3 där 0 innebär att svars personen anser att demokratin fungerar lika bra eller dåligt på båda nivåerna. Positiva värden innebär att svars personen bedömer att den svenska demokratin fungerar bättre än EU:s. Negativa värden innebär att

demokratin anses fungera sämre i Sverige än inom EU. Resultaten visar andelen personer som anser att demokratin fungerar bättre på svensk nivå.

Tabell 13.4 Medborgaruppfattningar om ett demokratiunderskott inom EU efter demografiska och strukturella variabler 1995 och 1999 (procent).

	EU:s demokratiunderskott	
	1995	1999
Samtliga	63	62
Kön		
Man	65	63
Kvinna	60	61
Ålder		
18-21	71	52
22-30	64	57
31-40	65	67
41-50	66	66
51-60	62	65
61-70	56	58
71-80	58	56
Utbildning		
Låg	56	56
Medel	64	61
Hög	71	69
Yrke		
Industriarbetare	58	62
Övriga arbetare	57	52
Lägre tjänstemän	60	64
Tjänstemän i mellanställning	68	67
Högre tjänstemän	70	68
Småföretagare	66	56
Jordbrukare	61	59
Studerande	70	63
Sektor		
Offentlig	65	62
Privat	62	63
Familjens klasstillhörighet		
Arbetarfamilj	60	59
Tjänstemannafamilj	67	67
Högre tjänstemannafamilj	71	67
Jordbrukarfamilj	56	51
Företagarfamilj	59	57
Bostadsort		
Glesbygd	62	60
Mindre tätort	62	56
Stad	64	65
Storstad (Sthlm, Gbg, Malmö)	66	64

Kommentar: Resultaten har hämtats från Europaparlamentsvalundersökningarna 1995 och 1999. Procentsiffrorna visar andelen svarspersoner som angett att de är mer nöjda med hur demokratin fungerar i Sverige jämfört med hur demokratin fungerar inom EU. Endast svarspersoner som besvarat frågan ingår i analysen; vet-ej svar ingår inte i analysen.

En tydlig majoritet av svenskarna upplever ett demokratiunderskott inom EU. Vid båda undersökningstillfällena är det över 60 procent som anger att de är mer nöjda med hur svensk demokrati fungerar jämfört med hur

demokratin fungerar inom EU. Endast några få procent gör den motsatta bedömningen – att demokratin fungerar bättre inom EU än i Sverige. Istället återfinns övriga svarande huvudsakligen bland dem som anser att demokratin fungerar lika bra, eller dåligt, i Sverige och inom EU.¹²

Utbildning har ett tydligt samband med upplevelsen av ett demokratiskt underskott i EU-sammanhang. Vid båda undersökningstillfällena är det främst högutbildade som anger att demokratin fungerade bättre i Sverige än inom EU; 71 respektive 69 procent av de svarande med hög utbildning angav att det fanns ett demokratigap till EU:s nackdel. Jämfört med lågutbildade var det 15 procentenheter (1995) respektive 13 procentenheter (1999) fler högutbildade som gjorde den bedömningen. En svag tendens finns att yrkestillhörighet och familjens klasstillhörighet speglar av sig i demokratibedömningarna. En större andel av personer från högre tjänstemannafamiljer anger att demokratin fungerar bättre i Sverige än i EU jämfört med personer från arbetarfamiljer.

Åldersvariabeln har bara samband med demokratiunderskottsbedömningarna 1995. Då var det yngre som främst gjorde bedömningen att demokratin fungerade bättre i Sverige än på EU-nivå. 1999 tycks det främst vara åldersgrupperna mellan 31 och 60 år som ansåg att den svenska demokratin hade företräde framför demokratin inom EU. Mellan de yngsta och äldsta åldersgrupperna var bedömningen någorlunda likartad.

Tabell 13.5 redovisar medborgarnas uppfattningar om EU:s demokratiunderskott efter politiskt relevanta bakgrundsfaktorer.

Bland svarspersoner med ett mycket stort politikerförtroende är andelen som bedömer att demokratin fungerar bättre i Sverige än inom EU betydligt större än bland svarspersoner med ett mycket litet politikerförtroende. Skillnaderna är hela 29 procentenheter (1995) respektive 35 procentenheter (1999). Också bland svarspersoner som är mycket intresserade av politik är andelen hög som ser ett demokratigap mellan Sverige och EU till EU:s nackdel. I 1995 års valundersökning var det 62 procent bland svarspersonerna med ett mycket stort politiskt intresse som tyckte att Sveriges demokrati var att föredra framför EU:s ; i 1999 års undersökning var motsvarande andel 61 procent.

Politiskt återfinns även samband när vi ser till vänster-högerposition och partisynpati. Det är främst vänstersympatisörer som har en hög andel svarspersoner som upplever att EU dras med ett demokratiunderskott. Något över 70 procent av svarspersonerna som står klart till vänster gör bedömningen att ett demokratiunderskott finns medan motsvarande andel

---

¹² 1995 var fördelningen 63 (svensk demokrati bättre än EU:s), 34 (svensk demokrati och EU:s lika bra/dålig) respektive 3 procent (svensk demokrati sämre än EU:s). 1999 var fördelningen 62 (svensk demokrati bättre än EU:s), 36 (svensk demokrati och EU:s lika bra/dålig) respektive 2 procent (svensk demokrati sämre än EU:s).

bland svarspersoner som står klart till höger är omkring 60 procent; alltså en nästan lika hög andel.¹³

Tabell 13.5 Medborgaruppfattningar om ett demokratiskt underskott inom EU efter politiska variabler 1995 och 1999 (procent).

	EU:s demokratiunderskott	
	1995	1999
Samtliga	63	62
Parti		
Vänsterpartiet	72	82
Socialdemokraterna	72	69
Centerpartiet	71	69
Folkpartiet	61	66
Moderaterna	50	50
Kristdemokraterna	82	55
Miljöpartiet	73	76
Ideologisk vänster-högerinställning		
Vänster	71	72
Varken vänster el. höger	62	55
Höger	60	59
Politiskt intresse		
Mycket intresserad	62	61
Ganska intresserad	67	67
Inte särskilt intresserad	62	59
Inte alls intresserad	43	43
EU-medlemskap		
För EU-medlemskap	62	58
Ingen bestämd uppfattning	49	53
Emot EU-medlemskap	67	59
Politikerförtroende		
Mycket stort	74	83
Ganska stort	72	67
Ganska litet	63	61
Mycket litet	45	48
Valdeltagande		
Röstade	67	65
Röstade inte	59	58

Kommentar: Resultaten har hämtats från Europaparlamentsvalundersökningarna 1995 och 1999. Procentsiffrorna visar andelen svarspersoner som angett att de är mer nöjda med hur demokratin fungerar i Sverige jämfört med hur demokratin fungerar inom EU. Endast svarspersoner som besvarat frågan ingår i analysen; vet-ej svar ingår inte i analysen.

Partipolitiskt återfinns den absolut minsta andelen svarspersoner som ser ett demokratiunderskott till EU:s nackdel bland moderata väljare. Ändock instämmer varannan moderatsympatisör i bedömningen att demokratin fungerar bättre i Sverige än inom EU.¹⁴ Bland väljare i andra partier är

¹³ 71 procent 1995 och 72 procent 1999 av personer med klar vänsterprofilering ansåg att den svenska demokratin fungerade bättre än demokratin inom EU. Bland svarande som stod klart till höger var samma andel 60 (1995) respektive 59 procent (1999).

¹⁴ Resultatet – att m-sympatisörer inte ser samma dramatiska problem med EU:s demokratiunderskott – återfanns även i en studie av kandidaterna i 1995 års svenska Europaparlamentsval (Brothén, Esaiasson & Holmberg 1995:16). Moderata kandidater i 1995 års val

andelen högre. Högst andel i 1995 års EU-parlamentsvalundersökning hade kristdemokraternas väljare (82 procent). I motsvarande undersökning 1999 var det vänsterpartiets (82 procent) och miljöpartiets (76 procent) väljare som hade störst andel svars personer som ansåg att den svenska demokratin fungerade bättre än demokratin inom EU.

De väljare som inte instämmer i bedömningen att demokratin fungerar bättre i Sverige än inom EU gör mestadels bedömningen att demokratin snarare fungerar lika bra, eller dåligt, i Sverige och inom EU. Det är således en mycket liten grupp som tenderar att tycka bättre om demokratin inom EU än demokratin i Sverige.¹⁵

Ett i sammanhanget oväntat resultat är frånvaron av skillnader i underskottsbedömningar mellan svars personer som är positivt respektive negativt inställda till det svenska EU-medlemskapet. Tidigare såg vi att EU-anhängare jämfört med EU-skeptiker var mer nöjda med såväl demokratin i Sverige som demokratin inom EU. När vi på individnivå låter svars personerna ta ställning till demokratin inom EU i förhållande till hur de bedömer att demokratin fungerar i Sverige finns ingen skillnad mellan EU-positiva och EU-negativa. En ungefär lika stor andel anser att demokratin fungerar bättre i Sverige än inom EU. Det tycks således inte finnas något samband mellan bedömning av EU:s demokratiunderskott och medborgares EU-åsikt. Det är särskilt oväntat med tanke på att EU-skeptiker ofta argumenterar utifrån att det är just bristerna i EU:s demokrati som orsakat den skeptiska hållningen till EU. En särskild analys av materialet visar att det finns fog för påståendet om att EU-skeptikers inställning till EU-medlemskapet orsakats av demokratibristerna inom EU. När inställningen till EU görs till den beroende variabeln har fortfarande bedömningen av demokratin inom EU en effekt på EU-åsikt, även under kontroll för bedömningen av demokratin i Sverige.

Ett ideologiskt bestämt demokratiunderskott?

Hur människor utvärderar demokratins funktionssätt är kopplat till grundläggande värderingar och ideologiska föreställningar. Medborgarnas demokratibedömningar var delvis partimässigt och ideologiskt bestämda. Från tidigare undersökningar vet vi att den ideologiska polariseringen är som störst inom den politiska eliten. Valda politiker står sinsemellan ide-

---

förklarade sig till och med *mer* nöjda med demokratin inom EU jämfört med demokratin i Sverige.

¹⁵ 1995 var det 3 procent av folkpartisympatisörerna och 7 procent av moderaternas sympatisörer som tyckte att EU-demokratin var att föredra framför demokratin i Sverige. 1999 delades den bedömningen av 7 procent av moderaternas väljare och 3 procent av kd:s väljare.

ologiskt längre ifrån varandra än väljarna (Holmberg & Esaiasson 1988; Esaiasson & Holmberg 1996; Holmberg 1996b; Holmberg 2000c). Därför kan vi förvänta oss att ideologikomponenten har särskilt stor betydelse för demokratibedömningarna bland valda politiker. Frågeställningen skall i det följande prövas genom en jämförelse av medborgares och riksdagsledamöters uppfattningar om demokratin på svensk nivå respektive på EU-nivå.¹⁶ Hur röstberättigade medborgare (1995 och 1999) och riksdagsledamöter (1996 och 1998) bedömt demokratin i Sverige och inom EU framgår av tabell 13.6.¹⁷

Tabell 13.6 Grad av nöjdhet med hur demokratin fungerar i Sverige och inom EU samt uppfattningen om ett demokratiskt underskott inom EU bland röstberättigade medborgare 1995 respektive 1999 och bland riksdagsledamöter 1996 respektive 1998 (procent).

	Demokratin i Sverige				Demokratin inom EU				EU:s demokratiunderskott			
	medborgare		riksdagsledamöter		medborgare		riksdagsledamöter		medborgare		Riksdagsledamöter	
	1995	1999	1996	1998	1995	1999	1996	1998	1995	1999	1996	1998
Samtliga	59	69	81	82	15	24	42	29	63	62	55	67
Vänsterpartiet	54	68	52	68	5	8	0	0	72	82	76	98
Socialdemokraterna	73	77	89	86	14	26	36	28	72	69	67	72
Centerpartiet	71	68	72	78	14	17	42	17	71	69	50	72
Folkpartiet	79	79	80	80	36	31	12	33	61	66	68	53
Moderaterna	65	73	79	82	34	42	77	51	50	50	16	41
Kristdemokraterna	83	68	93	90	14	28	67	41	82	55	40	56
Miljöpartiet	48	65	60	73	3	11	7	0	73	76	93	100

Kommentar: Resultaten visar andelen röstberättigade medborgare 1995 och 1996 samt andelen riksdagsledamöter 1996 och 1998 som är mycket eller ganska nöjda med demokratin i Sverige respektive demokratin inom EU samt som anser att demokratin i Sverige fungerar bättre än demokratin inom EU. Resultaten är hämtade från EU-parlamentsvalundersökningarna 1995 och 1999 samt från Riksdagsenkät 1996 och Riksdagskandidat 1998. Endast svars personer som avgivit svar ingår i analysen; vet-*ej* svar ingår inte i procentberäkningarna.

¹⁶ Vid två tillfällen (1996 och 1998) har *samtliga* riksdagsledamöter fått besvara Eurobarometerens fråga om demokratin i Sverige och inom EU. Det har skett inom forskningsprojekten *Riksdagsenkät 1996* och *Riksdagskandidat 1998* vid Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet. *Riksdagsenkät 1996* genomfördes av Peter Esaiasson, Sören Holmberg och Martin Brothén med finansiering av Riksbankens Jubileumsfond. 1998 års riksdagsundersökning har genomförts inom ramen för forskningsprojektet *Riksdagskandidat 1998*, som bedrevs på uppdrag av Rådet för utvärdering av 1998 års val. Huvudansvarig för 1998 års kandidat- och riksdagsundersökning var Martin Brothén. Svarsfrekvensen var i båda undersökningarna mycket hög: År 1996 90 procent; år 1998 94 procent (Holmberg m fl 1998; Brothén 1999). Undersökningen 1996 gjordes inom ramen för det internationella forskningsprojektet *Political Representation in Europe*.

¹⁷ Resultaten för röstberättigade medborgare är hämtade från tabellerna 13.3 och 13.5.

Riksdagsledamöterna gör generellt sett mer positiva bedömningar än medborgarna av såväl demokratin i Sverige som av demokratin inom EU.¹⁸ Det gäller både när vi jämför medborgarnas demokratibedömningar 1995 med riksdagsledamöternas 1996 och när vi jämför medborgarnas bedömningar 1999 med riksdagsledamöternas 1998.¹⁹

En viktig skillnad finns mellan riksdagsledamöter och väljare. Demokratibedömningarna har utvecklats åt olika håll över tid. På medborgarnivå har bedömningarna av demokratin gått i en mer positiv riktning över tid. 1999 var en större andel medborgare nöjda med hur demokratin fungerade i Sverige och inom EU än 1995. Bland riksdagsledamöter har bedömningen av demokratin inom EU däremot blivit mer negativ mellan 1996 och 1998.²⁰ Samtidigt har riksdagsledamöternas bedömning av den svenska demokratin förblivit i stort sett oförändrad.²¹

Medborgare i samtliga partier är mer nöjda med demokratin i Sverige än inom EU. Detsamma gäller riksdagens ledamöter. De är inte särskilt nöjda med demokratin inom EU, men oftast klart positiva till demokratin i Sverige. Representanter för m och kd är mest positiva till hur demokratin fungerar inom EU medan ledamöter för v och mp är mest kritiska.²² Resultaten är desamma när vi ser till riksdagsledamöternas bedömning av demokratiunderskottet inom EU.

I 1996 års riksdagsundersökning ansåg 93 procent av mp-ledamöterna och 76 procent av v-ledamöterna att demokratin fungerade bättre i Sverige än inom EU. Endast 16 procent av moderaternas och 40 procent av krist-

¹⁸ Svenska riksdagsledamöter bedömer demokratin i det egna landet och demokratin inom EU på ungefär samma sätt som nationella parlamentariker i andra EU-länder. Bernhard Wessels (1999:214) redovisar för forskningsprojektet *Political Representation in Europe*, vari *Riksdagsenkät 1996* ingick, att 80 procent av de nationella parlamentarikerna i EU:s medlemsländer är mycket eller ganska nöjda med hur demokratin fungerar i det egna landet. Motsvarande andel som anger sig vara mycket eller ganska nöjd med demokratin inom EU är 50 procent. För svenska riksdagsledamöter är nivåerna 81 procent (nationell demokrati) respektive 42 procent (EU-demokrati) i 1996 års undersökning.

¹⁹ Några undantag finns dock. Vänsterpartiets riksdagsledamöter gjorde 1996 en något mindre positiv bedömning av demokratin i Sverige än v-väljare 1995 och 1998 gjorde v-ledamöter samma bedömning av den svenska demokratin som sina väljare 1999. När det gäller EU-demokratin var v-ledamöterna både 1996 och 1998 mindre positiva än v-väljarna 1995 och 1999. Fp:s riksdagsledamöter avviker också genom att 1996 göra mindre positiva bedömningar av EU-demokratin än fp-väljarna 1995. C-ledamöter var lika nöjda med EU-demokratin 1998 som c-väljare 1999. Mps ledamöter i riksdagsundersökningen 1998 var mindre nöjda med demokratin inom EU jämfört med de egna väljarna 1999.

²⁰ Mp-ledamöter är dock oförändrad skeptiska och andelen nöjda fp-ledamöter har ökat över tid.

²¹ Två partiers riksdagsledamöter (mp, v) har dock blivit märkbart mer positivt inställda till demokratin i Sverige. Det är regeringens båda samarbetspartier som efter valet 1998 anser sig mer nöjda med demokratin i Sverige jämfört med 1996 års riksdagsledamöter.

²² Hela 77 procent 1996 och 51 procent 1998 av m-ledamöterna förklarade sig mycket eller ganska nöjda med demokratin inom EU. Motsvarande andelar inom kd uppgår till 67 respektive 41 procent. Gentemot v- och mp-ledamöterna är resultaten slående. Inte en enda v- eller mp-ledamot var nöjd med demokratin inom EU 1998. Inte heller 1996 var någon v-ledamot nöjd med EU:s demokrati; däremot uppgav sig en av femton (7 procent) mp-ledamöter vara nöjd med demokratin inom EU.

demokraternas ledamöter gjorde samma bedömning. Det innebär dock inte att moderaternas och kristdemokraternas ledamöter tycker att EU-demokratin fungerar bättre än demokratin i Sverige; det stora flertalet ledamöter (73 procent hos moderaterna och 60 procent hos kd) tycker snarare att demokratin fungerar lika bra eller dåligt på båda nivåerna.

I 1998 års undersökning gjorde nästan hela v- respektive mp-gruppen bedömningen att demokratin fungerar bättre i Sverige än inom EU (98 procent för v och 100 procent för mp). I moderaternas, folkpartiets och kd:s riksdagsgrupper uppgick motsvarande andelar till 41, 53 respektive 56 procent. I samma partier var 49 (m), 41 (kd) respektive 33 procent (fp) lika nöjda eller missnöjda med hur demokratin fungerade i Sverige och inom EU. Det innebär att 13 procent av folkpartiets, 10 procent av moderaternas och 3 procent av kristdemokraternas ledamöter 1998 angivit att demokratin fungerar bättre inom EU än i Sverige.

Upplevelsen av ett demokratiunderskott till EU:s nackdel, och att demokratin fungerar bättre i Sverige än inom EU, återfinns inom samtliga partier och såväl bland väljare som bland riksdagsledamöter. Upplevelsen är dock vanligare till vänster än till höger. En viss tendens till samband mellan demokratibedömning och position längs vänster-högerskalan finns alltså. Vi kan göra den tendensen tydligare genom att analysera väljares och riksdagsledamöters demokratibedömningar utifrån självplaceringen längs en vänster-högerskala. I figur 13.1 analyseras variationen i inställningen till demokratin i Sverige och inom EU utifrån ideologiska positioner längs vänster-högerskalan. Figuren redovisar resultaten både för medborgare (1995 och 1999) och riksdagsledamöter (1996 och 1998).

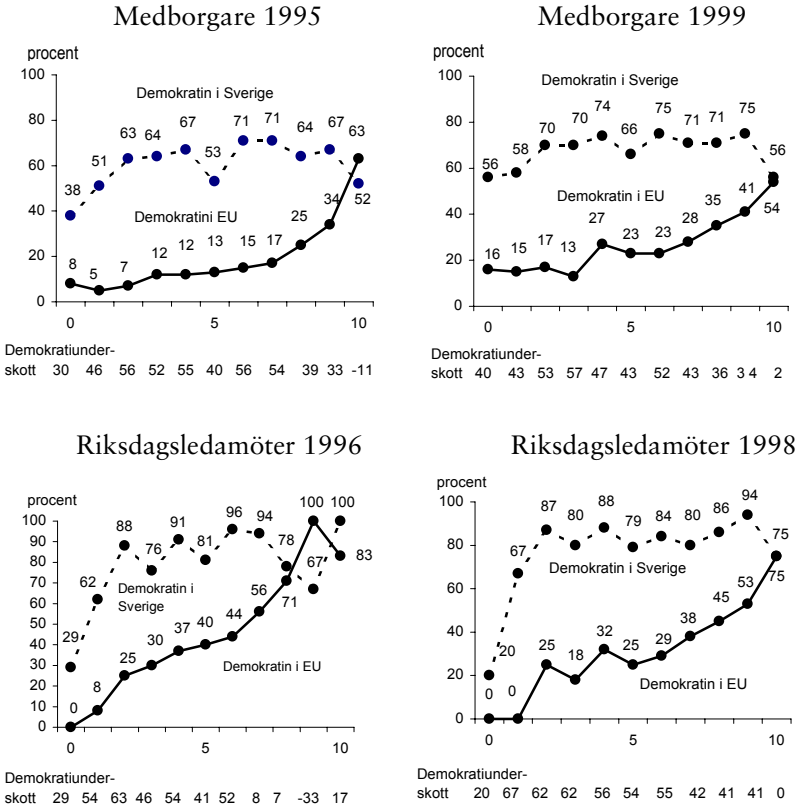
Bedömningen av demokratin i Sverige och inom EU färgas av svarspersonernas ideologiska positionering. Ett tydligt samband mellan demokratibedömning och självplacering längs vänster-högerskalan kan utläsas hos både medborgare och riksdagsledamöter. Bedömningen av demokratin i Sverige är mer likartad från vänster till höger jämfört med bedömningen av demokratin inom EU, som blir tydligt mer positiv ju längre till höger svarspersonen står.

Bedömningen av EU:s demokratiunderskott illustreras i figuren som området mellan de båda linjerna för bedömningen av demokratin i Sverige och inom EU.²³ Måttet – och därmed upplevelsen av ett demokratiunderskott – är som störst bland svars personer som placerat sig mot mitten av vänster-högerskalan. På vänster-högerskalans extrempunkter till vänster och höger är upplevelsen av ett relativt demokratiunderskott mindre.

---

²³ Här är det alltså skillnaden på aggregerad nivå som illustrerar demokratigapet och inte som tidigare den individbestämda demokratiunderskottsvariabeln som avser bedömningen av demokratin inom EU i relation till bedömningen av demokratin på nationell nivå.

Figur 13.1 Grad av nöjdhet med hur demokratin fungerar i Sverige och inom EU efter vänster-högerinställning bland röstberättigade medborgare 1995 och 1999 respektive bland riksdagsledamöter 1996 och 1998 (procent).

Kommentar: Resultaten har hämtats från Europaparlamentsvalundersökningarna 1995 och 1999, samt Riksdagsenkät 1996 och Riksdagskandidat 1998. Figuren visar andelen svarspersoner som angett att de är mycket eller ganska nöjda med hur demokratin fungerar i Sverige respektive inom EU efter placering på en elvgradig vänster-högerskala där värdet 0 motsvarar “långt till vänster”, värdet 10 “långt till höger” och värdet 5 “varken vänster eller höger”. Endast svarspersoner som besvarat frågan ingår i analysen; vet-ej svar ingår inte i procentberäkningarna.

Svenska medborgare och riksdagsledamöter gör knappast tummen upp för demokratin på EU-nivå. Skillnaden är påtaglig i förhållande till de klart mer positiva utvärderingar som görs av hur demokratin fungerar i Sverige. En stor majoritet av medborgare och riksdagsledamöter säger sig vara missnöjda med demokratin inom EU. Lika tydlig är majoriteten medborgare och riksdagsledamöter som uppger sig vara nöjda med hur demokratin fungerar i Sverige.

Bedömningarna av demokratins funktion i Sverige och inom EU har blivit mer positiva bland svenskar mellan 1995 och 1999. Riksdagsledamöternas bedömningar av demokratin i Sverige har däremot inte förändrats. Ledamöternas motsvarande bedömning av demokratin inom EU har inte heller blivit mer positiv. Tvärtom. De flesta riksdagsledamöter gör 1998 en mer kritisk bedömning av demokratin inom EU jämfört med vad riksdagsledamöter gjorde två år tidigare i 1996 års riksdagsundersökning.

Mest instämmer vänstersympatisörer i en kritisk beskrivning av demokratin inom EU. De politiska skillnaderna är dock inte lika framträdande när det gäller demokratigapet, det vill säga när svarspersonerna bedömer demokratin inom EU i förhållande till demokratin i Sverige. Det beror i huvudsak på att vänstersympatisörernas missnöje med demokratin inom EU motsvaras av ett visst missnöje även med demokratin i Sverige. Vänster- och högersympatisörer – både på medborgarnivå och elitnivå – gör inte bara olika bedömningar av hur väl demokratin fungerar inom EU utan också olika bedömningar av demokratins funktion på svensk nivå.

Om förekomsten av ett demokratiskt underskott inom EU är dock medborgare och riksdagsledamöter överens. Omkring 60 procent av väljarna anser att EU har ett demokratiskt underskott i förhållande till Sverige; demokratin fungerar bättre i Sverige än inom EU. Motsvarande andel bland riksdagsledamöterna är 55 procent (1996) och 67 procent (1998). Den statsvetenskapliga diskussionen om ett demokratiskt underskott inom EU har således stöd såväl bland medborgare som bland riksdagsledamöter i Sverige.

De förändringar i positiv riktning vi kan iaktta när det gäller svenska medborgares bedömning av EU-demokratin sammanfaller med förändringar inom EU-systemet. Det direktvalda Europaparlamentet har fått ökade maktbefogenheter, en europeisk ombudsmannainstitution har inrättats, diskussioner om en offentlighetsprincip har tagit fart och ledningen för EU-kommissionen avsattes av parlamentet våren 1999. De genomförda analyserna i detta kapitel säger dock ingenting om huruvida försöken att demokratisera EU-systemet är anledningen till medborgarnas förändrade – och mer positiva – demokratibedömningar 1999 jämfört med 1995. Det hade annars kunnat vara den ljusare tolkningen av att de medborgerliga bedömningarna av demokratin inom EU blivit mer positiva över tid. Mörkare blir bilden om vi istället ta på allvar att riksdagsledamöternas uppfattning om EU-demokratin blivit mer kritisk. Riksdagsledamöter, som kan förväntas följa demokratiutvecklingstendenserna inom EU mer än gemene man, har inte övertygats om att göra mer positiva bedömningar av demokratin inom EU 1998 jämfört med 1996. Trots försöken att demokratisera Europeiska unionen. Det manar till eftertanke.

14 Europaopinionen

Sören Holmberg

EU är ett elitdrivet projekt. Opinionsstödet för Europeiska unionen har ända sedan starten på 1950-talet varit störst på samhällslig elitnivå. Tidiga intervjuundersökningar i England, Tyskland och Frankrike från sent femtiotal visar tydligt att politiker och andra beslutsfattare var mer positiva till europeisk integration än de breda folklagren (Lerner and Gordon 1969). Bernhard Wessels, som har granskat dessa tidiga undersökningar men också senare mass-elitstudier som visar samma resultat, drar slutsatsen att: ". . . it is clear that support for a European political federation emerged much earlier, and was more widespread, among élite groups than among mass publics" (Wessels 1995:141). Wessels visar också att opinionsutvecklingen på massnivå påverkats av opinionsbildning ovanifrån – från "political élites, political parties, and attentive publics". Opinionsutvecklingen för EU har varit mer elit- än massdriven.

Senare forskning från 1990-talet har kommit fram till i huvudsak samma slutsatser. En studie med parlamentariker och väljare från hela EU genomförd åren kring 1995 visar att politiker i alla länder tenderar att vara mer positiva till EU-integration än de väljare de representerar. I eurofrågan var det exempelvis mycket tydligt att politiker i EU:s samtliga medlemsländer var klart mer positiva än befolkningarna. Hermann Schmitt och Jacques Thomassen som var huvudansvariga för undersökningen kommenterar resultaten vad gäller EU-parlamentarikerna på följande brutala sätt: "This leaves us with a somewhat paradoxical conclusion. European political party groups are reasonably representative of their voters as long as we refer to the basic political dividing lines that have nothing to do with the European project. However, on Union issues (i.e. issues related to the development of the European Union as a political system) Members of the European Parliament appear to be out of touch with those who have elected them." (Schmitt and Thomassen 1999:199).¹

Det elitistiska draget hos EU är inte obekant bland de många människorna. I Eurobarometern våren 2000 fick svarspersoner över hela unionen frågan om vilka grupper i samhället som hade mest fördel respektive

---

¹ Parlamentarikerna kände dock till att de var mer positiva till valutaunionen än sina väljare. I alla EU-länder uppfattade politikerna helt korrekt att väljarna var mindre entusiastiska över euron än de själva. Dock tenderade politikerna att underskatta hur stor skillnaden var mellan deras åsikter och folkopinionens. Ett klart inslag av önsketänkande kunde dokumenteras när det gäller hur politikerna uppfattade sina väljares åsikter (Holmberg 1999e).

mest nackdel av medlemskapet i Europeiska unionen. Ett tjugofemtal grupper specificerades i intervjufrågan. De grupper som uppfattades som mest gynnade var politiker, människor som talar främmande språk och storföretag. Minst gynnade uppfattades äldre människor och pensionärer vara, tätt följda av arbetare och landsbygdsbor (EB 53:28). I den svenska delen av undersökningen toppade politiker och storföretag klart gynnadelistan medan pensionärer, äldre och landsbygdsbor låg högst på listan över mest missgynnade grupper.

EU har uppenbarligen ett imageproblem. I första hand uppfattas olika elitgrupper inom politik och näringsliv som mest gynnade medan svaga och mer perifera grupper uppfattas som klart mest missgynnade. Människor som tillhör de relevanta grupperna delar i stor utsträckning bedömningarna. Det framgår tydligt om vi ser på hur starkt stödet är för EU inom olika samhällsgrupper. Vi kan ta EMU-frågan som exempel. Ett påtagligt centrum-periferimönster framträder. I Eurobarometermätningar från 1999 var män, unga, högutbildade och personer från övre medelklass mest positiva till euron medan kvinnor, äldre, arbetslösa och arbetare var mindre positiva (EB 52:67-68). Mönstret i den svenska opinionen ser i allt väsentligt likadant ut. I den senaste SOM-undersökningen från senhösten 2000 är stödet för en svensk anslutning till EMU som störst bland män, bland högutbildade, bland storstadsbor, bland högre tjänstemän och bland språkkunniga personer. Svagast stöd för EMU återfinns bland kvinnor, bland lågutbildade, bland landsbygdsbor, bland arbetare och bland arbetslösa. När det gäller ålder är åsiktsskillnaderna mellan olika åldersgrupper små i Sverige, men till skillnad från i många andra EU-länder är inte de yngsta mest positiva till euron. De tenderar snarare att vara minst positiva.²

Det finns med andra ord en tydlig socioekonomisk dimension som är med och strukturerar opinionen i EU-frågor. Och den socioekonomiska struktureringen ser i allt väsentligt likadan ut över hela Europeiska unionen. Sverige tillhör de länder där mönstren är som tydligast. Det mönster som framträder är att EU främst stöds av kognitivt, socialt och ekonomiskt resursstarka grupper i samhällets centrum. Bland resurssvaga grupper i olika periferier har EU ett klart svagare stöd. Eftersom opinionsstödet för EU är ungefär på samma nivå som för tjugofem år sedan när Eurobarometern startade sina mätningar är det svårt att se mönstret som

---

² I SOM-undersökningen 2000 uppgav 23 procent av svarspersonerna att de skulle rösta ja om det var en EMU-folkomröstning idag, 45 procent skulle rösta nej, 3 procent blankt och 29 procent hade ingen åsikt. I olika åldersgrupper såg resultaten ut på följande sätt: 15-19 år ja 17 procent, nej 38 procent; 20-29 år ja 23, nej 46; 30-39 år ja 21, nej 48; 40-49 år ja 19, nej 48; 50-59 år ja 27, nej 45; 60-69 år ja 28, nej 43; 70-85 år ja 26, nej 41. Motsvarande resultat bland män var ja 31 procent och nej 43 procent och bland kvinnor ja 16 procent och nej 47 procent.

ett naturligt inslag i en opinionsbildningsprocess av diffusionskaraktär, där olika elitgrupper går före och breda folklager följer efter. Det är nog inte så enkelt att elitens entusiasm för EU med någon form av automatik kommer att smitta av sig bland vanligt folk vart efter tiden går.

En dylik tro underskattar att EU-opinionen har kopplingar till värderingar, ideologier och politiska åsikter, inte bara på elitnivå utan också bland de många människorna. Mönstren ser inte alltid likadana ut i olika EU-länder, men i många fall finns klara samband mellan stödet för EU och politiska åsikter och värderingar (Aardal m fl 1998). Sverige är ett av de länder där åsiktmönstren är mest tydliga. Den svenska EU-opinionen är i ovanligt hög grad färgad av vänster-högerdimensionen och i viss mån också av en grön-grå miljödimension. Människor till vänster och med gröna åsikter tenderar att vara klart mer EU-skeptiska jämfört med människor till höger. I flera av de andra EU-länderna samvarierar också ideologiska åsikter med EU-attityder, men sambanden kan se annorlunda ut än i Sverige. I länder som Storbritannien, Belgien och Österrike tenderar till exempel människor på högerkanten att vara mer negativa till EU än människor till vänster, medan EU-skepticism, precis som i Sverige, är vanligast till vänster i Danmark, i Grekland och i Portugal. När det gäller miljödimensionen är mönstret mer entydigt. I Europaparlamentsvalet 1999 var väljare över hela EU som röstade på gröna partier klart mer *positiva* till EU än genomsnittsopinionen i respektive land – utom i Sverige och på Irland.³ Den gröna skepticismen visavi EU bland svenska mp-väljare är med andra ord inte typisk för andra gröna väljare inom EU. Den är tvärtom atypisk.

Människors åsikter om EU är också fotade i mer kortsiktiga bedömningar av vad som händer inom olika politikområden. Europeiska unionen får både skuld och ära för vad som sker i samhället. Den svenska EU-negativismen är exempelvis inte bara ett ideologiskt fenomen på vänsterkanten. Den är också förankrad i mer eller mindre välgrundade bedömningar av vad EU-medlemskapet har inneburit för Sverige inom olika samhällssektorer. På många olika områden uppfattar den svenska opinionen att EU-medlemskapet har inneburit mer försämringar än förbättringar. Det gäller till exempel miljön, den sociala tryggheten, jordbruket och brottsbekämpningen. På några områden ser man dock förbättringar som

³ Xenofobi och en negativ inställning till invandrare och flyktingmottagning är en faktor som har ett visst samband med EU-attityder i ett antal länder, som t ex i Frankrike, Österrike och Belgien där fenomen som Le Pen, Haider och Vlaams Blok förenar EU-skepticism med motstånd mot invandring. I Sverige finns inte något motsvarande. Åsiktssambandet på massnivå mellan EU-åsikt och synen på exempelvis flyktingmottagning är i allt väsentligt noll i Sverige. I SOM-undersökningen 2000 finns dock en svag tendens till att EU-motståndet är som störst bland människor som antingen är klart för eller klart emot en mer generös flyktingmottagning. Sambandet är med andra ord svagt kurvformat, men med något mer EU-motstånd bland personer som är klart emot en ökad flyktingmottagning.

en effekt av EU-medlemskapet. Livsmedelpriserna och högre utbildning/forskning är två sådana exempel.

Resultatet att förd politik och människors bedömningar av vad som görs spelar en roll för åsiktsbildningen är naturligtvis inte något unikt svenskt fenomen. Man kan också iaktta motsvarande samband i andra EU-länder. Att opinionsstödet för EU inte ökar totalt sett inom unionen, och att det är lägst bland resurssvaga grupper, är inte överraskande om man tror att människor fattar någorlunda rationella beslut och påverkas av vilken politik som förs. Resultat från Eurobarometermätningen våren 2000 visar tydligt att folkopinionen vill se andra prioriteringar inom EU än de som rått under 1990-talet. Tre områden som stora majoriteter vill prioritera högt är att bekämpa arbetslösheten (90 procent), att bekämpa organiserad brottslighet och knarkhandel (88 procent) och att bekämpa fattigdom och social utslagning (87 procent).⁴ Två områden som satsas på inom EU uppfattas däremot som viktiga prioriteringsområden av klart färre EU-medborgare. De områdena är valutaunionen och utvidgningen av EU; endast 57 respektive 27 procent anser att de områdena bör vara prioriterade (EB 53:43).⁵ Folkopinioner påverkas av den politik som förs. Politiker får mera stöd om man för en politik som stora befolkningsgrupper vill ha. Självklara sanningar kan det tyckas, men ibland värda att upprepas.

Den norske statsvetaren Johan P Olsen har med utgångspunkt i bland annat Stein Rokkans tankar om hur stats- och nationsbyggande går till, formulerat vad som är ett av EU:s största dilemman och samtidigt en av de viktigaste förklaringarna till den svenska EU-negativismen. Så här skriver Olsen: Statsbyggande ". . . er historien om en siviliseringsprosess, med en gradvis endring i befolkningens motivasjon for å følge kollektive vedtak og regler – fra ytre kontroll (*Fremdzwänge*) til økende grad av selvkontroll (*Selbstzwänge*). Det vil si, en grunnleggende endring i mentalitet og i måtene folk ble knyttet samman på politisk. Tvangsmakt og ytre belønninger ble supplert eller ersatt med fellesskap. . . Institusjonerne ble akseptert fordi de ga sosial mening, som uttrykk for fornuft og moral." (Olsen 2000:440). Vad Olsen sätter fingret på är identitetsproblematiken och att Europeiska unionen ännu inte vuxit samman till en politisk samfällighet, till en *political community* som man säger på engelska (Scheuer 1999). En samfällighet uppstår när människor börjar identifiera sig med varandra

---

⁴ Två andra policyområden som också fick starkt stöd av många svarande som viktiga prioriteringsområden är att bibehålla fred och säkerhet i Europa (88 procent) och att skydda miljön (84 procent).

⁵ Utvidgningen är ett av mycket få exempel där den svenska opinionen inte är bland de mest negativa bland EU:s medlemsländer. Sverige är ett av få länder inom unionen där en övervikt inom folkopinionen är positiva till ett utvidgat EU.

och med det samhälle de bor i. Och det har hänt i mycket liten utsträckning när det gäller Europeiska unionen.

Våren 2000 frågade Eurobarometern ”I en nära framtid, ser Du Dig själv som...”, med svarsalternativen, ”enbart svensk”, ”svensk och europé”, ”europé och svensk” eller ”enbart europé”. I hela EU var det enbart 12 procent som valde något av de två sistnämnda svarsalternativen där europé nämndes först. De allra flesta valde svarsalternativ ett (41 procent) eller två (45 procent) där nationsidentiteten sattes i centrum. I Sverige valde endast 6 procent alternativ tre eller fyra med europaidentitet först medan hela 60 procent angav alternativ ett (”enbart svensk”) och 34 procent valde alternativ två (”svensk och europé”). Svenskar och briter var de folk i undersökningen som i störst utsträckning enbart identifierade sig med den egna nationen, 60 procent i Sveriges fall och 64 procent i Storbritanniens. Minst rent nationellt identifierade var italienarna med enbart 25 procent som valde alternativ ett, det vill säga den egna nationen. Det innebär dock inte att stora grupper italienare identifierar sig som i huvudsak européer. Endast 14 procent av de italienska svarspersonerna i Eurobarometermätningen valde ett alternativ där europaidentiteten nämndes först (EB 53:82).

Europeiska unionen är med andra ord långt ifrån någon politisk samfällighet där medborgarna känner nära samhörighet med varandra och med det politiska systemet. Att endast en minoritet av EU-medborgare är nöjda med hur demokratin fungerar inom EU förvånar ingen i debatten. Siffran över nöjda medborgare var 43 procent våren 2000; i Sverige endast 28 procent (EB 53:81). I samma Eurobarometer visas också att färre än hälften av EU:s medborgare har förtroende för EU-kommissionen (45 procent); 34 procent bland svenskar. Talet om ett demokratiskt underskott i EU är etablerat och accepterat. Och klart manifesterat genom det låga och hela tiden sjunkande valdeltagandet i Europaparlamentsvalen. I hela EU deltog endast 49,4 procent av röstberättigade väljare i det senaste EUP-valet 1999.

Europaopinionen är komplex – som den bör vara eftersom den gäller en komplex verklighet. Den har att göra med människors långsiktiga ideologi, med människors kortsiktiga politikbedömningar, med människors socioekonomiska grupptillhörigheter, med hur människor identifierar sig psykologiskt; och naturligtvis med den politik som förs och med hur politiken porträtteras i media. Uppräkningen av påverkansfaktorer kan göras lång. Det mest centrala som kan sägas sammanfattningsvis är att Europaopinionen är en politisk opinion som bäst analyseras med hjälp av politiska variabler, och mest effektivt påverkas via politiska medel. Stödet för EU-projektet – i Sverige och inom hela unionen – kommer i första hand att

öka eller minska beroende på vilken politik som förs. EU-motståndet är inte i första hand ett informationsproblem. Det är i första hand ett politiskt fenomen. Om man vill minska EU-motståndet är politiska förändringar mer effektiva än nya informationskampanjer.

Men – för att komplicera bilden – det är inte enbart EU:s politik som betyder något. De gamla nationernas politik är också central. Europaopinionen formas även av nationella erfarenheter. Det visar inte minst Europaparlamentsvalen som i de flesta länder mer avgörs av nationella inrikesfrågor än av frågor kring EU:s skötsel och framtid. Sverige, tillsammans med Danmark, tillhör den minoritet länder inom Europeiska unionen där EU-frågorna spelar en stor roll i Europaparlamentsvalen. Och så bör det naturligtvis vara inom hela unionen. Europaparlamentsval skall primärt handla om EU-frågor och om ansvarsutkrävande inom EU, inte om nationella regeringar och nationell inrikespolitik.

Om vi skall ha kvar Europaparlamentsvalen är det dags för alla att skärpa sig – politiker såväl som medier och väljare. Europaopinionen behöver en effektiv kanal för att kunna göra sin röst hörd. Europaparlamentsvalen skulle kunna vara en sådan effektiv kanal, men är det inte idag. Något måste göras.

Litteratur

- Aardal, Bernt og Valen, Henry 1995. *Konflikt og opinion*. Oslo: NKS Forlaget.
- Aardal, Bernt, Jenssen, Anders Todal, Oscarsson, Henrik, Sänkiaho, Risto and Säynäsallo, Erika 1998. "Can Ideology Explain the EU-vote?" I Jenssen, Anders Todal, Pesonen, Pertti and Gilljam, Mikael [eds] *To Join or Not to Join. Three Nordic Referendums on the Membership in the European Union*. Oslo: Scandinavian University Press.
- Badersten, B. 1999. "Return to Europe"? Om EU-utvidgning, Östeuropa och opinioner." *Statsvetenskaplig Tidskrift* 1999: 396 – 417.
- Beetham, David (ed) 1994. *Defining and Measuring Democracy*. London: Sage.
- Bennich-Björkman, Li 2001. "Är de baltiska staterna redo för ett EU-inträde?". I Bernitz, U., Gustavsson, S. och Oxelheim, L. *Europaperspektiv. Östutvidgning, majoritetsbeslut och flexibel integration*. Stockholm: Santérus förlag.
- Bennulf, Martin 1990. "Det gröna genombrottet". I Gilljam, Mikael och Holmberg, Sören m fl 1990. *Rött Blått Grönt. En bok om 1988 års riksdagsval*. Stockholm: Bonniers.
- Bennulf, Martin 1999. "Medborgarna tycker om miljön". I Holmberg, Sören och Weibull, Lennart (red) *Det nya samhället*. Göteborgs universitet: SOM-institutet, SOM rapport nr 24.
- Bennulf, Martin och Hedberg, Per 1996. "Passiva eller aktiva väljare". I Gilljam, Mikael och Holmberg, Sören m fl *Ett knappt ja till EU. Väljarna och folkomröstningen 1994*. Stockholm: Nordstedts Juridik.
- Bennulf, Martin och Hedberg, Per 1999. "Utanför demokratin. Om det minskade valdeltagandets sociala och politiska rötter". I Amnå, Erik (red) *Valdeltagande i förändring*. SOU 1999:132.
- Bennulf, Martin, Hedberg, Per och Oscarsson, Henrik 2000. "Vem bryr sig? En analys av valdeltagandet i det svenska Europaparlamentsvalet 1999". I *Valdeltagande och Europaparlamentsval*. SOU 2000:81.
- Bennulf, Martin, Hedberg, Per, Pettersen, Per Arnt and Pesonen, Pertti 1998. "Political Participation". I Jenssen, Anders Todal, Pesonen Pertti and Gilljam, Mikael. *To Join or Not to Join. Three Nordic Referendums on the Membership in the European Union*. Oslo: Scandinavia University Press.
- Berelson, Bernard 1952. "Democratic Theory and Public Opinion." *Public Opinion Quarterly* 16:313-330.
- Bjereld, Ulf 2000. "Den svenska NATO-opinionen – en fråga om säkerhetspolitisk identitet?" I Holmberg, Sören och Weibull, Lennart (red) *Det nya samhället*. Göteborg: SOM-institutet.

- Bjereld, Ulf och Demker, Marie 1998. "Skall jag taga vara på min broder?" I Holmberg, Sören och Weibull, Lennart (red) *Opinionssamhället. SOM-rapport 20*. Göteborgs universitet: SOM-institutet.
- Bjereld, Ulf and Ekengren, Ann-Marie 1999. "Foreign Policy Dimensions: A Comparison Between the United States and Sweden." *International Studies Quarterly* 44:503-518.
- Blondel, Jean, Sinnott, Richard and Svensson, Palle 1998. *People and Parliament in the European Union. Participation, Democracy and Legitimacy*. Oxford: Clarendon Press.
- Bobbio, N. 1996. *Left & Right. The Significance of a Political Distinction*. Cambridge: Polity Press.
- Borre, Ole och Goul Andersen, Jørgen 1997. *Voting and Political Attitudes in Denmark. A Study of the 1994 Election*. Aarhus: Aarhus University Press.
- Bosch, Agusti och Newton, Kenneth 1995 "Economic Calculus or Familiarity Breeds Content?" I Niedermayer, Oscar och Sinnott, Richard (eds) *Public Opinion and Internationalized Governance*. Oxford: Oxford University Press.
- Boyce, Brigitte 1993. "The Democratic Deficit of the European Community." *Parliamentary Affairs* 46:458-477.
- Brothén, Martin 1999. *Riksdagskandidat 1998. Dokumentation*. Göteborg: Statsvetenskapliga institutionen.
- Brothén, Martin, Esaiasson, Peter och Holmberg, Sören 1995. *Europa-parlamentsval 1995. EU-kandidater i fokus*. Göteborg: Statsvetenskapliga institutionen.
- Campbell, Angus, Converse Philip, Miller, Warren and Stokes, Donald 1960. *The American Voter*. New York: John Wiley.
- Central and Eastern Eurobarometer* (valda år). Bryssel: Europeiska kommissionen.
- Converse, Philip 1964. "The Nature of Belief Systems in Mass Publics." I Apter D. E. (ed) *Ideology and Discontent*. New York: Free Press.
- Cramér, Per 2000 (under tryckning). *Legal Issues of Estonia's Integration into the Western Market System*. Göteborg, Centrum för Europaforskning.
- Crewe, Iwor 1981 "Electoral Participation" I Butler David, Penniman, Howard and Ranney, Austin (eds) *Democracy at the Polls*. Washington DC: American Enterprise Institute.
- Dalton, Russell, Flanagan, Scott and Beck, Paul Allen 1984. *Electoral Change in Advanced Industrial Democracies. Realignment or Dealignment?* Princeton: Princeton University Press.
- Dehousse, Renaud 1995. "Constitutional Reform in the European Community: Are there Alternatives to the Majority Avenue?" *West European Politics* 18:118-136.
- Deltagande i valet till Europaparlamentet 1999*. Statistiska meddelanden 1999. Stockholm: Statistiska centralbyrån.

- Demker, Marie 1997. "Uppdelning i vänster och höger förblir relevant." *Svenska Dagbladet* 30 augusti 1997.
- Easton, David 1965. *A Systems Analysis of Political Life*. New York: John Wiley.
- Easton, David 1975 "A Re-Assessment of of the Concept of Political Support" *British Journal of Political Science* 1975:5.
- Eichenberg, Richard and Dalton, Russel et al 1993 "Europeans and the European Community: The Dynamics of Public Support for European Integration". *International Organization* 47:4
- Esaiasson, Peter 1996. "Kampanj på parlåga?" I Gilljam, Mikael och Holmberg, Sören (red) *Ett knappt ja till EU*. Stockholm: Norstedts Juridik.
- Esaiasson, Peter och Holmberg, Sören 1996. *Representation From Above. Members of Parliament and Representative Democracy in Sweden*. Aldershot: Dartmouth.
- Eurobarometer* (valda år). Bryssel: Europeiska kommissionen
- Evans, Geoffrey 1999. "Europe: A New Electoral Cleavage?" I Evans, Geoffrey and Norris, Pippa (eds) *Critical Elections: British Parties and Voters in Long-Term Perspective*. London: Sage.
- Franklin, Mark 1996. "Electoral Participation" I Lawrence LeDuc, Richard G. Niemi and Pippa Norris (eds) *Comparing Democracies. Elections and Voting in Global Perspective*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Franklin, Mark 2000. "More Means Less: The Consequenses of Successive Enlargements of the European Union for Turnout at European Parliament Elections." Paper prepared for the annual meeting of the *American Political Science Association*, Washington D.C., August 2000.
- Franklin, Mark, van der Eijk, Cees and Oppenhuis, Erik 1996. "The Institutional Context: Turnout." I van der Eijk, Cees and Franklin, Mark (eds) *Choosing Europe. The European Electorate and National Politics in the Face of the Union*. Ann Arbor: Michigan University Press.
- Fuchs, Dieter, Guidorossi, Giovanna and Svensson, Palle 1995. "Support for the Democratic System". I Klingemann, Hans-Dieter and Fuchs, Dieter (eds) *Citizens and the State*. Oxford: Oxford University Press.
- Gabel, Mattew 2000. "European Integration, Voters and National Politics." *West European Politics* 2000:52-72.
- Gilljam, Mikael 1988. *Svenska folket och löntagarfonderna. En studie i politisk åsiktsbildning*. Lund: Studentlitteratur.
- Gilljam, Mikael 1993. "Vad är personval och vem röstar på person?" I Westerståhl, Jörgen (red) *Person och parti*. SOU 1993:63.
- Gilljam, Mikael 1996. "Det kluvna Sverige?" I Gilljam, Mikael och Holmberg, Sören m fl *Ett knappt ja till EU. Väljarna och folkomröstningen 1994*. Stockholm: Norstedts Juridik.
- Gilljam, Mikael 1997. "The Directional Theory under the Magnifying Glass: A Reappraisal." *Journal of Theoretical Politics* 9:5-12.

- Gilljam, Mikael 1998. "Att också rösta på person." I Gilljam, Mikael och Holmberg, Sören *Sveriges första Europaparlamentsval*. Stockholm: Norstedts Utbildning.
- Gilljam, Mikael och Holmberg, Sören 1993. *Väljarna inför 1990-talet*. Stockholm: Norstedts Juridik.
- Gilljam, Mikael och Holmberg, Sören 1998. *Sveriges första Europaparlamentsval*. Stockholm: Norstedts Utbildning.
- Gilljam, Mikael och Holmberg, Sören m fl 1996. *Ett knappt ja till EU. Väljarna och folkomröstningen 1994*. Stockholm: Norstedts Juridik.
- Gilljam, Mikael och Holmberg, Sören m fl. 1990. *Rött Blått Grönt. En bok om 1988 års riksdagsval*. Stockholm: Bonniers.
- Gilljam, Mikael och Holmberg, Sören. 1995. *Väljarnas val*. Stockholm: Norstedts Juridik.
- Granberg, Donald 1993. "Political Perceptions." I Iyengar, Shanto and McGuire, William (eds) *Exploration in Political Psychology*. Durham: Durham University Press.
- Granberg, Donald and Holmberg, Sören 1986. "Prior Behavior, Recalled Behavior, and the Prediction of Subsequent Voting Behavior in Sweden and the US." *Human Relations* 39:135-148.
- Granberg, Donald and Holmberg, Sören 1988. *The Political System Matters. Social Psychology and Voting Behavior in Sweden and the United States*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Granberg, Donald and Holmberg, Sören 1991. "Self-Reported Turnout and Voter Validation". *American Journal of Political Science* 35: 448-459.
- Gustavsson, J 1998. *The Politics of Foreign Policy Change. Explaining the Swedish Reorientation on EC Membership*. Lund: Lund University Press.
- Hadenius, Axel 1992. *Democracy and Development*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Haerpfer, C 2000. "Public Opinion Attitudes on Enlargement in the Accession Countries and within the EU". Paper for the fifth *ECSA-World Conference* Enlarging the European Union, Brussels, 14-15 December 2000.
- Hagevi, Magnus 1994. "Hur röstar de kristna?" *Frisinnad Tidskrift* 10:253-262.
- Hall, T och Wijkman, P M 2001 "De baltiska staternas kapplöpning mot EU-medlemskap". I Bernitz, U, Gustavsson, S, och Oxelheim, L, *Europaperspektiv. Östutvidgning, majoritetsbeslut och flexibel integration*. Stockholm, Santérus förlag.
- Hedberg, Per 2000. *Europaparlamentsvalundersökning 1999. Variabelförteckning, marginalfördelningar, bilagor*. Göteborg: Statsvetenskapliga institutionen.

- Hegeland, Hans 1999. *Riksdagen, Europeiska unionen och demokratin. En studie av riksdagens arbete med EU-frågor*. Lund: Statsvetenskapliga institutionen.
- Held, David 1987. *Models of Democracy*. Cambridge: Polity Press.
- Hinnfors, Jonas 1998. "EMU: Marknadens politik." I Holmberg, Sören och Weibull, Lennart (red) *Opinionssambället*. Göteborg: SOM-institutet.
- Hirschman, Albert 1970. *Exit, Voice and Loyalty. Responses to Decline in Firms, Organizations and States*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Hix, S 1999. "Dimensions and Alignments in European Union Politics. Cognitive Constrains and Partisan Responses." *European Journal of Political Research* 35.
- Hoff, Jens 1993. "Medborgerskab, brugerrolle og magt." I Andersen, Johannes m fl *Medborgerskab - Demokrati och politisk deltagelse*. Viborg: Systeme.
- Holmberg, Sören 1978. "Kärnkraften och vänster-högerdimensionen. Konfliktlinjer i svensk politik." *Statsvetenskaplig tidskrift* 81: 67-77.
- Holmberg, Sören 1981. *Svenska väljare*. Stockholm: Liber.
- Holmberg, Sören 1984. *Väljare i förändring*. Stockholm: Liber.
- Holmberg, Sören 1996. "Europas Förenta Stater." I Gilljam, Mikael och Holmberg, Sören m fl. *Ett knappt ja till EU*. Stockholm, Norstedts Juridik.
- Holmberg, Sören 1996a. "Den rörliga EU-opinionen". I Gilljam, Mikael och Holmberg, Sören m fl *Ett knappt ja till EU*. Stockholm: Norstedts Juridik.
- Holmberg, Sören 1996b. "Svensk åsiktsöverensstämmelse." I Rothstein, Bo och Särilvik, Bo *Vetenskapen om politik. Festskrift till professor emeritus Jörgen Westerståhl*. Göteborg: Statsvetenskapliga institutionen.
- Holmberg, Sören 1997. "Svenska folket är sisådär nöjda med hur demokratin fungerar i Sverige." I Holmberg, Sören och Weibull, Lennart (red) *Ett missnöjt folk?* Göteborg: SOM-institutet.
- Holmberg, Sören 1999a. "Down and Down We Go: Political Trust in Sweden." I Norris, Pippa (ed) *Critical Citizens. Global Support for Democratic Governance*. Oxford: Oxford University Press.
- Holmberg, Sören 1999b. *Representativ demokrati*. SOU 1999:64.
- Holmberg, Sören 1999c. "Väljare personkryssar." I Holmberg, Sören och Möller, Tommy (red) *Premiär för personval*. SOU 1999:92.
- Holmberg, Sören 1999d. "Kärnkraftsopinionen på tröskeln till 2000-talet." I Holmberg, Sören och Weibull, Lennart (red) *Ljusnande framtid*. Göteborg: SOM-institutet.

- Holmberg, Sören 1999e. "Wishful Thinking Among European Parliamentarians". I Schmitt, Hermann and Thomassen, Jacques (eds) *Political Representation and Legitimacy in the European Union*. Oxford: Oxford University Press.
- Holmberg, Sören 2000a. *Välja parti*. Stockholm: Norstedts Juridik.
- Holmberg, Sören 2000b. "Politikerpopularitet." I Nilsson, Lennart (red) *Den nya regionen*. Göteborg: SOM-institutet.
- Holmberg, Sören 2000c. "Issue Agreement." I Esaiasson, Peter and Heidar, Knut (eds) *Beyond Westminster and Congress. The Nordic Experience*. Ohio: Ohio State University Press.
- Holmberg, Sören 2001. "Sveriges andra Europaparlamentsval." I *Valet till Europaparlamentet 1999*. Stockholm: Statistiska centralbyrån.
- Holmberg, Sören och Asp, Kent 1984. *Kampen om kärnkraften*. Stockholm: Liber Förlag.
- Holmberg, Sören och Esaiasson, Peter 1988. *De folkvalda. En bok om riksdagsledamöterna och den representativa demokratin i Sverige*. Stockholm: Bonniers.
- Holmberg, Sören och Möller, Tommy (red) 1999. *Premiär för personval*. SOU 1999:92.
- Holmberg, Sören och Petersson, Olof 1980. *Inom felmarginalen. En bok om politiska opinionsundersökningar*. Stockholm: Liber.
- Holmberg, Sören, Esaiasson, Peter, Brothén, Martin och Kumlin, Staffan 1998. *Riksdagsenkät 1996. Dokumentation*. Göteborg: Statsvetenskapliga institutionen.
- Huseby, Beate 2000. *Government Performance and Political Support. A Study of How Evaluations of Economic Performance, Social Policy and Environmental Protection Influence the Popular Assessments of the Political System*. Trondheim: Department of Sociology and Political Science, Norwegian University of Technology (NTNU).
- Håkansson, Anders 1999. "Vem vinner på personval?" I Holmberg, Sören och Möller, Tommy (red) *Premiär för personval*. SOU 1999:92.
- Inglehart, Ronald 1977. *The Silent Revolution: Changing Life Styles Among Western Publics*. Princeton: Princeton University Press.
- Jenssen, Anders Todal 1998. "Personal Economies and Economic Expectations." I Jenssen, Anders Todal, Pesonen, Pertti and Gilljam, Mikael Mikael (eds) *To Join or Not to Join*. Oslo: Scandinavian University Press.
- Jenssen, Anders Todal og Bratterud, Åse (1997) "Kvinnernes 'nei' till EU. Da den lille forskjellen fikk stor betydning". *Tidskrift for Samfunnsforskning* 38:358-388.
- Jenssen, Anders Todal, Gilljam, Mikael, and Pertti Pesonen 1998. "The Citizens, the Referendums and the European Union." I Jenssen, Anders Todal, Pesonen, Pertti and Gilljam, Mikael (eds) *To Join or Not to Join*. Oslo: Scandinavian University Press.

- Jenssen, Anders Todal, Pesonen, Pertti and Gilljam, Mikael 1998. *To Join or Not to Join. Three Nordic Referendums on Membership in the European Union*. Oslo: Scandinavian University Press.
- Johansson, Debora 1999. *En ganska dålig nyhet – EU-bevakningen i svenska medier inför valet 1999*. Sundsvall: Demokratiinstitutet.
- Johansson, Folke 1999a. "Vem personröstar och varför." I Holmberg, Sören och Möller, Tommy (red) *Premiär för personval*. SOU 1999:92.
- Kinder, Donald and Kiewiet, Roderick 1981. "Sociotropic Politics: The American Case." *British Journal of Political Science* 11:129-161.
- Klingemann, Hans-Dieter 1995. "Party Positions and Voter Orientations." I Klingemann Hans-Dieter and Fuchs, Dieter (eds) *Citizens and the State Oxford*. Oxford University Press.
- Klingemann, Hans-Dieter and Dieter Fuchs (eds) 1995. *Citizens and the State*. Oxford: Oxford University Press.
- Knutsen, Oddbjörn 1995. "Left-Right Materialist Value Orientations." I van Deth, Jan & Scarbrough Elinor (eds) *Impact of Values*. Oxford, Oxford University Press.
- Knutsen, Oddbjörn 1995. "Value Orientations, Political Conflicts and Left-Right Identification: A Comparative Study." *European Journal of Political Research* 28: 63-93.
- Knutsen, Oddbjörn 1998. *Social Class, Sector Employment and Gender as Political Cleavages in Scandinavian Countries: A Comparative Longitudinal Study, 1970-1995*. Oslo: Institutt for Statsvitenskap.
- Knutsen, Oddbjörn 1999. "Left-Right Polarization among Mass Publics: A Comparative Longitudinal Study from Eight West European Countries." I Narud H. and Aalberg, T. (eds) *Challenges to Representative Democracy. Parties, Voters and Public Opinion*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Korpi, Walter 1981. *Den demokratiska klasskampen*. Stockholm: Tidens förlag.
- Kumlin, Staffan 2000. "Institutions - Experiences - Preferences: Welfare State Design Affects Political Trust and Ideology". Paper presented at the *Conference on Institutional Analysis and Contemporary Challenges of Modern Welfare States*, May 25-27 2000, Göteborg.
- Kumlin, Staffan och Oskarson, Maria 2000 "Opinionsbildning som dragkamp: företaget Sverige möter den svenska välfärdsstaten". I Nilsson, Lennart (red.) *Den nya regionen*. Göteborg: SOM-institutet.
- Laffan, Brigid 1996. *Constitution-Building in the European Union*. Dublin: Institute of European Affairs.
- Laponce, J A 1981. *Left and Right: The Topography of Political Perceptions*. Toronto, University of Toronto Press.
- Lazarsfeld, Paul, Berelson, Bernard and Gaudet, Hazel. 1944. *The People's Choice*. New York: Columbia University Press.
- Lerner, D. and Gordon, M. 1969. *Euroatlantica: Changing Perspectives of European Elites*. Cambridge, Mass.: MIT Press.

- Lewis-Beck, Michael 1988. *Economics & Elections. The Major Western Democracies*. Ann Arbor: The University of Michigan Press.
- Lindahl, Rutger 2000a. "Svenskarna och EU – kraftmätningar om folkopinionen inleder det nya millenniet." I Bernitz, U, Gustavsson, S och Oxelheim, L. (red) *Europaperspektiv*. Stockholm: Santérus förlag.
- Lindahl, Rutger 1996 "En folkomröstning i fredens tecken." I Gilljam, Mikael och Holmberg, Sören m fl *Ett knappt ja till EU*. Stockholm: Norstedts Juridik.
- Lindahl, Rutger 2000b. "I väntan på folkomröstningen om EMU". I Holmberg, Sören och Weibull, Lennart (red) *Det nya samhället*. Göteborg: SOM institutet.
- Lindahl, Rutger 2000c. "Swedish Public Opinion and the EU". I Miles, L (ed) *Sweden and the European Union Evaluated*. London: Continuum.
- Lindahl, Rutger och Berg, Linda 2000. "Bortom regionens gräns – åsikter om Västra Götalands internationalisering." I Nilsson, Lennart (red) *Den nya regionen*. Göteborg: SOM-institutet.
- Lipset, Seymour Martin 1960. *Political Man. Social Bases of Politics*. New York: Doubleday.
- Listhaug, Ola 1995. "The Dynamics of Trust in Politicians." I Klingemann, Hans-Dieter and Fuchs, Dieter (eds) *Citizens and the State*. Oxford: Oxford University Press.
- Listhaug, Ola and Macdonald Elaine 1994. "Ideology and Party Support in Comparative Perspective." *European Journal of Political Research* 25: 111-149.
- Lithner, Anders 2000. "Valaktens innanförskap. Om varför vissa deltog – andra avstod." I *Valdeltagande och Europaparlamentsval*. SOU 2000:81.
- Lodge, Juliet 1996. *The 1994 Elections to the European Parliament*. London: Pinter.
- Long, J. Scott 1997. *Regression Models for Categorical and Limited Dependent Variables*. Thousands Oaks: Sage.
- Marsh, Michael 1999. "Policy Performance." I Schmitt, Hermann och Thomassen, Jacques (eds) *Political representation and Legitimacy in the European Union*. Oxford: Oxford University Press.
- Marsh, Michael 2000. "Surge and Decline in European Parliament Elections: A New Challenge for a Classic Theory of Electoral Change." Paper presented at the *APSA Meeting*, Washington DC, 2000.
- McAllister, Ian 1999. "The Economic Performance of Governments." I Norris, Pippa (ed) *Critical Citizens Global Support for Democratic Governance*. Oxford: Oxford University Press.
- Milbrath, Lester 1965. *Political Participation*. Chicago: Rand McNally.
- Miller, Arthur and Listhaug, Ola 1999. "Political Performance and Institutional Trust." I Norris, Pippa (ed) *Critical Citizens. Global Support for Democratic Governance*. Oxford: Oxford University Press.

- Möller, Tommy 1996. *Brukare och klienter i välfärdsstaten. Om missnöje och påverkansmöjligheter inom barn- och äldreomsorg*. Stockholm: Publica.
- Möller, Tommy 1998. *Politikerförakt eller mogen misstro? Misstron mot politiker och politiska institutioner*. Stockholm: Svenska kommunförbundet och Kommentus Förlag.
- Narud, Hanne Marthe and Valen, Henry 1999. "Decline of Electoral Turnout: The Case of Norway." I Narud, Hanne Marthe and Aalberg, Toril (eds) *Challenges to Representative Democracy: Parties, Voters and Public Opinion*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Nelson, Brent and Guth, James 2000. "Exploring the Gender Gap. Women, Men and Public Attitudes toward European Integration." *European Union Politics* 1:3. London: SAGE Publications.
- Nerep, E. 2001. "Från en union till en annan – Estlands rättsliga dilemma." I Bernitz, U., Gustavsson, S. och Oxelheim, L (red) *Europaperspektiv. Östutvidgning, majoritetsbeslut och flexibel integration*. Stockholm: Santérus förlag.
- Neunreither, Karlheinz 1994. "The Democratic Deficit of the EU: Towards Clooser Cooperation Between the EP and National Parliaments." *Government and Opposition* 29:299-314.
- New Democracies Barometer*. Wien: Centre for Strategic Development (valda år).
- Nilsson, Lennart 1996. "Medborgarna och den lokala välfärdsstaten". I Nilsson, Lennart (red) *Västsvenska perspektiv*. Göteborgs universitet: SOM-institutet.
- Nilsson, Lennart 1997. "Välfärd och lycka i Västsverige". I Nilsson, Lennart (red) *Nya landskap*. Göteborgs universitet: SOM-institutet.
- Norpoth, Helmuth 1996. "The Economy." I LeDuc, Lawrence, Niemi, Richard and Norris, Pippa (eds) *Comparing Democracies. Elections and Voting in Comparative Perspective*. Thousand Oaks: Sage.
- Norris, Pippa (ed) 1999a. *Critical Citizens. Global Support for Democratic Government*. Oxford: Oxford University Press.
- Norris, Pippa 1999b. "The Political Regime". I Schmitt, Hermann och Thomassen, Jacques (eds) *Political representation and Legitimacy in the European Union*. Oxford: Oxford University Press.
- Norris, Pippa. 1999c. "Blaming the Messenger? Political Communications and Turnout in EU Elections" . Amnå, Erik (ed) *Citizen Participation in European Politics*. SOU 1999:151.
- Nye, Joseph Jr, Zelikow, Philip and King, David C (eds) 1997. *Why People Don't Trust Government*. Cambridge MA: Harvard University Press.
- Olsen, Johan 2000. "Europeisering som tredobbel politisk balanseakt." *Norsk Statsvitenskapelig Tidsskrift* 16:435-466.

- Oppenhuis, Erik 1995. *Voting Behavior in Europe. A Comparative Analysis of Electoral Participation and Party Choice*. Amsterdam: Het Spinhuis.
- Oscarsson, Henrik 1996. "EU-dimensionen." I Gilljam, Mikael och Holmberg, Sören m fl. *Ett knappt ja till EU. Väljarna och folkomröstningen 1994*. Stockholm: Norstedts Juridik.
- Oscarsson, Henrik 1996. *Den svenska partirymden*. Göteborgs universitet, Statsvetenskapliga institutionen.
- Oscarsson, Henrik 1998. *Den svenska partirymden. Väljarnas uppfattningar av konfliktstrukturen i partisystemet 1956-1996*. Göteborgs universitet, Statsvetenskapliga institutionen.
- Oskarson, Maria 1994. *Klassröstning i Sverige*. Stockholm: Nerenius & Santérus.
- Oskarson, Maria 1996. "Skeptiska kvinnor – entusiastiska män". I Gilljam, Mikael och Holmberg, Sören m. fl *Ett knappt ja till EU. Väljarna och folkomröstningen 1994*. Stockholm: Norstedts Juridik.
- Oskarson, Maria 1996. "Väljarnas vågskålar". I Gilljam, Mikael och Holmberg, Sören m fl *Ett knappt ja till EU. Väljarna och folkomröstningen 1994*. Stockholm: Norstedts Juridik.
- Oskarson, Maria and Ringdal, Kristen 1998. "The Arguments." I Jenssen, Anders Todal, Pesonen, Pertti and Gilljam, Mikael (eds) *To Join or Not to Join*. Oslo: Scandinavian University Press.
- Page, Benjamin and Shapiro, Robert 1992. *The Rational Public. Fifty Years of Trends in Americans' Policy Preferences*. Chicago: Chicago University Press.
- Petersson Olof m fl 1998. *Demokrati och medborgarskap. Demokratirådets rapport 1998*. Stockholm: SNS förlag.
- Petersson, Olof, Hermansson, Jörgen, Micheletti, Michele och Westholm, Anders 1997. *Demokrati över gränser*. Stockholm: SNS Förlag.
- Powell, Bingham and Whitten, Guy 1993. "A Cross-national Analysis of Economic Voting: Taking Account of the Political Context." *American Journal of Political Science* 37:391-414.
- Rabinowitz, George and Macdonald, Elaine 1989. "A Directional Theory of Issue Voting." *American Political Science Review* 83: 93-121.
- Reif, Karlhainz and Schmitt, Hermann 1980. "Nine Second-Order Elections: A Conceptual Framework for the Analysis of European Election Results." *European Journal of Political Research* 8:3-44.
- Reif, Karlhainz 1997. "Reelections: European Elections as Member State Second-Order Elections Revisited." *Europaan Journal of Political Research* 1997:115-124.
- Reimer, Bo 1985. "Values and the Choice of Measurement Technique: The Rating and Ranking of Postmaterialism." Göteborgs universitet: Avdelningen för masskommunikation.

- Ringdal, Kristen och Valen, Henry 1998. "Structural Divisions in the EU Referendums" I Jenssen, Anders Todal, Pesonen, Pertti and Gilljam, Mikael (eds) *To Join or Not to Join. Three Nordic Referendums on Membership in the European Union*. Oslo: Scandinavian University Press.
- Rokeach, Milton 1973. *The Nature of Human Values*. New York: The Free Press.
- Rosengren, Karl-Erik and Reimer, Bo 1988. "The Cultivation of Values by Media." I Thomas, S (ed) *Culture and Communication. Vol IV*. Norwood: Ablex.
- Rosenstone, Steven and Hansen, John 1993. *Mobilization, Participation, and Democracy in America*. New York: McMillan.
- Rothstein, Bo m fl 1995. *Demokrati som dialog*. Stockholm: SNS Förlag.
- Scheuer, Angelica 1999. "A Political Community?" I Schmitt, Hermann och Thomassen, Jaques (eds) *Political Representation and Legitimacy in the European Union*. Oxford: Oxford University Press.
- Schmitt, Hermann and Thomassen, Jacques 1999. "Distinctiveness and Cohesion of Parties." I Schmitt, Herman. and Thomassen, Jacques (eds) *Political Representation and Legitimacy in the European Union*. Oxford: Oxford University Press.
- Schmitt, Hermann and Thomassen, Jacques 1999. "Distinctiveness and Cohesion of Parties." I Schmitt, Hermann and Thomassen, Jacques (eds) *Political Representation and Legitimacy in the European Union*. Oxford: Oxford University Press.
- Schmitt, Hermann 1990. "Party Attachment and Party Choice in the European Elections of June 1989." *International Journal of Public Opinion Research* 1990:169-184.
- Schmitt, Hermann and Thomassen, Jacques (eds) 1999. *Political Representation and Legitimacy in the European Union*. Oxford: Oxford University Press.
- Schmitt, Hermann 1999. "The Architecture of EU Institutions and Participation". I Amnå, Erik (ed) *Citizen Participation in European Politics*. SOU 1999:151.
- Schumpeter, Joseph 1942. *Capitalism, Socialism, and Democracy*. New York: Harper & Shaw.
- Sears, David 1969. "Political Behavior." I Lindzay, Gardner. And Aronson, Elliot (eds) *The Handbook of Social Psychology*. Reading: Addison-Wesley.
- Sinnott, Richard, 1999. "European Parliament Elections. Institutions, Attitudes and Participation". I Amnå, Erik (ed) *Citizen Participation in European Politics*. SOU 1999:151.
- Sjövik, Kristian 1999 "Det demokratiska dilemmaet." I Johansson, Karl Magnus (red) *Sverige i EU*. Stockholm: SNS Förlag.
- Sollander, Staffan 2000. *EU- och EMU-sympatier i november 2000*. Stockholm: Statistiska centralbyrån, Statistiska meddelanden.

- Soss, Joe. 1999 "Lessons of Welfare: Policy Design, Political Learning, and Political Action." *American Political Science Review* 93:363-380.
- Stroh, P. K. 1995. "Voters as Pragmatic Cognitive Misers: The Accuracy-Effort Trade-off in the Candidate Evaluation Process. Political Judgment." I Lodge M. and McGraw K. M. (eds) *Structure and Process*. Ann Arbor: Michigan University Press.
- Svallfors, Stefan 1996. *Välfärdsstatens moraliska ekonomi. Välfärdsopinionen i 90-talets Sverige*. Umeå: Boréa.
- Swiecicki, J 2000. *EU:s östutvidgning i stort och smått*. Stockholm: Utrikespolitiska institutet.
- Taylor, Michael 2000. "Channeling Frustrations: Institutions, Economic Fluctuations, and Political Behavior." *European Journal of Political Research* 38:95-134.
- Teorell, Jan och Westholm, Anders 2000. "Ett Europa i nationens skugga: Om det svenska valdeltagandet på europeisk och nationell nivå." I *Valdeltagande och Europaparlamentsval*. SOU 2000:81.
- Tingsten, Herbert 1937. *Political Behavior*. London: P. S King & Son.
- Wahldal, Ragnar and Aardal, Bernt 2000. "The Accuracy of Recalled Previous Voting: Evidence from Norwegian Election Study Panels." *Scandinavian Political Studies* 23:373-389.
- Valen, Henry og Pettersen, Per Arnt 1995. "Rekordhöy valdeltagelse". I Jenssen, Anders Todal og Valen, Henry (red) *Brussel midt imot. Folkeavstemningen om EU*. Oslo: Ad Notam Gyldendahl.
- Valet till Europaparlamentet 1995*. Stockholm: Statistiska centralbyrån 1997.
- Valet till Europaparlamentet 1999*. Stockholm: Statistiska centralbyrån 2001.
- Valforskningsprogrammet, Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet – hemsida. <http://pol.gu.se/sve/forsk/vod/vustart.htm>.
- van der Brug, W. and van der Eijk C. 1999. "The Cognitive Basis of Voting." I Schmitt, Herman. and Thomassen, Jacques (eds) *Political Representation and Legitimacy in the European Union*. Oxford: Oxford University Press.
- van der Eijk, Cees 1998. "Measuring agreement in ordered rating scales." I Fennema, M, van der Eijk, C and Schijf H (eds) *In Search of Structure. Essays in Social Science and Methodology*. Amsterdam: Het Spinhuis.
- van der Eijk, Cees 1999. "Why Some People Vote and Others Do Not." I Amnå, Erik (ed) *Citizen Participation in European Politics*. SOU 1999:151.
- van der Eijk, Cees and Franklin, Mark 1996. *Choosing Europe? The European Electorate and National Politics in the Face of Union*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Verba, Sidney and Nie, Norman 1972. *Participation in America and Political Equality*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Verba, Sidney, Nie, Norman and Kim Jae 1978. *Participation and Political Equality: A Seven-Nation Comparison*. New York: Cambridge University Press.
- Verba, Sidney, Schlossman, Kay and Brady, Henry 1995. *Voice and Equality: Civic Voluntarism and American Politics*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Wessels Bernhard 1995. "Development of Support: Diffusion or Demographic Replacement?" och "Evaluations of the EC: Élite or Mass-Driven?" I Niedermayer, Oskar och Sinnott, Richard (eds) *Public Opinion and Internationalized Governance* Oxford: Oxford University Press.
- Wessels, Bernhard 1999. "Institutional Change and the Future Political Order." I Katz, Richard and Wessels, Bernhard (eds) 1999. *The European Parliament, the National Parliaments, and European Integration*. Oxford: Oxford University Press.
- Westholm, Anders 1997. "Distance versus Direction. The Illusory Defeat of the Proximity Theory of Electoral Choice." *American Political Science Review* 91: 865-883.
- Westholm, Anders och Teorell, Jan 1999. "Att bestämma sig för att vara med och bestämma. Om varför vi röstar – allt mindre". I Amnå, Erik (red) *Valdeltagande i förändring*. SOU 1999:132.
- Viklund, Daniel 1989. *Neutralitetsdebatten*. Stockholm: Norstedts.
- Wolfinger, Raymond and Rosenstone, Steve 1980. *Who votes?* New Haven: Yale University Press.
- Worre, Torben 1996. Denmark: "Second-order Containment". I van der Eijk, Cees and Franklin, Mark (eds) *Choosing Europe? The European Electorate and National Politics in the Face of Union*. Ann Arbor: The University of Michigan Press.
- Wängnerud, Lena 1999. "Kön och personröstning". I Holmberg, Sören och Möller, Tommy (red) *Premiär för personval*. SOU 1999:92.
- Zaller, John 1992. *The Nature and Origins of Mass Opinions*. Cambridge: Cambridge University Press.

Författarna

Martin Bennulf (f 1962) är fil dr i statskunskap och disputerade inom ramen för Valforskningsprogrammet år 1994. För närvarande är han verksam som forskare vid Styrelsen för psykologiskt försvar. Hans forskning är huvudsakligen inriktad mot opinionsbildning.

Martin Brothén (f 1971) är fil kand och verksam vid Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet. Han bedriver forskning om internationaliseringen av nationella parlament och om parlamentarikers internationell kontakter, samt om förtroendet för riksdagen och Europaparlamentet.

Per Hedberg (f 1955) är fil kand och forskningsassistent inom Valforskningsprogrammet vid Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet. Hans forskning är inriktad på väljarbeteende och opinionsbildning, särskilt opinionsbildningen kring kärnkraftens avfallsfråga. Han har skrivit om politiskt deltagande i samband med folkomröstningen om EU och om valdeltagande i samband med riksdagsvalet 1998 och Europaparlamentsvalet 1999.

Sören Holmberg (f 1943) är professor i statsvetenskap, särskilt valforskning och leder Valforskningsprogrammet vid Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet. Hans forskning är inriktad på opinionsbildning, väljarbeteende och representativ demokrati.

Staffan Kumlin (f 1972) är fil kand och doktorand vid Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet. Han forskar kring politisk opinionsbildning och väljarbeteende, särskilt sambanden mellan människors personliga kontakter med välfärdsstaten och politiska attityder.

Rutger Lindahl (f 1944) är Jean Monnet-professor i europeisk statsvetenskap och ledare för Centrum för Europaforskning vid Göteborgs universitet. Hans forskning är inriktad på europafrågor samt på säkerhetspolitisk opinion och debatt.

Henrik Oscarsson (f 1972) är fil dr och verksam som lärare och forskare vid Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet. Hans forskning är inriktad på opinionsbildning och väljarbeteende samt på svensk militär underrättelse- och säkerhetstjänst under kalla kriget.

Maria Oskarson (f 1958) är fil dr och verksam som lärare och forskare vid Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet. Hennes forskning är främst inriktad på väljarbeteende och politikens sociala baser.